

**TARPTAUTINĖS STUDENTŲ MOKSLINĖS-PRAKTINĖS
KONFERENCIJOS
EKONOMIKA. VERSLAS. VADYBA – 2020
STRAIPSNIŲ RINKINYS**

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL STUDENT
SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
ECONOMICS. BUSINESS. MANAGEMENT – 2020**

**Vilnius
22 APRIL 2020**

**TARPTAUTINĖS STUDENTŲ MOKSLINĖS-PRAKTINĖS
KONFERENCIJOS
EKONOMIKA. VERSLAS. VADYBA – 2020
STRAIPSNIŲ RINKINYS**

**PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL STUDENT
SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
*ECONOMICS. BUSINESS. MANAGEMENT – 2020***

Publisher: Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences

ISBN 978-609-436-058-9

**Proceedings of the International Student Scientific-Practical Conference Economics.
Business. Management – 2020**

ISBN 978-609-436-058-9

All rights reserved.

Publisher: Vilniaus kolegija, Saltoniškių st. 58, Vilnius LT-08105, Lithuania.

Publisher website: <http://www.viko.lt>

Published in 2020.

Scientific Committee:

Chair:

Dr. Aušra Liučvaitienė, Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics, Associate Professor

Members:

Dr. Dainora Gedvilaitė, Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics, Associate Professor

Dr. Lukas Giriūnas, Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Business, Associate Professor

Dr. Neringa Slavinskaitė, Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics, Associate Professor

Dr. Erstida Ulvidienė, Vilnius University, Faculty of Economics and Business Administration, Associate Professor

Dr. Artūras Vitas, Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics, Associate Professor

TURINYS

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY.....	7
Laura Kieraitė, Diana Totulytė.....	7
ALERGIJA MEDUI: PRIEŽASTYS IR PREVENCIJA	12
Urtė Margevičiūtė, Viltė Radvilaitė	12
APPLICATIONS THAT IMPROVE STUDENTS LIFE.....	16
Emilia Komarovič, Tatiana Chernyshova	16
ATEITIES PROFESIJOS	20
Julita Abucevič.....	20
AUDITO TECHNOLOGIJOS.....	26
Skaistė Ustilaitė, Agnieszka Tomaševič	26
BANK LOANING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF BELARUS	31
Angelika Yakhnovets	31
CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY NOWADAYS.....	36
Andžej Buiko.....	36
DEGALŲ KAINŲ POKYČIAI BALTIJOS VALSTYBĖSE 2018 – 2019 METAIS.....	41
Rimantė Stanevičiūtė, Ieva Tarasevičiūtė	41
DIGITALIZATION OF ECONOMY: RISKS AND CHALLENGES.....	46
Siamashka M. G., Ramanava A. K.	46
EFEKTYVAUS VADOVAVIMO PRINCIPAI	49
Karolina Gudėnaitė	49
HEALTHY LIFESTYLE AND ITS SIGNIFICANCE IN HUMAN LIFE	55
Khrystyna Kravchenko.....	55
IDENTIFIKAVIMO PRIEMONĖS SMART-ID VARTOTOJŲ NUOMONĖS TYRIMAS	60
Karina Mamedova	60
IMPACT OF BREXIT ON BALTIC STATES.....	66
Jovita Sprindytė.....	66
INOVACINIŲ TECHNOLOGIJŲ REIKŠMĖ PERDRAUDIME	70
Emilija Lavrušinaitė	70
INVESTAVIMAS Į AKCINĖS BENDROVĖS AKCIJAS.....	75
Diana Startaitė	75
INVESTAVIMO SPRENDIMŲ PRIĖMIMAS TAIKANT J. PIOTROSKI STRATEGIJĄ.....	80
Miglė Jasaitytė.....	80
ĮMONIŲ BANKROTO RIZIKOS VERTINIMAS.....	85
Iveta Steponavičiūtė	85
JAUNIMAS SAUGUS IR SVEIKAS - ATEITIES DARBO PAMATAS	89
Laura Masevičiūtė, Akvilė Venskavičiūtė	89

JAUNIMO MIGRACIJOS PROBLEMA IR JOS NUOSTATŲ TYRIMAS.....	94
Akvilė Venskavičiūtė, Laura Masevičiūtė	94
JAUNIMO NEDARBO BEI UŽIMTUMO PROBLEMOS LIETUVOJE 2009 – 2019 M.....	99
Laima Ieva Čalkauskaitė, Jovita Gordynec	99
JAUNIMO NEDARBO IR UŽIMTUMO PROBLEMOS	105
Miglė Jasaitytė, Laura Degulytė.....	105
JAUNIMO NEDARBO PROBLEMOS.....	110
Marija Jelizaveta Levina, Modestas Fetingis	110
JAUNIMO NORAS IMTIS VERSLO YRA NEPAKANKAMAS	115
Dominic Hoffmann, Letvidas Česaitis	115
KRIPTOVALIUTOS BEI JŲ ĮTAKA EKONOMIKAI.....	123
Igoris Symon, Audinga Upenieks	123
KRIPTOVALIUTOS. GRĖSMĖ AR GALIMYBĖS	130
Rugilė Skrebutėnaitė, Paulius Šadzevičius	130
LITO IR EURO VERTĖS SANTYKIS SU DOLERIU	135
Greta Mockevičiūtė, Erika Stankutė	135
MAKROEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ POVEIKIS NASDAQ OMX VILNIUS INDEKSUI	140
Laurynas Skipitis.....	140
MATHEMATICS APPLICATION IN LIFE AND WORK.....	145
Pavel Kliavinskij	145
NAFTOS IR AUKSO KAINŲ TARPUSAVIO PRIKLAUSOMYBĖ.....	149
Diana Totulytė, Laura Kieraitė.....	149
NEKILNOJAMO TURTO KAINŲ POKYTIS	154
Evelina Romanovskaja, Karina Teresaitė	154
ORGANIZACIJOS KONKURENCINGUMO VEIKSNIAI	162
Dorota Akuto.....	162
ORGANIZACIJOS VEIKLOS VERTINIMAS: SUBALANSUOTŲ RODIKLIŲ VERTINIMAS. 168	168
Agnė Klusavičiūtė	168
PLANAVIMO PROCESO ORGANIZAVIMAS	173
Darija Fedotenkova	173
PRIDĖTINĖS VERTĖS MOKESČIO GRAŽINIMAS NE EUROPOS SĄJUNGOS PILIEČIAMS. 179	179
Ana Plotnikova.....	179
PUBLIC SECTOR AND THE TAX SYSTEM IN SPAIN	184
Elena López Cruz	184
SAVIVALDYBIŲ BIUDŽETŲ SUDARYMO YPATUMAI.....	192
Gabija Kilikevičiūtė	192
SKIRTUMAS TARP VALIUTOS IR PINIGŲ	199
Gustas Sapožnikovas, Ignas Dumbliauskas	199

SOCIALIAI ATSAKINGAS INVESTAVIMAS	204
Audinga Upenieks, Igoris Symon	204
SOCIALIAI ATSAKINGAS ŽMOGUS.....	211
Skaidrė Adiklytė, Erika Stankutė	211
SOCIALIAI ATSAKINGŲ ĮMONIŲ VEIKLA	216
Aurika Kačukaitė, Greta Mockevičiūtė.....	216
STEREOTYPES AMONG YOUNG PEOPLE.....	222
Lina Lėlytė	222
STUDIJŲ UŽSIENYJE PATIRTIS.....	226
Deimantė Grigoliūtė.....	226
SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN A CHANGING BUSINESS ENVIRONMENT	229
Greta Petrovaitė.....	229
ŠIAULIŲ MIESTO SAVIVALDYBĖS BIUDŽETO FINANSINIAI IŠTEKLIAI	233
Aušra Žemaitytė	233
TAX REGULATION AND STIMULATION OF THE VALUATION SPHERE OF UKRAINE.....	237
Myron Hodovanskiy.....	237
THE COMPARISON OF MACROECONOMIC INDICATORS OF SPAIN AND LITHUANIA..	242
Carmen Fernández Smith	242
THE COMPARISON OF MACROECONOMIC INDICATORS OF SPAIN AND SLOVAK REPUBLIC	251
Alba López Mañas	251
THE IMPACT OF FINANCIAL STATEMENT ON THE MANAGERIAL DECISION MAKING	257
Roman Demko.....	257
THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKS ON SOCIETY.....	261
Yelyzaveta Lyzova.....	261
THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN PERSONALITY DEVELOPMENT ...	265
Oleksandra Vodolazska.....	265
THE TAX SYSTEM OF THE SLOVAK REPUBLIC.....	269
Alexandra Áčová.....	269
TVARUS INVESTAVIMAS: TEORINIAI ASPEKTAI	274
Agnė Klusavičiūtė	274
VEIKLOS SĄNAUDŲ TEISINIS REGLAMENTAVIMAS.....	278
Jurga Kapitanovaitė.....	278

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Laura Kieraitė, Diana Totulytė

Supervisors – lecturers Ingrida Galcauskienė, Žana Prokopovičienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Corporate social responsibility (CSR) has been a very debated subject between scientists, economists, politicians and businessmen. For the past few years discussions about companies' responsibilities growing from just abiding the laws to making sure that social, economic and environmental sustainability is ensured have been rapidly emerging. CSR's relevance mostly comes from the uncertainty of its definition which causes scepticism in businesses and society alike. Such point of view is also influenced by the lack of CSR's evaluation criteria in any given country (Potašinskaitė & Draugelytė, 2013). The influence of CSR on business's results and employees is an integral part of modern business management but not every company decides to spend money and resources on it because of its costs. This begs the question whether it is worth it to fund CSR programs (Šimanskienė & Paužuolienė, 2010). Investopedia describes CSR as a self-regulating business model that helps a company be socially accountable—to itself, its stakeholders, and the public. By practicing corporate social responsibility, also called corporate citizenship, companies can be conscious of the kind of impact they are having on all aspects of society, including economic, social, and environmental. (Chen, 2020)

Research goal – to analyze corporate social responsibility's advantages and disadvantages.

Research methodology – analysis and systematization of scientific, theoretical literature and other sources of information.

Research tasks:

1. Define CSR
2. Overview CSR's advantages
3. Overview CSR's disadvantages

1. Defining CSR

Corporate social responsibility is an approach which encourages companies to be more aware of the impact their business' practises make on the society and the environment. Main purpose of CSR is monitoring and ensuring the company's practises meet the laws, ethical standards and national norms. In the long term it provides profits in the form of positive change towards environmental sustainability, positive public perception of the company, increased shareholder trust and thus most

likely profitable turnover. Positive impact may also be made on consumers, employees, investors, communities and so on (Geethamani, 2017).

The term „corporate social responsibility“ has been widely used since the 1960s to cover legal and moral responsibilities. There is an uncertainty as to how CSR should be defined because different sources and articles have different definitions of it, at least 37 according to researcher Alexander Dahlsrud. Cambridge dictionary defines it as the „idea that a company should be interested in and willing to help society and the environment as well as be concerned about the products and profits it makes“ while the primary economics definition of it states that CSR is “sacrificing profits” (McWilliams and Siegel 2001, Reinhardt et al. 2008). CSR programs can be a beneficial strategy for a business, but it is not without a cost. If a company is practically a large enterprise, it can be a suitable plan for its business. However, for small and medium enterprises, it can be a risky move to adopt CSR. This is one of the most important questions that every new business must assess carefully in order not to fail because it may have a serious impact for the company’s future (Sheehy, 2014). In this article we will present the main advantages and disadvantages of CSR and try to assess the ways to reach a sustainable and effective CSR.

Having read all of these definitions and explanations of CSR we deduct that it is a way of managing a company that blends motivation and means to complement a (profitable) business and following lawful regulations and obligations to the society and the environment set by the authorities.

2. CSR’s advantages

Realistically one of the most important reasons as well as a huge advantage for CSR is creating a positive public image of the company. Implementing various CSR policies serves as an important factor in consumers choosing to buy your product/service for it creates an opinion that by choosing you consumers are doing a favor to the environment or the society because your business has a smaller global footprint. A study conducted by „Unilever“ found that brands are chosen based on their social or environmental impact by a third of consumers (Andrew Thompson, 2014). An example of this is Google’s circular economy model – the products, components and materials are literally made to be made again, they are created to be easily refurbished, repaired, reused and recycled. This economy model has a huge impact on the environmental sustainability because it saves thousands or even millions of tons of natural Earthly materials every year (Google, 2016). This creates a positive image of Google and encourages consumers to buy Google’s products.

Another colossal advantage of implementing CSR policies is that usually they help the company to operate under all of the law regulations. Doing CSR activities on a medium or large scale lessens the chances of operating illegally to lower costs or lying about certain aspects of their products and later getting „busted“ by scrutinies and checkups conducted by the authorities. There have been

numerous cases of businesses cutting corners in many areas to lower the operational cost or deceiving the public in one way or another, when such things get out into the public the guilty companies face massive fines and/or lawsuits as well as a loss in profit due to consumers judging the aforementioned companies and deciding to buy elsewhere (Mark, 2014). Just such a case happened to Volkswagen in 2015 when over half a million diesel cars had special software installed in them which helped fool the emissions drive cycle set by the Environmental Protection Agency. This scandal cost the German automotive maker over 10 billion dollars, a 50 % plunge in stock value and an unmeasurable amount of bad publicity (Paul R. La Monica, 2015).

Smaller advantages include attracting and retaining valuable employees, attracting new investors and new ways to advertise the brand. A nonprofit organisation „Net Impact“ study revealed that over half of workers said that a job where they feel they can make an impact contributed to their happiness and over 70% of students about to start working agreed. Getting more positive public attention also boosts chances of getting new investors i.e. venture capitalists, other businesses or the government. Starting public CSR programs in itself serves as an advertisement as it gets more eyeballs onto the business and this is good publicity which can help increase turnover (Vrankic & Tomic, 2016).

All in all, CSR implementations have a wide array of pros and if carried out correctly are a positive thing for the company because the budget used on CSR may be counted as an investment in your own brand's image and can be turned into profit.

3. CSR's disadvantages

On the contrary of the aforementioned set of CSR's advantages lies a set of challenges and disadvantages. Every company's utmost priority is making profit, however CSR activities usually mean cutting profit which may make the shareholders question whether it is necessary. Nobel Prize winner, economist Milton Friedman has written an article titled "The Social Responsibility of Business Is to Increase Its Profits" where he criticized CSR by saying that it "shifts the company's focus of the profit-making objective". Major enterprises and corporations can afford to allocate a certain budget to CSR but for smaller companies it may be very hard to implement certain CSR programs. For example, buying quality products from small natural farms or paying workers better wages while providing them with good working conditions is always more costly than buying products from huge dense farms or paying workers the legal minimum with bad working conditions. Those who choose to practise CSR and choose the moral high ground may find themselves at a competitive disadvantage because their choices lead to more expensive products for the consumers which tend to buy the cheaper offering. While people may be willing to spend a bit more if they feel

a company is ethical and socially responsible there is no guarantee it will even return said company the initial investment in such a CSR program.

CSR programs could also backfire on the company if carried out incorrectly. Conducting CSR programs quietly brings few benefits but when they are conducted publicly the company subjects itself to greater scrutiny and investigation. Hence, a simple mistake or an accidental irresponsible action on a company's behalf usually gets heavily criticized which may outweigh most or even all of its positive activities. This can also cause irreversible damage to the brands image in the consumers' eyes and its reputation (Thacker, 2020).

One more disadvantage of public CSR initiatives is the difficulty in showing and convincing the consumers they are genuine. A 2015 survey by the „Center for Business in Society“ showed that over 80% of the 500 interviewees believed that at least 70% of CSR initiatives are disingenuous and only serve to support corporate reputations without causing any change or impact on the world. After all it is hard to distinguish between sincere and fake CSR programs as imply the thoughts of Albert Z. Carr in his article – “You cannot expect other players to tell you the truth. Bluffing is an intrinsic part of this game. Truth and ethics are not.” These words show that ethics in business can be viewed as purely a trick to get more money from the people's pockets (Vaccaro, 2016).

To sum up, the biggest disadvantages are costly and scrupulous implementation which is quite risky for smaller businesses and showing the public you genuinely care about the cause because in the public's eye insincere programs carry little to no benefit for the company.

Conclusion

Corporate social responsibility has both: a great set of potentially world changing programs and some turnover, profit and reputation dampening risks. The main question of assessing best ways to implement a successful and low cost CSR policies is arguable and greatly depends on the company's operating field. The conclusions from this work are the following:

- 1) the larger the company, the easier it is to implement and maintain CSR programs and activities, smaller businesses should not try to overdo it in order not to become less competitive in the market;
- 2) all CSR activities must be carried out seriously and scrupulously, every action and mistake count towards the result;
- 3) there is a fine line between genuine and fake CSR because business is business and you cannot expect everyone to “play fair”.

In conclusion, corporate social responsibility is a positive and important thing and should be incorporated by every company that can afford it so that all of us can have a better tomorrow.

List of References

1. Potašinskaitė, M. Ir Draugelytė, A. (2013) Įmonių socialinės atsakomybės dedamųjų fragmentiškas naudojimas Lietuvoje. *Scientific Journal*. 35(3), p. 1-2.
2. Šimanskienė, L. ir Paužuolienė, J. (2010). Įmonių socialinės atsakomybės svarba Lietuvos organizacijoms. *Research papers*. 20(1), p. 1-2.
3. Carroll, A. B. (2008). A history of corporate social responsibility: Concepts and practices. *Oxford University Press*. p. 16-23
4. Carr, A. Z. (1968, january 3). Is Business Bluffing Ethical. *Harvard Business Review*. Source: <https://hbr.org/1968/01/is-business-bluffing-ethical>
5. Chen, J. (2020, february 22). Investopedia. *Corporate Social Responsibility*. Source: <https://www.investopedia.com/terms/c/corp-social-responsibility.asp>
6. Environment Projects. Once is Never Enough (2016, September). Source: <https://sustainability.google/projects/circular-economy/>
7. Friedman, M (1970) . The Social Responsibility Of Business Is to Increase Its Profits. *The New York Times Magazine*. 3(1), p. 1-6.
8. Geethamani, S. (2017). Department of Corporate Secretaryship. *International Journal of Applied Research*. 3(3), p. 372-374.
9. Mark, L. (2014, november 1). Advantages and Disadvantages of Corporate Social Responsibility. Source: <https://myassignmenthelp.com/blog/corporate-social-responsibility-advantages-disadvantages/>
10. Paul R. La Monica (2015, september 25). Volkswagen has plunged 50%. Will it ever recover? *CNN business*. Source: <https://money.cnn.com/2015/09/24/investing/volkswagen-vw-emissions-scandal-stock/index.html>
11. Sheehy, B. (2014). Defining CSR: Problems and Solutions. *Springer Science+Business Media Dordrecht*. p. 4-11.
12. Thompson, A. (2017, february 21). Unilever's Corporate Social Responsibility & Stakeholders. *Business management*. Source: <http://panmore.com/unilever-corporate-social-responsibility-stakeholders>
13. Thacker, H. (2020, january 8). What are the disadvantages of CSR?. *The SCR Journal*. Source: <https://thecsrjournal.in/what-are-the-disadvantages-of-csr/>
14. Vaccaro, A. (2016, january 27). CSR: What are the reasons of so much skepticism?. *Business Ethical. Blog network*. Source: <https://blog.iese.edu/ethics/2016/01/27/csr-what-are-the-reasons-of-so-much-skepticism>
15. Vrankic, I. & Tomic, D. (2016). Economic and Social Development. *International Scientific Conference on Economic and Social Development*. (1), p. 5-12.

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Summary

Corporate social responsibility (CSR) is a very debated subject between scientists, economists, politicians and businessmen. The influence of CSR on business's results and employees is an integral part of modern business management but not every company decides to spend money and resources on it because of its costs. In this article we present the main advantages and disadvantages of CSR. Its implementations have a wide array of pros and if carried out correctly are a positive thing for the company because the budget used on CSR may be counted as an investment in your own brand's image and can be turned into profit. The biggest disadvantages are costly and scrupulous implementation which is quite risky for smaller businesses and showing the public you genuinely care about the cause because in the public's eye insincere programs carry little to no benefit for the company.

ALERGIJA MEDUI: PRIEŽASTYS IR PREVENCIJA

Urtė Margevičiūtė, Viltė Radvilaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Laima Steiblienė

Vilniaus kolegija, Agrotechnologijų fakultetas

Įvadas

Medus yra viena iš labiausiai vertinamų natūralių medžiagų. Kadangi medus pasižymi eile naudingų savybių ir yra saldaus skonio, jo panaudojimo sritys yra labai plačios. Medus pasižymi antimikrobinėmis, karščiavimą mažinančiomis, priešuždegiminėmis, antioksidacinėmis ir kitomis savybėmis. Alergija medui nėra dažna, tačiau manoma, kad bendrojoje žmonių populiacijoje alergiški medui yra daugiau kaip 0,001 % žmonių. Dažniausi žmogui simptomus sukeliantys alergenai meduje yra augalų žiedadulkių baltymai ir iš bičių seilių ir ryklės liaukų į medų patenkančios įvairios medžiagos.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti alergijos medui priežastis.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibūdinti pagrindines medžiagas, kurios iššaukia alergiją medui.
2. Nusakyti pagrindinius alergijos simptomus.
3. Pateikti prevencines priemones alergijai.

1. Alergijos medui priežastys

Žiedadulkės. Manoma, kad medaus gamybos proceso metu į 10 g medaus patenka nuo 20 iki 100000 žiedadulkių. Kai kurie medaus žinovai teigia, kad filtruojant medų pašalinama iš jo didžioji dalį smulkiųjų dalelių, tarp jų ir žiedadulkių. Tačiau žiedadulkės yra labai mažos (10 – 100 µm) ir savo dydžiu gali būti prilyginamos žmogaus ląstelėms, todėl joks šiuo metu naudojamas medaus filtras negali pašalinti iš medaus žiedadulkių. Alerginį rinitą dažniausiai sukelia anemofiliniai augalai (vėjo apdulkinami). Jiems priklauso tokie augalai kaip beržas, motiejukas, pelynas ir kt., kurių žiedadulkėms dažniausiai yra įsijautrinę lietuviai. Meduje daugiausia randama entomofilinių (kuriuos apdulkina vabzdžiai) augalų žiedadulkių. Iš jų svarbiausiais laikoma Astrinių šeimos atstovai: kiaulpienės, rugiagėlės, saulėgražos. Jeigu anemofiliniai augalai auga toje pačioje vietoje, kur ir entomofiliniai, į medų gali patekti nedidelis kiekis anemofilinių augalų, kurie, kaip jau minėta, dažniausiai sukelia alergiją.

Kryžminės reakcijos. Jeigu meduje ir nėra anemofilinių augalų, alergiją gali sukelti entomofilinių augalų žiedadulkės. Medus, savyje turintis Astrinių šeimos augalų žiedadulkių, gali sukelti alerginę reakciją žmonėms, kurie yra įsijautrinę kietis ir ambrozijai. Taip yra dėl kryžminio reaktyvumo tarp bičių apdulkinamų ir vėjo apdulkinamų (kietis, ambrozija) Astrinių šeimos augalų.

Abiejų tipų augalai dalinasi tais pačiais alerginę reakciją galinčiais sukelti komponentais (profilinai, polkalcinai, lipidus pernešantys baltymai), todėl nors ir nesant meduje kiečio žiedadulkių, kiečiui alergiški žmonės gali jausti alergijos simptomus valgydami medų. Panaši situacija yra ir su kitu Astrinių šeimos augalu – ramune. Todėl tikėtina, kad kiečiui alergiški žmonės gali jausti alergijos simptomus valgydami medų, kuriame yra ramunės žiedadulkių.

Bičių nuodai ir kitos medžiagos. Be žiedadulkių, meduje gali būti įvairių medžiagų, patenkančių iš bičių: bičių nuodai ir kitos medžiagos iš bitės seilių ir ryklės liaukų. Šios medžiagos gali būti netgi dažnesnė alergijos medui priežastis nei žiedadulkės. Po žiedadulkių ir bitės liaukų išskiriamų baltymų, meduje alergiją dar gali sukelti tam tikri bitės kūno elementai, pelėsinių grybų sporos, dumbliai. Yra nustatyta, kad meduje gali būti *Aspergillus* ir *Cladosporium* spp grybų sporų. Todėl pacientui, kuris yra alergiškas šiems mikroorganizmams, medaus vartojimas gali sukelti alerginę reakciją.

Propolis. Propolis yra sudarytas iš vaško, bičių seilių, augalų sūkų. Propolis pasižymi antibakterinėmis savybėmis ir jį bitės naudoja plyšiams avilyje užlopyti bei svetimkūniams izoliuoti. Mokslininkų duomenimis, propolyje yra apie 26 alergenai, iš kurių pagrindiniai yra kofeino rūgšties esteriai ir cinamono rūgšties esteriai. Tačiau yra atvejų, kai propolis sukelia rinitą, konjunktyvitą, bronchų spazmus. Per pastaruosius tris dešimtmečius vykusių skirtingų tyrimų duomenimis nustatyta, kad propoliui yra alergiški 1,2 – 6,6 % kontaktiniu dermatitu sergančių pacientų.

Alergija kitiems bičių gaminamiems produktams. Be medaus dar vartojama bičių duonelė ir bičių pienelis. Bičių pienelis yra bitės darbininkės ryklės ir apatinio žandikaulio liaukų sekretas. Mokslinėje literatūroje galima rasti atvejų, kur aprašoma, kad bičių pienelis žmonėms sukelia alergines reakcijas. Tuo tarpu apie alergines reakcijas, sukeltas bičių duonelės, informacijos nėra. Bičių duonelės pagrindinis sudedamasis elementas yra žiedadulkės, todėl teoriškai šis bičių gaminamas produktas taip pat galėtų sukelti alergines reakcijas.

2. Pagrindiniai alergijos simptomai

Kiekvienu atveju medaus alergijos simptomai pasireiškia skirtingais būdais. Kažkas pirmiausia reaguoja į odą, kita - gleivinę, trečioji - klausos praradimas ir kt. Paprastai simptomatologija skirstoma į lengvas, vidutinio sunkumo ir stiprus. Silpnos alerginės reakcijos yra:

- bėrimas;
- ašarojimas ir akių niežėjimas;
- hiperemija.

Vidutinis atsakas į alergeną yra sunkus kvėpavimas, niežėjimas. Ūminė alerginė reakcija ar anafilaksija gali sukelti žmogaus gyvenimo pavojų. Pirminiai simptomai gali pasireikšti niežėjusiomis akimis ar veido oda, o po kurio laiko yra:

- Tvankumas, apsunkintas kvėpavimas ar rijimas;
- Pilvo skausmas;
- Pykinimas, dilgėlinė arba vėmimas;
- Svaigulys, neryškus regėjimas.

Alergijos medumi apraiškos priklauso nuo paveikto kūno dalies ir nuolatinės reakcijos stiprumo.

Alergija atsiskleidžia, kai yra šitie simptomai:

- Odos reakcija - paraudimas, besitęsiantis noras subraižyti, patinimas, pūslių išvaizda, įvairūs bėrimai;
- Plaučių atsakas - dusulys, stiprus kosulys, skausmas plaučiuose;
- Veido reakcija - akių vokų, skruostų, liežuvio, gerklės srities patinimas, galvos skausmas;
- Nosies reakcija - įvairių etiologijų paskirstymas;
- Akių reakcija - paraudimas, dirginimas, patinimas, gausus ašarojimas;
- Skrandžio reakcija - virškinamojo trakto skausmas, pykinimas, viduriavimas, vėmimas.

3. Kaip užkirsti kelią alergijai medui?

Alergijos medui prevencija priklauso nuo produkto įvedimo į dietą metu žindymo laikotarpiu laikymosi, išskyrus tai, kad anksčiau buvo atskleisti alerginių reakcijų požymiai.

Restoranų ar kavinių metu svarbu sužinoti apie patiekalų sudėtį. Negalite būti drovūs - nes medaus buvimas sudėtyje gali turėti nemalonių pasekmių. Natūralu, kad medus bus naudojamas rytiniuose delikatesuose (baklava ir kt).

Stebėkite kosmetikos kompoziciją, kuri gali apimti bitininkystės produktus. Teisingas dienos režimas, fizinio aktyvumo pasiskirstymas, nervų susiaurėjimų nebuvimas ir tiesiog geras proto išlyginimas yra alerginių sąlygų prevencija.

Išvados

1. Medus skatina kūno rehidrataciją, yra lengvai virškinamas ir, manoma, naudingas visų tipų odos ligoms gydyti. Nepaisant to, kad meduje yra daug organizmui naudingų medžiagų, kai kurie žmonės medaus negali vartoti, dėl šio produkto sukeltos alergijos.

2. Medus dažniausiai sukelia alergines reakcijas žmonėms, kurie yra alergiški žiedadulkėms, propoliui, pelėsiams, dumbliams, bičių nuodams ir įvairioms su bičių seilėmis išsiskiriančioms medžiagoms bei kitoms organinėms medžiagoms, patenkančioms į medų jo gamybos metu.

3. Teisingas dienos režimas, fizinio aktyvumo pasiskirstymas, nervų susiaurėjimų nebuvimas ir tiesiog geras proto išlyginimas yra alerginių sąlygų prevencija.

Literatūra

1. Aguari, R. Mendes, A. Bartolome, B. Barbosa MP (2017). *Anaphylaxis caused by honey: a case report*. Asia Pac Allergy.
2. Basista-Sołtys, K. (2013). *Allergy to Propolis in Beekeepers-A Literature Review*. Occup Med Health Aff.
3. Bauer, L. Kohlich, A. (1996). *Food allergy to honey: pollen or bee products?* Allergy clin immunol.
4. Da Silva, MP. Gauche, C. Gonzaga, LV. (2016). *Honey: Chemical composition, stability and authenticity*. Food Chemistry.
5. Ediriweera, ER. Premaratha, NY. (2012). *Medicinal and cosmetic uses of Bee's Honey - A review*. AYU.

CAUSES OF ALLERGY TO HONEY AND PREVENTION OF THEM

Summary

Honey promotes body rehydration, is easily digested and is considered useful for the treatment of all types of skin diseases. Despite the fact that honey contains a lot of substances useful to the body, some people can not consume honey, due to allergies caused by this product. Honey most often causes allergic reactions in humans who are allergic to pollen, propolis, mold, algae, bee poison and various substances released with bee saliva and other organic substances entering the honey during production. Correct day mode, distribution of physical activity, absence of nerve narrowing and just good mind leveling is the prevention of allergic conditions.

APPLICATIONS THAT IMPROVE STUDENTS LIFE

Emilia Komarovič, Tatiana Chernyshova

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Students life is full of a wonderful and sometimes difficult experience, in addition to that this part of life is filled with dreams and power. Life often throws challenges to students.

Nowadays with technologies help it is possible to facilitate the solution of everyday tasks and make the learning process more comfortable and effective by some supportive applications.

The aim of the article – give an overview of the most functional applications for students.

Objectives of the article:

1. To define the challenges of students life
2. To show applications which are effective for students

1. Challenges in students life

1.1. A lack of sleep

For every student sleeping is a foundation of the effective educational process. But lately, these words have a little lost relevance, because many students, instead of sleeping, spend midnight in front of computer screens and smartphones. The next day they sleepy come to the university and literally fall asleep in the classroom. Such students promise themselves to go to bed earlier, but in the evening everything repeats again. A permanent lack of sleep makes a person more aggressive, abstracted and sluggish. This represents that a student who has slept for 2-3 hours and came for classes will not be able to prove himself and achieve results. To solve this problem, you need to plan your time carefully and relax.

LIFE STAGE	DAILY SLEEP NEEDS
NEWBORNS (0–3 MONTHS)	14–17 hours
INFANTS (4–11 MONTHS)	12–15 hours
TODDLERS (1–2 YEARS)	11–14 hours
PRESCHOOLERS (3–5 YEARS)	10–13 hours
SCHOOL AGE (6–13 YEARS)	9–11 hours
TEENAGERS (14–17 YEARS)	8–10 hours
YOUNGER ADULTS (18–25)	7–9 hours
ADULTS (26–64)	7–9 hours
OLDER ADULTS (65+)	7–8 hours

Figure 1. Sleep duration recommendation

It's no secret that a sleepy person is not able to perceive information ordinarily. That is, a student who slept for 2-3 hours and came to the lecture will not be able to prove himself and achieve results. To explain this problem, you need to plan carefully your day and relax, when you feel exhausted.

According to the medic's recommendations, young people aged from 18 to 25 years should sleep from 7 to 9 hours per day. However, these recommendations are often ignored by the new generation.

1.2. Lack of time

Student life is full of tasks and responsibilities. It's no secret that a productive day is primarily the result of effective workday planning. Some manage to solve both current and strategic tasks, while someone always skips the deadline. Some climb the career ladder, while others do not progress. And the point here is not only professionalism and talent, but also a competent working day planning. Applicants entering students life mistakenly think that they have a lot of free time. However, this is just an illusion, because during the session there is a lot of unfinished work.

1.3. Lack of books in the university library

The lion's share of books required for the study is limited. It is not always possible to find the necessary book in university libraries. All books, brochures, articles are issued for a term. This term sometimes is not enough, because the learning material is issued for a short time when the subject lasts a whole semester. Also, most students do not want to carry ponderous publications. The time of printed books is inexorably ending.

2. Applications for amending students life

In the era of computer technology coping with everyday tasks becomes effortless using mobile applications. It is hard to imagine life without an alarm clock, navigation systems, online translators and other devices that people are facing every day.

To stay healthy human needs a quality and full sleep. For mental processes occurring in the student's head, healthy sleep is the main component of success.

3. "Bed Time"

"Bed time" is a simple free application for ios users which can calculate the best time for students to wake up and ideal bedtime. therefore, it will calculate sleep time and will send it exactly to your health application.

Figure 2. "Bed time" interface

This is a common occurrence when a student is rushing around trying to get things done, the solution is to organize your day. Organizing is a fairly personal activity, but it does involve some basics. With a bit of effort and time, your routine will become a habit and you'll make your days more efficient and successful.

"To do" is one of the most popular applications for organization, therefore, the amount of users is over 10 million accounts. the cost is 28\$ a year, however the price is worth its quality. The specter of functions of this application is so wide that students may organize their needs, create shopping lists, control upcoming work assignments, make notes. it is possible to create own custom schedule.

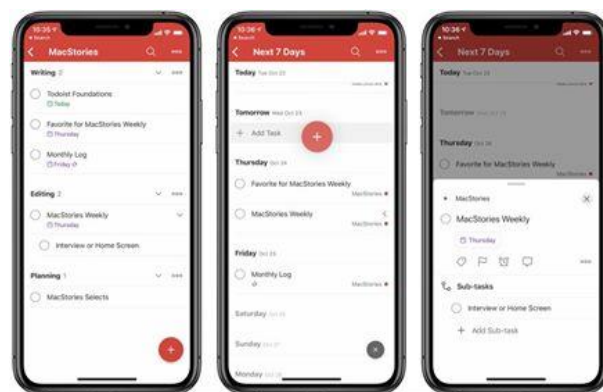

Figure 3. "To do" interface

In the educational process scientific literature, articles, dictionaries and other sources of information are the main tools to develop. With e-books, the student will always be ready to learn new material.

"Oxford dictionary" is a free dictionary application for ios and android which helps students during the studying process. this vocabulary contains over 350,000 words, phrases and meanings. in addition to that, these applications include search tools for quickly finding words with a clear, functional and simple to use interface.

"FullReader" is a well - known and modern e-book reader application which is absolutely free. It supports a wide range of books as well as mp3 for audiobooks. Besides, it contains some useful

options including cloud backup support with google drive and Dropbox and a translator that works with 95 languages.

Figure 4. "FullReader" interface

Conclusions

1. Sleep app helps students get enough sleep. A student who has a good and long night sleep feels greater than someone who had slept for 2-3 hours. A sufficient amount of sleep allows the student to wake up in the morning with a lot of energy and go to university with a smile on his face.
2. Each student has different plans for a day, but the main thing is that it should go productively. Mobile apps facilitate the planning of the day and allow the student to do all the tasks that are scheduled.
3. The lack of books in the library is a problem for a lot of students. Modern technology allows students to solve this problem by using e-book applications.

List of References

1. Bracke, P. (2015). *How well does Europe sleep? A cross-national study of sleep problems in European older adults*. Switzerland: Swiss School of Public Health.
https://www.researchgate.net/publication/276358420_How_well_does_Europe_sleep_A_cross-national_study_of_sleep_problems_in_European_older_adults
2. Dierdorff, E. C. (2020). *Time Management Is About More Than Life Hacks*.
<https://hbr.org/2020/01/time-management-is-about-more-than-life-hacks>
3. Schlarb, A. A., Friedrich, A., Claßen, A. (2017). Germany, Bielefeld University.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5536318/>

APPLICATIONS THAT IMPROVE STUDENTS LIFE

Summary

Applications occupy an important place in every student's life, and can solve some problems. The article highlights 3 main problems in student life: lack of sleep, lack of time, lack of books in university library. The presented applications are suitable for everyone and facilitate the solving of these issues.

ATEITIES PROFESIJOS

Julita Abucevič

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Tūkstančiai jaunų žmonių šiandien pradeda didįjį savo gyvenimo kelią. Vienus juos nukreipė tėvai ar mokytojai, kiti rinkosi ar dar tik rinksis patys. Kas laukia už posūkio? Deja, nemaža dalis aukštųjų mokyklų absolventų kasmet lieka už borto - papildo bedarbių gretas. Šią vasarą daugiausia tokių buvo su teisės, verslo vadybos, socialinio darbo, viešojo administravimo diplomais, nors būtent šios profesijos jau seniai tarp nepaklausiausių. Ateitis priklauso kitoms specialybėms.

Ateitį prognozuojantys akademikai bei verslininkai pernai publikavo ataskaitą, kurioje teigiama, jog 85 proc. 2030-ųjų profesijų šiandien dar net neegzistuoja. Vis dėlto, verslas ruošiasi rytojui ir jau ugdo ateities specialistus.

Straipsnio tikslas - Apibūdinti ateities profesijas.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išnagrinėti profesijos pasirinkimo svarbą;
2. Apibūdinti robotų naudojimo perspektyvas;
3. Išanalizuoti perspektyviausias profesijas.

Tyrimo metodas - mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Profesijos pasirinkimo svarba

Profesijos pasirinkimas – svarbiausia paauglystės pabaigos ir jaunystės raidos užduotis, nulemianti visą tolimesnį žmogaus gyvenimą. Anot L. Jovaišos (1993), profesijos rinkimasis – daugkartinis aktas, ilgalaikis procesas. Tyrimais įrodyta, kad dauguma žmonių bent du kartus gyvenime keičia profesiją. Nuo profesijos pasirinkimo priklauso socialinė ekonominė padėtis, apimanti tris tarpusavyje susijusius ir vienas kitą dengiančius kintamuosius:

- ekonominę padėtį, kurią lemia pajamos;
- socialinę padėtį, priklausančią nuo išsilavinimo;
- darbinę padėtį, vertinamą pagal profesiją.

Dauguma žmonių savo padėtį ir reikšmę visuomenėje apibrėžia pagal savo profesiją, todėl nuo jos priklauso savimonė, taip pat savivoka ir savigarba. Anot J. Holland (1992), profesija atspindi ne tik atskiras darbo funkcijas ar įgūdžius, bet ir gyvenimo būdą ir aplinką. Darbo prasmės suvokimas priklauso ir nuo žmogaus ypatybių, ir nuo paties darbo pobūdžio. Nustatyta, jog darbu galima

patenkinti įvairius poreikius: garantuoti finansinį saugumą, savigarbą, pelnyti socialinį palankumą, užsitikrinti visuomeninę padėtį ir kitų žmonių pagarbą, plėtoti socialinius kontaktus, siekti asmeninės raidos ir gyvenimo kokybės.

Profesija, anot R. Laužacko (1998), yra atitinkamomis žiniomis, mokėjimais, gebėjimais ir įgūdžiais pagrįstos žmonių veiklos kombinacijos, teikiančios pasitenkinimo, materialinio aprūpinimo ir aktyvaus įsijungimo į visuomeninio gyvenimo struktūras prielaida. Profesionalas – žmogus tvirtai įvaldęs kokios nors profesijos reikalavimus. Profesija – tai darbas pagal specialybę.

Apibendrinant galima teigti, jog profesijos pasirinkimas – vienas iš atsakingiausių gyvenimo sprendimų. Kiekvienam žmogui reikalinga profesija tam, kad žmogus užsidirbtų pinigų pragyvenimui, būtų gerbiamas, neštų naudą visuomenei. Profesija ir darbas suteikia prasmės gyvenimui, nes ją turint galima realizuoti save ir suteikti naudą visuomenei.

2. Robotai

Šiuolaikiniai žmonės gyvena nuolat augančių technologijų amžiuje. Trečdalis profesijų tiesiog išnyks per artimiausius dešimt metų dėl to, kad tam tikrus darbus galės atlikti robotai.

Anot D. Alimisis (2018), robotas – tai užprogramuotas užduotis galintis atlikti mechaninis aparatas, valdomas tiesiogiai žmogaus arba užprogramuoto kompiuterio. Robotai gali atlikti užduotis žmonėms kenksmingoje aplinkoje, gali atlikti monotoniškas užduotis, pakeisdami žmogaus rankų darbą. Iki šiol robotai daugiausiai buvo naudojami tam tikrose pramonės šakose pavyzdžiui, automobilių. Dabar robotai vis dažniau pasitelkiami skirtinguose sektoriuose, tokiuose kaip ūkininkavimas ar medicina. Robotai gali būti skirti pramogai, namams, pramonei, medicinai ir daugelyje kitų sričių. Dirbtinio intelekto panaudojimas suteikia beribes galimybes, tai rodo ir robotų humanoidų vystymas, kaip žinomas ir 2017 m. Lietuvoje lankęsis robotas Sofija.

Pažangioji robotika keičia žmogaus darbą tokiose srityse kaip gamyba, žemės ūkis, mažmeninė prekyba, paslaugų sektorius. Anot M. Ford (2018), tarptautinės robotikos federacijos duomenimis, pasaulyje dabar veikia apie 1,1 mln. robotų, o automobilių gamybos sektoriuje apie 80% darbo atlieka robotai. Dirbtinis intelektas tampa vis pažangesnis, todėl ateityje robotai atliks teisės bei medicinos srities darbus.

Remiantis Frey ir Osborne (2013) atlikto galimo darbo vietų automatizavimo poveikio nedarbui vertinimo rezultatais, labiausiai tikėtina, kad sumažės tokių darbo vietų kaip rinkodaros specialistai, draudimo agentai, teisininkai. Įvairių profesijų paskirstymas pagal tikimybę, kad jos bus automatizuotos, pateikiamas 1 lentelėje.

1 lentelė. Profesijų paskirstymas pagal automatizavimo tikimybę

Labiausiai tikėtina	Mažiausiai tikėtina
Rinkodaros specialistai	Socialiniai darbuotojai, besirūpinantys psichikos ligoniais ir sergančiais priklausomybės ligomis
Mokesčių deklaracijų rengėjai	Choreografai
Draudimo agentai, žalos vertintojai	Chirurgai
Teisėjai, arbitrai	Psichologai
Maitinimo įstaigų vadovai	Personalo vadovai
Nekilnojamo turto agentai	Kompiuterinių sistemų analitikai
Ūkio darbų rangovai	Antropologai ir archeologai
Sekretoriai, administratoriai	Laivų konstruktoriai, inžinieriai
Kurjeriai	Pardavimų vadovai, generaliniai vadovai

Šaltinis: Frey, C. B., & Osborne, M. (2013). *The future of Employment: how susceptible are jobs to computerisation?*. University of Oxford. Prieiga per internetą <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/the-future-of-employment/>

Įvertinus šio tyrimo rezultatus, galima daryti išvadą, kad apie 47 % darbo vietų gresia išnykimas, nes bus panaikinta daug darbo vietų. Be to, tai skatina didesnę susiskaldymą darbo rinkoje, nes reikės daugiau darbuotojų kognityvinėms ir kūrybinėms užduotims atlikti, bet mažes užimtumas įprastiems ir pasikartojantiems darbams atlikti. Frey ir Osborne (2013) atliktas tyrimas įrodo, kad dirbtinis intelektas ir robotizavimas stipriai paveiks darbo rinkas ir darbo vietas. Todėl jau dabar turi būti rengiami darbuotojai ir tobulinami švietimo modeliai, kad galėtų dirbti su vis sudėtingesnėmis, protingesnėmis, pažangiomis mašinomis.

Apibendrinant, dirbtinio intelekto ir pažangiosios robotikos spartus vystymasis turi tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį. Priimami racionalūs ir duomenimis grindžiami sprendimai, kuriamos inovacijos, medicinos mokslas pasiekia didelių laimėjimų, tačiau dvejonų kelia atskaitomybė, teisiniai aspektai, prarandamos darbo vietos ir didėja nelygybė.

3. Perspektyviausios profesijos

Remiantis Pasaulio ekonomikos forumo paskelbta ataskaita „The Future of Jobs“ (liet. „Profesijų ateitis“) iki 2020 m. dėl demografinių pokyčių ir technologijų pažangos darbo vietų gali sumažėti net 5 milijonais. Apskaičiuota, kad iš viso gali būti prarasta 7,1 mln. darbo vietų, iš jų dauguma – administracinio pobūdžio darbai (World Economic Forum, 2016). Vis gi galvojant apie vykstančius pokyčius darbo rinkoje svarbu kelti klausimą ne apie tai, kiek žmonių reikės atleisti, o kokių žmonių reikės, kad padidinti veiklos produktyvumą ir kaip technologijų naudojimas bei analitika pakeis kiekvieno darbuotojo vaidmenį (Alimisis, 2018).

Perspektyviausios profesijos ateityje:

1) Programuotojas ir programų kūrėjas. Nė viena ateities prognozė neapsieis be IT srities. Kompiuterizacija vyksta sparčiai ir nesibaigs. Nebetoli dienos, kai pažangios namų sistemos ir efektyvūs kalbos atpažinimo įrenginiai taps realybe.

2) Inžinierius. Pažymėtina, kad vertingiausi inžinieriai yra ne tik specialistai, įvaldę tam tikrą formulių rinkinį ir įprastinius skaičiavimo veiksmus, bet ir žmonės, turintys kūrybinį mąstymą ir gebėjimą greitai reaguoti į besikeičiančią aplinką.

3) 3D dizaineris. Dabar 3D dizainerių labai trūksta – trijų dimensijų modelių kūrimo poreikis statybai, pramoniniam dizainui, kompiuteriniams žaidimams ar kitiems tikslams yra labai didelis.

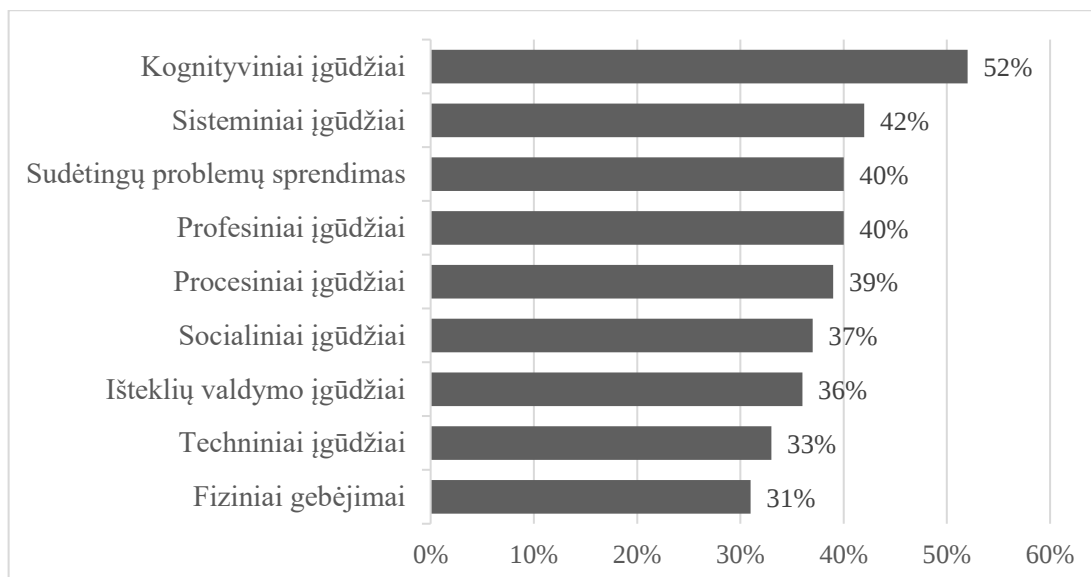
4) Saugumo specialistas. Kadangi vis daugiau finansinių sandorių ir asmens duomenų perkeliama į skaitmeninę erdvę, šios informacijos apsaugos poreikis vis labiau didėja. Didelė ateities nusikaltimų dalis bus padaryta internete, o jų prevencija (taip pat apsauga nuo virusų atakų, šlamšto ir kenkėjiško turinio) tampa labai svarbia užduotimi. Didėjantis ginklų sudėtingumas, aktyvus dronų naudojimas, ryšių pajėgumų plėtra ir informacijos perdavimas – visa tai labai apsunkina saugumo užtikrinimą.

5) Urbanistas, miesto planavimo specialistas. Žemė sparčiai tampa miestų, o ne kaimų planeta. 30 didžiausių metropolinių zonų gyventojų iki 2025 m. išaugs 27 %. Planuojant, statant ir prižiūrint naujas, sparčiai augančias didmiesčių teritorijas, reikės specialistų, galinčių sukurti patogią miesto aplinką.

6) Biotechnologas, bioinžinierius, vaistininkas. Pasauliniu mastu biotechnologijų (ir vaistų) vaidmuo labai padidės. Jau dirbtiniai organai ir protezai galiausiai bus sukurti geresni nei natūralūs, kuriuos mums suteikė gamta, o jų galimybės ir pritaikymas ateityje tik didės.

7) Maisto pramonės specialistas. Dauguma ekspertų mano, kad agronomo ir ūkininko profesijos yra nykstančios: išsivysčiusiose šalyse daugiau kaip 15 metų smulkūs ūkiai nuolat yra griuvėsiai, išgyvenę daugiausia dėl valstybės subsidijų. Ateities mityba, atsižvelgiant į daugumą prognozių, deja, nėra „natūralus“ maistas, bet maistas su vis didėjančiu priedų kiekiu arba gaunamas iš mums nepažįstamų šaltinių. Maisto pramonės specialistai, turintys žinių apie biologiją ir inžineriją, bus pagrindiniai maisto produktų gamintojai daugumos šalių gyventojams (Zinoti.lt, 2019).

Greitai besikeičiančioje darbo aplinkoje tampa svarbu visoms suinteresuotoms šalims gebėti numatyti būsimas užimtumo tendencijas ir poreikius, pasinaudojant prisitaikyti padedančiomis žiniomis bei įgūdžiais. Pasaulio Ekonomikos Forumo „Future of Jobs Report“ (2015) skelbiama, kokių darbuotojų įgūdžių poreikis numatomas didžiausias 2020 m. (žr. 1-ą paveikslą).

1 pav. Įgūdžių poreikis 2020 m.

Šaltinis: World Economic Forum, 2016. Prieiga per internetą http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf

Kompleksinis problemų sprendimas, sisteminiai ir kognityviniai įgūdžiai 2020 m. bus kur kas svarbesni už fizinius gebėjimus ir techninius įgūdžius. Ši ataskaita taip pat atskleidė, kad mažiau nei 50 % vadovų pasitiki savo organizacijų darbo jėgos strategija, kuri turėtų padėti jiems pasirengti šiems pokyčiams. Taigi organizacijoms reikia naujo požiūrio, kad būtų patenkinti talentingų darbuotojų poreikiai ir sumažinti nepageidautini socialiniai padariniai.

Apibendrinant galima teigti, jog žmonės turės būti pasirengę greitai besikeičiančiai darbo atečiai. Įgyti naujų įgūdžių ir atnaujinti intuiciją apie darbo pasaulį bus labai svarbu jų pačių gerovei. Ateityje laukia žmonių darbo jėgos paklausa, tačiau visur dirbantys darbuotojai turės permąstyti tradicines sąvokas apie tai, kur jie dirba, kaip jie dirba ir kokius talentus bei galimybes jie suteikia tam darbui. Ateityje darbo rinkoje itin paklausūs bus žmonės, kurie išmano aplinkosaugą, žemės ūkį ir architektūrą, prireiks IT specialistų, gydytojų, vaistininkų ir terapeutų.

Išvados

1. Profesijos pasirinkimas yra vienas svarbiausių ir reikšmingiausių žmogaus pasirinkimų, kuris lemia tolesnio gyvenimo kokybę. Kai kurie žmonės tokius sprendimus priima gana lengvai. Kiti susiduria su sunkumais priimdami sprendimą. Profesija ir darbas mūsų gyvenimui suteikia prasmės, nes ją turėdami mes realizuojame save ir suteikiame naudą visuomenei.

2. Per artimiausius 10-15 metų, pasaulis pasikeis neatpažįstamai, robotai užims daugelio žmonių darbo vietas. Spartus dirbtinio intelekto vystymasis turi tiek teigiamą, tiek neigiamą poveikį. Priimami racionalūs ir duomenimis grindžiami sprendimai, kuriamos inovacijos, medicinos mokslas pasiekia didelių laimėjimų, tačiau dvejoji kelia atskaitomybę, teisiniai aspektai, prarandamos darbo vietos ir didėja nelygybė.

3. Ateitį prognozuojantys akademikai bei verslininkai publikavo ataskaitą, kurioje teigiama, jog 85 proc. 2030-ųjų profesijų šiandien dar net neegzistuoja. Vis dėlto, verslas ruošiasi rytojui ir jau ugdo ateities specialistus. Žemės ūkį, architektūrą ir aplinkosaugą išmanantys žmonės ateityje turėtų būti darbo rinkoje itin paklausūs, panašiai kaip šiandieniai architektai. Į gyvenimą skverbiasi ir bitkoinai, visiškai kitokia nei įprastinė, virtuali valiuta. Norint dirbuoti jų tinkle, reikės išmanyti ir valiutų rinkas, ir IT technologijas. Visuomenė sensta, todėl su kiekvienais metais didės poreikis gydytojų, slaugos darbuotojų, terapeutų, vaistinininkų ir panašių profesijų atstovų.

Literatūra

1. Alimisis, D. (2018). *Teacher training in educational robotics: The ROBOESL project paradigm, technology, knowledge and learning*, 24(2), 279-290. Prieiga per EBSCOhost <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=133676643&site=ehost-live>
2. Ford, M. (2018). *Robotų era. Technologijų pažanga ir ateitis be darbo*. Vilnius: LMA leidykla.
3. Frey, C. B., & Osborne, M. (2013). The future of Employment: how susceptible are jobs to computerisation? *Programme on the Impacts of Future Technology*. University of Oxford. Prieiga per internetą <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/the-future-of-employment/>
4. Holland, J. L. (1992). *Making Vocational Choices. Theory of Careers*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
5. Laužackas, R. (1998). *Sistemo-teorinės profesinio ugdymo kaitos dimensijos*. Kaunas: VDU leidykla.
6. World Economic Forum (2016). The Global Risks Report 2016. 11th Edition. Prieiga per internetą http://www3.weforum.org/docs/GRR/WEF_GRR16.pdf
7. World Economic Forum (2015). *Collaborative Innovation. Transforming Business, Driving Growth*. Prieiga per internetą http://www3.weforum.org/docs/WEF_Collaborative_Innovation_report_2015.pdf
8. Zinoti.lt (2019). *Ateities darbas: 10 profesijų, kurios bus paklausiausios 2025 metais*. Prieiga per internetą <https://www.zinoti.lt/idomybes/ateities-darbas-10-profesiju-kurios-bus-paklausiausios-2025-metais/>

FUTURE PROFESSIONS

Summary

This article is about promising professions. Choosing the right profession is one of the most important decisions in everybody's life, because work can fulfill a variety of needs. Modern people live in an age of ever-growing technology. One third of the professions will simply disappear in the next ten years due to the fact that certain jobs will be done by robots. So which professions will be the most in demand in the future? Computerization is going fast and will not stop. Planning, building and maintaining new, fast-growing metropolitan areas will require professionals who can create a comfortable urban environment and on a global scale, the role of biotechnology will increase significantly. People will have to be prepared for a rapidly evolving future of work.

AUDITO TECHNOLOGIJOS

Skaistė Ustilaitė, Agnėška Tomaševič
Mokslinė vadovė – lektorė Jolita Naujalienė
Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Sparčiai vystantis technologijoms, auditoriai bei kiti darbuotojai gali greičiau, patogiau ir saugiau atlikti pavestas užduotis. Technologijų vartojimas audite tai yra procesas, kurio metu vertinami ir analizuojami įmonės organizaciniai, veiklos ūkinių operacijų, rinkodaros ir IT procesai, technologiniai įrengimai, jų funkcijų galimybės, naudojant informacinių technologijų ir automatizavimo sprendimus. Atlikus technologinį auditą, realiu laiku pateikiamos rekomendacijos dėl verslo procesų, pagrįstų integruotomis skaitmeninio technologijomis, plėtros. Technologijos skatina verslo efektyvumą, pagreitina pateikimo į rinką laiką, įdiegus naujoves didėja suinteresuotųjų šalių lūkesčiai nedelsiant gauti tikslesnę ir reikiamą informaciją apie verslo rezultatus. Nepaisant daugybės privalumų ir būsimų technologijų galimybių, technologijos dar nesugeba atlikti auditą be auditoriaus.

Straipsnio tikslas – apžvelgus naujos kartos audito teorinius aspektus įvertinti technologijų svarbą audito procese.

Straipsnio uždaviniai:

1. Ištirti technologijų naudojimą audite;
2. Išnagrinėti blokų grandinės poveikį audito procese.

Metodai: mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Technologijų naudojimas audite

Šiuolaikinių technologijų atsiradimas suteikė galimybę auditoriams vis greičiau ir kokybiškiau atlikti pavestas užduotis. Prieš naudojant technologijas auditas buvo atliekamas rankiniu būdu, dėl to verslo įmonės veikė daug sudėtingesnėje aplinkoje. Laikui bėgant padidėjo operacijų apimtys, sudėtingumas, pasikeitė reguliavimas. Technologiniai pokyčiai vyko sparčiai - atsirado galimybė kaupti bei perduoti duomenis skaitmeniniu būdu ir beveik akimirksniu. Išsamios ir galingos skaitmeninės informacijos sistemos vis geriau sugeba valdyti, analizuoti, perduoti ryšius ir reaguoti į šiuos su duomenimis susijusius pokyčius. Supaprastintas technologijų auditas yra procesas, kurio metu nustatomi dabartiniai ir būsimi organizacijos tikslai, nustatomi organizacijoje naudojamų informacinių technologijų tipai ir kiekiai bei nustatoma, ar kiekvienos technologijos rūšies yra pakankamai, kad tinkamai įgyvendintų tikslus.

Pasaulyje duomenų apimtys sparčiai auga. Dėl to daugeliui įmonių kyla nemažai iššūkių, įskaitant tai, kaip apsaugoti ir valdyti šiuos duomenis. Tačiau taip pat sukuriamas potencialus pranašumas auditoriams, kurie gali pasitelkti technologijas, kad surinktų, transformuotų ir analizuotų duomenis, tuo pačiu didinant audito kokybę. Naujos technologijos dabar leidžia auditoriams analizuoti dideles duomenų apimtis. Galimybė versle panaudoti sukurta šachmatų analogiją, leidžia paminėti 1997 metais vykusį IBM (JAV programinės ir techninės įrangos gamintoja) „Deep Blue“ šachmatų programos ir pasaulio čempiono Gary Kasparov žaidimą. XX amžiaus antroje pusėje IBM mokslininkams buvo pavesta sukurti kompiuterį, kuris konkuruotų su geriausiais šachmatininkais pasaulyje. Gautas Superkompiuteris, galėtų apskaičiuoti apie vieną trilijoną žingsnių per tris minutes tradiciškai skiriamas žaidėjui vienam standartinių šachmatų žingsniui. Šachmatų kompiuteriai dirba, pritvirtindami skaitinę vertę kiekvienai pozicijai šachmatų lentoje, naudodami formulę, vadinamą „vertinimo funkcija“. Vėliau šias reikšmes galima apdoroti ir ieškoti, kad būtų nustatytas geriausias šachmatų figūros perkėlimas lentoje. 1997 metais pirmą kartą istorijoje kompiuteris iškovojo pergalę žaisdamas su buvusiu čempionu.

Štai kodėl „prižiūrimos pažinimo“ technologijos – kognityvinių gebėjimų derinys su audito profesionalų įgūdžiais ir žiniomis – bus geriausias būdas atlikti auditą (žr.paveikslą). Kognityvinės technologijos gebėjimas atlikti analizes, generuoti įžvalgas ir panaudoti „patirties sprendimą“ bus didelė pridedamoji vertė auditoriui priimant sprendimus bei priisiimant atsakomybę. Kadangi galiausiai auditorius turi pateikti audito nuomonę ir rekomendacijas.

1 pav. Žmogiškasis elementas kognityvinėje technologijoje

Šaltinis: MACAULAY, Marc. Financial Executives International. *How Cognitive Tech Is Revolutionizing the Audit*, <https://www.financialexecutives.org/Topics/Strategy/How-Cognitive-Tech-Is-Revolutionizing-the-Audit.aspx>

Naudojant kognityvinę technologiją pateikiami įrodymai, patvirtinantys audito nuomonę, aiškinant rezultatus ir nustatant tinkamiausius duomenis audito išvadai pagrįsti, o tai yra auditoriaus nuopelnas, o ne technologijų. Iš tiesų, nustačius, kuris duomenų rinkinys yra svarbus galutinei išvadai, reikia, kad auditorius pateiktų reikalingą sprendimą. Dėl galimų struktūrizuotų ir nestruktūrinių duomenų padidėjimo šaltinių padaugės nepatvirtintų įrodymų, todėl reikia patyrusio auditoriaus, kuris turėtų atitinkamos verslo srities patirties, kad galėtų interpretuoti rezultatus ir sudarytų audito išvadą.

1.2. Išmanieji skaitmeniniai mazgai

Ne taip seniai auditoriai dirbo aplinkoje, nustatytoje fiksuotojo ryšio telefonų, fakso aparatų ir stalinių kompiuterių: iš esmės jie buvo pririšti prie darbo vietos. Vėliau mobiliosios technologijos leido auditoriams sparčiau atlikti savo darbą, t.y. analizuoti daug daugiau svarbios informacijos. Dabar naujausios skaitmeninės finansų technologijos tarnauja kaip „protingos platformos“, kuriomis auditoriai gali dirbti nuotoliniu būdu, ir realiu laiku, panaudojant duomenis, analitiką, automatizavimą ir vizualizaciją.

Pasaulinis profesinių įmonių, teikiančių audito, mokesčių ir konsultavimo paslaugas, tinklas Klynveld Peat Marwick Goerdeler (toliau – KPMG) kartu su programinės ir techninės įrangos gamintoju Microsoft Corporation (toliau – Microsoft) ėmėsi iniciatyvos išplėsti savo paslaugų apimtį teikdami klientams skaitmeninių sprendimų portfelių bei įgalindami išmaniają audito platformą „KPMG Clara“. Dvi organizacijos yra sukūrusios „Global Digital“ sprendimų mazgus, kurie bus pagrįsti „Microsoft Azure“ pažangiomis debesų paslaugomis ir dirbtinio intelekto technologijomis, siekiant padėti įmonėms pertvarkyti visas savo verslo sritis, įskaitant finansus, operacijas ir klientų patirtį. Šių įmonių bendras tikslas yra įdiegti naują „KPMG intelektualiojo audito platformą“, vadinamą „KPMG Clara“, kuri padarys KPMG pirmąja iš keturių didžiųjų profesionalių paslaugų firmų, leidžiančią savo narėms įmonėms vykdyti išorinių finansinių ataskaitų auditus, naudojant „Azure“, išsamią, debesimis pagrįstą platformą. Diegimas KPMG tinkle priklausys nuo galiojančių kiekvienos šalies įstatymų ir audito užduoties sąlygų su įmonėmis, kurias tikrina KPMG narės. Šiuo metu „KPMG“ turi 73 tūkst. audito profesionalų visame pasaulyje ir teikia audito paslaugas 23 procentams pasaulio „Fortune 500“ kompanijų. [3]

2. Blokų grandinės poveikis audito procese

Oficialiai „blockchain“ (toliau – blokų grandinė) apibrėžiama, kaip decentralizuota vieša transakcijų saugojimo sistema. Tai duomenų bazė, kurioje duomenų saugojimo įrenginiai nėra prijungti prie bendro serverio. Ši duomenų bazė saugo vis didėjančią įrašų sąrašą, kurie vadinami blokais. Kiekvienas blokas turi laiko žymę ir nuorodą į ankstesnį bloką. Šifravimo naudojimas užtikrina, kad vartotojai gali pakeisti tik tą blokų grandinės dalį, kuri priklauso jiems, tai yra, kuriai

jie turi privačius raktus, be kurių neįmanoma daryti jokių pakeitimų faile. Be to, šifravimas užtikrina visų vartotojų paskirstytus blokų grandinės kopijų sinchronizavimą. Blokų grandinės yra natūraliai atsparios bet kokių saugomų duomenų modifikavimui. Funkciškai jos gali tarnauti kaip atvira, platinama knyga, kuri gali veiksmingai, patikrinamu ir nuolatiniu būdu įrašyti sandorius tarp dviejų šalių. Blokų grandinė gali būti naudojama kaip sandorių šaltinių tikrinimo priemonė. Pavyzdžiui, auditoriai užuot prašę klientų pateikti banko išrašus ar siųsdami patvirtinimo užklausas trečiosioms šalims, gali lengvai patikrinti sandorius viešai prieinamų blokų grandinės žurnalų pagalba.

Blokų grandinė yra pagrindinė paskirstytojo tinklo sistema, atsiradusi dėl pirmosios pasaulyje decentralizuotosios krypto valiutos - „bitcoin“. Tai greitai tapo vienu perspektyviausių pastaruoju metu pažangių technologinių pasiekimų. Blokų grandinė gali transformuoti įvairias pagrindines verslo šakas, kurios yra visuotinai pritaikytos šiuolaikiniam gyvenimui: finansus, sveikatos apsaugą, gamybą ir nekilnojamąjį turtą. Ryškiausias blokų grandinės bruožas yra jos gebėjimas pašalinti poreikį pasitikėti centrine valdžia dėl patvirtinimo. Tai galima palaipsniui integruoti su tipiškomis apskaitos procedūromis: pradedant įrašų vientisumo užtikrinimu ir baigiant visiškai atsekamais audito pėdsakais. Tai lems ateitį, kurioje visiškai automatizuotas auditas taps realybe.

1 lentelė. Blokų grandinės naudojimas audito procese

Klaidų mažinimas	Kai duomenys yra grandinėje, protingos sutartys gali automatizuoti daugelį apskaitos funkcijų, taip potencialiai mažinant žmonių klaidas.
Didesnis finansinis saugumas ir privatumas	Blokų grandinės tinklai yra paplitę tūkstantyje kompiuterių, įsilaužimo grėsmė yra labai maža ir duomenys išlieka saugūs ir privatūs.
Minimalios išlaidos ir laikas	Padidėjęs efektyvumas ir sumažėjęs klaidų skaičius, gali ilgam sumažinti sąnaudas.
Išsamesni tikslai finansiniuose įrašuose	Audito procesą būtų galima geriau racionalizuoti padidinant blokų grandinės gebėjimą tiksliai fiksuoti ir tikrinti kiekvieną kiekvienos operacijos aspektą sinchronizuotą dokumentuose.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, pagal Englobally Group. *ABC: Audit and Blockchain -Camping Together*, <https://engloballygroup.com/audit-and-blockchain/>

Blokų grandinės technologija turi įtakos audito procesui (žr. lentelę). Užuoat atlikę vertinimus metų pabaigoje, audito įmonės galės atlikti nepertraukiamą vertinimą per visą audito laikotarpį. Be to, įgyvendinama dar viena svarbi funkcija: abipusio pasitikėjimo atmosferos palaikymas bei tapatybės patvirtinimas, nes niekas negali keisti blokų grandinės be atitinkamų privačių raktų. Pakeitimai, kurie nėra patvirtinti privačiais raktais – atmetami, dėl to duomenys išlieka saugūs. Blokų grandinė yra naudojama efektyvinti audito veiklą, nes greitina operacijas, mažina žmoniškųjų klaidų skaičių ar korupcijos atvejus.

Išvados

1. Informacinių technologijų naudojimas audite yra privalomas siekiant užtikrinti efektyvią ir pelningą organizacijos veiklą. Kognityvinė technologija naudoja algoritmus, kad programinė įranga galėtų skaityti duomenų formas ir apibendrintų informaciją. „KPMG Clara“ yra sukurta pagerinti audito kokybę ir pateikti gilesnes išvadas. Dirbtinio intelekto panaudojimas leidžia auditoriams padidinti atliekamų sudėtingų testų efektyvumą bei veiksmingumą, atlikti duomenų analizę ir pateikti jos duomenis realiu laiku, bei įvertinti verslo naudojamų ir pasirenkamų inovatyvių sprendimų tinkamumą.

2. Blokų grandinės technologijų naudojimas transformuoja apskaitos procesus, sumažina apskaitos įrašų tvarkymo ir tikrinimo išlaidas, užtikrina finansinių duomenų saugumą ir privatumą bei mažina žmogiškąsias klaidas. Jų naudojimas audito procesą efektyvina, greitina ir palengvina auditorių darbą. Naujos kartos audito sukūrimui reikalingi dideli pokyčiai ir lankstumas: pradedant nuo naujomis audito technologijomis pagrįstų nesudėtingų verslo procesų auditų, ir pereinant prie sudėtingų procesų naujos kartos auditų.

Literatūra

1. Brender, Nathalie; Gauthier, Marion; Morin, Hanry (2019). *The Potential Impact Of Blockchain Technology On Audit Practice* [interaktyvus]. Switzerland, p. 35-59. DOI: 10.33423/jsis.v14i2.1370 [žiūrėta 2019 m. spalio 25 d.] Prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=8&sid=789f08eb-1b47-42ef-ae9a-111132bd46da%40pdc-v-sessmgr05>

2. Englobally Association [interaktyvus]. *ABC: Audit and Blockchain - Camping Together* [žiūrėta 2019 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <https://engloballygroup.com/audit-and-blockchain/>

3. Forbes Media [interaktyvus]. *Three Technologies That Will Change The Face Of Auditing* [žiūrėta 2019 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.forbes.com/sites/insights-kpmg/2018/07/16/three-technologies-that-will-change-the-face-of-auditing/#49478b957544>

4. KPMG International Cooperative [interaktyvus]. *Innovating And Evolving Our Audit Process* [žiūrėta 2019 m. spalio 25 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.bing.com/search?q=vertejas&FORM=EDGENA&PC=ASTS&refig=50c2c005d3e943baa5f440b3a8103741&DAF1=1>

AUDIT TECHNOLOGIES

Summary

With the rapid development of technology, auditors and other employees can perform their assigned tasks faster, more conveniently and safely. The use of technology in auditing is a process during which the company's organizational, production, marketing and IT processes, technological equipment, possibilities of their functions, information technology and automation solutions are evaluated and analyzed. Following the technological audit, recommendations are provided for the development of production process equipment with integrated digitization technologies. Technology boosts business efficiency, speeds time to market, and increases stakeholder expectations for more accurate and relevant information on business performance, as well as assured corporate accountability. Despite the many benefits and opportunities of future technologies, technology is not yet able to perform audits without an auditor. A simplified information technology audit is a process that identifies an organization's current and future objectives, identifies the types and amounts of information technology used in the organization, and determines whether each type of technology is sufficient to adequately facilitate the objectives.

BANK LOANING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Angelika Yakhnovets

Scientific supervisor – asocc. prof. Valentina Lukashevich

Polessky State University, Belarus

Introduction

Entrepreneurship can play a key role in the process of formation and development of market relations and institutions of the national economy of any country. As world experience shows, the more opportunities small and medium-sized enterprises (SMEs) have to expand their activities, the higher the pace of development of the country's economy. In the Republic of Belarus, as in many other countries of the world, the sector of small and medium-sized businesses is an integral element of the market management system, contributing to the creation of an effective competitive economy, ensuring a high level and quality of life of the population. The significance of small and medium-sized enterprises (individual entrepreneurs; micro-organizations, with an average number of employees up to 15 people; small organizations, with an average number of employees from 16 to 100 people, medium-sized organizations, with an average number of employees from 100 to 250 people) is determined by such features as the ability to quickly respond to consumer demand and quickly satisfy it, quickly respond to changes in market conditions and demonstrate high maneuverability. Among other things, the country's small and medium-sized businesses provide many new jobs, which in turn leads to a reduction in the number of unemployed people.

1. Small and medium-sized businesses

Small and medium-sized businesses are a unique basis for the functioning of those niches of the economy that, due to their production volumes and sizes, are not able to occupy the large and largest businesses. Large enterprises are often not able to try on those innovations that they plan to introduce due to the fact that they are too risky at the initial stage. At the same time, small and medium-sized businesses represent a large field for such innovations. Small and medium-sized enterprises in the Republic of Belarus today are a promising developing sector, gradually increasing their role and importance in ensuring the overall economic growth of the country, although with significant potential for increasing business volumes. This is evidenced by the following indicators for 2018:

- 28.8% share of SMEs of the gross value added of the country (GVA) (in comparison with 2017, a decrease of 0.4 percentage points is observed);

- 1,331.3 thousand people or 30.7% of the country's active population are employed in the SME sector (compared with 2017, a decrease of 8.7 thousand people is observed);
- The foreign trade balance of SMEs is \$ 19 million. (compared with 2017, an increase of \$ 791 million is observed);
- 34.8% of tax revenues are provided by the sector of small and medium enterprises (SMEs) (an increase of 2.5 percentage points is observed in comparison with 2017) [1].

It should be noted that the development of small business in the Republic of Belarus, in comparison with developed countries, is not so fast (the proportion of developed SMEs in the country's GVA is 50-70%). This is due to the existence of a number of barriers, both administrative and economic in nature. The most common economic barrier is the lack of entrepreneurship with the necessary financial resources.

In 2017, the World Bank conducted an analysis of the financing gap for micro, small and medium enterprises in developing countries. The analysis covered 128 countries. At the same time, 65 million enterprises, or 40% of the total number of SMEs, have an unmet need for financing in the amount of \$ 5.2 trillion a year, which is equivalent to 19% of the GDP of the countries covered by the analysis. Moreover, the study indicates that the real gap in the desired financial resources and actually received (or available) can be even higher, since a significant part of the demand remains unaccounted for: the owner of the enterprise, knowingly assuming that his demand for financing is unlikely to be satisfied, does not mean it. The World Bank estimated the financial gap in Belarus for SMEs at 34% of the country's GDP [2]. In this connection, financing of small businesses is a problem requiring an integrated approach. The search for optimal sources of financing is important for all business forms without exception. In the Republic of Belarus, financial support for business entities is provided by the enterprises themselves (internal financing) and commercial and non-profit structures (external financing) using various forms and methods of financing. Often, own funds are not enough, in connection with this there is an increasing need to attract external sources. At the same time, bank lending is the most popular type. But getting a loan to a novice entrepreneur is quite difficult. This is primarily due to the lack of the necessary security and extensive financial statements for small enterprises. Another reason is the high risks associated with lending to small enterprises and the overhead costs of banks, which are almost the same for both small and large loans. At the same time, speaking about general trends in the development of the lending sector for small and medium-sized businesses, it can be noted that banks are moving towards simplifying lending procedures, easing conditions, including interest rates, loan repayment periods, commissions.

This is also evidenced by the dynamics of debt on loans issued by banks of the Republic of Belarus to small and medium-sized enterprises in Belarusian rubles and foreign currency for 2015 - 2019. (see at Table 1)

Table 1. Debt on loans granted by banks of the Republic of Belarus to small and medium-sized enterprises in Belarusian rubles and foreign currency for 2015 - 2019

Index	01.12.2015	01.12.2016	01.12.2017	01.12.2018	01.12.2019
Loans - total, million rubles including:	8 373,81	8 207,00	8 180,30	9 547,10	10 483,60
1. Loans in national currency, million rubles, including:	3 785,24	3 859,70	3 989,10	4 724,90	5 087,80
Short-term loans	1 051,46	1 067,00	1 240,90	1 741,60	2 067,40
Long term loans	2 733,78	2 792,70	2 748,30	2 983,30	3 020,40
2. Loans in foreign currency, million US dollars, including:	2 527,70	2 204,60	2 091,50	2 255,00	2 553,00
Short-term loans	537,6	462,7	405,8	513,4	593,8
Long term loans	1 990,10	1 741,90	1 685,70	1 741,70	1 959,20

Note - Source: own development based on [3].

As can be seen from table 1, the debt on loans issued by banks of the Republic of Belarus to small and medium-sized enterprises in Belarusian rubles and foreign currency as of December 1, 2019 is 10,483.60 million rubles, which is more than this indicator of the same period of the previous year by 936.50 million rubles, or 9.81% (for comparison, the increase in 2018 amounted to 1,366.80 million rubles, or 16.71%). The average annual growth of this indicator from 12/01/2015 to 12/01/2019 is 6.05%. The structure of this debt on average for the period under review is: 47.80% - loans in national currency, 52.20% - loans in foreign currency. It is also worth noting that the share of overdue debt in debt on loans issued by banks of the Republic of Belarus to small and medium-sized enterprises in 2015-2019. tends to decrease, and, on average, is 5.02%, including loans in national currency - 4.28%, loans in foreign currency - 5.67%. If we analyze the specific weight of the debt of small and medium-sized enterprises in the total debt on loans issued by banks to legal entities of the Republic of Belarus for the period from 2015 to 2019, then we can say that a third of the total credit load of the private sector is on the “shoulders” of the small and medium-sized enterprises (an average of 28.68% over five years). Today, there are 24 banks in the Republic of Belarus, most of which provide loans to small and medium-sized businesses for the development of their own business at 5-17.9% per annum (the refinancing rate of the National Bank of the Republic of Belarus is 8.75%).

2. Bank lending to SMEs in the Republic of Belarus

Basically, bank lending to SMEs in the Republic of Belarus is carried out under the State Program for the Support of Small and Medium Enterprises for 2016-2020, most of which is implemented by the Development Bank of the Republic of Belarus through the provision of special credit products through an affiliate network. In practice, the program is implemented with the participation of 11 domestic partner banks and leasing organizations with experience in cooperation

with small and medium-sized businesses, and involves the use of a two-tier mechanism: 1) The Development Bank provides financial resources to banks and leasing organizations within the framework of concluded agreements; 2) partner banks and leasing organizations select, according to the criteria agreed upon with the Development Bank, the direct borrowers (SMEs), assess their financial condition and the projects proposed for implementation, and decide on the possibility of financing on conditions agreed with the Development Bank.

At the end of the day, December 31, 2019, in total, under the agreements concluded with partner banks and leasing organizations in 2019, 835 projects were funded. The total amount of concluded loan agreements (financial (rental) leasing agreements) is 131.4 million rubles. The total cost of projects financed from the resources of the Development Bank is about 178.3 million rubles.

At the end of 2019, a research survey of small and medium-sized entrepreneurs was conducted by the Research Institute of Economics under the Ministry of Economy of the Republic of Belarus. According to the results of this study, over the past 12 months, 49.1% of respondents applied for a loan, while 44.9% received it, and 4.2% of respondents refused to receive it. The main reason for not applying to the bank for a loan, the respondents called high interest rates for using a loan (19.6%; including high interest rates on funds in national currency - 12.6%, in foreign currency - 6.5%), difficulties in fulfilling collateral requirements of 9%; 83.9% of respondents do not see the need to raise additional funds. At the same time, the percentage of respondents who do not see the need to raise additional funds, compared to 2018, increased by 13.1 percentage points. This indicates the sufficiency of own financial resources for the further development of the business or its stable functioning (44.5% of respondents set the task of expanding the business, and 50.6% - maintaining the achieved level) [4]. It should be noted that in this survey, potential entrepreneurs who would like to receive financing for starting a business did not participate. Which may, to a large extent, not reflect the real picture. For the greater development of bank lending as a source of financing for small and medium-sized enterprises, activation of entrepreneurial activity of the population, as well as simplification of lending procedures, by providing unsecured loans and lowering the increased interest rate on a loan can help.

List of References:

1. Small and medium-sized businesses [Electronic resource] / Ministry of Economy of the Republic of Belarus. - Minsk, 2020. - Access mode: http://www.economy.gov.by/ru/small_business-ru/ - Access date: 04/12/2020.
2. Financial disintermediation: new challenges and hopes for banks / Polessky State University [Electronic resource] / Repository of Polessu. - Pinsk, 2020. - Access mode: http://www.economy.gov.by/ru/small_business-ru/ - Access date: 04/12/2020.
3. Statistical Bulletin. Regional issue [Electronic resource] / National Bank of the Republic of Belarus, 2000–2020 - Access mode: <https://www.nbrb.by/publications/bulletinregional> - Access date: 04/14/2020.

4. The survey. Competitiveness of the regions of Belarus, 2019 [Electronic resource] / IPM Research Center, 2020 - Access mode: <http://www.research.by/publications/surveys-of-business/data/2019/> - Access date: 03/14/2020 .

BANK LOANING OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF BELARUS

Summary

The small and medium-sized enterprises in the Republic of Belarus today are a promising developing sector, gradually increasing their role and importance in ensuring the overall economic growth of the country, although with significant potential for increasing business volumes. Realizing this, Belarusian banks are moving towards simplifying lending procedures for this sector, easing conditions, including interest rates, loan repayment periods, commissions.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY NOWADAYS

Andžej Buiko

Scientific supervisors – lecturers Ingrida Galkauskienė, Žana Prokopovičienė

Vilniaus kolegija/ University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Corporate social responsibility is currently very popular topic. Many companies consider themselves as a social responsible, but experts recognize only a few companies. To be social responsible it means to run business in responsible way, but it is mostly more difficult, than it looks in the beginning. Some big and well known businesses are good examples of being socially responsible.

The aim of the article – to describe social responsibility and explain why Microsoft and Rolex are good examples of social responsible companies.

Objectives of the article:

1. To characterize corporate social responsibility.
2. To describe Microsoft corporations social responsibility.
3. To describe Rolex corporations social responsibility.

Methodology: Analyze and comparison of information sources.

1. Corporate social responsibility

Corporate social responsibility is a self-regulating business model that helps a company be socially responsible to itself, public and its stakeholders. By practicing corporate social responsibility, also called corporate citizenship, companies can be conscious of the kind of impact they are having on all aspects of society, including economic, social, and environmental. A modern socially responsible company is the one that voluntarily applies social and environmental principles and promotes the sense of community and transparent business. According to Ministry of Social Security and Labour (2017).

Social responsible companies are businesses, who maximize shareholder value, act in a manner that benefits society. Social responsibility nowadays is increasingly important to investors and consumers. Currently many consumers and investors want to make not just profitable investments, but also contribute to the welfare of society and the environment. Companies should not only seek to be profitable, but also be responsible. Corporate social responsibility has standards. Many multinational companies are responsive only to the stakeholder's needs. Businesses must care not only about productive stakes in the global economy, but also have to include social responsibility,

which contains meeting the needs of all suppliers, investors, employees and society. CSR is a process, which point is responsibility for the company's actions, also includes encouragement to make a positive impact on the environment, employees, consumers, communities, stakeholders and all members of society.

To be socially responsible it means taking care about all stakeholders, society, environment and the most important is to do this voluntarily. If company runs business in a responsible way, then customers, other organizations and the government evaluate and appreciate it. Eventually, after being recognized, this company might enter a special list of responsible companies.

2. Microsoft Corporation

Microsoft Corporation was founded in 1975 by Bill Gates, currently one of the richest people in the world. According to Gregg Pascal Zachary, Mark Hall (2020): *"Microsoft Corporation, leading developer of personal-computer software systems and applications. The company also publishes books and multimedia titles, produces its own line of hybrid tablet computers, offers e-mail services, and sells electronic game systems, computer peripherals (input/output devices), and portable media players. It has sales offices throughout the world. Microsoft has sales offices in many countries beyond United States."* Company has a research and development center at its headquarters in Redmond, USA. Microsoft has research labs located in Cambridge, England, Beijing, China and Sadashivnagar India and many offices in other countries. According to André Gonçalves (2019) article "The top 100 Companies with best CSR" Microsoft Corporation is top 5 on the list. Also are many reasons for this.

Figure 1. Spheres of CSR

Microsoft Corporation works hard to apply the power of technology and to earn the trust of the customers and business partners company empowers and of the community in which company is

located and works. They work to build a sustainable future where everyone would have an access to the benefits and all opportunities of technologies. The mission is to empower every person and organization to achieve more and it's an encouragement of their employees to come to work every day. Also they always are working with stakeholders. Every decision they make can affect employees, partners, shareholders, customers, suppliers and communities and it a reason why company makes decisions together. They receive feedback from private customers, companies and human rights specialists. Company informs almost all its decisions in feedback channels. Microsoft uses not only formal channels and also deals with key stakeholders, advocacy groups, industry experts, CSR rating agencies, CSR-focused investors, and many others. According to CSR analyses Microsoft company works keeping attention on accessibility, applying technology for environmental and social good, climate change and energy, closing the broadband gap, ethical business practices, human capital development, human rights, privacy and cybersecurity, responsible AI skills and employability. People from different cultures are working in this company and still they try to give more job places for less wealthy countries. Some important offices are located in India. Human rights are always a priority for a company. Loyal employees always get bigger salaries and better career opportunities. Also they donate a lot of funds for charity.

On the other hand, Microsoft Corporation was involved in European bribery allegation. According to Jon Fingas article "Microsoft will pay \$25 million to settle Hungary bribery charges" Microsoft Corporation subsidiary in Hungary violated the Foreign Corrupt Practices Act and have to pay almost 25 million \$. Jon Fringas (2019) wrote: *"The division allegedly discounted prices for its resellers and distributors between 2013 and 2015, using the increased profit margins to fund bribes for government officials and clinch lucrative software deals with Microsoft."* The company agreed to pay a 25 million dollars fine and management laid off all employees involved in bribery case and split relations with resellers.

In conclusion if we sum up all this information about Microsoft Corporations social responsibility, we can say, that this company still can be a good example of CSR, because it does a lot to stay social responsible. As well management agreed to pay a big penalty for bribery and change many things, for example fired responsible for bribery staff and severed relations with resellers. Also, not many big and well-known companies take care about environment or society, but this one is doing a lot. I think, that Microsoft Corporation still can be recognized as a social responsible business.

3. Rolex is an example of social responsible business

Rolex is a Swiss company, which was established in 1905 by Hans Wilsdorf. In 1905 Hans Wilford founded a company in London. Later, when company became more popular he decided to move company to Switzerland, Geneva and called "Rolex". Geneva was known worldwide for

making the highest quality watches. Currently, the Rolex is a luxury association making high-end hand watches and known worldwide.

Table 1. Information about company Rolex

Industry	Founded	Founders	Headquarters	Daily watch production	Services	Employee count
Manufacturing watch	1905	Alfred Davis Hans Wilsdorf	Geneva	2000	Repair	2 800

Rolex company is currently known worldwide and every person has heard about Rolex luxurious watches. Rolex is producing their watches mostly from the most expensive metals and jewels in the world, most of them are made from gold, platinum and decorated with diamonds. Currently company has big revenue of about 3 billion dollars, but so successful company is still working in social responsible way. Rolex is listed on the list of the most social responsible companies in the world and also here many reasons.

According to Rolex distributors: Bobswatches and Swisswatches: Rolex company makes good working atmosphere for their employees. They have their own values. Company has 2000 employees and mostly they are working in 2 countries the UK and Switzerland. For Rolex is the most important to make employees feel respected and valued and management always cares about their rights. Also company takes care about their customers. Every customer is welcomed in their stores and well trained staff provides high quality services for every customer. Suppliers are very important for a company, because they use only the highest quality materials and their products also need to meet their standards.

Rolex company runs its business in responsible way for environment. The Watches of Switzerland Group is committed to complying with the requirements of the Environmental Protection Act 1990, and all legal duties and obligations imposed by other Environmental Acts and Regulations. Also they sell products made from rare skins and exotic woods. Vendors are obliged to provide them with written guarantees that these products comply with the international laws and industry regulations. Company minimizes uses of energy, water and fuel to reduce pollution, that can cause climate change. Packaging is made from able to recycle materials to reduce waste. Company always takes care about all its stakeholders and looks for their ideas. Rolex company is an active member of the Responsible Jewellery Council. All products they sell are long time use and 30 % of materials used for one watch are recyclable.

In conclusion we can sum up all actions Rolex company is doing for environment and people and we can agree that they are a good example how to run a successful business in a social responsible way.

Conclusions

1. Corporate social responsibility is self-regulating business model that helps a company be socially responsible to itself, public and its stakeholders. Many companies trying to be social responsible, but not all of them are recognized.

2. Microsoft Corporation is one of the biggest social responsible companies in the world. Company is doing a lot for environment and society, also creates work places for people of different cultures. Besides it shares all decisions and informs people about them. Company was involved in bribery case, but agreed to pay a big penalty and solved that problem. Microsoft Corporation is still doing a lot to be social responsible.

3. Rolex is a Swiss company, that produces luxury watches. Also Rolex is listed on the list of most social responsible companies in the world. They take care about their employees and customers to make all feel valued. Rolex company is doing a lot to minimize waste and pollution. They create the highest quality products and avoids to pollute environment, which causes climate change.

List of References

1. André Gonçalves (2019). The top 100 Companies with best CSR. *You matter*. <https://youmatter.world/en/top-100-companies-best-csr-reputation2019-28108/> access from internet.
2. Bobs watches. <https://www.bobswatches.com/about-rolex.html> access from internet.
3. Fang-Mei Tai, Shu-Hao Chuang (2014) *Scientific Research*. Access from Internet: https://www.scirp.org/html/3-8601351_49900.htm.
4. Gregg Pascal Zachary, Mark Hall (2020). *Encyclopedia Britannica*. Access from Internet: <https://www.britannica.com/topic/Microsoft-Corporation>.
5. Jon Fingas (2019). Microsoft will pay \$25 million to settle Hungary bribery charges. *Engadget*. Access from Internet: https://www.engadget.com/2019/07/22/microsoft-settlement-over-hungary-bribery/?guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlLnNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAK6URsuk82F46U2OUhqWpGhgjtXRmyHuwgVbvHZKtRtFVH4uFxF2PfQeKQRLMX90Nag5ZRuCPwZQa7Im2C-VDUG4Szw3MYT2BOQmneYHmEjbeL8q_eM88hZxXPHWrSCJARohgQJUM6khFjls1vHLJjOTNVolrHVaeYLkSe2pmEp&gucounter=2
6. Microsoft website. Access from Internet: <https://www.microsoft.com/en-us/corporate-responsibility>
7. Ministry of Social Security and Labour (2017). *Corporate social responsibility*. <https://socmin.lrv.lt/en/activities/labour-and-employment/labour-law/corporate-social-responsibility>
8. Swiss watches. Access from Internet: <https://www.watches-of-switzerland.co.uk/corporate-social-responsibility>

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY NOWADAYS

Summary

This article is about corporate social responsibility. Many big companies just making profit and do not care about environment, customers, stakeholders, but also are companies, which run business in ethical way. Every year some magazines are publishing list with social responsible companies. Two well-known companies, which are listed on this list are Microsoft Corporation and Rolex. Microsoft Corporation does it in social responsible way. However, this company had an accident with bribery, but paid a penalty and solved that problem. Rolex it's a luxury Swiss company, which products high end watches in social responsible way, because management takes care about their employees and customers and makes them feel valued. Also Rolex company is minimizing pollution and uses recyclable materials. Those 2 companies are good examples how to run a successful business and be social responsible.

DEGALŲ KAINŲ POKYČIAI BALTIJOS VALSTYBĖSE 2018 – 2019 METAIS

Rimantė Stanevičiūtė, Ieva Tarasevičiūtė

Mokslinės vadovės – lektorė Inga Pašiušienė, doc. dr. Erstida Ulvidienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Bėgant laikui keitėsi žmonių požiūris į transporto priemonių pasirinkimą bei efektyvumą esant įvairioms geografinėms ar istorinėms aplinkybėms. Tuo tarpu, XXI a. gyvenantys asmenys turi galimybę pasirinkti ne vieną būdą kaip nuvykti nuo taško A iki taško B. Nors kiekvieną dieną pastebime, jog gyventojai renkasi kur kas praktiškesnes ir gamtos neteršiančias transporto priemones, bet automobiliai išlieka populiariausia transporto priemone.

Su kasmet augančiu pasaulio ekonominiu lygiu, auga ir degalų kainos. Jau ne pirmus metus degalų kainos kaita yra viena didžiausių problemų šalyje, kuri pakoregavo trečdalis Lietuvos gyventojų keliavimo automobiliu įpročius. Benzino A95 kaina 2018 metų pirmojoje pusėje buvo 1,04 euro už litrą, o 2019 metų pradžioje jau siekė 1,28 Eur/l. Toks benzino kainos šuolis parodo, jog keičiantis pasaulio ekonominio lygio situacijai, sparčiai keičiasi ne tik degalų, bet ir kitų, iš užsienio importuojamų prekių kainos.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti degalų kainų pokyčius 2018-2019 metais.

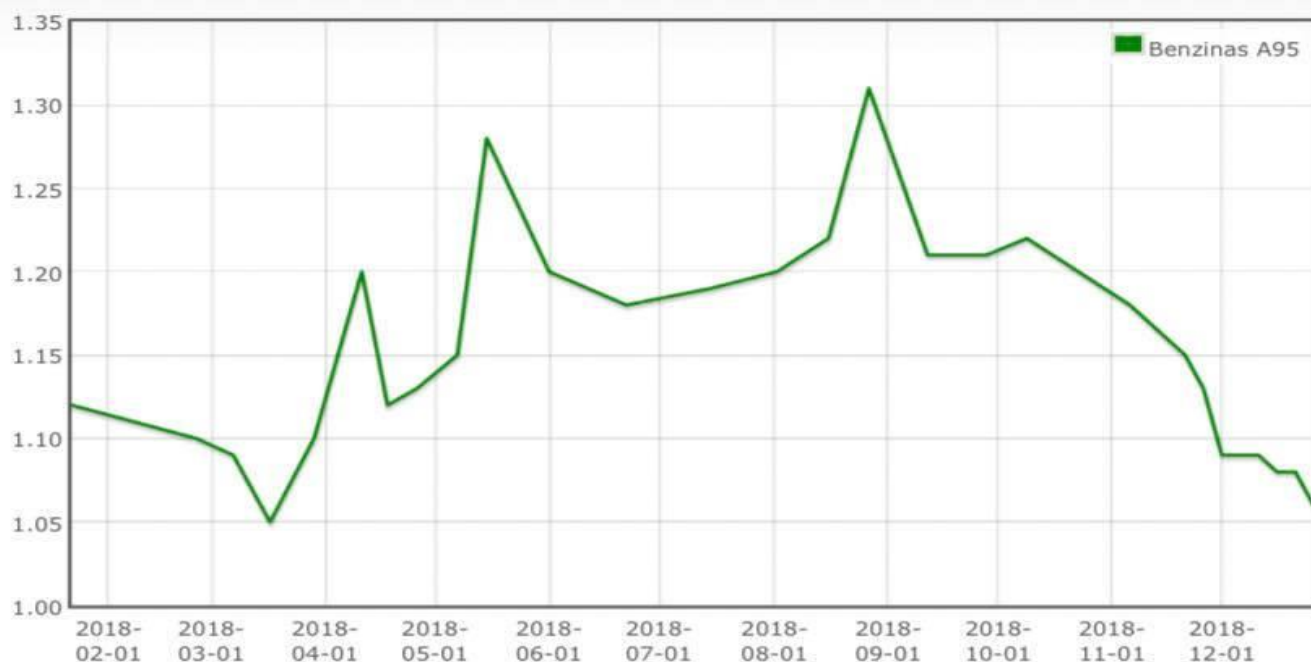
Straipsnio uždaviniai:

1. Išnagrinėti 2018-2019 metų degalų kainų pokyčius Lietuvoje.
2. Palyginti 2019 metų degalų kainas Baltijos valstybėse.
3. Išanalizuoti veiksnius lemiančius degalų kainų pokyčius.

1. 2018 - 2019 metų degalų kainų pokyčiai Lietuvoje

Degalų rūšių yra įvairiausių. Vieni degalai gaminami iš augalinės kilmės žaliavų, sudėtyje kartu maišant ir spiritą, kiti – benzino pagrindu ir įmaišant sieros, treči degalai – tai paprasčiausias dyzelinas. Šiuos degalus naudoja beveik kiekvienas pasaulio gyventojas, tuo tarpu ir lietuviai. Daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų vairuoja lengvuosius automobilius, o .šiuo metu Lietuvoje yra įregistruota kiek daugiau nei 1,47 mln. lengvųjų automobilių, neskaitant kitų, nepaminėtų, transporto priemonių, kurios taip pat varomos benzinu arba dyzelinu. 2018 metų duomenimis benzino sunaudojimas Lietuvoje siekė 235 tūkst. tonų, o dyzelino – 1659,3 tūkst. tonų.

Tyrimai Lietuvos degalinėse rodo, kad 2018 m. degalų kainų rinkoje vyko dideli svyravimai.

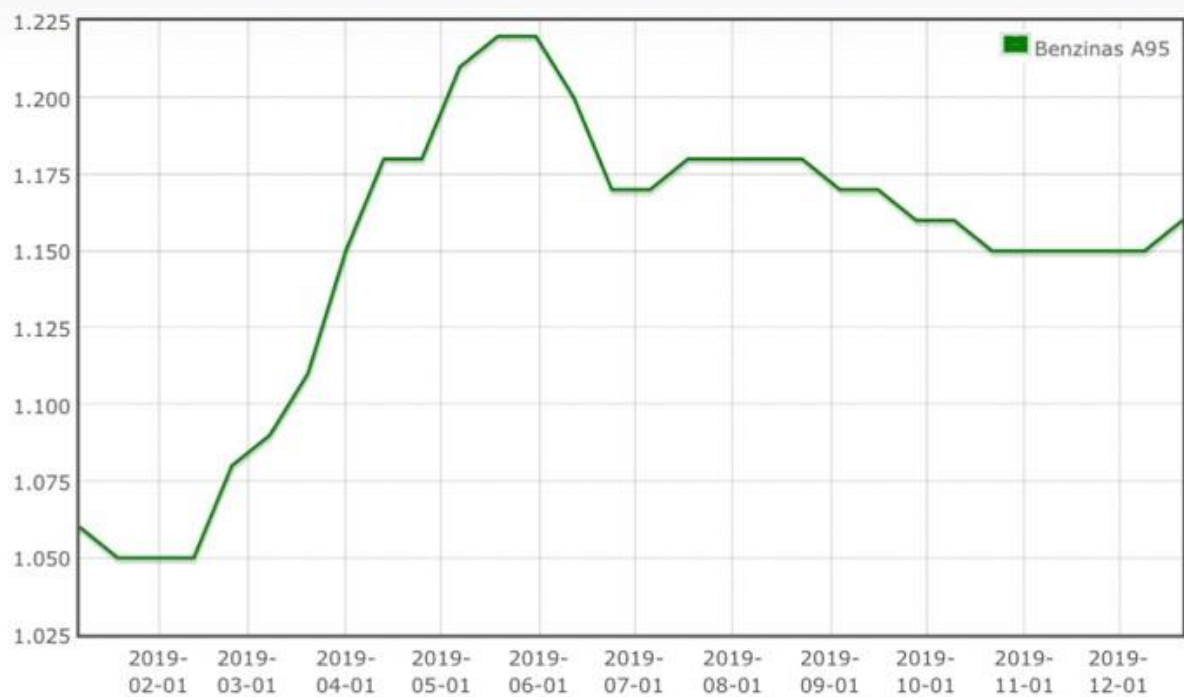

1 pav. Benzino A95 kainų kitimas 2018 metais.

Šaltinis: http://www.degalukainos.lt/degalu-kainu-statistika?date_from=2018-01-01&date_to=2018-12-01&fuel_id=1.

Kaip matome iš grafiko (žr. 1 pav.), 2018 metų pradžioje litro benzino A95 kaina buvo 1,12 Eur, o kovo mėnesį kaina nukrito iki 1,05 Eur. Benzino kaina nuo kovo mėnesio iki gegužės vidurio pakilo 0,23 Eur, bet nuo gegužės vidurio iki birželio galo benzino kaina vėl nukrito 0,10 Eur. Birželio mėnesio gale A95 benzino kaina buvo 1,18 Eur ir iki rugpjūčio pabaigos pakilo iki 1,31 Eur. Tačiau, nuo rugpjūčio galo iki rugsėjo vidurio buvo staigus kainos nukritimas iki 1,21 Eur, o kaina nuo rugsėjo galo iki spalio pradžios pakilo 0,01 Eur bei nuo spalio mėnesio pradžios iki 2019 m. sausio kaina nukrito iki 1,06 Eur.

2019 metais pastebimi taip pat nemaži benzino A95 kainų svyravimai (žr. 2 pav.). Sausio mėnesio pradžioje kaina buvo 1,06 Eur, sausio mėnesio gale kaina nukrito 0,01 Eur. 1,05 Eur benzino kaina laikėsi nuo sausio pabaigos iki vasario vidurio, po to kaina pradėjo sparčiai augti balandžio mėnesį jau kaina buvo pakilusi iki 1,18 Eur ir ši benzino kaina laikėsi beveik iki balandžio galo. Tačiau nuo balandžio galo kaina pradėjo vėl augti ir kilo iki pat gegužės vidurio. Pakilusi kaina 1,22 Eur laikėsi visą gegužės mėnesį. Nuo birželio 1d. iki birželio galo nukrito benzino kaina 0,05 Eur. Nuo liepos pradžios iki liepos vidurio benzino kaina pakilo 0,01 Eur – 1,18 Eur laikėsi nuo liepos vidurio iki rugpjūčio galo. Tačiau nuo rugpjūčio galo iki spalio galo kaina nukrito iki 1,15 Eur ir tada ši kaina laikėsi iki gruodžio vidurio.

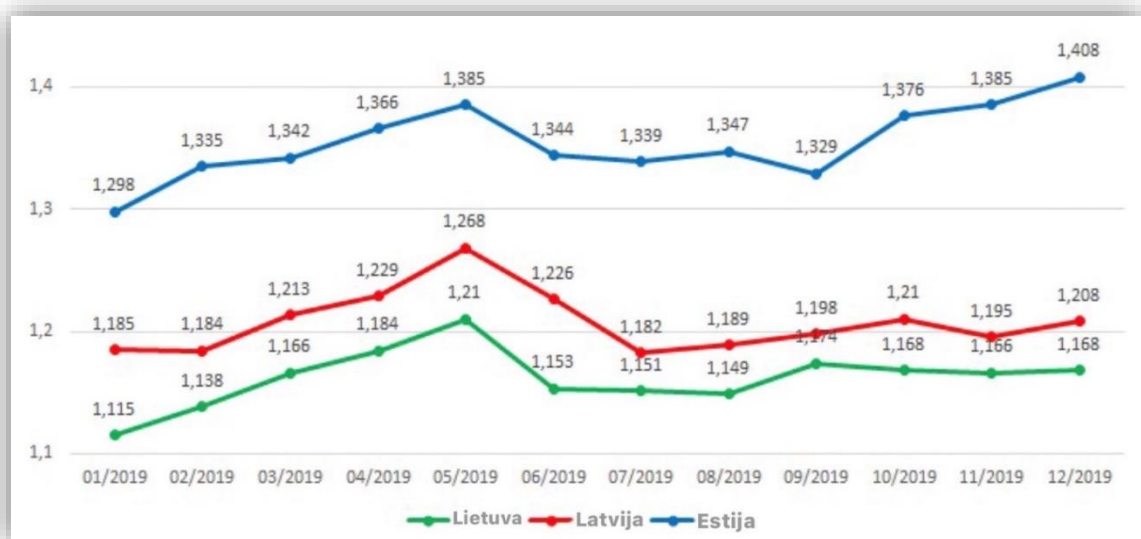
2 pav. Benzino A95 kainų kitimas 2019 metais.

Šaltinis: http://www.degalukainos.lt/degalu-kainu-statistika?date_from=2019-01-01&date_to=2019-12-01&fuel_id=1.

Apibendrinus šiuos duomenis matome, kad A95 benzino markės kaina 2018 – 2019 metais labai svyravo, o taip rodo, jog keičiantis ekonominiam lygiui, keičiasi ir benzino kainos.

2. 2019 metų degalų kainos Baltijos valstybėse

Degalų kainos kinta ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėse šalyse: Latvijoje bei Estijoje (žr. 3 pav.).

3 pav. Dyzelino kainų kitimas Baltijos šalyse 2019 metais.

Šaltinis: <https://www.dkv-euroservice.com/portal/lt/web/customers/dieselpreis-index>.

Lyginant su 2018 metų degalų kainomis, 2019 metais Lietuvoje benzino ir dyzelio kainos degalinėse atpigo apytikriai 12 proc., Latvijoje – beveik 5 proc., tuo tarpu Estijoje – kainos beveik nepakito (Lysionok, 2019). Lietuvoje dyzelino kainos smuktelėjo 8proc., Latvijoje 2proc., o Estijoje – pakilo beveik 2 proc. Pigiausi degalai 2019 metais išliko Lietuvoje, o brangiausi Estijoje. Pirmosiomis 2019 metų dienomis dyzelio vidutinė kaina Lietuvoje buvo 1,15 Eur, Latvijoje 1,18 Eur, o Estijoje 1,30 Eur.

Apibendrinus dyzelino kainų kaitą 2019 metais, galima teigti, kad Baltijos šalyse Lietuva teikia pigiausią dyzeliną, tuo tarpu Latvijoje dyzelino kainos yra antroje vietoje, o Estijoje dyzelino kaina yra didžiausia.

3. Degalų kainų struktūra

Naftos kaina yra reguliuojama rinkos ir nusistovi pasaulinės naftos paklausos ir pasiūlos kreivių sankirtoje. Naftos rinkos paklausa ir pasiūla paprastai priklauso nuo įvairių veiksnių, kaip, pavyzdžiui, jos išgaunamo kiekio, karinių konfliktų, neramumų nafta turtingose regionuose. (Lietuvos Respublikos energetikos ministerija, 2018).

Degalų kaina susideda iš šių pagrindinių elementų:

- naftos kainos ir naftos perdirbimo sąnaudų;
- pridėtinės vertės mokesčio;
- akcizo;
- pardavimo kaštų.

Taip pat valstybė nustato degalams akcizų tarifo dydį. Lietuvos Respublikos akcizų įstatyme yra nustatytas variklių benzinui akcizų tarifas – 434,43 Eur už 1000 litrų produkto. Atitinkamai gazoliams taikomas 347 Eur už 1000 litrų produkto akcizų tarifas. Apmokestinimą pridėtinės vertės mokesčiu nustato Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymas. Šiuo metu Lietuvos Respublikoje naftos produktams yra taikomas standartinis 21 proc. pridėtinės vertės mokesčio tarifas. Visi šie išvardinti elementai ir formuoja degalų kainą, kurią galime išvysti Lietuvos degalinių tinkluose.

Išvados

1. 2018 ir 2019 metais A95 benzino markės kaina labai kito. 2018 metų pradžioje A95 benzino kaina buvo 1,12 Eur, o metų pabaigoje 1,06 Eur. Didžiausia kaina buvo rugpjūčio mėnesį – netgi 1,31 Eur/l. Lyginant su 2019 metais, A95 benzino kaina metų pradžioje buvo 1,06 Eur, o gruodžio mėnesį 1,15 Eur. Didžiausia kaina buvo pasiekta gegužės mėnesį – 1,22 Eur.

2. 2019 metais degalų kainos svyravo ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėse šalyse: Latvijoje bei Estijoje. Mažiausios kainos vis dėlto buvo Lietuvoje, o didžiausios – Estijoje. Šių dviejų valstybių kainų skirtumas metų pradžioje buvo 0,15 Eur, o metų pabaigoje – 0,24 Eur.

3. Remiantis Lietuvos Respublikos energetikos ministerijos dokumentais, degalų kaina priklauso nuo keturių elementų: naftos kainos ir naftos perdirbimo sąnaudų, pridėtinės vertės mokesčio, akcizo ir pardavimo kaštų.

Literatūra

1. Degalų kaina ir jos struktūra Lietuvoje. (2018). Lietuvos Respublikos energetikos ministerija. Prieiga per internetą: <https://enmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-3/nafta/degalu-kaina-ir-jos-struktura-lietuvoje>.

2. Degalų kainų statistika (2018). *Degalų kainos*. Prieiga per internetą: http://www.degalukainos.lt/degalu-kainu-statistika?date_from=2018-01-01&date_to=2018-12-01&fuel_id=0.

3. Degalų kainų statistika (2019). *Degalų kainos*. Prieiga per internetą: http://www.degalukainos.lt/degalu-kainu-statistika?date_from=2019-01-01&date_to=2019-12-01&fuel_id=1.

4. Dyzelinio kuro kainų kitimas (2018). *DKV EURO SERVICE*. Prieiga per internetą: <https://www.dkv-euroservice.com/portal/lt/web/customers/dieselpreis-index>.

5. Lysionok, A. (2019). *Degalai Lietuvoje atpigo labiausiai Baltijos valstybėse*. Prieiga per internetą: <https://trans.info/hu/degalai-lietuvoje-atpigo-labiausiai-baltijos-valstybese-121648>.

CHANGES IN FUEL PRICES IN THE BALTIC STATES 2018 - 2019

Summary

With the world economy growing every year, fuel prices are also on the rise. For many years now, the change in fuel prices has been one of the biggest problems in the country, which has adjusted the travel habits of a third of the Lithuanian population. The price of A95 petrol in the first half of 2018 was 1.04 EUR / l, and at the beginning of 2019 it was 1.28 EUR per liter. Such a jump in the price of gasoline has shown that as the world economic situation changes, not only the prices of fuel, but also the prices of other goods imported from abroad are changing rapidly.

DIGITALIZATION OF ECONOMY: RISKS AND CHALLENGES

Siamashka M. G., Ramanava A. K.

Scientific supervisors – associate professor, PhD in Economics Golikava H.S.

associate professor, PhD in Economics Telyak O.A.

Polessky State University, Belarus

One of the main directions of the modern world is gradual transition to digitalization and connected with it management methods, as the Internet and information technologies are penetrating rapidly into all spheres of human life. Organizations that digitalize their business processes will significantly improve in the future their customer satisfaction, competitiveness, and operational efficiency.

Terms "digitalization" and "digital economy" was introduced for the first time in 1995 by American computer scientist Nicholas Negroponte (University of Massachusetts) [1]. There is no single approach to what is meant by digitalization. For example, in the Strategy for the Development of Russian Information Society for 2017-2030 it is defined as economic activity in which the key factor of production is data in digital form, big data processing and the use of analysis results which, compared with traditional forms of management, can significantly increase the efficiency of various types of production, technologies, equipment, storage, sale, delivery of goods and services [2]. Thus, we can say that the term digitalization is closely connected with the transition to digital economy. Therefore digitalization is the process of transition of a firm or an entire economic sector to new business models, management and production methods that are based on information technologies [3].

A number of legal acts have been adopted for digitalization of businesses and infrastructure in Belarus: Decree No. 8 "On the development of the digital economy", the Strategy for the Development of Informatization in the Republic of Belarus for 2016-2022, and the State Program for the Development of Digital economy and Information Society for 2016-2020. In addition, Belarus Hi-Tech Park functions as a key institute for digital transformation of the country, the point of formation of Ministry of digital economy has been repeatedly raised, and it is also planned to establish IT University. Despite the fact that in the State Program it is provided the formation of digital infrastructure, the provisions for the development of digital technologies in manufacturing and agriculture are absent, although they are in the programs of digitally developed countries. It also does not provide for the creation of new jobs through digital transformation and the development of digital competence and literacy among the population. The development of the Internet of things, big data and artificial intelligence is not included in the State Program too.

Digitalization makes goods and services more accessible, convenient and fast, because they become available to all customers through an app, and they do not have to stand in queues,

information processing is faster, data entry is less, information is stored in databases, and so on. But at the same time it carries risks. And this is a serious challenge for all regulators: they have to decide how to ensure the development and implementation of digital technologies and at the same time keep the risk level at an acceptable level. In this situation it is important to find a balance as well as to understand that lagging in the introduction of advanced technologies is also a risk.

The following benefits of digitalization were highlighted in the 2016 World Bank's Development Report "Digital Dividends":

- increase in labour productivity due to the "mass introduction" of information technologies that will allow people to become technologically literate;
- increase of the competitiveness of companies through introduction of highly developed technology;
- reduction of production costs, due to the quick interaction between a consumer and a manufacturer, thus it will be possible to exclude intermediaries from the chain;
- creation of new jobs through the formation of new markets of goods and services based on the use of digital technologies;
- increase in satisfaction of human needs;
- overcoming poverty and social inequality [4].

Agreeing with the World Bank experts, we should note that in the study of digitalization it is very important to identify its challenges and risks for Belarus, since there are a number of limiting technical, legal, organizational, economic and other factors. The key ones are:

- high cost of technology introduction: it is needed more than 27 billion US dollars for digitalization, and approximately 1,3 million US dollars for infrastructure maintenance;
- insufficient elaboration of legislation and lack of the Systematic State Program for digitalization, since Decree No. 8 "On the development of the digital economy" is devoted to the regulation of digital tokens in Belarus;
- conservatism and lack of understanding of the role of digital technologies in transformational processes by officials, businessmen and the public: Belarus is in the last places in the ranking of the digital economy development among EAEU and the EU countries;
- lack of a sufficient number of qualified personnel and underestimation of the role of the development of digital competencies among the population, since there is a large outflow of IT specialists.

Let us consider the following potential risks of digitalization:

- unauthorized access to information and other cyber security threats are possible;
- mass unemployment: low-and medium-qualified professions that requires performance of the same operations on a daily basis will disappear, as artificial intelligence will replace them;

- digital inequality – gaps in the level of education and conditions of access to digital services and products between citizens and businesses within countries, as well as between states will increase.

In conclusion, it can be concluded that digitalization, having its positive impact, carries enormous risks in terms of security and the number of jobs, as well as the access to high-speed Internet and communication. It is necessary to restructure business processes in order to introduce digitalization in production, business, and agriculture. Transition to a digital economy will lead to the growth in productivity by about 10 times, which means a threefold decrease in the number of workers.

In Belarus, digitalization may be introduced in the near future, but at the moment the country does not have a sufficient level of technology development to introduce such a system in all sectors of the economy. Belarus is moving towards Industry 4.0, but this is a very long process, where it is necessary to use a lot of capacities and funds that the country does not currently have.

List of References

1. What is the digital economy [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.fingramota.org/teoriya-finansov/item/2198-chto-takoe-tsifrovaya-ekonomika> – Date of access 1.04.2020
2. The President Of Russia [Electronic resource] – Mode of access: <http://kremlin.ru/acts/bank/41919> – Date of access 1.04.2020
3. Digitalization of the economy [Electronic resource] – Mode of access: <http://bit.samag.ru/uart/more/67> – Date of access 1.04.2020
4. Digitalization: history, prospects, digital economies of Russia and the world [Electronic resource] – Mode of access: <http://www.up-pro.ru/library/strategy/tendencii/cyfrovizaciya-trend.html> – Date of access 01.04.2020
5. Digitalization [Electronic resource] – Mode of access: <https://www.bigdataschool.ru/wiki/%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F> – Date of access 01.04.2020

EFEKTYVAUS VADOVAVIMO PRINCIPAI

Karolina Gudėnaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Vykstantys pokyčiai pasaulyje paveikia vadovavimą organizacijose. Kiekvienas gerai žino, kad organizacijos sėkmė priklauso nuo efektyvaus vadovavimo. Vadovams nuolat tenka derinti augančius reikalavimus organizacijos efektyvumui ir naujos kartos darbuotojų poreikius. Vadovai turi nuolat keisti vadovavimo metodus, kad jų organizacijos veiktų kuo efektyviau.

Kiekvienas geras vadovas yra vertinamas pagal savo asmenines savybes. Šiuolaikinis efektyvus vadovas turi orientotis į organizacijos ir darbuotojų vertybes, kad suprasti, kas yra svarbu. Kad organizacija būtų sėkminga ir pelninga vadovai ir darbuotojai turi siekti bendrų tikslų, stengtis spręsti problemas kartu.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti efektyvaus vadovavimo principus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti vadovavimo sampratą;
2. Išanalizuoti vadovavimo stilius;
3. Pateikti efektyvaus vadovavimo principus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Vadovavimo samprata

Pasak Vanago ir Vyšniauskienės (2012), vadovavimas yra viena iš svarbiausių vadovo funkcijų, susijusių su tarptautiniais valdymo aspektais, padedanti pavaldiniams suprasti įmonės tikslus ir skatinti efektyviai jų siekti. Vadovas atskirų individų visumą paverčia tikslingai ir efektyviai dirbančia žmonių grupe.

Vadovo ir pavaldinių santykius lemia jų asmeninės savybės, dalykinis pasirengimas, tradicijos ir daugelis kitų veiksnių. Pagrindinės vadovo poveikio priemonės – valdžia ir įtaka. Jas reikia derinti. Valdžios turėjimas dar negarantuoja gerų rezultatų, egzistuoja bendradarbių jausmai, norai, siekiai, motyvai, kurie lemia vieno ar kito atliekamo veiksmo efektyvumą.

Valdžios sąvoka siejasi su lyderystės, nes ji yra įtakos darymo proceso dalis. Valdžia priklauso ir nuo užimamų pareigų. Išskiriamos penkios valdžios rūšys: suteikiama pareigų ir asmeninė. Pareigų suteikiamą valdžią sudaro teisinė, atlygio / skatinimo ir prievartos valdžia. Asmeninę valdžią sudaro etaloninė / pavyzdžio ir ekspertinė valdžia.

Apibendrinant galima teigi, kad vadovavimas, tai darbuotojų skatinimas, nukreipimas reikiama linkme, siekiant, kad jie atliktų būtinas užduotis. Pati vadovavimo funkcija yra be galo sudėtinga. Vadovavimas pasižymi situaciniu charakteriu. Pats vadovas turi spręsti kaip jam vadovauti konkrečioje situacijoje ir konkrečiame kolektyve. Galbūt vienoje įmonėje efektingai vadovavęs vadovas, kėlęs verslo pelningumą, kitoje įmonėje gali nesugebėti įvertinti naująjį kolektyvą ir kitokią situaciją, ir vadovavimas tampa neefektyvus. Penkios valdžios rūšys yra labai skirtingos tarpusavyje. Kiekviena turi savo savybę ir pasižymi skirtingai daroma įtaka.

2. Vadovavimo stilius

Kiekvienas vadovas turi savo tam tikrą vadovavimo stilių. Anot, Petrulio (2017) vadovavimo stilius, tai visuma tarpusavyje susijusių valdymo metodų, elgesio normų ir taisyklių, kuriuose vadovas naudoja savo darbe ir kurie parodo jo požiūrį į darbą ir į savo pavaldinius. Galima išskirti konkrečiam vadovavimo stiliui būdingus bruožus, į kuriuos atsižvelgiant ir klasifikuojamos bei apibūdinamos atskiros vadovavimo stilių rūšys. Iki šiol dar nėra vienos vadovavimo stilių klasifikacijos, bet galima apžvelgti keletą skirtingų požiūrių:

1. Tradicinis ir šiuolaikinis vadovavimo stilių skirstymas.
2. Vadovavimo stilių skirstymas pagal vadovų elgesį.
3. Vadovavimo stilių skirstymas pagal vadovų orientaciją.
4. Vadovavimo stilių skirstymas pagal vadovų orientaciją ir pavaldinių lygį.
5. Situaciniai vadovavimo modeliai.

Stoškus ir Beržinskienė teigia, kad „tradiciniai vadovavimo stiliai yra autoritariniai. Autoritarinis valdymo stilius pasižymi stipria valdymo centralizacija, visos valdžios koncentravimu vienoje rankose“ (2005, p. 161).

Šiuo metu literatūroje labai daug skirtingų požiūrių į vadovavimo stilius. Vanagas ir Vyšniauskienė (2012), išskiria tam tikrus, būdingus konkrečiam vadovavimo stiliui, bruožus:

1. **Autokratinis** arba valdingas.
2. **Liberalus** arba anarchinis.
3. **Demokratiškas** arba kolegialus.

Autokratinis arba valdingas. Tai dėmesio ir veiklos centre esantis vadovas. Autokratas yra linkęs visą valdžią paimti į savo rankas. Šio tipo vadovai nustato griežtą savo įstatymų vykdymo kontrolę, kišasi į smulkmenas. Pavaldumas grindžiamas manipuliuojant garbingumu, kaltinamais ir apdovanojimais. Šio tipo vadovai sąmoningai riboja ryšius su pavaldiniais. Jo ryšiai individualūs: į tokio vadovo kabinetą galima užėti tik po vieną. Vadovas autokratas, duodamas nurodymus pavaldiniui, informuoja jį tiek, kiek pačiam atrodo reikalinga. Autokratas uzurpuoja teisę vertinti, interpretuoti ir apibendrinti informaciją, daryti išvadas. Neretai iš tokio vadovo galime išgirsti: „Savo

nuomonę pasilikite sau“. Šitaip jis slopina darbuotojo iniciatyvumą, skatina tarpusavio nepasitikėjimą. Darbuotojų pareiga pas tokį vadovą būtų besąlygiškai vykdyti pavedimus, neklausinėti, neinterpretuoti. Autokratais dažniausiai tampa valdingi, užsispyrę, dažnai save pervertinantys žmonės, kuriems toks valdymo stilius tampa priedanga, slepianti jų nekompetenciją.

Liberalus arba anarchinis. Šis stilius yra toks, kai vadovas mažiausiai kišasi į grupės veiklą. Šiam vadovo tipui būdinga tai, kad jis ne tik nedemonstruoja, bet lyg ir gėdijasi savo kaip vadovo padėties. Nurodymai labiau primena prašymą, kreipimosi į pavaldinius maniera pabrėžtinai mandagi. Darbuotojams suteikiama didelė veiksmų laisvė. Liberalai paprastai labai atsargiai priima sprendimus, matyti, todėl, kad nepasitiki savo kompetencija ir padėtimi. Jie nuoseklūs lengvai pasiduoda kito nuomonei. Dažnai tokį valdymo stilių pasirenka neryžtingi, geranoriški, vengiantys konfliktų žmonės. Liberalu gali būti ir labai kūrybingas asmuo, kuriam trūksta organizatoriaus talento. Todėl liberalus vadovas gali sėkmingai dirbti tuomet, kai darbas yra individualus ir kūrybiškas.

Demokratiškas vadovas reikalus linkęs tvarkyti kolegialiai. Jis pasilieka teisę spręsti po to, kai klausimą aptaria su daugeliu darbuotojų. Demokratas suteikia bendradarbiams galimybę dirbti savarankiškai, rodyti iniciatyvą. Nesikiša į jų darbo detales, neprimeta smulkmeniškos globos ir kontrolės, tačiau nuolat būna informuotas apie reikalus. Demokratas paprastai stengiasi įtikinti ir skatinti pavaldinius. Demokratas nevengia atsakomybės už savo ir pavaldinių klaidas. Demokratais dažniausiai tampa žmonės, išlaikantys pusiausvyrą, optimistai. Kadangi demokratinio tipo vadovai dažniausiai būna plataus akiračio žmonės.

Apibendrinant galima teigti, kad kiekvienas vadovas turi savo tam tikrą vadovavimo stilių, metodą, kuris priklauso nuo žmogaus charakterio, asmeninių savybių. Darbas įmonėje priklauso nuo vadovo vadovavimo stilių. Geras vadovas turi turėti kiekvieno stiliaus bruožų. Vadovas pats turi spręsti, kaip vadovauti konkrečioje situacijoje. Turi sugebėti įvertinti savo kolektyvą.

3. Efektyvaus vadovavimo principai

Efektyvumo sąvoka plačiai taikoma ekonomikos teorijoje, tačiau, priklausomai nuo konkrečios tyrimų srities, gali būti interpretuojama įvairiai. Ekonomikos teorijoje susiduriama su keliomis tarpusavyje susijusiomis, tačiau turinčiomis ir esminių skirtumų „efektyvumo“ sąvokos reikšmėmis. Dažniausiai efektyvumas suprantamas kaip gamybos išteklių panaudojimo lygis, garantuojantis didžiausią produkcijos apimtį. Pasak, Šlekienės ir Klimavičienės (1999), efektyvumas – tai sudėtinga ekonominė kategorija, todėl pastaruoju metu jai skiriamas vis didesnis dėmesys. Bendriausia prasme ekonomikoje „efektyvumas“ suprantamas kaip santykis tarp pagaminto produkto ir/ar paslaugų apimtys ir jiems panaudotų išteklių. Anot, Lukoševičiaus (2005), turi būti išskiriamos dvi sąvokos: efektas ir efektyvumas. Efektas ekonominiu požiūriu – ūkio subjekto veiklos poveikių

rezultatas, kuris dažniausiai išreiškiamas vertine išraiška – litais. Efektyvumas yra gamybos išteklių panaudojimo lygis, garantuojantis maksimalų rezultatą. Įvertinus veiklos efektyvumą, ūkininkų ūkiai gali lengviau priimti sprendimus, susijusius su tinkamu išteklių panaudojimu siekiant maksimalios naudos.

1 lentelė. Efektyvumo tipai

Alokacinis efektyvumas	Tai tinkamiausio prekių derinio gaminimas mažiausiais kaštais arba optimaliai paskirsčius ekonominius išteklius.
Technologinis arba techninis efektyvumas	Tai visiškas nuostolių nebuvimas, geriausiai naudojant turimus išteklius.
Dinaminis efektyvumas	Tai inovacinių pokyčių atsiradimas greitai ir tinkamu laiku. Konkurencija, versdama firmas įdiegti naują technologiją, lemia dinaminį efektyvumą.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal: Šlekienė, D. ir Klimavičienė, I. (1999). Įmonės veiklos finansinis įvertinimas. Kaunas: Technologija.

Alokacinis efektyvumas pasiekiamas, kai ekonominiai ištekliai yra paskirstyti tokiu būdu, kad jų perskirstymas, siekiant kažkam duoti daugiau, neišvengiamai pablogina kito individo padėtį. Yra keliamos trys sąlygos, kad būtų pasiektas alokacinis efektyvumas: geriausias prekių paskirstymas vartotojams, tinkamiausias išteklių paskirstymas ir optimali produkcijos apimtis.

Efektyvaus vadovavimo principai:

- Ilgalaikės strategijos suvokimo svarba organizacijoje;
- Sudaromos sąlygos žmonėms atskleisti savo stipriąsias puses;
- Nuolatinis sugebėjimas keistis;
- Siekti sėkmės ir kartu patirti nesėkmes;
- Atsakyti už tai, ką darome.
- Planuoti verslą pagal prioritetus;
- Užduočių įgyvendinimas;
- Asmeninis tobulėjimas;
- Savo elgesiu rodyti tinkamą pavyzdį.

Vadovaujantis šiais principais, darbas bus veiksmingesnis, produktyvus rezultato siekimas minimaliomis sąnaudomis ir racionaliai panaudojant turimus išteklius.

Apibendrinant galima teigti, kad efektyvumas, tai išteklių panaudojimo veiksmingumas, kai norimas rezultatas pasiekiamas mažiausiomis įmanomomis sąnaudomis arba naudojant turimus išteklius pasiekiamas maksimalus įmanomas rezultatas.

Efektyviai vadovauti reikia laikytis tam tikrų principų. Tokių kaip: asmeninis tobulėjimas, lankstumas, užduočių įgyvendinimas, produktyvumas, atsakyti už tai, ką daro. Nuo efektyvių vadovavimo principų, taip pat priklauso ir įmonės sėkmė.

Išvados

1. Vadovavimas, tai darbuotojų skatinimas, nukreipimas reikiama linkme, siekiant, kad jie atliktų būtinas užduotis. Pati vadovavimo funkcija yra be galo sudėtinga. Vadovavimas pasižymi situaciniu charakteriu. Pats vadovas turi spręsti kaip jam vadovauti konkrečioje situacijoje ir konkrečiame kolektyve. Galbūt vienoje įmonėje efektingai vadovavęs vadovas, kėlęs verslo pelningumą, kitoje įmonėje gali nesugebėti įvertinti naująjį kolektyvą ir kitokią situaciją, ir vadovavimas tampa neefektyvus.

2. Kiekvienas vadovas turi savo tam tikrą vadovavimo stilių, metodą, kuris priklauso nuo žmogaus charakterio, asmeninių savybių. Darbas įmonėje priklauso nuo vadovo vadovavimo stilių. Geras vadovas turi turėti kiekvieno stiliaus bruožų. Vadovas pats turi spręsti, kaip vadovauti konkrečioje situacijoje. Turi sugebėti įvertinti savo kolektyvą.

3. Efektyvumas, tai išteklių panaudojimo veiksmingumas, kai norimas rezultatas pasiekiamas mažiausiomis įmanomomis sąnaudomis arba naudojant turimus išteklius pasiekiamas maksimalus įmanomas rezultatas. Efektyviai vadovauti reikia laikytis tam tikrų principų. Tokių kaip: asmeninis tobulėjimas, lankstumas, užduočių įgyvendinimas, produktyvumas, atsakyti už tai, ką daro. Nuo efektyvių vadovavimo principų, taip pat priklauso ir įmonės sėkmė.

Literatūra

1. Andruškaitė-Krasauskienė, S. (2011). *Veiklos ekonominio efektyvumo vertinimas Radviliškio rajono ūkininkų ūkiuose*. (magistro darbas, Šiaulių universitetas). Prieiga: <http://gs.elaba.lt/object/elaba:2031103/2031103.pdf>

2. Lukaševičius, K., Martinkus, B., Piktyš, R. (2005). *Verslo ekonomika*. Kaunas: Technologija

3. Petrulis, A. (2017). Darbuotojams priimtinausias vadovavimo stilius organizacijoje. *Regional Formation and Development Studies*, 1(21), 109-122. Prieiga per EBSCO duomenų bazę: <http://web.a.ebscohost.com/bsi/detail/detail?vid=4&sid=38975e3e-4411-4f19-9bc3-4e8b1fae031e@sdv-v-sessmgr01&bdata=JnNpdGU9YnNpLWxpdmU=&fbclid=IwAR3CsSkCK-0ilyvW7iC4czdgFXF1tof0vpCG9zLlmlpQyqMoipv7jZkSvCI#AN=121965300&db=bth>

4. Šlekienė, D. ir Klimavičienė, I. (1999). *Įmonės veiklos finansinis įvertinimas*. Kaunas: Technologija.

5. Vanagas, R. ir Vyšniauskienė, L. (2012). *Vadybos pagrindai*. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas.

6. Stoškus, S. ir Beržinskienė, D. (2005). *Vadyba*. Kaunas, KTU leidykla "Technologija"

PRINCIPLES OF EFFECTIVE LEADERSHIP

Summary

The paper discusses applicable management styles and principles. Concepts of leadership and efficiency are presented based on the authors of the literature. Styles of autocratic, liberal and democratic leadership are described.

Leadership is an activity where the combination of a person's traits, qualities, abilities and behaviors that influence employees is crucial, so that decisions are made to ensure an accurate life. Each manager has his or her own

particular style of leadership. A leadership style is a set of interrelated management methods, norms, and rules that the manager uses in his or her work and that reflect his or her attitude to work and to his or her subordinates.

Efficiency means the efficiency of the use of resources when the desired result is achieved at the lowest possible cost or the maximum possible result is achieved by using the available resources.

Also, leadership style features are presented. It concludes that for an organization to be successful, the manager should follow certain principles that are listed in this article.

HEALTHY LIFESTYLE AND ITS SIGNIFICANCE IN HUMAN LIFE

Khrystyna Kravchenko

Scientific supervisor – assoc. prof. Inna Khovrak

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine

Introduction

Quality of life depends on many external factors (income level, social security, country development, etc.), as well as on internal factors (consciousness and social responsibility of the individual) [1-4]. Everyone knows that a healthy lifestyle lays the foundation for a well-being, strengthens the body's defenses and opens its potential. In our time, a healthy lifestyle is a popular trend in the modern world. Most often, people start thinking about their lifestyle and health when an illness or temporary ailment occurs. Therefore, caring for your health should not be a problem, but should become a must-do, lifestyle. Sometimes a person simply lacks the momentum to change their lifestyles and habits: many do not even imagine how to approach it. This was a good reason for conducting our poll.

The purpose of the article is to determine how important it is for people now to lead a healthy lifestyle, how useful life is to society and what it entails, and to find out how people feel about their health.

The main method of research is a sociological survey. The survey was attended by 82 respondents, of whom 50.7% were men and 49.3% were women. More than half of respondents (50.7%) aged 15-20 years, 28.4% aged 21-35 years, 14.90% - 36-50 years and 6% - more than 50 years.

Analysis of the results

Sports and health are closely linked. Physical activity is very important for strengthening the body, which helps to prolong life, avoid seasonal diseases and easily deal with stress. As we can see from the survey data (Fig. 1), a large number of people are engaged in morning gymnastics (40%). On the one hand, this is good because people who do daily morning exercises are relieved of stress and depression, they have a good mood, the body is filled with vigor and energy, the nervous system comes into tone. In addition, people who do exercise in the morning, do not suffer from pessimism, are in a good mood. But on the other hand, such statistics tell us that 60% of people do not practice morning gymnastics, which is not a pleasant fact.

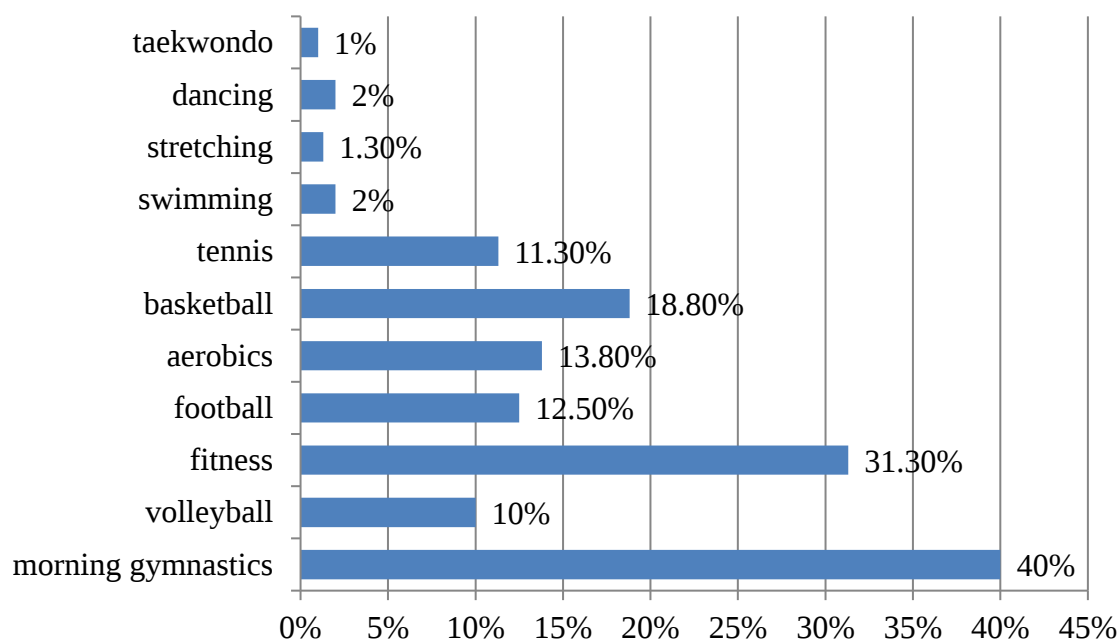

Figure 1. Results of the answer to the question "What kind of sport do you do?"

As can be seen from Fig. 1, in the second place there was a sport such as fitness (31.3%), in the third - basketball (18.8%), followed by aerobics (13.8%), tennis (11.3%), football (12.5%), volleyball (10%) and other sports. Insufficient motor activity is one of the problems of modern civilization and one of the biggest problems on the path to a healthy lifestyle. Walking was replaced by transport trips, outdoor activities - watching television. That is why it is very important, in our opinion, to always be active, cheerful and play sports.

The negative results were the following results of our study (Fig. 2): the largest share of all respondents (35%) goes in for sports from time to time, and only 21.3% of respondents do sports every day. In the conditions of permanent employment, it is difficult to find time for hiking in the gym, playing sports. But even if there is no time for sports, there is a way out: hiking in the open air, morning jogging, charging in the morning.

Physical activity, even small, helps the body to cheer up, relax, and most importantly, improve mood and well-being. Respondents also respond to this (Fig. 3): 56.3% of people improve their mood after playing sports, and only 12.5% do not improve.

Although, according to the results of our study (Fig. 4), the majority of the surveyed people are rarely ill (37.5%), but nevertheless a significant part of the respondents has seasonal (17.5%) and chronic (11.3 %) disease (Fig. 4).

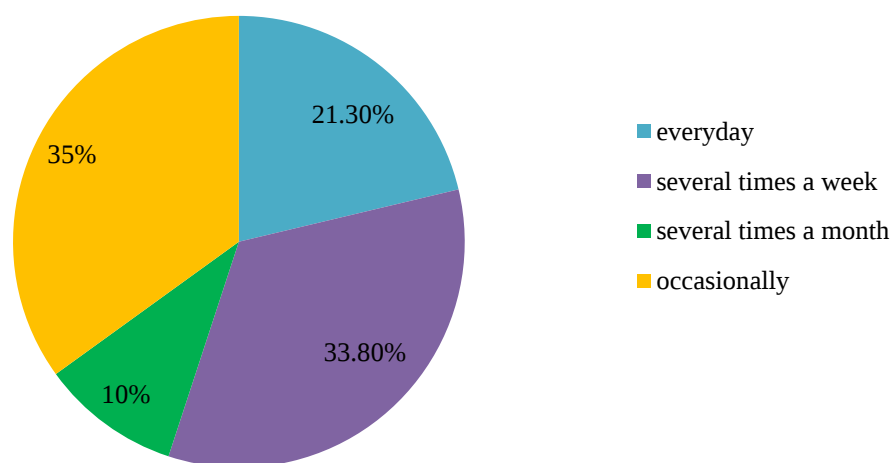

Figure 2. Results of the answer to the question "How often do you play sports?"

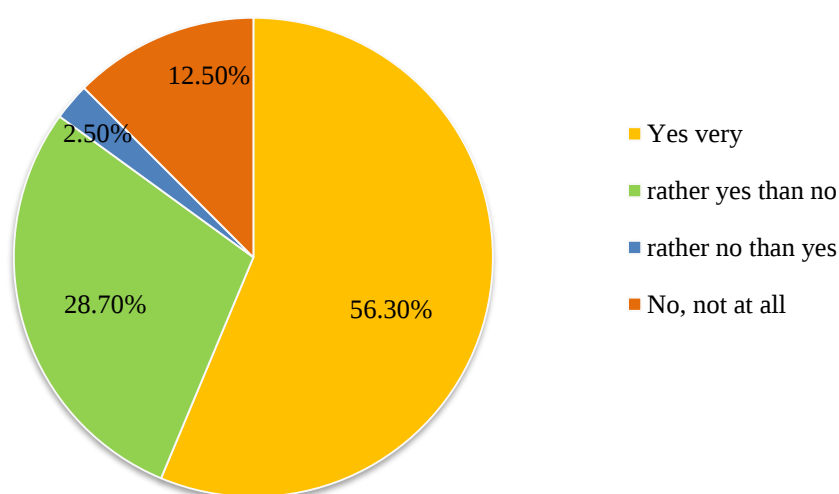

Figure 3. Results of the answer to the question "Does your mood improve after playing sports?"

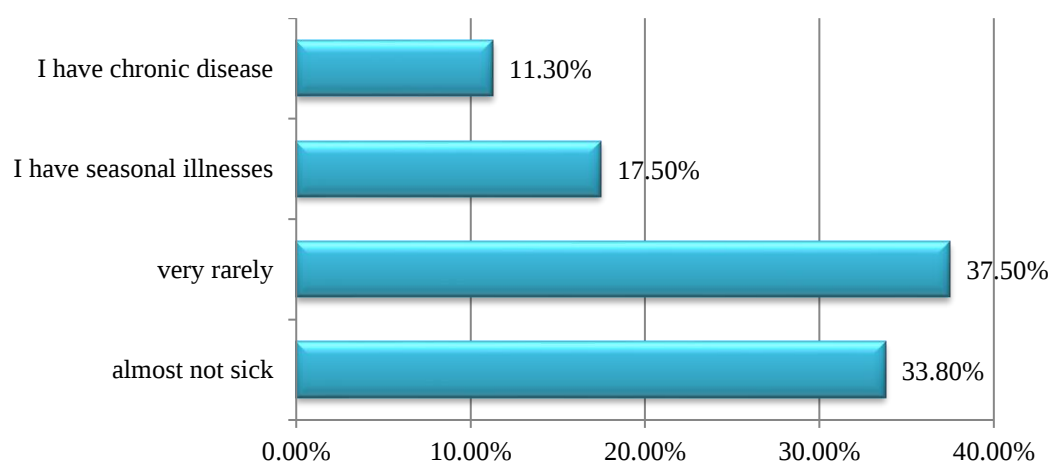

Figure 4. Results of the answer to the question "How often do you get sick?"

It should be noted that human health is based on many factors, including lifestyle. Unfortunately, not all people are aware of this: 11.3% believe that health is almost independent of

lifestyle. However, very well, as many as 46.3% of all respondents indicated that their health was completely dependent on their lifestyle, and 42.5% said it was partially dependent.

According to our study (Fig. 5), more than 60% of respondents do not have such a bad habit as smoking. However, 17.1% of respondents smoke every hour, which is just a terrible figure, almost 10% smoke periodically or for a company and 7.3% smoke once a day. It is worth noting that smoking any tobacco product, regardless of the dose, harms the body in one way or another. Smoking is the most widespread habit in the world, causing many different diseases.

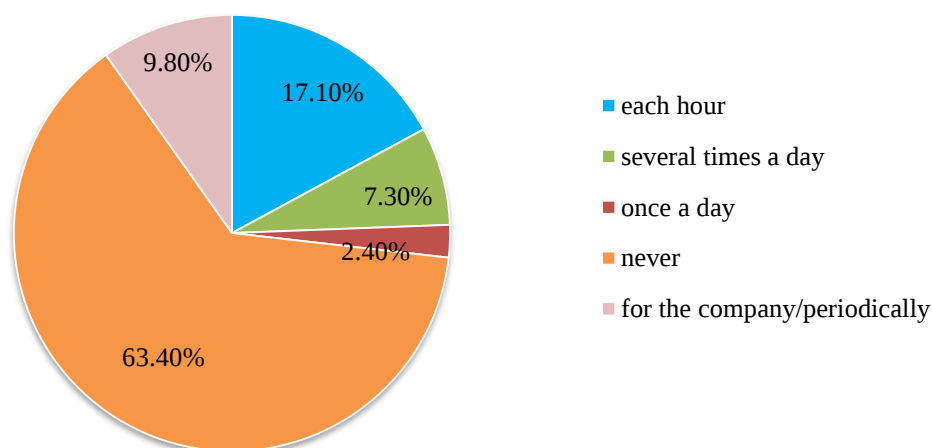

Figure 5. Results of the answer to the question "How often do you smoke?"

Healthy lifestyles are in no way compatible with bad habits: with smoking, and even more with alcohol and many others. In our opinion, most people (Fig.6) do not even think about the importance of a healthy lifestyle today. This is primarily due to the fact that they (82.9 %) believe that they do not have any bad habits. Among the habits that were indicated were the following: smoking (5.1 %), alcohol (4.8 %), sedentary lifestyle (3,6 %), excessive sugar consumption (2.4 %), and some others.

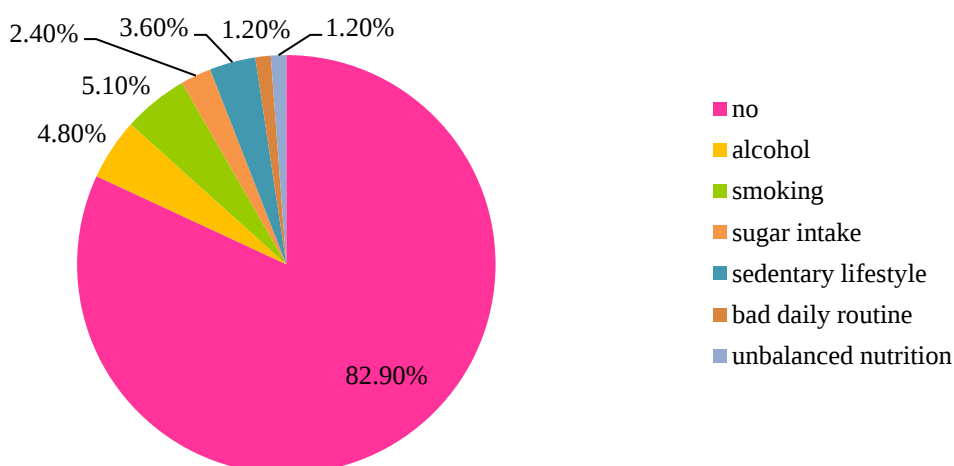

Figure 6. Results of the answer to the question "Do you have bad habits?"

To get rid of bad habits, the first thing to do is to become aware of addiction. For example, as far as it is known, if a person who systematically abuses alcohol and has outward signs of its manifestation, does not recognize his addiction, then over time it becomes a disease. According to our survey, not so many of the respondents (20.7 %) do not consider it necessary to get rid of bad habits. Fortunately, there are 79.3 % of people who think much more. According to the results of the respondents, 67.9 % of all respondents liked this type of survey and did not like only 1.3 %.

Conclusion

So, it is important for many people now to lead a healthy lifestyle. However, some people do not treat their health very carefully and as a result often become ill. Most of the people nowadays are only engaged in morning gymnastics. As it turns out, not all people are yet aware that health depends on lifestyle. Smoking and alcoholism are prevalent in the bad habits common to people today. Many people still want to get rid of them, which is a positive factor.

List of References

1. Бардакова С.М., Ховрак І.В. Прожитковий мінімум як ключовий соціальний норматив. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Львів, 14–16 травня 2015 р.). Львів, 2015. С. 39.
2. Плонка М., Финогонова Ю., Кайгородова Г., Тринчук В. Взгляд студентов на уровень социальной защиты и перспективы обеспеченного будущего. Страховая газета new. 2020. Том 1. Випуск 208. с.4
3. Ховрак І.В. Доходи населення України: економічний зміст і дискусійні питання. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. 2013/3. Випуск 1 (78). С. 160-165
4. Ховрак І.В. Сучасні регуляторні імперативи соціальної відповідальності. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 1. С. 197-203

HEALTHY LIFESTYLE AND ITS SIGNIFICANCE IN HUMAN LIFE

Summary

A healthy lifestyle is a concept of human activity aimed at improving and maintaining health through proper nutrition, physical fitness, moral sentiment, and, of course, giving up bad habits. The article analyzes the results of a survey on healthy lifestyles. It is determined how often nowadays people get sick and what kinds of sports most people do now. Also highlighted the bad habits inherent in people today, how much they want and try to get rid of them, and the conclusions of the survey were drawn.

IDENTIFIKAVIMO PRIEMONĖS SMART-ID VARTOTOJŲ NUOMONĖS TYRIMAS

Karina Mamedova

Mokslinė vadovė – lektorė Gitana Mečėjienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Greitėjant gyvenimo tempui vis daugiau klientų savo asmeninius ir finansinius reikalus tvarko nuotoliniu būdu per telefoną arba kompiuterį. Todėl bankai savo klientams siūlo paprastai naudojamą ir saugumo reikalavimus atitinkančią prisijungimo prie interneto banko priemonę Smart-ID. Mobilioji programėlė Smart-ID yra vadinama naujos kartos elektronine tapatybės kortele, kadangi veikia ir kaip identifikavimo priemonė, ir kaip mobilusis parašas. Klientui tereikia į savo mobilųjį telefoną ar kompiuterį įvesti savo sugalvotą keturių skaitmenų PIN1 kodą, o antrasis PIN2, sugalvotas penkių skaitmenų saugumo kodas, įvedamas tvirtinant įmokas, pinigų pervedimo operacijas ar dokumentus. Visos šios saugumo priemonės padeda užtikrinti saugesnes finansines operacijas. Naudojant šią programėlę galima saugiai ir patogiai prisijungti prie interneto banko ir tvirtinti įvairias operacijas.

Straipsnio tikslas – atlikus pirminio rinkos tyrimo apklausos analizę nustatyti vartotojų nuomonę apie elektroninę identifikavimo priemonę Smart-ID.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti informaciją apie SK ID Solutions;
2. Išnagrinėti identifikavimo priemonę Smart-ID;
3. Atlikti pirminio rinkos tyrimo apklausos analizę.

Metodai – mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė, anketinės apklausos analizė, grafinis vaizdavimas.

1. SK ID Solutions

„SK ID Solutions“ specializuojasi tarptautinių e-tapatybės sprendimų srityje. Įmonė yra Estijos valstybės partnerė, išduodanti nacionalinių identifikacijos dokumentų sertifikatus. Organizacija leidžia įvairių šalių piliečiams pasirašyti elektronines paslaugas ir tuo pačiu metu turėti elektroninius parašus. „SK ID Solutions“ aptarnauja virš 1000 finansinių, sveikatos priežiūros, švietimo ir įvairių kitų privačių ir viešojo sektoriaus organizacijų elektroninių paslaugų klausimais. Pagal naujausią „SK ID Solutions“ statistika virš 2,67 mln. žmonių naudoja autentifikuojamą įrankių, t.y. Smart-ID programėlę.

2017 m. pradžioje SK pristatė Smart-ID - populiarų identifikavimo sprendimą Baltijos šalyse. Šiuo metu Smart-ID programėlę galima atsisiųsti iš Google Play ir App Store platformų. Lietuvoje pirmieji šia programėle galėjo pasinaudoti SEB ir „Swedbank“ banko klientai. Šis tapatybę patvirtinantis sprendimas gali būti naudojamas prisijungiant prie finansų, švietimo, telekomunikacijų, energetikos ir prekybos sektorių tiekiamų e-paslaugų. 2017 m. lapkritį „Smart-ID“ pasiekė aukščiausią saugumo lygį ir tapo kvalifikuotu elektroniniu parašu, prilygstančiu ranka rašytam parašui ir pripažįstamu visoje Europos Sąjungoje. Smart-ID elektroninis parašas galutiniam vartotojui yra nemokamas ir neribotas. Programėlės dėka tiek prisijungimas prie banko, tiek atliekamos operacijos užima mažiau laiko. Su Smart-ID klientams nebereikia prisiminti sudėtingų slaptažodžių, nešiotis kodų kortelės ar generatoriaus – su programėle viskas tampa greičiau ir paprasčiau. Bankai pasirinko Smart-ID, nes jis atitinka šiuolaikinių vartotojų poreikius naujos kartos bankininkystei.

2. Identifikavimo priemonė Smart-ID

Smart-ID yra naujos kartos elektroninis identitetas, sukurtas bendradarbiaujant „SK ID Solutions“ ir „Cybernetica“. Šiame gaminyje buvo naudojama technologija, kuriai „Cybernetica“ pateikė patento paraišką. Smart-ID paverčia vartotojo išmanųjį įrenginį į autentifikavimo ir elektroninio pasirašymo įrankį, kurį galima naudoti savo išmaniajame telefone ar planšetiniame kompiuteryje, nereikia jokių kitų specialių priemonių. Smart-ID verta naudotis nes gali būti naudojamas autentifikuojant vartotoją įvairiose e. paslaugose arba teikiant elektroninius parašus. Taip pat Smart-ID yra pripažįstamas kaip QSCD (kvalifikuotas parašo kūrimo įrenginys). Tai yra aukščiausias pripažinimo lygis ES šalyse ir dabar visi vartotojai gali nuotoliniu būdu pasirašyti dokumentus kvalifikuoto elektroninio parašo lygiu, kuri pripažino visos ES valstybės narės. SK sukūrė šią paslaugą kaip tarptautinę schemą, todėl vienoje šalyje išleistas eID gali būti naudojamas ir kitoje. Lietuvoje galima naudotis dviejų tipų Smart-ID paskyromis (žr. lentelę).

1 lentelė. Smart-ID paskyrų tipai

Smart-ID	Smart-ID Basic
Klientui, patvirtinus tapatybę mobiliųjų parašu, bei sėkmingai baigus paskyros registraciją, yra sukuriamas Smart-ID, kuris laikomas kvalifikuotu elektroniniu parašu. Šią priemonę naudoti galima bankų internetinėse bankininkystėse bei elektroninių paslaugų portaluose, kurie integruoti į Smart-ID tinklą.	Klientui, patvirtinus tapatybę pasirenkant interneto banką, bei sėkmingai baigus paskyros registraciją, yra sukuriamas Smart – ID Basic, kuris laikomas nekvalifikuotu elektroniniu parašu. Jungiantis pirmą kartą, būtinas papildomas kliento sutikimas naudoti šią priemonę.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal <https://www.smart-id.com/lt/apie-smart-id/>

Smart-ID programa yra daugiakalbė, palaikanti ne tik anglų ir rusų kalbas, bet ir visų trijų Baltijos šalių kalbas - estų, latvių ir lietuvių. Programos vartotojo sąsaja sukurta paprasta ir intuityvi,

leidžianti vartotojams atlikti registracijos procesą, autentifikavimą, pasirašymo patvirtinimą ir paskyros valdymą. Smart-ID programėlė turi ir daugybę kitų privalumų (žr. 1-ą paveikslą). Naudojamas dviejų faktorių autentifikavimas, jį galima naudoti derinant su tuo, ką vartotojas turi - išmanųjį įrenginį - ir tuo, ką vartotojas žino - PIN kodais. Smart-ID yra pagrįstas žinomais ir įrodytais viešojo rakto kriptografijos principais. Palyginti su kitomis galimomis vartotojo autentifikavimo technologijomis, tokiomis kaip vienkartiniai kodai ir kiti, skaitmeninio parašo metodas suteikia šiuos pranašumus: aukštas saugumo lygis, operacijų nepaneigimas, stipri autentifikacija ir visoje ES pripažinti parašai.

Lengvai naudojamas

Asmens tapatybės nustatymas naudojant Smart-ID programėlę yra nemokamas ir neribojamas. Programėlę galima atsisiųsti į visus Android ir iOS operacines sistemas naudojančius išmaniuosius įrenginius. Norėdami susikurti paskyrą ir užbaigti registracijos procesą vos per kelias minutes, tereikia vadovautis programėlėje pateiktomis instrukcijomis.

Naudojimo prieinamumas

Smart-ID programėle galima naudotis bet kur ir bet kuriuo metu, kadangi ji visada yra kliento išmaniajame įrenginyje. Jai veikti tereikia interneto ryšio – nebūtini jokie papildomi įrenginiai.

Saugumo užtikrinimas

Net jeigu klientas prarastu telefoną, kuriame įdiegta Smart-ID programėlė, kiti asmenys prie paskyrų e. paslaugų svetainėse prisijungti negalėtų. Kadangi norint pasinaudoti kliento „Smart-ID“ paskyra, reikia dviejų dalykų: išmaniojo įrenginio ir slapto PIN kodų, kuriuos žino tik klientas.

1 pav. Smart-ID programėlės privalumai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal <https://www.sk.ee/en/services/smart-id>

Smart-ID paskyra yra apsaugota dviem PIN kodais. Šiuos kodus klientas pasirenka registruodamas savo paskyrą, kad galėtų prisijungti prie e. paslaugų, pasirašyti dokumentus bei tvirtinti veiksmus. PIN1 kodas, kurį sudaro ne mažiau nei 4 skaitmenys, yra naudojamas prisijungti prie elektroninių paslaugų svetainių. PIN2 kodas, kurį sudaro ne mažiau nei 5 skaitmenys, yra reikalingas pasirašant dokumentus ar tvirtinant veiksmus, pavyzdžiui, mokėjimus ar kitas operacijas. Jei kliento įrenginį pasisavintų pašalinis asmuo ir mėgintų atspėti PIN kodus, paskyra būtų užblokuota: tris kartus iš eilės įvedus neteisingą PIN kodą, paskyra bus užblokuota 3 val. Po 3 val. bus galima bandyti prisijungti dar kartą, tačiau jei ir antrasis bandymas bus nesėkmingas, paskyra bus užblokuota 24 val. Trečiojo nesėkmingo bandymo atveju paskyra bus užblokuota galutinai, kad būtų apsaugoti duomenys.

Kas liečia inovacijas, nuo šių metų autentifikavimo ir pasirašymo internete sprendimą Smart-ID galima susikurti pasinaudojus automatinio biometriniu asmens tapatybės patvirtinimu. Norėdamas naudoti biometrinių tapatybės patvirtinimo būdą vartotojas privalo turėti galiojantį asmens dokumentą – pasą ar asmens tapatybės kortelę, išmanųjį telefoną su veikiančia kamera ir NFC galimybe. Proceso trukmė priklausys nuo kliento įgūdžių, telefono veikimo ir interneto greičio, prireiks bent 10 minučių laisvo laiko. Biometrinių duomenų atpažinimo funkciją gali naudoti tik esami arba buvę Smart-ID naudotojai, net registruojant naują paskyrą naujame įrenginyje. Klientui nebūtina turėti prieigos prie aktyvios paskyros, jei kliento vardas bei pavardė jau yra duomenų bazėje. Smart-ID paskyra, sukurta naudojant biometrinių autentifikavimą, yra lygiavertė fiziniam autentifikavimui.

3. Pirminio rinkos tyrimo apklausos analizė

Tyrimo tikslas – išnagrinėti vartotojų nuomonę apie identifikavimo priemonę Smart-ID ir jos pasirinkimo priežastis.

Tyrimo uždaviniai:

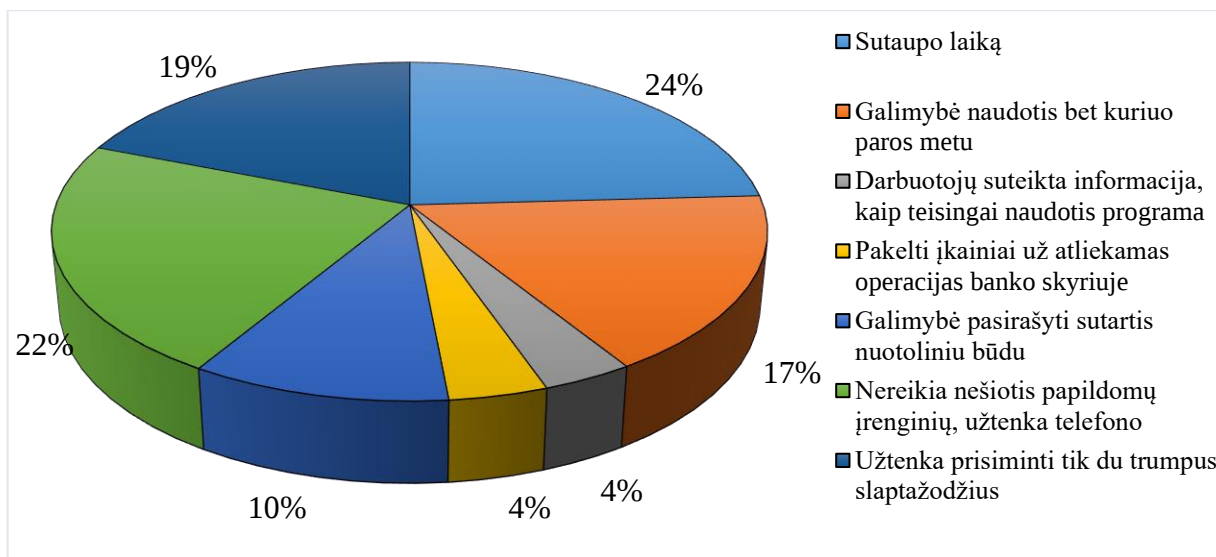
1. Išanalizuoti veiksnius lemiančius vartotojų Smart-ID pasirinkimą;
2. Nustatyti priežastis, kurios turi įtakos vartotojų nepasitikėjimu Smart-ID.

Tyrimo priemonė – internetinė apklausa (<https://apklausa.lt/f/identifikavimo-priemone-smart-id-67jt26f/answers/new.fullpage>).

Tyrimo imtis – apklausti 107 respondentų.

Tyrimo trukmė – anketa buvo patalpinta nuo 2019.11.23 iki 2020.03.01.

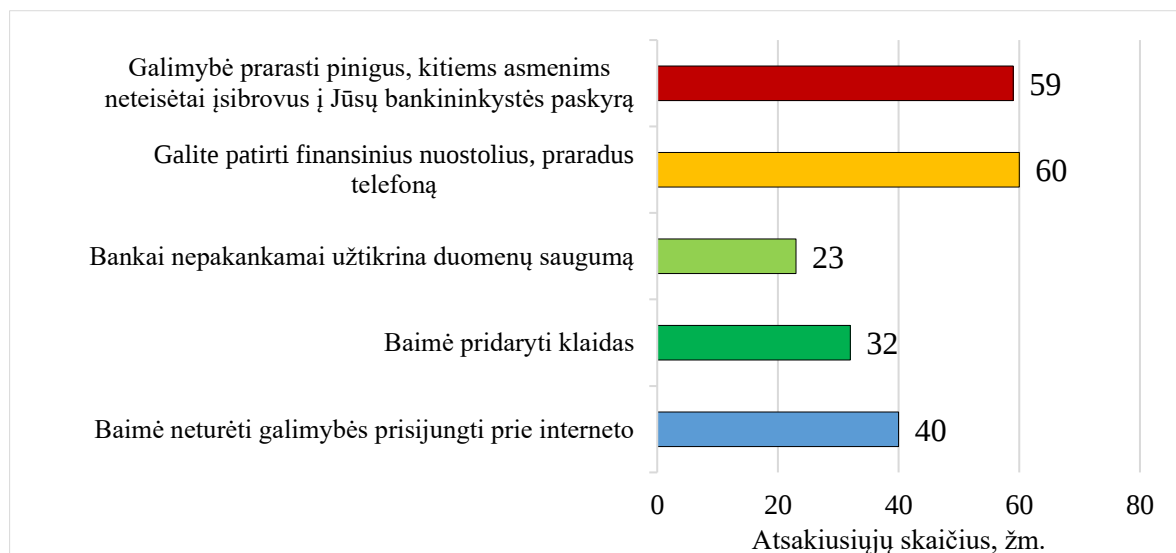
Pateiktoje internetinėje apklausoje aktyviausiai dalyvavo moteris, kurių amžius svyruoja nuo 18 iki 25 metų, turinčios aukštąjį išsilavinimą. Atlikus Lietuvos gyventojų vartotojų nuomonės tyrimą galima pastebėti, kad virš 80 proc. apklaustųjų prie savo internetinės bankininkystės jungiasi Smart-ID, kodų generatorių pasirinko tik 13 proc. t.y. senyvo amžiaus asmenys, kurie neturi išmaniojo telefono. Į klausimą kaip dažnai respondentai naudojami banko teikiamomis paslaugomis, daugumą atsakė, jog kelis kartus per savaitę (42 proc.) ir kiekvieną dieną (29 proc.), tokiam aktyviam interneto banko naudojimuisi patogias ir greičiausias prisijungimo būdas yra su Smart-ID. Pasirenkant Smart-ID kaip identifikavimo įrankį didžiausią įtaką vartotojams daro taupus laiko ar išteklių naudojimas (24 proc.) ir tai, kad nereikia nešiotis papildomų įrenginių (22 proc.), kadangi programėle galima naudotis bet kur ir bet kuriuo metu, nes klientas visą laiką su savimi turi išmanųjį įrenginį su veikiančiu internetu.

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal Smart-ID pasirinkimą

Taip pat kelių respondentų pasirinkimą nulėmė dviejų trumpų slaptažodžių pasirinkimas (19 proc.). Paskyra yra apsaugota dviem slaptažodžiais, kuriuos yra lengva įsiminti, t.y. PIN1 4 skaitmenų kodas tapatybei patvirtinti tam, kad galima būtų prisijungti prie e. paslaugų ir PIN2 5 skaitmenų kodas, kuris reikalingas tvirtinant mokėjimus ir kitas operacijas.

Nors šiuo metu Baltijos šalyje yra virš 2,67 mln. Smart-ID vartotojų, programėlė sukėlė nepasitikėjimo ir baimės jausmą tam tikruose aspektuose.

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal nepasitikėjimą sąlygojančius veiksnius

28 proc. respondentų pabrėžė, jog labiausiai bijo patirti finansinius nuostolius praradus savo išmanųjį telefoną ir 27,6 proc. pažymėjo galimybę prarasti pinigus, kitiems asmenims neteisėtai įsibrovus į bankininkystės paskyrą. Pastaruoju metu vis daugėja sukčiavimo atvejų, sukčiai suranda naujų būdų išvilioti prisijungimo kodus iš žmonių. Klientai gauna į Smart-ID perspėjimą apie prisijungimą, nors patys tuo momentu nesijungia ir nieko neįtarę į programėlę telefone suveda savo prisijungimo kodus.

Išvados

1. „SK ID Solutions“ yra estiška įmonė, kuri specializuojasi tarptautinių e-tapatybės identifikavimo sprendimų. 2017 m. I ketvirtyje „SK ID Solutions“ pristatė Smart-ID identifikavimo sprendimą Baltijos šalyse, kuri galima nemokamai atsisiųsti iš Google Play ir App Store platformų. Tais pačiais metais IV ketvirtyje programėlė pasiekė aukščiausią saugumo lygį ir tapo kvalifikuotu elektroniniu parašu. Baltijos šalių bankai pasirinko būtent šią priemonę, nes jis atitinka šiuolaikinių vartotojų poreikius.

2. Identifikavimo priemonė Smart-ID yra vadinama naujos kartos elektronine tapatybės kortele, kuri veikia kaip identifikavimo priemonė ir mobilusis parašas, kuris turi aukščiausią pripažinimo lygį ES šalyse. Priemonė buvo sukurta bendradarbiaujant estiškai organizacijai „SK ID Solutions“ ir „Cybernetica“. Palyginti su kitomis galimomis vartotojo autentifikavimo technologijomis, Smart-ID turi daugybę pranašumų, tokių kaip naudojimosi paprastumas, prieinamumas klientams bei aukštas saugumo lygis.

3. Klientai, kurie aktyviai naudoja internetinę bankininkystę kelis kartus per savaitę yra linkę naudojimuisi vartoti patogiausią ir greičiausią prisijungimo būdą – Smart-ID. Vartotojai pasirenka būtent šį identifikavimo būdą, kadangi jis turi didelį privalumų spektrą, t.y. sutaupo laiką, nereikia nešiotis papildomų įrenginių, galima naudotis bet kuriuo metu ir užtenka prisiminti tik du trumpus slaptažodžius. Tačiau didėjant sukčiavo atvejams ir neteisėtoms operacijoms klientams atsiranda baimė, prarasti pinigus, kitiems asmenims neteisėtai įsibrovus į jų bankininkystės paskyrą.

Literatūra

1. *Apie „Smart-ID“* [interaktyvus]. [žiūrėta 2020 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.smart-id.com/lt/apie-smart-id/>
2. *Smart-ID* [interaktyvus]. SK ID Solutions AS. [žiūrėta 2020 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.sk.ee/en/services/smart-id>
3. *„Smart-ID“* [interaktyvus]. Vilnius: AB SEB bankas. [žiūrėta 2020 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.seb.lt/privatiems-klientams/el-bankininkyste/paslaugos-internetu/prisijungimo-priemones>

IDENTIFICATION MEASURES IN SMART-ID CONSUMER OPINION STUDY

Summary

Currently customers of the banking system can connect with the new electronic identification Smart-ID. By downloading this gadget to their smartphones or tablets and registering their account, customers will be able to connect to electronic services and approve their financial transactions. Smart-ID was developed by the Estonian IT company SK ID Solutions. Signing up for a Smart-ID account will require a total of two PINs that are only known to customers and that they have come up with. This new free-of-charge identification tool will complement the range of online banking options currently offered and allow customers to choose the most convenient.

IMPACT OF BREXIT ON BALTIC STATES

Jovita Sprindytė

Scientific supervisor – lecturer Ingrida Galkauskienė

Vilniaus kolegija/ University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

The reaction of the Baltic States to the United Kingdom's referendum on Brexit was in line with the reaction of other European Union countries. Of course, the decision of British citizens to leave the EU has caused serious concern for the leaders of Baltic States. The most important questions raised by the Baltic countries' leaders after Brexit: what will be the status of the Baltics citizens in the United Kingdom, the UK cooperation with the European Union countries, the impact of the British withdrawal on the budget of the European Union. However, this list of questions about the impact of Brexit on Baltic States is not exhaustive. Because the next steps for the UK are still unclear.

Purpose of the article – to determine the economic, financial and social impact of Brexit on the Baltic States (Estonia, Latvia, Lithuania).

Objectives of the article:

1. To find out the situation of the Baltic state's citizens (Estonia, Latvia, Lithuania) in Great Britain after Brexit;
2. Contributions and benefits of the Baltic States exchange to the European Union budget after Brexit.

1. The Baltic states citizens status in the United Kingdom

The eastern members of the European Union expected a soft version of Brexit. This would maintain a very favourable relationship between the United Kingdom and the EU, guaranteeing the rights of Union countries citizens in the secessionist country.

From 1980 to 2018 Britain was one of the most popular countries to emigrate to. The number of emigrants in this country is shown in Figure 1.

As shown in the graph (Figure 1), the number of immigrants to Great Britain increased steadily between 1980 and 2015. From 2015 the number of immigrants in Great Britain started to dip slightly. From 2010 to 2018 Great Britain remained the most popular country among emigrants from the Baltic States. According to the data of the Lithuanian Department of Statistics, in 2018 12,157 out of 32,206 emigrants lived in Great Britain. About 200,000 immigrants from Lithuania lived in this country. According to the responsible Latvian institution, in 2018, there are about 150,000 Latvian citizens living in Great Britain. According to the Estonian Embassy in London, in 2018, from 15,000 to 20,000 Estonian citizens lived in the United Kingdom.

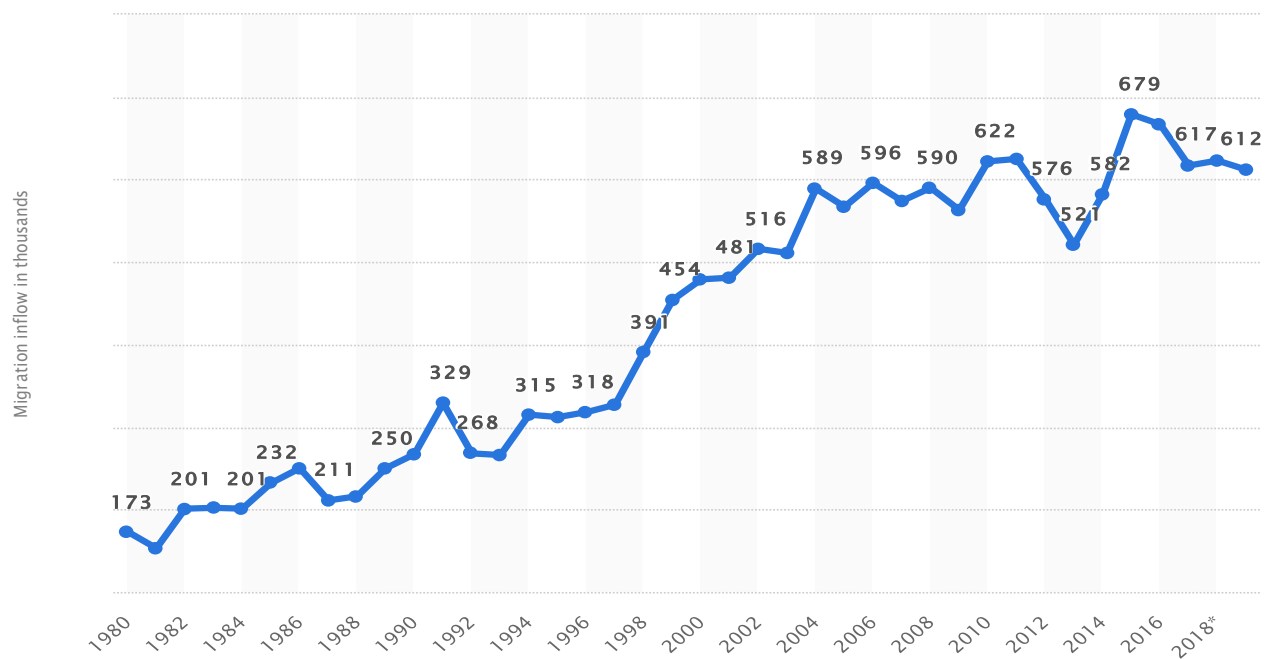

Figure 1. Number of immigrants in Great Britain 1980 – 2018

At present, the Brexit agreement guarantees that all citizens of the European Union countries will be able to live under the same conditions until the end of the transitional period. However, each of the Baltic countries behaves differently in this situation. The first country from the Baltic States to reach the agreement with the United Kingdom was Latvia. An agreement was reached on 21 January 2020. The foreign ministers of both countries agreed that if Britain left the European Union without a treaty, the status of citizens of both countries would not change after Brexit. Estonia's main goal is to reduce the impact of Brexit on Estonian citizens living in the United Kingdom. Continuity and cooperation with the UK, as far as Estonian citizens in the UK are concerned, is of paramount importance to the Estonian government. However, this must be coordinated with other members of the European Union. The Lithuanian government itself is not negotiating with the British government on the status of Lithuanian citizens in Great Britain. The Lithuanian government will apply only the resolutions adopted jointly by the European Union on the status of citizens after Brexit.

It is obvious that only one of the three Baltic States took of its citizens in another country before the end of transition period. At the moment, Estonia and Lithuania are replying on the joint decisions of the European Union with the United Kingdom.

2. Redeployment of the European Union Budget after Brexit

Brexit has created a great deal of uncertainty about payments from the EU budget. However, the struggle for these benefits has already begun. As the third largest economy in the block, the United Kingdom played an important role in shaping the European Union's budget. The current position of

the UK is expected to change on 31 December 2020. For this reason, funds need to be redeployed in the block's budget.

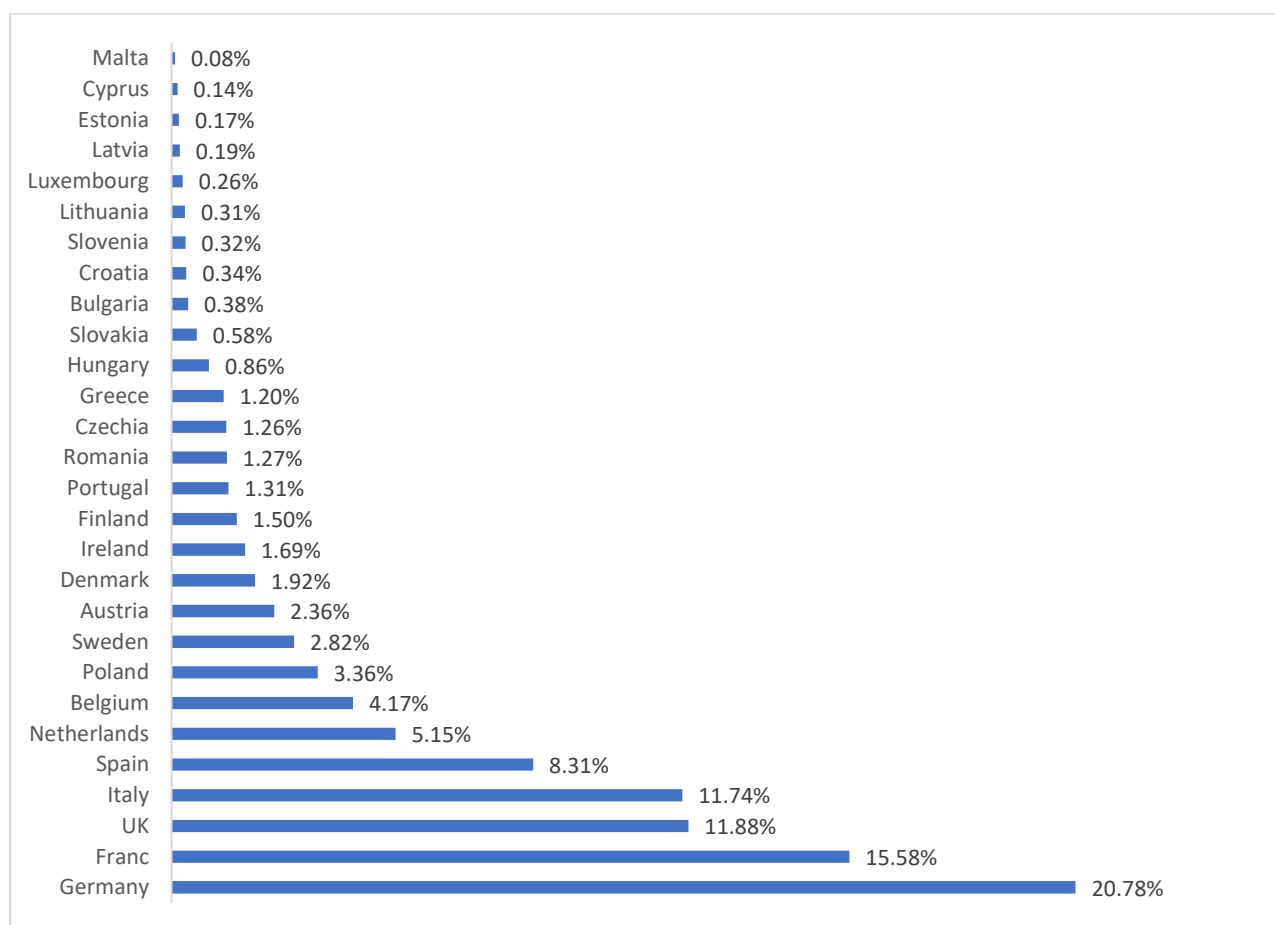

Figure 2. All contributions to the budget by members of the European Union in 2018

The withdrawal of the United Kingdom from the bloc means that the European Union is losing part of its budget revenue. From 1 January 2021 the UK will no longer pay 7,8 billion pounds or \$10 billion (11.88 percent of the European Union budget) each year. As we can see from the graph the only German contributes is 20.78 percent of the European Union budget. And only three member states contribute to the budget is more than 10 percent.

So, the first question is “how to distribute contributions and benefits to member countries from January 1, 2021?” Another important question is, what contributions will the Baltic countries have to pay and what benefits will they receive? Some of the EU members such as Germany and the Netherlands want to cut the budget. However, other members of the EU, including the Baltic states, are opposed to cut in the EU funding. It is planned to reduce benefits by 27 percent for each of the Baltic countries. However, Lithuania's, Latvia's and Estonia's contributions to the EU budget should increase. If funding will be reduced in 2021 – 2027, public investment in the Baltics will decline. The Baltic states' economies may slow down to less developed countries level. Another argument is that the more money are invested in development of countries, the more money goes back to the EU budget.

Although the European Union budget for 2021 – 2027 is still under discussion, two options are possible. Or all member countries will pay higher contributes. Or all countries will receive lower benefits.

Conclusions

1. Most of the Baltic States citizens who emigrated to Great Britain are from Lithuania.
2. Only Latvia from the free Baltic States has reached an agreement with Great Britain on the status of its citizens after Brexit.
3. Lithuania and Estonia are coordinating their actions on the status of their citizens with the central authority of the European Union.
4. The countries of the European Union are divided into two parts due to the reduction of the bloc's budget.
5. If the budget of the EU is cut, funding for the Baltic States from the European Union budget could fall by 27 percent because of Brexit.
6. Due to reduce investment, the Baltic States economies may slow down.

List of References

1. Embassy of Estonia in London website. Access through internet <https://london.mfa.ee/events/eu-citizens-in-the-uk-and-brexit/>
2. Baltic News Network (2019) Latvia and Britain reach agreement over citizen status after Brexit. Access through internet <https://bnn-news.com/latvia-and-britain-reach-agreement-over-citizen-status-after-brexit-196383>
3. Lithuanian Department of Statistics. Database of indicators. Access through internet <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=7ae84706-e252-40de-85d8-35baecbbb038#/>
4. Statista Ltd. website. Number of immigrants entering the United Kingdom 1980 – 2018. Access through internet <https://www.statista.com/study/21965/migration-in-the-uk-statista-dossier/>
5. Statista Ltd. website. Share of total contributions to the European Union budget in 2018, by Member State. Access through internet <https://www.statista.com/statistics/316691/european-union-eu-budget-share-of-contributions/>
6. Website of International Organization for Migration (IOM) Vilnius office. Access through internet <https://123.emn.lt/en/#emigration>

IMPACT OF BREXIT ON BALTIC STATES

Summary

The Baltic States expect a soft variant of Brexit. The United Kingdom is the most popular country among immigrants from the Baltic States. According to official figures 200,000 Lithuanians, 150,000 Latvians and between 15,000 and 20,000 Estonians live in Great Britain. Latvia and the United Kingdom agreed on the status of Latvian citizens after Brexit. Lithuania and Estonia have not reached an agreement with Great Britain. The UK is the third largest economy in block. Until December 31 Great Britain will pay to European Union Budget 7,8 billion pounds per year. Some European Union members want to cut bloc's budget, but some countries oppose it. Benefits for the Baltic States planned to cut 27 percent. Reducing benefits would slow down the economies of Baltic countries. The block's budget for 2021 – 2027 is still under consideration.

INOVACINIŲ TECHNOLOGIJŲ REIKŠMĖ PERDRAUDIME

Emilija Lavrušinaitė

Mokslinė vadovė – lektorė Daiva Malakaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Perdraudimo sektorius visame pasaulyje sparčiai diegia inovacines technologijas, tokias kaip robotai, dirbtinis intelektas, „Insurtech“, „Blockchain“. Šios naujovės užtikrina perdraudimo įmonių augimą ir pelningumą. Inovacijų dėka atsiranda nauji verslo prioritetai – novatoriški produktai ir paslaugos, greitesnis klientų aptarnavimas. Tikimasi, kad įgyvendinant šias ilgalaikes iniciatyvas ateityje perdraudimo įmonės pagerins veiklos efektyvumą ir sumažins veiklos sąnaudas. Tačiau kartu su sparčia technologijų plėtra perdraudimo sektoriuje atsiranda ir grėsmės - tai klaidingai užprogramuotos sistemos ar kibernetinės atakos, kurios gali padaryti daug žalos perdraudimo įmonėms. Todėl svarbu išskirti reikalingas priemones, norint išvengti didelių nuostolių.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti inovacinių technologijų reikšmę perdraudimo sektoriuje.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti perdraudimo versle diegiamas inovacinių technologijų rūšis.
2. Nustatyti inovacinių technologijų privalumus ir grėsmes perdraudimo įmonėms.

1. Robotai

Robotai - tai programinė įranga, kuri atlieka užprogramuotus veiksmus. Programinei įrangai suteikiama vartotojo tapatybė ir prisijungimo duomenys. Tada ji yra apmokoma rinkti ir įvesti duomenis iš įvairių sistemų ir atlikti bet kurias įprastas administravimo užduotis. Perdraudimo procesai dažnai turi susieti daugelį skirtingų sistemų ir modelių, kas yra iššūkis kai kurioms automatizavimo priemonėms. Bet su laiku viskas keičiasi. Pažanga ir naujos tendencijos skaitmeninių prietaisų ir robotų srityje pašalina šiuos apribojimus, todėl finansinių paslaugų įmonės vis dažniau naudoja automatizavimą. Finansinių paslaugų sektoriuje naudojama nauja robotų programinės įrangos klasė, kuri gali imituoti vartotoją, prisijungti prie sistemų ir apdoroti duomenis. Naujo tipo programinės įrangos robotai padeda atlikti įvairias veiklas. Pavyzdžiui surūšiuoti laiškus ir dokumentus, išgauti ir įkelti rizikos duomenis, siųsti el. laiškus perdraudikams bei tvarkyti ataskaitas.

Ateityje, remiantis įvairiomis prognozėmis, milijonus darbo vietų turėtų perimti vis sudėtingesni robotai. Tai gali turėti neigiamą įtaką ekonomikos, finansų ir tuo pačiu draudimo ei perdraudimo sritims. Robotai gali sukelti kibernetines atakas ir įvairius gedimus, dėl kurių gali nutekėti svarbi informacija. Dėl šių priežasčių perdraudimo įmonės gali patirti didelių finansinių nuostolių.

2. Dirbtinis intelektas

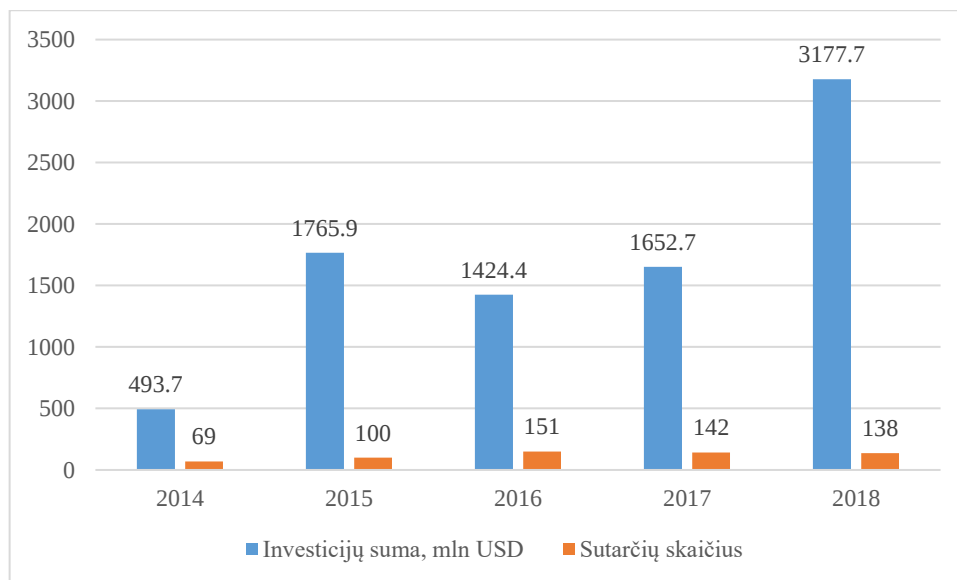
Per pastaruosius kelerius metus dirbtinio intelekto sukūrimas ir naudojimas augo daugelyje sričių. Ši inovacija palaipsniui keičia ekonomikos ir visuomenės veiklą. Dirbtinis intelektas gali stebėti ir įvertinti rizikas pats. Užduotis, kurias užbaigti užtrukdavo mėnesius, dabar galima atlikti per kelias sekundes. Dirbtinis intelektas gali ne tik tiksliau įvertinti rizikas, bet ir sutaupyti didelias sumas pinigų draudimo ir perdraudimo kompanijoms. Tai leidžia draudimo specialistams sutelkti dėmesį į didesnę pridėtinę vertę turinčias užduotis ir kurti naujus produktus. Dėka šios inovacijos perdraudikai geriau žino savo klientus ir jų rizikas, o tai leidžia tiksliau nustatyti rizikos kainą, apgaulingus pranešimus ir stebėti besikeičiančią riziką. Dirbtinio intelekto dėka perdraudikai gali lengvai pritaikyti produktus ir paslaugas savo klientams, atsižvelgdami į jų poreikius.

Sukūrus griežtesnes ir sistemingesnes sukčiavimo, klaidų ir rizikos aptikimo sistemas, dirbtinis intelektas gali išspręsti daugelį šiandienos iššūkių rizikos valdymo srityje. Tačiau manyti, kad dirbtinis intelektas visiškai pašalins riziką, yra klaidinga. Pavyzdžiui, jei dirbtinio intelekto programinė įranga būtų prastai suprogramuota arba įvesta klaida, rezultatas gali sukelti neigiamas pasekmes. Prognozuojama, jog ateityje kibernetinių atakų grėsmė taps didesnė, o tai gali sukelti didelio masto nuostolius.

3. Draudimo technologijos „InsurTech“

„InsurTech“ – tai inovatyvi draudimo veikla, kurioje yra naudojamos naujausios technologijos, automatizuotos konsultacijos, rizikos vertinimas. „InsurTech“ yra „draudimo“ ir „technologijos“ terminų junginys, kurio pavadinimas atsirado iš termino „FinTech“. Šios inovacijos dėka atsiranda naujovės perdraudimo veikloje, darbas tampa lankstesnis ir efektyvesnis, taip pat galima tiesiogiai bendrauti su klientais. „InsurTech“ pagalba siekiama supaprastinti perdraudimo sutarčių sudarymą ir vykdymą bei patenkinti draudėjų lūkesčius ir poreikius. Klientams yra siūlomos įvairios draudimo apsaugos nuo pavojų, tokių kaip kibernetinės atakos. Ne gyvybės draudime, naudojant nuspėjamąjį modeliavimą, galima nustyti įvairius veiksnus, tokius kaip vairuotojo kaltę atsitikus draudžiamajam įvykiui arba automobilio vagystės tikimybę. Kitas technologijos privalumas yra išmanios draudimo sutartys, kurių dėka galima iš karto atlikti mokėjimus. „InsurTech“ dėka draudimo produktų įsigijimo išlaidos tampa mažesnės, nes informacijos apdorojimas ir mokėjimų patikrinimas nėra naudojamas. Būtent dėl sumažėjusių draudimo veiklos sąnaudų draudimo sutartys tampa pigesnės, todėl klientai turi galimybę draudimo polisus įsigyti mokėdami mažesnes draudimo įmokas.

Atsižvelgiant į technologijų raidą, kurį laiką draudimo ir perdraudimo įmonės atsiliko nuo kitų finansinių paslaugų įmonių. Tačiau, atsiradus naujoms technologijoms ir „InsurTech“ startuolių sėkmei, išaugo investuotojų susidomėjimas šiomis inovacijomis (žr. 1-ą paveikslą).

1 pav. Investicijos į „InsurTech“ pasaulyje 2014-2018 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, pagal *Global InsurTech funding tops \$3bn in 2018* [interaktyvus]. FinTech Global., [žiūrėta 2019 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <https://fintech.global/global-insurtech-funding-tops-3bn-in-2018/>

„InsurTech“ startuoliai 2014 – 2018 m. uždirbo daugiau nei 8,5 mln JAV dolerių visame pasaulyje. Per šį laikotarpį buvo sudaryti 599 sandoriai.

Naudojant „InsurTech“ galima susidurti su tokiais problemomis, kaip didelio masto neteisingų duomenų pateikimas. Taip pat gali kilti įvairūs nesutarimai dėl sutarčių sudarymo ar klientų nepasitenkinimo. Naudojant technologijas gali sumažėti pretenzijos dėl netinkamo draudimo ar draudimo sutarties pažeidimo. Tačiau visada atsiras naujų problemų ir naujų ginčų, o nesusipratimai ar klaidingi duomenys niekada visiškai neišnyks.

4. „Blockchain“ technologija

„Blockchain“ technologija apibrėžiama, kaip decentralizuota vieša transakcijų saugojimo sistema. Ši technologija pirmiausia buvo panaudota bitkoinams. „Blockchain“ technologija turi galimybę paspartinti dabartinius perdraudimo procesus supaprastindama informacijos srautus tarp draudikų ir perdraudikų. Ši inovacija naudojama norint sumažinti administracinę darbo krūvį, supaprastinti mokėjimus, pašalinti pasikartojančią informaciją. Pagrindinės rizikos yra blokinėje grandinėje, jas galima sujungti į perdraudimo blokų grandinę, kad visa informacija, dokumentai ir operacijos patektų į perdraudimo sistemą. Naudojant „Blockchain“ technologiją tam tikros draudimo ir perdraudimo operacijos gali būti greitesnės, patogesnės ir saugesnės.

Bendrovių tinklo „PricewaterhouseCoopers“ skaičiavimais, padidindama veiklos efektyvumą, „Blockchain“ technologija gali sutaupyti iki 10 milijonų USD perdraudimo pramonėje, o tai savo ruožtu leistų sumažinti draudimo įmokas draudėjams, nes vidutiniškai apie 5-10 proc. nuo

draudėjų sumokėtų draudimo įmokų sudaro perdraudimo įmokos, kurias draudimo įmonės sumoka už perdraudimą (žr. 2-ą paveikslą).

Company	Premiums Earned \$ Millions	Admin Expense Ratio	Net Income Before Taxes \$ Millions	Value of 15% Cost Savings \$ Millions	Pre-tax Income as % NPE	Pre-tax income as % NPE including Cost Savings
Munich Re	\$56,070	6.3%	\$3,976	\$526	7.1%	8.0%
Swiss Re	\$32,691	10.3%	\$4,372	\$504	13.4%	14.9%
Hannover Re	\$17,157	2.9%	\$1,925	\$75	11.2%	11.7%
SCOR SE	\$14,830	6.5%	\$919	\$145	6.2%	7.2%
Total	\$120,748	6.9%	\$11,191	\$1,250	9.3%	10.3%

2 pav. „Blockchain“ technologijos poveikis perdraudimo įmonių pajamoms

Šaltinis: *How Blockchain Could Disrupt Insurance* [interaktyvus]. CBINSIGHTS., [žiūrėta 2019m. gruodžio 1d.].
Prieiga per internetą: <https://www.cbinsights.com/research/blockchain-insurance-disruption/>

Per 2016 m. didžiausių pasaulyje perdraudimo įmonių uždirbtų perdraudimo įmokų suma buvo 120,748 milijonų USD.

2016 m. spalio mėn. vienos iš didžiausių pasaulio perdraudimo įmonių: AIG, Allianz, Aegon ir Swiss Re įsteigė „B3i“ konsorciumą. Šio konsorciumo tikslas - tyrinėti ir plėtoti „Blockchain“ technologiją. 2017 m. „B3i“ konsorciumas išleido intelektinės „Property Cat XOL“ sutarčių valdymo sistemos prototipą, kuris yra katastrofų perdraudimo rūšis. Kai įvyksta įvykis, pavyzdžiui, uraganas ar žemės drebėjimas, sumanioji sutartis įvertina turimus duomenis ir automatiškai apskaičiuoja išmokas nukentėjusioms šalims. Naudojant išmaniąsias draudimo sutartis paremtas „blockchain“ technologija galima supaprastinti informacijos ir mokėjimų srautus tarp draudikų ir perdraudikų.

Nepaisant didžiulio susidomėjimo „Blockchain“ technologija, prieš tai reikia atlikti daug tyrimų ir bandymų, kurie užtikrintų šios technologijos saugumą ir efektyvumą perdraudimo sektoriuje. Nors „Blockchain“ technologija gali suteikti perdraudikams geresnes priemones bendradarbiauti ir dalintis duomenimis, tačiau ir patys draudikai turi būti pasirengę dirbti tarpusavyje.

Išvados

1. Sparti finansinių technologijų plėtra pasaulyje pasiekė ir perdraudimo rinką, nors į šią rinką inovatyvūs finansinių technologijų sprendimai pradėti diegti gerokai vėliau nei kitose finansų sektoriaus srityse. Naudodamos inovacines technologijas perdraudimo įmonės siekia sumažinti veiklos sąnaudas, padidinti pelningumą ir patenkinti besikeičiančius klientų poreikius. Didelę reikšmę pasaulinėje perdraudimo rinkoje turi tokios technologinės inovacijos kaip robotai, dirbtinis intelektas bei Blockchain technologija, kurios leidžia iš esmės keisti klasikinius draudimo ir perdraudimo sprendimus.

2. Inovacinės technologijos paspartina veiklos procesus, užduočių atlikimą. Tai padeda pasiekti efektyvesnių veiklos rezultatų. Naujų produktų kūrimas ir modernizuota perdraudimo rinką

padaeda perdraudimo įmonėms efektyviau paskirstyti kapitalą ir naudoti išmaniąsias draudimo sutartis. Tačiau inovacijos gali turėti ir neigiamų pasekmių perdraudimo sektoriui. Dėl neteisingai užprogramuotos įrangos, įvesties klaidos, klaidingai pateiktos informacijos arba kibernetinės atakos gali nutekėti svarbi informacija, o tai sugeneruotų ženklus nuostolius. Todėl sparčiai vystantis technologijoms perdraudimo sektoriaus saugumo užtikrinimas išlieka vienu svarbiausių iššūkių pasaulinėje perdraudimo rinkoje.

Literatūra

1. FORD, M. *Robotų era*. 2015. 334p. ISBN 978-609-437-357-2
2. KESSLER, D. *How artificial intelligence will impact the (re)insurance industry* [interaktyvus]. Focus, [žiūrėta 2019m. gruodžio 1d.]. Prieiga per internetą: http://www.actuarialpost.co.uk/downloads/cat_1/SCOR-focus-scor-artificial-intelligence.pdf
3. SCHIFFER, L. *Insurtech, Disruptive Technologies, and Reinsurance* [interaktyvus]. IRMI, [žiūrėta 2019m. gruodžio 1d.]. Prieiga per internetą: <https://www.irmi.com/articles/expert-commentary/insurtech-disruptive-technologies-reinsurance>
4. *Global InsurTech funding tops \$3bn in 2018* [interaktyvus]. FinTech Global., [žiūrėta 2019m. gruodžio 1d.]. Prieiga per internetą: <https://fintech.global/global-insurtech-funding-tops-3bn-in-2018/>
5. SCHIFFER, L. *Blockchain Technology and Reinsurance* [interaktyvus]. IRMI, [žiūrėta 2019m. gruodžio 1d.]. Prieiga per internetą: <https://www.one-insurance.eu/en/blog/die-zukunft-der-rueckversicherung/>
6. *How Blockchain Could Disrupt Insurance* [interaktyvus]. CBINSIGHTS., [žiūrėta 2019m. gruodžio 1d.]. Prieiga per internetą: <https://www.cbinsights.com/research/blockchain-insurance-disruption/>

THE IMPACT OF INNOVATIONS IN REINSURANCE

Summary

The reinsurance sector around the world is rapidly adopting new innovations such as robots, artificial intelligence, Insurtech and Blockchain. These innovations ensure the growth and profitability of reinsurance companies. It helps reinsurers to know their customers and risks more thoroughly. Also, innovations help better identify claims and detect risks.

While digital innovation has many benefits, it can bring some harm, due to a wrongly programmed system or cyberattack. It is important to take the necessary measures to avoid huge losses.

INVESTAVIMAS Į AKCINĖS BENDROVĖS AKCIJAS

Diana Startaitė

Mokslinė vadovė – doc. dr. Dainora Gedvilaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Šiuolaikiniame pasaulyje žmonės nori lengvai ir greitai investuoti pinigus, kad iš jau investuotų pinigų užsidirbtų dar daugiau jų. Tačiau investavimas yra neatsiejamas nuo rizikos prarasti viską ką investavo. Vienas investavimo būdų – akcijų pirkimas, kuris yra paplitęs visame pasaulyje. Taip yra, todėl, nes investicijos į akcijas gali suteikti didžiausią potencialią grąžą tarp kitų investavimo priemonių. Akcija – nuosavybės vertybinis popierius, kurį asmuo įsigijęs įgauna tam tikrų teisių. (Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas, 2017) Investuotojas perka akcijas tada kai jų vertė, vertybinių popierių biržoje, yra žemesnė nei tikroji jų vertė ir parduoda kai tikroji vertė mažesnė už biržos kainą. Akcijų kainų pokyčiams didelę įtaką turi ekonominė situacija ne tik šalyje, bet ir visame pasaulyje. Dėl šios priežasties investuotojams, siekiant teigiamo rezultato, reikia nuolat sekti rinkos kainos tendencijas ir priimti atitinkamus sprendimus. Siekiant priimti kuo geresnį sprendimą, investuotojams padeda fundamentinė ir techninė analizė.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti akcinių bendrovių akcijų teikimas pajamas.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibūdinti akcijas, jų teikiamas pajamas.
2. Išnagrinėti pieno sektoriaus įmonių teikiamas pajamas.

Metodai: mokslinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Akcijos ir jų teikiamos pajamos

Akcinės bendrovės norėdamos, padidinti įstatinį kapitalą ar siekdamos užtikrinti savo veiklos finansavimą, privalo išleisti naujų akcijų, šį sprendimą turi priimti visuotiniame akcininkų susirinkime. Akcininkų susirinkimui nusprendus, išleidžiamas akcijas reikia platinti viešai. Bendrovė gali tai padaryti per „NASDAQ OMX Vilnius“ biržos informacinę sistemą arba per pasirinktą visuomenės informavimo priemonę. Kiekviena akcija yra maža bendrovės dalelė, asmuo jų gali įsigyti kiek tik nori, priklausomai nuo to kiek žmogus gali skirti tam pinigų. Akcijas įsigijęs asmuo negauna popieriaus lakštų su vandens ženklais ir atitinkamais įrašais. Šiais laikais finansų maklerio įmonė atidaro asmens vertybinių popierių sąskaitą ir joje pažymi, kiek ir kokių akcijų žmogus turi. (Antanavičienė ir Šimelytė, 2013) Akcijos yra dviejų rūšių, jos turi privalumų ir trūkumų (žr. 1-ą lentelę).

1 lentelė. Akcijų rūšys

Akcijų rūšys	Pranašumai	Trūkumai
Paprastosios akcijos	1. Teisė į dividendus, jeigu bendrovė dirba pelningai. 2. Balsavimo teisė visuotiniame akcininkų susirinkime.	1. Akcijos negali būti keičiamos į privilegijuotąsias akcijas. 2. Dividendai nėra garantuoti.
Privilegijuotosios akcijos	1. Keitimas į paprastąsias akcijas. 2. Šių akcijų turėtojai gali nustatyti dividendus.	1. Nesuteikia balsavimo teisės visuotiniame akcininkų susirinkime. 2. Nėra galimybės gauti didesnio dydžio dividendus, nei nustatyta bendrovės įstatuose.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal, Investavimas. *Akcijos – ką reikia žinoti?* <http://www.investavimas.lt/akcijos-ka-reikia-zinoti/>

Paprastosios akcijos sudaro pagrindinę akcinės bendrovės dalį. Visos šios akcijos suteikia balsavimo teisę, akcininkai turi teisę gauti dividendus, tačiau šių dividendų išmokėjimas jiems nėra garantuotas. Paprastųjų akcijų savininkai dividendus gali gauti tik tada kai jie būna išmokėti privilegijuotų akcijų savininkams ir jeigu lieka pelno. Tačiau nors ir dividendai nėra garantuoti, šių akcijų turėtojai gali gauti didesnius dividendus negu privilegijuotų akcijų savininkai. Privilegijuotos akcijos – vertybiniai popieriai, garantuojantys jų savininkams tam tikrus dividendus, bet nesuteikiantys balsavimo teisės. Šios akcijos gali būti keičiamos į paprastąsias akcijas. (Jazepčikas)

Akcijų vertė priklauso nuo pasiūlos ir paklausos. Akcijų birža yra tarsi aukcionas, kuo daugiau investuotojų nori įsigyti akcijų, tuo didesnę kainą jie pasiryžę pasiūlyti ir atvirkščiai – kuo daugiau žmonių nori parduoti akcijas, tuo pigiau pasiryžę jas pasiūlyti. Biržoje akcijų vertė priklauso ne tik nuo esamo įmonės turto, bet ir nuo pačių investuotojų, to ko jie tikisi ateityje. Kai kurios didelės įmonės gauna daugiau pelno nei reikia jų plėtrai, todėl dalis šio pelno yra skiriama savininkams – akcininkams. Kuo daugiau pelno uždirba įmonė – tuo didesnius dividendus gali mokėti akcininkams.

Sparčiai besiplėčiančios kompanijos dažniausiai nemoka dividendų, visą uždirbtą pelną skiria tolimesnei verslo plėtrai. Kita vertus tokių įmonių akcijų vertė smarkiai kyla, nes investuotojai įžvelgia įmonės ponetcialą. Kuo geresnės įmonės plėtros perspektyvos, tuo daugiau žmonių nori įsigyti šios įmonės akcijų. Investuotojai perka tokias akcijas, nes tikisi didelio kompanijos pelno ir solidžių dividendų ateityje. Kartu su akcijų gaunamomis pajamomis yra rizika netekti visko ką investuotojas investavo. Išskiriami du rizikos faktoriai: kaina ir veikla. Kainos rizika yra susijusi su akcijos kaina, ne su pačia įmone. Veiklos rizika susijusi su organizacijos produkto paklausa, darbo užmokesčiu, veiklos sąnaudomis ir kitomis įmonės pelningumui įtaką darančiais veiksniais.(Lukošius). Nepaisant įmonės dydžio ir to ką ji daro su uždirbtais dividendais,visgi investuotojai atsargiai renkasi įmones. Jiems yra svarbi techninė ir fundamentali analizė, jų pagalba investuotojas gali drąsiai rinktis įmonę, kurios akcijas nori ir gali pirkti. Techninė analizė yra susijusi su kainų prognozavimu ateityje. Šioje analizėje yra naudojami grafikai, kurie vaizduoja kainų

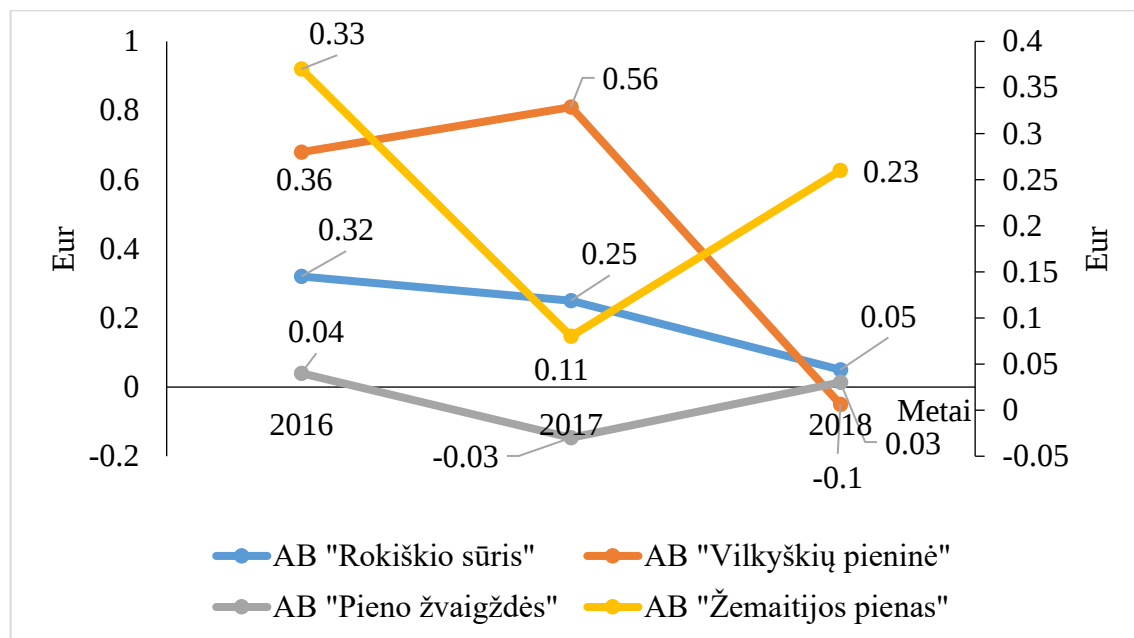
dinamiką per tam tikrus laikotarpius. Ši analizė remiasi tuo, kad kainoje atsispindi visi veiksniai, kurie daro įtaką kainos pokyčiams. Veiksniai gali būti ekonominiai, politiniai, psichologiniai, techniniai. Šia analize investuotojai naudojasi, siekdami prognozuoti valiutos kursą. Investuotojas analizuodamas praeities kainų svyravimus gali nustatyti dabartines kainos svyravimo kryptis ir galimus pokyčius ateityje. Techninė analizė yra labai subjektyvi, o tai reiškia, kad skirtingi investuotojai žiūrėdami į tą patį grafiką, gali priimti skirtingus sprendimus ir jie ilguoju laikotarpiu gali prekiauti pelningai.

Fundamentali analizė yra pati svarbiausia ir sunkiausia valiutų prekiavimo elementų, kurios pagalba galima numatyti kokius ekonominius faktorius keis valiutos kursą ateityje. Šiuo metu rinkoje egzistuoja daugybė veiksnių, kurie daro įtaką valiutų rinkai, ir atskiroms valiutoms. Fundamentali analizė tai be kokios užsienio ar vidaus situacijos vertinimas, kuris galėtų padaryti įtaką kurios nors šalies valiutai. Šią analizę kur kas sunkiau atlikti ir suprasti, nes investuotojas turi turėti informacijos apie biržų ir stambių rinkos kūrėjų kompanijų darbą, centrinių bankų palūkanų normas, vyriausybės ekonominę politiką. Atliekant šią analizę investuotojas turi suprasti dviejų skirtingų valiutų tarpusavio ryšį, kuris nusakomas per dviejų vyriausybės tarpusavio santykių palaikymą, valiutų istorinį vystymąsi, nustatyti apibendrintą tam tikrų ekonominių veiksmų rezultatą. Ši analizė yra gera norint investuoti ilgą laikotarpį. Investuotojas, kuris gerai supranta ir moka atlikti šią analizę, gali lengvai atpažinti, kokią vietą akcijos užima tam tikroje pramonės šakoje, ar įmonė yra pramonės šako lyderė ar viena iš atsiliekančiųjų. Šios dvi analizės padeda investuotojui greitai ir lengvai suprasti kur verta investuoti pinigus, kad ateityje jie uždirbtų dar daugiau pinigų. (Velioniškis)

2. Pieno perdirbimo sektoriaus įmonių akcijų teikiamos pajamos

Lietuvoje pieną perdirba apie 20 įmonių, tačiau tik penkios iš jų perdirba apie 95 proc. viso perdirbamo pieno šalyje. Dominuojančios pieno perdirbimo įmonės: akcinė bendrovė „Pieno žvaigždės“, akcinė bendrovė „Rokiškio sūris“, akcinė bendrovė „Žemaitijos pienas“, akcinė bendrovė „Vilkyškių pieninė“ ir uždaroji akcinė bendrovė „Marijampolės pieno konservai“. Visos šios įmonės užsiima pieno perdirbimu, pieno produktų gamyba. Lietuvos pieno perdirbimo pramonė labai priklauso nuo užsienio rinkų, nes apie 60 proc., pagamintos produkcijos realizuojama ne Lietuvos rinkoje. Pieno pramonės perdirbimo pramonės plėtrai didelės įtakos turėjo augęs pieno gaminių eksportas. Tarp Baltijos šalių, Lietuva turi stipriausią pieno perdirbimo pramonę. Lietuvoje per 10 metų laikotarpį, pieno perdirbimo apimtis padidėjo beveik 50 proc., kai tuo metu lietuviškos pieno žalaivos supirkimas išaugo tik 26 proc., o bendroji pieno gamyba sumažėjo 3 proc. Galima teigti, kad Lietuvos pieno perdirbimo pramonė augo sparčiau nei vystėsi pieno ūkiai. (Lietuvos pienininkų asocijacija)

Pelnas akcijai – vienas iš populiariausių ir dažniausiai naudojamų finansinių rodiklių. Tai vienos paprastos akcijos uždirbtas pelnas per ataskaitinį laikotarpį. Kuo didesnis šis rodiklis, tuo geresnė akcininkų padėtis, didesnis jų suinteresuotumas turėti daugiau akcijų. Šis rodiklis investuotojams parodo įmonės grynąjį pelningumą, kuris tenka įmonės akcijai. (Lukošius)

1 pav. Pelnas akcijai (EPS)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal, Nasdaqbaltic. AB „Vilkyškių pieninė“, AB „Rokiškio sūris“, AB „Žemaitijos pienas“, AB „Pieno žvaigždės“.

<https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/lt/instrument/LT0000127508/reports?date=2019-11-26;>

<https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/lt/ir/55abe99803/reports>

<https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/lt/instrument/LT0000111676/reports?date=2020-01-31>

<https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/en/instrument/LT0000121865/reports?date=2020-01-31>

Taigi AB „Rokiškio sūris“, AB „Vilkyškių pieninė“, AB „Žemaitijos pienas“, AB „Pieno žvaigždės“ yra konkurentai, užsiima ta pačia veikla, tačiau pelnas akcijai skiriasi. Tam įtakos turi grynojo pelno pokyčiai kiekvienais metais. [4, 5]

Akcinės bendrovės „Rokiškio sūris“ 2016 metais buvo uždirbtas didžiausias pelnas vienai akcijai, kuris siekė 0,32 Eur centus. 2017 ir 2018 metais šis rodiklis mažėjo ir 2018 metais iš vienos akcijos buvo galima uždirbti tik 0,05 Eur centus. 2016 metais AB „Vilkyškių pieninė“ uždirbo 0,36 euro centus iš vienos akcijos Įmonės didžiausias pelnas vienai akcijai buvo uždirbtas 2017 metais ir siekė netgi 0,56 euro centus. Tačiau 2018 metais akcija nebuvo uždirbo pelno, ji tapo nuostolinga ir akcininkai nuo kiekvienos savo turimos akcijos turi sumokėti po 0,1 euro centų. AB „Pieno žvaigždės“ didžiausią pelną akcijai uždirbo 2016 metais, kuris siekė 0,04 euro centus. 2017 metais įmonės akcijos buvo nuostolingos, tačiau 2018 metais vėl pardėjo uždirbti pelną, kuris siekė 0,03 euro centus už vieną akciją. 2016 metais akcinė bendrovė „Žemaitijos pienas“ uždirbo didžiausią pelną vienai akcijai, kuris siekė 0,33 euro centus. Tačiau 2017 metais, šis rodiklis sumažėjo iki 0,11

euro centų, bet 2018 metais vėl padidėjo iki 0,23 euro centų. Galima teigti, kad įmonės turi vidinių problemų, kurios nebegali suteikti didesnio pelno vienai akcijai. Pastebima, kad 2017 metais visos įmonės uždirbo mažesnę pelną iš vienos akcijos, nei ankstesniu laikotarpiu.

Literatūra

1. Antanavičienė, J ir Šimelytė, Agnė. (2013). *Verslo įmonės ekonomikos pagrindai*. Kaunas
2. Bitė, P. (2019 m. lapkričio 24 d.). Akcijos – ką reikia žinoti? Prieiga per internetą: <http://www.investavimas.lt/akcijos-ka-reikia-zinoti/>
3. Gecienė, D. (2020 m. sausio 31 d.). *Žemaitijos pienas*. Prieiga per internetą: <https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/en/instrument/LT0000121865/reports?date=2020-01-31>
4. Jazepčikas, J. (2019 m. lapkričio 24 d.). Akcijų privalumai ir trūkumai. Prieiga per internetą: <https://investologija.lt/investavimas/i-akcijas/akciju-privalumai-ir-trukumai/>
5. Kavaliauskas, A. (2020 m. sausio 31 d.). *Rokiškio sūris*. Prieiga per internetą: <https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/en/instrument/LT0000100372/reports?date=2020-01-31>
6. Lietuvos pieninkų asocijacija. (n. d.) Pieno perdirbimas. Prieiga per internetą: <http://pieno-centras.lt/pieno-sektorius/pieno-perdirbimas-taip>
7. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas 2017 m. liepos 13 d. Nr. 40 str. Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/ta/68110:str40>
8. Lukošius, R. (2020 m. sausio 31 d.). Investavimas į akcijas. Prieiga per internetą: <https://www.finansistas.net/investavimas-i-akcijas.html>
9. Lukošius, R. (2019 m. lapkričio 23 d.). Pelnas akcijai. Prieiga per internetą: <https://www.finansistas.net/pelnas-akcijai.html>
10. Milaševičiūtė, V. (2020 m. sausio 31 d.). *Vilkyškių pieninė*. Prieiga per internetą: <https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/en/instrument/LT0000127508/reports?date=2020-01-31>
11. Statulevičius, A. (2020 m. sausio 31 d.). *Pieno žvaigždės*. Prieiga per internetą: <https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/en/instrument/LT0000111676/reports?date=2020-01-31>
12. Velioniškis, R. (2020 m. sausio 31 d.). Fundamentali analizė prieš techninę analizę. Prieiga per internetą: <http://www.investavimas.lt/fundamentali-analize-pries-technine-analize/>

INVESTING IN SHARES IN JOINT-STOCK COMPANIES

Summary

A joint-stock company is a company with legal status that seeks profit. A share is an equity security that the person acquires with certain rights. A share can be two types: ordinary and privileged. Both of them have advantages and disadvantages. Ordinary stock advantages: gives voting rights, shareholders are entitled to dividends and disadvantages are dividend payment is not guaranteed. Privileged share benefit is that guaranteed a payment of shareholders. Also have a negative side – don't give voting and shareholders can't change stock to ordinary. Moreover the stock have a risk, when shareholders unable to receive dividends also risk are two types: price and operational. Two companies which are engaged in milk production and cheese manufacture. „Rokiškio sūris“ and „Vilkyškių pieninė“ are competitors that have shares. Talking about „Rokiškio sūris“ the maximum profitability of share was in 2016, when one promotion earned 0,32 euro cent. However „Vilkyškių pieninė“ had the maximum earnings per share in 2017, when one stock has earned 0,56 euro cent. The highest profit of the "Pieno žvaigždės" AB was earned in 2016, which amounted to 0.04 euro cents. In 2017, the company's shares were loss-making, but in 2018 they again made a profit that amounted to 0.03 euro cents per share. In 2016, the company "Žemaitijos pienas" earned the highest earnings per share, which amounted to 0.33 euro cents. However, in 2017, the figure fell to 0.11 cents, but in 2018 it increased again to 0.23 cent. It can be argued that companies have internal problems, because stock returns declined the next year.

INVESTAVIMO SPRENDIMŲ PRIĖMIMAS TAIKANT J. PIOTROSKI STRATEGIJĄ

Miglė Jasaitytė

Mokslinė vadovė – doc. dr. Dainora Gedvilaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Besiplečiančios finansų rinkos ir auganti globalizacija suteikia vis didesnes galimybes investuotojams, bet tuo pačiu kelia ir daugiau klausimų: kokią investavimo strategiją rinktis, kaip išvengti rizikos, į kokias finansines priemones investuoti, kaip elgtis nenumatytų situacijų metu. Siekiama maksimali grąža yra kiekvieno investuotojo pagrindinis tikslas. Todėl investavimo strategijos pasirinkimas yra labai svarbus žingsnis, nuo kurio priklausys galutinis rezultatas. Kryptingas investavimo strategijos pasirinkimas ir investicinio portfelio sudarymas leidžia tikėtis maksimalios investicinės grąžos.

Straipsnio tikslas – pritaikant J. Piotroski investavimo strategiją, atrinkti įmones, į kurių akcijas būtų tikslinga investuoti siekiant maksimalios naudos.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti investavimo teorinius aspektus;
2. Aprašyti J. Piotroski investavimo strategiją;
3. Atrinkti įmones į kurių akcijas būtų tikslinga investuoti.

1. Investavimo samprata

Daugelis iš mūsų esame susidūrę su investavimo sąvoka, o gal net ir su pačiu jo procesu. Turėdami laisvų asmeninių lėšų dažnas pagalvojame apie investavimą ir jo priemones. Žinoma, visi norime kuo daugiau uždirbti, ir be abejojimo, su kuo mažesne rizika. Tačiau į šį klausimą vienareikšmiškai atsakyti niekuomet negalima, nes jis priklauso nuo keleto subjektyvių faktorių. Investavimo koncepciją nagrinėjo daugelis autorių, kurie investavimą apibrėžia kaip procesą, iš kurio ateityje siekiama naudos (Kekytė ir Stasytė, 2017; Zaliotovaitė ir Taujanskaitė, 2017). Plačiąja prasme investavimas suprantamas kaip lėšų, būtinų šalies ekonomikos finansavimui didinti ir jai plėsti, paskirstymo mechanizmas (Rutkauskas ir Stankevičius, 2006). Pats investavimo procesas yra sudėtingas dalykas, kuris apima finansinių priemonių analizę, portfelio ir rizikos valdymą (Marčišauskienė, 2016). Finansinių priemonių analizė susijusi su metodų pasirinkimu, kuriais bus atliekama pasirinktų priemonių analizė ir sprendimų priėmimas. Portfelio valdymas suprantamas, kaip investuotojo finansinio turto tvarkymas siekiant sumažinti riziką ir padidinti grąžą. Tai apima

apskaičiuotus investavimo sprendimus ir prekybos strategijų naudojimą. Portfelio rizikos valdymas susijęs su rizikos vertinimu, kuriam naudojami tokie rodikliai kaip Šarpo rodiklis, alfa, beta rodikliai ir kt.

2. Investavimo strategijos

Investavimo strategijos pasirinkimas priklauso nuo daugelio veiksnių: investuotojo tipo, rizikos lygio, finansinio kapitalo dydžio, finansų rinkos padėties, laikotarpio ir kt. Mokslinėje literatūroje dažniausiai minimos dvi investavimo strategijos: aktyvi ir pasyvi (Gaigalaitė ir Žilinskij, 2017; Tacchino, 2013; Vilkancienė ir Tamošiūnienė, 2018). Pasyvi investavimo strategija yra skirta investavimui į indeksus ir nereikalaujanti specialių valdymo sprendimų. Priešingai, nei pasyvi investavimo strategija, aktyvi investavimo strategija reikalauja aktyvių valdymo sprendimų, kurie apima nuolatinius pirkimo ir pardavimo veiksmus. Šių veiksmų atlikimui investavimo procese yra svarbi finansinių priemonių analizė. Gerai atlikta analizė padės priimti kryptingus investicinius sprendimus. Fundamentali ir techninė analizės, fundamentaliųjų rodiklių analizė, diskontuotų pinigų srautų modelis - tai dažniausiai sutinkami ir naudojami finansinių priemonių vertinimo įrankiai.

Dar viena plačiai taikoma ir praktikoje naudojama J. Piotroski investavimo strategija, skirta įmonių vertinimui, kurių akcijos turi geriausią potencialą brangti. Ji paremta finansinių ataskaitų analize (20,4% per metus, 2020). Kadangi akcijas yra sudėtinga įvertinti, nes jų kainos stipriai susietos su įmonės būkle, todėl norint išsirinkti vertas dėmesio investicijų atžvilgiu, neužtenka domėtis tik šalies politine ir ekonomine padėtimi. Labai svarbu gerai suprasti įmonės būklę ir finansinius rodiklius. Taigi, analizuojant įmonės metines ataskaitas, kuo paremta ir J. Piotroski strategija, galima atsirinkti įmones, kurių akcijos ateityje brangs. Kaip ši strategija pritaikoma praktiškai, pateikta trečiame straipsnio skyriuje.

3. Sprendimų priėmimas taikant J. Piotroski strategiją

Siekdamas atskirti geras nuo blogų įmonių J. Piotroski naudojo šiuos kriterijus: pelningumo, skolos ir veiklos efektyvumo. O šios trys kategorijos apėmė devynis ganėtinai paprastus kriterijus (2 lentelė). Kiekvieno iš devynių kriterijų atitikimą J. Piotroski skirdavo įmonei 1 tašką. Jis investuodavo į tas kompanijas, kurios surinkdavo 8-9 balus, o parduodavo skolon tas, kurios surinkdavo 0 arba 1 balą.

J. Piotroski investavimo strategijos taikymui, buvo pasirinktos trys įmonės, kurios užsiima pieno perdirbimu ir jo gaminių gamyba: AB „Pieno žvaigždės“, AB „Vilkyškių pieninė“, AB „Rokiškio sūris“.

1 lentelė. AB „Pieno žvaigždės“, AB „Vilkyškių pieninė“, AB „Rokiškio sūris“ finansinių ataskaitų duomenys

2018 m.			
Rodikliai	AB „Pieno žvaigždės“	AB „Vilkyškių pieninė“	AB „Rokiškio sūris“
Grynasis pelnas	2198	(2028)	(75)
Pajamos	168662	126242	181641
Turtas	73470	54521	153099
Palūkanos	(936)	(347)	(29)
Pinigų srautas	4539	106	(4932)
Pinigų srautas iš operacijų	15893	1451	(17053)
Ilgalaikė skola	15512	2691	1821
Trumpalaikis turtas	29384	22833	105018
Trumpalaikiai įsipareigojimai	31828	21911	32272
Bendrasis pelnas	29800	3282	10932
2017 m.			
Grynasis pelnas	(1728)	6202	11021
Pajamos	167753	130325	223976
Turtas	75276	54757	147870
Palūkanos	(789)	(390)	-
Pinigų srautas	(585)	204	4780
Pinigų srautas iš operacijų	5146	4560	14818
Ilgalaikė skola	1641	7184	1508
Trumpalaikis turtas	29237	21504	91288
Trumpalaikiai įsipareigojimai	49703	14072	21586
Bendrasis pelnas	27275	13088	22465

Pagal 1 lentelėje pateiktus duomenis buvo apskaičiuoti analizuojamų įmonių kriterijai, kurie pateikti 2 lentelėje. Apskaičiavus, jei gautas rezultatas atitiko kriterijų – buvo rašoma 1, jei ne – 0.

2 lentelė. AB „Pieno žvaigždės“, AB „Vilkyškių pieninė“, AB „Rokiškio sūris“ kriterijai

Kriterijai	AB „Pieno žvaigždės“	AB „Vilkyškių pieninė“	AB „Rokiškio sūris“
ROA > 0	1	0	0
ROA > nei praėjusiais metais	1	0	0
Pinigų srautas yra teigiamas	1	1	0
Pinigų srautas iš operacijų yra didesnis nei grynosios pajamos	1	1	0
Ilgalaikės skolos ir turto santykis yra mažesnis nei praėjusiais metais	0	1	0
Bendras mokumo rodiklis didesnis nei praėjusiais metais	1	0	0
Įmonė per metus neišplatino naujos akcijų emisijos	1	1	1
Bendrasis pelningumas didesnis nei praėjusiais metais	1	0	0
Turto apyvartumas didesnis nei praėjusiais metais	1	0	0
Suma:	8	4	1

*nei viena įmonė per metus neišplatino naujos akcijų emisijos

Atlikus tyrimą pagal J. Piotroski investavimo strategiją, iš 2 lentelės matosi, kad daugiausia taškų, t. y. 8, skirta AB „Pieno žvaigždės“. AB „Vilkyškių pieninė“ skirta 4 taškai, o vos vienas taškas skirtas AB „Rokiškio sūris“. Pagal strategiją, investuoti geriausia į įmones, surinkusias 8-9 balus, todėl galima teigti, kad geriausia būtų investuoti į AB „Pieno žvaigždės“ akcijas.

Išvados

1. Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima teigti, kad investavimas yra sudėtingas procesas, apimantis finansinių priemonių analizę, portfelio ir rizikos valdymą. Kryptingų investicinių sprendimų priėmimui didelę reikšmę turi investavimo strategijos pasirinkimas ir finansinių priemonių analizė.

2. J. Piotroski investavimo strategija paremta finansinių ataskaitų analize ir skirta įmonių įvertinimui, kurių akcijos turi geriausią potencialą brangti. Taikant strategiją įmonės sugrupuojamos pagal devynis finansinius kriterijus. Kuo daugiau finansinių kriterijų įmonė atitinka, tuo didesnė tikimybė, kad įmonių akcijos brangs, todėl rekomenduojama investuoti į tokių įmonių akcijas.

3. Atliktas tyrimas, taikant J. Piotroski investavimo strategiją, parodė, kad tiksliausia būtų investuoti į AB „Pieno žvaigždės“ akcijas, tikintis maksimalios investicinės grąžos.

Literatūra

1. Gaigalaitė, I. ir Žilinskij, G. (2017). Investavimo strategijų pasirinkimo galimybių analizė ir jų klasifikavimas akcijų rinkoje. *Mokslas – Lietuvos Ateitis / Science – Future of Lithuania*, 9(2), 1-10. <https://doi.org/10.3846/vvf.2017.015>.

2. Kekytė, I., ir Stasytė, V. (2017). Comparative analysis of investment decision models / Investavimo sprendimų priėmimo modelių lyginamoji analizė. *Mokslas – Lietuvos Ateitis / Science – Future of Lithuania*, 9(2), 197-208. <https://doi.org/10.3846/mla.2017.1023>

3. Marčišauskienė, J. (2016). Vertybinių popierių portfelio atrankos kriterijų analizė. *Studies in Modern Society*, 7(1), 153-161.

4. Rutkauskas, A. V. ir Stankevičius, P. (2006). *Investicinių sprendimų valdymas: monografija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.

5. Tacchino K. B. (2013). Strategy compilation for a succesful Retirement income plan. *Journal of Financial Service Professionals*, 67(1), 39-48.

6. Vilkancienė, I. ir Tamošiūnienė, R. (2018). Aktyviai ir pasyviai valdomų biržoje prekiaujamų akcijų fondų palyginimas. *Mokslas – Lietuvos Ateitis / Science – Future of Lithuania*, 10, 1-10.

7. Zaliotovaitė, V. ir Taujanskaitė, K. (2017). Lietuvos namų ūkių taupymo ir investavimo procesų palyginamoji analizė 2006-2016. *Mokslas – Lietuvos Ateitis / Science – Future of Lithuania*, 9(2), 1-12. <https://doi.org/10.3846/vvf.2017.022>.

8. 20,4% per metus. (2020). Prieiga per internetą: <http://investologija.lt/wp-content/uploads/2016/05/204-per-metus-laiko-patikrinta-investavimo-strategija.pdf>.

INVESTMENT DECISIONS UNDER J. PIOTROSKI STRATEGY

Summary

An analysis of the scientific literature suggests that investing is a complex process that involves the analysis of financial instruments, portfolio and risk management. The choice of investment strategy and analysis of financial

instruments play an important role in making targeted investment decisions. Mr Piotroski's investment strategy is based on an analysis of the financial statements and is aimed at valuing companies whose shares have the best potential for higher prices. The strategy groups companies into nine financial criteria. The more the company meets the financial criteria, the more likely it is that companies will appreciate, and it is recommended to invest in the shares of such companies. A study using J. Piotroski's investment strategy showed that it would be most appropriate to invest in AB „Pieno Zvaigzdes” shares in the expectation of maximum return on investment.

ĮMONIŲ BANKROTO RIZIKOS VERTINIMAS

Iveta Steponavičiūtė

Mokslinė vadovė – doc. dr. Dainora Gedvilaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Įmonių bankroto tema yra aktuali iki šių dienų. Konkurencija yra labai didelė, todėl daugumai įmonių yra būdingas nestabilumas. Tai reiškia, kad įmonės, neatlaikiusios konkurencijos, gali bankrutuoti. Šiais laikais įmonių bankrotų nemažėja, bet vis daugėja, tą rodo ir statistika. Statistikos departamento duomenimis per paskutinius penkerius metus Lietuvos Respublikoje iš viso pagal ekonominės veiklos rūšis baigtų bankroto procesų skaičius siekė net 11414. Tai yra įprastas rinkos ekonomikos reiškinys, kuris sukelia daug neigiamų socialinių ir ekonominių padarinių. Siekdamos išsilaikyti konkurencinėje verslo aplinkoje ir veiklą vykdyti pelningai, įmonės turi galimybę iš anksto numatyti bankroto grėsmę, o tai padaryti galima analizuojant finansines ataskaitas bei apskaičiuojant bankroto tikimybę.

Straipsnio tikslas – atlikti įmonių bankroto rizikos vertinimą.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibrėžti įmonių bankroto sampratą.
2. Nustatyti AB „Rokiškio sūris“ ir AB „Pieno žvaigždės“ bankroto tikimybę.

1. Įmonių bankroto samprata

Nei viena įmonė nėra garantuota, kad jos veikla visada bus pelninga ir visą laiką bus tęsiama. Konkurencinėje verslo aplinkoje įmonės vis dažniau susiduria su įvairiais veiklos sunkumais, kurie dažnai sąlygoja bankrotą. Todėl neretai įmonės privalo skelbti bankrotą, dėl kurio iškyla nuostolių grėsmė įmonės darbuotojams bei, žinoma, visai šalies ekonomikai. Bankrotas turi daug skirtingų apibrėžimų. Dažnai bankrotas apibrėžiamas kaip nemokios įmonės būseną, kai įmonei teisme yra iškelta bankroto byla arba kreditoriai įmonėje vykdo bankroto procedūras ne teismo tvarka (Teisininkai, 2019). Lietuvos Respublikos įmonių bankroto (2001) įstatymas teigia, kad bankrotas – teisės aktų nustatyta tvarka pripažinta įmonės nemokumo būseną, kai siekiama šios būsenos pabaigos iš įmonės turto tenkinant kreditorių reikalavimus ir užtikrinant kreditorių ir įmonės interesų pusiausvyrą. Bankroto rizikos vertinimo temą nagrinėjo daugelis autorių (Budrikienė ir Paliulytė, 2013; Butkus, Žakarė ir Cibulskienė, 2014; Gedminaitė, 2017; Vitonytė ir Mačiulytė-Šniukienė, 2019). Analizuodami bankroto teorinius aspektus, autoriai išskiria išorines ir vidines jų priežastis (Sakalas ir Virbickaitė, 2003; Vitonytė ir Mačiulytė-Šniukienė, 2019). Autoriai Sakalas ir Virbickaitė (2003) išskiria tokius išorinius aplinkos veiksnius: šalies ūkio krizę, valiutų

nestabilumas, staigus medžiagų kainų didėjimas, nepalanki muitų politika, rinkos ar partnerių praradimas. Vitonytė ir Mačiulytė-Šniukienė (2019) bankroto išorinių priežasčių sąrašą papildo emigracija į kitas šalis, t. y. „protų nutekėjimu“ ir atsiradusiu gyventojų netikrumu dėl ateities. Prie vidinių priežasčių priskiriama: vadovų nerūpestingumas, nelaimės (gaisrai, potvyniai ir pan.), vadovaujančio personalo neprofesionalumas, sukčiavimai ir kita (Sakalas ir Virbickaitė, 2003). Bankrutavus įmonei dėl vienos ar kitos priežasties, atsiranda neigiamos pasekmės. Jos gali būti įvairios – nedarbo augimas, skolos kreditoriams, nesumokami mokesčiai valstybei, gyventojų nepasitenkinimas silpna šalies ūkio būkle ir pan. Svarbiausias įmonės uždavinys - laiku pastebėti bankroto grėsmę.

2. Įmonių bankroto tikimybės nustatymas naudojant I. E. Altman modelį

Dauguma įmonių, kurios susiduria su sunkumais, nesugeba su tuo susidoroti ir bankrutuoja. Todėl labai svarbu prognozuoti bankroto tikimybę, nes tokiu atveju galima ieškoti būdų, kaip sumažinti ar net pašalinti bankroto grėsmę. Įmonių bankroto grėsmės nustatymas iš anksto gali būti impulsas ne tik išvengti bankroto, bet ir rasti veiksmingų strateginių sprendimų, ypač įmonių vadovams. Moksliniuose darbuose galima rasti daug skirtingų metodų, kurie naudojami bankroto tikimybei nustatyti (Dzikevičius ir Jonaitienė, 2015; Vitonytė ir Mačiulytė-Šniukienė, 2019). Tačiau E. I. Altmano modelis yra plačiausiai taikomas ir jo pagalba siekiama įvertinti finansinių ataskaitų straipsnių pokyčių įtaką įmonės finansiniam stabilumui. Jeigu pagal formulę (1) apskaičiuota Z koeficiento reikšmė yra mažesnė negu 1,80 – bankroto tikimybė labai didelė, nuo 1,81 iki 2,7 – didelė, nuo 2,8 iki 2,9 – galima tikimybė bankrutuoti, daugiau negu 3,00 – bankroto tikimybė labai maža.

$$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 0,99X_5 \quad (1)$$

kur:

X_1 – apyvartinis kapitalas/turtas;

X_2 – nepaskirstytas pelnas/turtas;

X_3 – pelnas neatskaičius palūkanų ir mokesčių/turtas;

X_4 – kapitalo rinkos vertė/įsipareigojimai;

X_5 – pardavimo pajamos/turtas.

Naudojantis E. I. Altmano modeliu ir finansinėmis ataskaitomis apskaičiuotos AB „Rokiškio sūris“ ir AB „Pieno žvaigždės“ bankroto tikimybės reikšmės 2018 metais (žr.1–ą lentelę) [1;5].

1 lentelė. Bankrotas E. I. Altmano modeliu

E. I. Altmano modelio sudėtinės dalys	AB „Rokiškio sūris“	AB „Pieno žvaigždės“
Apyvartinis kapitalas	69790	-2444
Turtas	170211	73470
X₁	0,4100205	-0,03327
Nepaskirstytas pelnas	1918	2950
Turtas	170211	73470
X₂	0,01126837	0,040152
Pelnas iki apmokestinimo	1619	1492
Turtas	170211	73470
X₃	0,00951172	0,020308
Nuosavo kapitalo rinkos vertė (kapitalizacija)	90030	88640
Įsipareigojimai	39892	47340
X₄	2,25684348	1,872412
Pardavimo pajamos	203675	168662
Turtas	170211	73470
X₅	1,19660304	2,295658
Z	3,09	3,48

Apskaičiavus E. I. Altmano modeliu analizuojamų įmonių bankroto tikimybę galima teigti, kad tiek AB „Rokiškio sūris“, tiek AB „Pieno žvaigždės“ bankroto tikimybė labai maža. O tai reiškia, kad šios įmonės nesusiduria su sunkumais arba priima kryptingus sprendimus, jog išvengti bankroto grėsmės.

Taigi visos įmonės nuolat turėtų analizuoti savo veiklos rezultatus ir numatyti bankroto riziką. Iš anksto numatyta bankroto rizika gali palengvinti situaciją – padėti rasti veiksmingų strateginių sprendimų ar net išvengti bankroto.

Išvados

1. Įmonių bankrotas yra situacija, kai įmonė negali padengti savo įsipareigojimų kreditoriams. Tai yra neigiamas reiškinys, kuris gali atsirasti dėl vidinių (vadovų neprofesionalumo, gaisrų, potvynių, vadovaujančio personalo apgavysčių, sukčiavimų ir pan.) ir išorinių (šalies ūkio krizės, valiutų kursų nestabilumo, nepalankios muitų politikos, rinkos ar partnerių praradimo ir pan.) priežasčių. Įmonių bankrotas yra didelė nesėkmė, kuri turi nemažai pasekmių – nedarbo augimas, skolos kreditoriams, nesumokami mokesčiai valstybei, gyventojų nepasitenkinimas silpna šalies ūkio būkle ir kita.

2. AB „Rokiškio sūris“ ir AB „Pieno žvaigždės“ bankroto tikimybės nustatymui buvo naudotas E. I. Altmano modelis. Gautas rezultatas parodė, kad abiejų analizuojamų įmonių bankroto tikimybė yra labai maža, todėl joms bankrotas negresia.

Literatūra

1. Ataskaitos (2018). Prieiga per internetą: <https://www.nasdaqbaltic.com/statistics/lt/ir/55abe99803/reports>
2. Budrikienė, R. ir Paliulytė, I. (2013). Bankroto prognozavimo modelių pritaikomumas skirtingo mokumo ir pelningumo įmonėms. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2(26), 90-103.
3. Butkus, M., Žakarė, S. ir Cibulskienė, D. (2014). Bankroto diagnostikos modelis ir jo pritaikymas bankroto tikimybei Lietuvos įmonėse prognozuoti. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 8(1), 111-132.
4. Džikevičius, A. ir Jonaitienė, B. (2015). Finansinių santykinų rodiklių, geriausiai įvertinančių skirtinguose Lietuvos sektoriuose veikiančias įmones, paieška. *Verslas: teorija ir praktika*, 16(2), 174-184.
5. Finansinės ataskaitos (2018). Prieiga per internetą: <https://pienozvaigzdes.lt/lt/content/11-finansines-ataskaitos>
6. Gedminaitė, I. (2017). Lietuvos statybos įmonių bankroto tikimybės vertinimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 47(1), 6-13.
7. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas (2011). Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/ta/118980>.
8. Sakalas, A. ir Virbickaitė, R. (2003). Bankroto teorija ir praktika. *Inžinerinė ekonomika*, 2(33), 106 – 111.
9. Teisininkai (2019). Bankrotas ir jo priežastys. Prieiga per internetą: <http://www.e-teisininkai.lt/bankrotas-jo-priezastys/index.html>
10. Vitonytė, D. ir Mačiulytė-Šniukienė, A. (2019). Bankroto tikimybės vertinimo modelis skirtingo mokumo ir pelningumo įmonėse. Prieiga per internetą: <http://jmk.vvf.vgtu.lt/index.php/Verslas/2019/paper/view/356>

BANKRUPTCY RISK FOR COMPANIES

Summary

Nowadays the topic of corporate bankruptcy is very topical. Companies often face various operational difficulties in a competitive business environment. These difficulties can lead to bankruptcy. Bankruptcy is a negative phenomenon with negative consequences (rising unemployment, debt to creditors, unpaid taxes to the state and stuff). Bankruptcy can occur for internal (carelessness of managers, fires, floods, scams and stuff) and external (economic crisis in the country, currency instability, unfavorable customs policy and stuff) reasons. However, the most important task is to spot the threat of bankruptcy in a timely manner. Pre-calculated bankruptcy risk can help avoid bankruptcy. The best way to calculate the probability of bankruptcy is the E. I. Altman model.

JAUNIMAS SAUGUS IR SVEIKAS - ATEITIES DARBO PAMATAS

Laura Masevičiūtė, Akvilė Venskavičiūtė

Mokslinė vadovė – lektorė Stasė Levickienė

Vilniaus kolegija, Elektronikos ir informatikos fakultetas

Įvadas

„Saugos kultūros“ sąvoka atsirado po Černobylio branduolinės katastrofos 1986 m. Tai stipriai įtakojo mūsų gyvenimą, suprantant, kad sveikatos ir saugos kultūra – vienas iš svarbiausių veiksmingos saugos sistemos nustatymo veiksmų. Tai reiškia, kad saugos ir sveikatos principus ir tikslus reikia laikyti pagrindinėmis įmonės vertybėmis ir juos įtraukti į kasdienes veiksmus ir sprendimus. Natūralu, kad tobulėjant visuomenei, stipriai tobulėja ir technologijos, todėl tokie pokyčiai reikalauja naujų reagavimo būdų. Skaičiai, susiję su įvykusioms traumomis, mirtimis ar ligomis, sparčiai kinta visame pasaulyje. Psichosocialinė rizika, su darbu susijusi įtampa ir neužkrečiamosios ligos kelia vis didesnį susirūpinimą daugeliui darbuotojų visose pasaulio šalyse. Tuo pačiu metu didelė dalis darbuotojų tebesusiduria su įvairiomis su darbo sauga ir sveikata susijusiomis grėsmėmis, todėl svarbu atkreipti dėmesį į šias darbuotojų grupes darbo pasauliui nuolat keičiantis. Kasmet nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir su darbu susijusių ligų miršta 2,78 mln. žmonių (iš jų 2,4 mln. atvejų yra susiję su ligomis), o dar 374 mln. darbuotojų darbe patiria nemirtinus nelaimingus atsitikimus. Lietuvoje Valstybinė darbo inspekcija (VDI) per 2019 m. gavo 39 pranešimus apie įvykius darbe, dėl kurių darbuotojai mirė, ir 121 pranešimą apie įvykius darbe, kurių metu buvo labai pakenkta darbuotojų sveikatai. 2019 m. 100 tūkst. darbuotojų teko 3 nelaimingi atsitikimai darbe. Remiantis naujausiais Europos duomenimis, nuo 18 iki 24 metų amžiaus jaunų darbuotojų nemirtinų sužalojimų dažnis daugiau kaip 40 proc. didesnis nei vyresnio amžiaus darbuotojų (EUOSHA, 2007).

1. Tarptautinė darbo organizacija (TDO) ir kitos darbuotojų saugos ir sveikatos (DSS) priemonės

Vadovaujantis saugaus ir sveiko darbo koncepcija, praėjusio amžiaus pirmoje pusėje buvo įkurta Tarptautinė darbo organizacija (TDO), o jos įkūrimo pagrindu tapo darbuotojų saugos ir sveikatos (DSS) apsaugos siekis. Nors laikui bėgant TDO atsakas į DSS problemas keitėsi, su DSS susijusių priemonių priėmimas ir skatinimas ir toliau užima svarbią vietą TDO veikloje.

Kitas svarbus TDO darbo aspektas yra TDO praktikos kodeksų rengimas, kuriuose pateikiamos rekomendacijos dėl DSS įvairiuose ekonomikos sektoriuose bei su konkrečiomis grėsmėmis susijusios rekomendacijos; taip pat TDO gairės dėl DSS valdymo sistemų ir darbuotojų sveikatos priežiūros rekomendacijos. Pradėjus kurti prevencijos kultūrą, buvo parengta daugybė

techninių leidinių ir DSS mokymo paketų, skirtų apsaugoti ir puoselėti darbuotojų sveikatą ir saugą visame pasaulyje.

Besikeičiančiame darbo pasaulyje TDO priimamos DSS priemonės išlieka labai reikalingos ir svarbios. Organizacija ne tik nuolat peržiūri konvencijas ir rekomendacijas, kad įsitikintų, jog jos yra tinkamos bet ir būtų parengtos taip, kad išliktų aktualios naujų su DSS susijusių problemų aplinkoje. Naujausiose DSS priemonėse pabrėžiama, kad svarbu kurti nacionalinę prevencinę saugos ir sveikatos kultūrą, kurioje būtų gerbiama teisė į saugią ir sveiką darbo aplinką visais lygmenimis.

2019 m. sausio mėnesį, švęsdama šimto metų sukaktį, TDO Pasaulinė komisija dėl darbo ateities paragino parengti visuotinę darbo garantiją, kurioje būtų reglamentuotos pagrindinės darbuotojų teisės „pakankamas darbo užmokestis“, darbo valandų ribos bei užtikrinta saugi ir sveikatai nekenksminga darbo aplinka. Komisija taip pat paragino pripažinti darbo saugą ir sveikatą esminiu darbo principu ir teise.

2. Rizika darbe

Jauni darbuotojai turi didesnę riziką susižeisti darbe. Jauni žmonės dažniausiai neturi patirties darbe ir turėdami daug jėgų, dirba greitai ir neatsakingai, dėl ko būtent jaunimui nelaimingų atsitikimų įvyksta daug daugiau nei vyresniesiems darbuotojams. Pavyzdžiui statybose jauni darbuotojai dažnai nedėvi reikiamų saugos priemonių, ar tiesiog nesilaiko darbo saugos taisyklių.

Dirbti pradėjusiam jaunimui gali trūkti ne tik patirties, bet ir fizinės bei psichologinės brandos. Jaunimas gali nepakankamai rimtai vertinti jiems kylančią riziką. Kitiems rizikos veiksniams dėl kurių jaunimui kyla didesnis pavojus, priskiriama:

- nepakankami įgūdžiai ir mokymas;
- savo teisių ir darbdavio pareigų neišmanymas;
- per mažas pasitikėjimas garsiai išsakyti darbe kylančias problemas;

Europiniuose ir kai kuriuose nacionaliniuose šaltiniuose nurodoma, kad jauni darbuotojai dažniausiai susiduria su šiais fizikiniais rizikos darbe veiksniais: triukšmu, vibracija, karščiu ir šalčiu, darbu su pavojingomis medžiagomis.

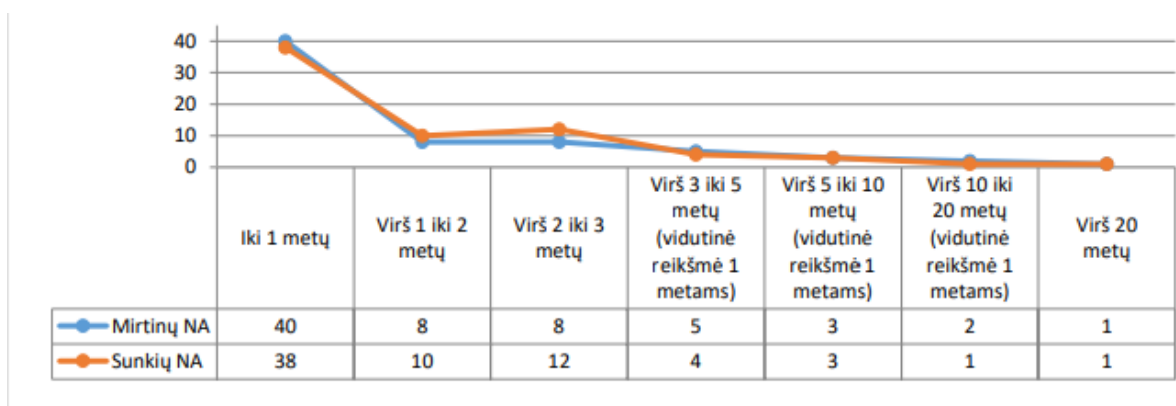
Ypač viešbučiuose, restoranuose ir statybose dirbantis jaunimas dirba triukšmingomis darbo sąlygomis. Daug jaunų darbuotojų dažnai patiria akustinį šoką, kadangi didelę dalį dirbančiųjų informacijos telefonu teikimo centruose sudaro jaunimas.

Karštį paprastai kenčia darbuotojai, dirbantys lauko sąlygomis (žemės ūkyje arba statybose), pramonėje, viešbučiuose ir restoranuose. Neretai jaunimas dirba su įvairiomis pavojingomis medžiagomis, pavyzdžiui, žemės ūkyje ir statybose naudojamomis cheminėmis medžiagomis, valymo priemonėmis, degalais, tirpikliais ir plaukų priežiūros produktais. ES apklausų rezultatai ir nacionaliniai šaltiniai rodo, kad sunkų fizinį darbą (pavyzdžiui, darbą, atliekamą nepatogioje kūno

padėtyje, sunkių krovinių kėlimą ir darbą, atliekamą kartojant tam tikrus judesius) dažniau atlieka jauni darbuotojai. Dėl to kaulų ir raumenų sistemos pažeidimų (įskaitant apatinės nugaros dalies skausmą) rizika jauniems darbuotojams didesnė. Apklausos taip pat rodo, kad jaunimas yra prasčiau informuotas apie riziką darbe. Šiuolaikiniame pasaulyje didėjant gyvenimo ir darbo tempui, jaunimas vis dažniau turi dirbti itin sparčiai ir griežtai laikytis nustatytų terminų. Nors apklausos rodo, kad jauni darbuotojai dirba vidutiniškai mažiau valandų nei kiti darbuotojai, jie dažniau dirba pamaininį darbą arba nereguliariomis darbo valandomis. Jauni darbuotojai dažniau nurodo patiriantys nepageidaujamą seksualinę dėmesį. Viešbučiuose ir paslaugų sektoriuje dirbančios jaunos moterys paprastai daug dažniau susiduria su seksualiniu priekabiavimu.

Nemirtingi nelaimingi atsitikimai: Nacionaliniais ir Europos duomenimis, nelaimingų atsitikimų tikimybė jauniems darbuotojams yra didesnė. Tačiau įvairių sektorių ir profesijų darbuotojų nelaimingų atsitikimų statistika ir priežastys yra labai skirtingos. Naujausiais Europos duomenimis (4), 18–24 metų darbuotojai patiria 40 % daugiau nelaimingų atsitikimų. Saugos aspektu labiausiai darbo vietoje rizikuoja jauni vyrai.

Mirtingi nelaimingi atsitikimai: ES duomenimis, jauni darbuotojai rečiau žūsta nelaiminguose atsitikimuose. Tai patvirtina ir duomenys iš viso pasaulio. Vis dėlto kai kuriuose sektoriuose mirtinių nelaimingų atsitikimų skaičius gana didelis. Daugiausia jų pasitaiko žemės ūkyje, statyboje, transporto ir ryšių sektoriuje, apdirbamojoje pramonėje. Daugiausia jaunų darbuotojų žūsta statybose.

1 pav. Mirtinų ir sunkių NA darbe pasiskirstymas pagal darbuotojų stažą 2018 metais (proc.)

3. Nelaimingų atsitikimų priežastys

Didesnį nelaimingų atsitikimų ir minėtų sveikatos problemų mastą galima paaiškinti jaunų darbuotojų patirties stoka, fiziniu ir psichologiniu nebrandumu, sveikatos ir saugos problemų nepakankamu suvokimu, taip pat darbdavių aplaidumu, neužtikrinant tinkamo darbuotojų mokymo, priežiūros ir apsaugos ir nesuteikiant tinkamų jaunų žmonių darbo sąlygų. Būtina tinkamai atsižvelgti

į riziką, su kuria jauni darbuotojai susiduria darbe. Į daugelį rizikos veiksnių vis dar žiūrima kaip į pačių darbuotojų rizikingo elgesio ar laikino darbo pobūdžio padarinį.

Prevencija: darbdavių teisės ir pareigos. Darbdaviai turi pareigą užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą, be to, jie turėtų ypač daug dėmesio skirti jauniems darbuotojams. Prieš pradėdant dirbti jaunam darbuotojui, darbdaviai turi atlikti rizikos vertinimą ir sukurti tokių darbuotojų apsaugos priemones. Jauniems darbuotojams reikėtų pavesti atlikti tinkamą darbą, tinkamai juos mokyti ir prižiūrėti. Darbdaviai turėtų skatinti laikytis griežtos saugumo kultūros ir užtikrinti jaunų darbuotojų dalyvavimą sprendžiant saugos klausimus. Jaunesniems nei 18 metų darbuotojams taikomos specialios taisyklės. Kas mūsų laukia ateityje? Darbo pasaulis nesustodamas keičiasi, sukurdamas unikalių galimybių ir tuo pačiu metu keldamas naujų iššūkių. Neįmanoma tiksliai prognozuoti, kokių technologijų atsiras ateityje, kaip jos bus integruotos į darbo pasaulį ir koks bus jų teigiamas ar neigiamas poveikis DSS. Dėl šios priežasties mūsų atsakas į dar nežinomus pokyčius turi vystytis taip, kad apimtų visus aspektus bei būtų orientuotas į žmogų, pabrėžiant mokymosi visą gyvenimą ir tęstinio įgūdžių ugdymo svarbą. Įtraukus DSS į asmens lavinimą visą gyvenimą trunkantį mokymosi procesą, darbuotojai ir darbdaviai galės prisitaikyti prie naujų, besiformuojančių ar esamų grėsmių saugai ir sveikatai bei pagerinti darbo saugos ir sveikatos apsaugos rezultatus. Nors prieš akis laukia daug naujų su darbo sauga ir sveikatos apsauga susijusių iššūkių, vyriausybei, darbdaviams ir darbuotojams bei kitoms suinteresuotosioms šalims svarbu išnaudoti visas galimybes sukurti saugią ir sveiką darbo ateitį visiems.

Išvados

1. Darbdaviai turi pareigą užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą, be to, jie turėtų ypač daug dėmesio skirti jauniems darbuotojams. Prieš pradėdant dirbti jaunam darbuotojui, darbdaviai turi atlikti rizikos vertinimą ir pasirūpinti tokių darbuotojų apsaugos priemonėmis. Darbdaviai jauniems darbuotojams turėtų duoti darbus pagal jų jėgas, prižiūrėti kaip jie dirba ir mokyti. Jauni darbuotojai visada gali klausti klausimų. Svarbiausia jauniems asmenims reiktų įvertinti savo jėgas, nesiimti užduočių, kurias atlikti nebuvo apmokytas ir dirbti taip kad nesukeltų nei sau nei savo bendradarbiams pavojaus.

2. Visuose darbuose yra pavojus sveikatai, todėl negalima galvoti, jei nedirbi statybose ir miške esi saugioje aplinkoje, visada reikia prieš pradėdant dirbti sužinoti pavojus esamus toje darbo aplinkoje.

Nors darbas yra svarbus mūsų gyvybės palaikymui, padeda žmonėms išsivaduoti iš skurdo ir suteikia tapatumo bei gyvenimo tikslo pojūtį, jis taip pat gali būti pavojingas ir kenksmingas, jei sveikatos ir saugos rizika nėra tinkamai valdoma. Svarbu kurti ateitį, kurioje bus užtikrinta pasaulio darbuotojų sauga ir sveikata. Egzistuoja naujų pavojų atsiradimo ir esamos rizikos augimo

tikimybė. Ypatingą susirūpinimą kelia stresai ir psichosocialinė rizika darbe, taip pat neužkrečiamųjų ligų, atsirandančių dėl besikeičiančio gyvenimo ir įpročių, plitimas. Tuo pat metu daugelio pasaulio darbuotojų sveikatai kyla nuolatinis pavojus, dėl kurio reikia daugiau dėmesio ir pastangų skirti prevencinės kultūros darbe diegimui

Literatūra

1. Bendra interneto šaltinio nuoroda, kai nėra publikacijos pavadinimo Prieiga per internetą: <<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=bbf4277f-f4da-4ac4-baa6-9407f23935f5#/>>[žiūrėta 2020-04-05].
2. Europos Sąjungos Agentūra. 2019. Jaunų darbuotojų darbo sauga ir sveikata. Prieiga per internetą: <<https://osha.europa.eu/lt/themes/young-workers>>[žiūrėta 2020-04-08].
3. Europos saugos ir sveikatos darbe agentūra. 2007. Jauni darbuotojai - Faktai ir skaičiai. Rizika darbe ir jos poveikis sveikatai. Prieiga per internetą: <https://osha.europa.eu/sites/default/files/publications/documents/lt/publications/factsheets/70/Factsheet_70_-_Jauni_darbuotojai_2014_Faktai_ir_skaiciai._Rizika_darbe_ir_jos_poveikis_sveikatai.pdf>
4. Gzeme. 2020. Mirtinų nelaimingų atsitikimų darbe – mažiau. Prieiga per internetą <<http://www.gzeme.lt/2020/02/11/mirtinu-nelaimingu-atsitikimu-darbe-maziau/>>[žiūrėta 2020-04-06]
5. ILO. 2019. Sauga ir sveikata – darbo ateities pamatas. Prieiga per internetą<https://www.vdi.lt/PdfUploads/DSS_ateities_pamatas.pdf> [žiūrėta 2020-04-06]
6. Tarptautinė darbo organizacija. 2019. SAUGA IR SVEIKATAKAIP ATEITIES DARBO PAGRINDAS. Prieiga per internetą <https://www.vdi.lt/PdfUploads/DSS_ateities_darbo_pagrindas.pdf> [žiūrėta 2020-04-08]

YOUTH SAFE AND HEALTHY - THE FOUNDATION OF FUTURE WORK

Summary

Safe and healthy youth are important for our future. Studies show that accidents are most common among young workers or people with little work experience. As a result, employers need to assess young workers accordingly, train them and help them at all times. It is important to build a future that ensures the safety and health of workers around the world. There is a possibility of new hazards and an increase in existing risks. Of particular concern are stress and psychosocial risks at work, as well as the spread of non-communicable diseases resulting from changing lives and habits.

JAUNIMO MIGRACIJOS PROBLEMA IR JOS NUOSTATŲ TYRIMAS

Akvilė Venskavičiūtė, Laura Masevičiūtė

Mokslinis vadovas – lektorė Margarita Baltramaitienė

Vilniaus kolegija, Elektronikos ir informatikos fakultetas

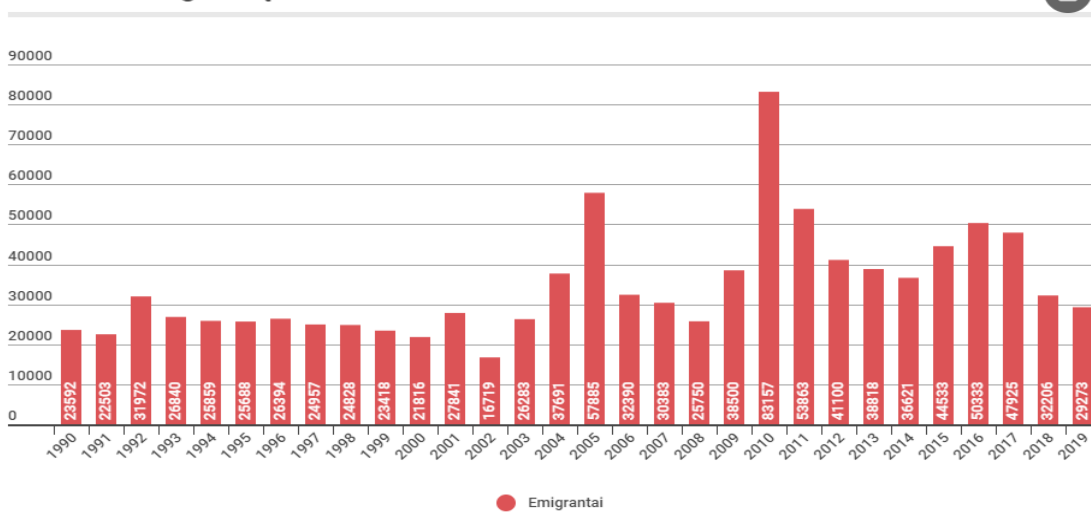
Įvadas

Didžiulė, neatsiejama 21-ojo amžiaus pasaulio dalis yra tarptautinė migracija. Migracija yra asmenų persikėlimas santykinai ilgam laikui, gana dideliu atstumu. Jos pagalba siekiama pakeisti politinę, socialinę, ekonominę, kultūrinę ar kitokią aplinką. Tarptautinės migracijos skaičiai kasmet sparčiai didėja, vis daugiau žmonių pasiryžta palikti savo tėvynę ir ieškoti geresnių gyvenimo sąlygų, ar daugiau asmens tobulėjimo galimybių kitose pasaulio valstybėse. Ne išimtis ir Lietuva, po valstybės nepriklausomybės atgavimo ir įstojimo į Europos sąjungą, ši migracijos tendencija ėmė plisti mūsų šalyje. Kaip ir kitose šalyse didžiausią įtaką tam turėjo ekonominiai pokyčiai Lietuvoje.

1. Migracijos terminas

Migracija, tai bendro pobūdžio terminas, kuris apibūdina emigraciją (išvykimas iš šalies) ir imigraciją (atvykimas į šalį). Gyventojams emigracija yra galimybė pagerinti savo gyvenimo sąlygas, valstybėms – imigrantai naujos darbo jėgos šaltinis, padedantis spręsti ekonomines, socialines ar demografines problemas. Deja, Lietuvoje didesni skaičiai yra emigracijos ir tie skaičiai kelia didelę grėsmę šalies ateičiai. Kuo daugiau emigrantų, tuo valstybei sunkiau išlaikyti jos savitumą, kultūrą, įvairių sričių specialistus, į kuriuos pati valstybė finansuoja. To pasekoje, prarandamos valstybės lėšos, letėja išsimokslinimo, darbo, technologijos ir ekonomikos lygis.

Metinis emigrantų skaičius 1990-2019 m.

1 pav. Metinis emigrantų skaičius 1990-2019 m.

Didžiausi emigracijos skaičiai iškilę buvo 2010 metais, per krizę, skaičius viršija net 80 000. Paskutiniaisiais dvejais metais skaičius emigrantų yra pamažėjęs, nors sumoje yra aukštas, apie 30 000.

2. „Stūmimo“ ir „traukos“ jėgos

Migracijos sistemą aiškina neoklasikinė ekonomikos teorija, kuri teigia, kad migraciją veikia „stūmimo“ ir „traukos“ jėgos. Vienas pagrindinių makroekonominių migracijos veiksnių – darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose, jei pajamų skirtumas tarp šalių sumažėtų, vadovaujantis teorija – migracija mažėtų, nebūtų tikslo palikti savo tėvynę. Mikroekonominis veiksnys teigtų, jog kiekvienas individas priima sprendimą, kaip gyventi ir paskirstyti savuosius kaštus, jų neviršijant. „Žmonės migruoja tikėdamiesi, jog jų gyvenimas naujoje vietoje bus geresnis. Neveikiant kokioms nors papildomoms jėgoms, asmens sprendimas migruoti remsis dviejų vietovių pranašumų ir trūkumų subjektyviu vertinimu, t. y. vietovės, kurioje asmuo gyvena, ir vietovės, į kurią jis ketina migruoti. Tai leidžia teigti, kad vienu metu migraciją lemia dvejopi veiksniai: išstumiantys iš vietovės, kurioje asmuo konkrečiu momentu gyvena (išstumiantys/stūmos veiksniai), ir pritraukiantys – į vietovę, kur asmuo ketina migruoti (pritraukiantys/traukos veiksniai).“ (Maslauskaitė ir kt., 2007, p. 15). Pastebėta, kad tokie tokie sėkmės ieškotojai dažniausiai yra 14-29 metų amžiaus jaunuoliai, kurių tarpe emigracija yra populiari.

Amžiaus grupės	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Iš viso	38 500	83 157	53 863	41 100	38 818	36 621	44 533	50 333	47 925	32 206
10–14	1 118	2 686	1 742	1 538	1 399	1 326	1 640	1 736	1 452	1 088
15–19	2 314	4 909	3 823	2 900	2 502	2 351	2 726	3 011	3 637	2 781
20–24	6 930	15 131	11 724	8 435	7 684	6 742	8 595	8 320	10 957	6 500
25–29	7 248	18 520	11 310	8 233	7 145	6 562	7 634	9 312	9 627	5 960
30–34	4 467	11 964	6 830	5 067	5 136	4 874	5 747	7 160	5 822	3 833
35–39	3 958	7 853	4 648	3 601	3 421	3 497	4 478	4 985	3 713	2 556
40–44	3 033	5 715	3 516	2 667	2 608	2 479	3 244	3 537	2 898	2 067
45–49	2 566	4 815	2 712	2 081	1 988	1 959	2 576	2 748	2 491	1 777
50–54	1 448	3 388	1 999	1 465	1 506	1 432	1 807	2 200	1 709	1 252
55–59	917	1 610	960	711	805	969	1 165	1 322	1 057	780
60–64	389	331	274	273	289	307	405	467	310	283

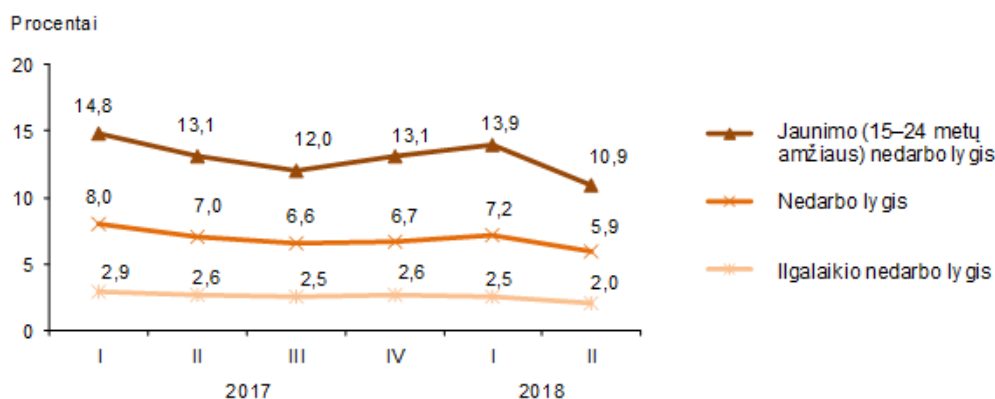
2 pav. Emigrantų skaičius pagal amžiaus grupes per metus

Lentelėje matyti, kad paskutiniaisiais 2017-2018 metais daugiausia emigrantų buvo jaunimas 20-29 metų amžiaus.

3. Jaunimo emigracijos priežastys

Dėl didelio emigrantų kiekio, Lietuvoje ėmė trūkti specialistų. Daug patyrusių, gabių ir jaunų specialistų paliko Lietuvą, dėl geresnių darbo sąlygų svetur. Todėl daugelis abiturientų taip pat po studijų dažnai pasirenka palikti gimtuosius namus ir tęsti studijas užsieny. Deja, Lietuvoje brangus mokslas, o studentams mokslas pasidaręs tikra prabanga. Retas studentas sugeba suderinti studijas ir

vienokį ar kitokį darbą, sukant galvą, kaip susimokėti už mokslą ir pragyventi. Jaunuoliai dažnai pasirenka studijuoti Danijoje, kur mokslas nemokamas, arba Olandijoje, kur studijų metai kainuoja 2006 Eur., tai yra viena mažiausių studijų kainų Europoje. O jei studentas dirbantis ir dirba bent 14 valandų per savaitę, studentui yra skiriama parama, kurios grąžinti nereikia, jei šis baigia studijas. Beje, jaunuolius ten vilioja ir socialiniai motyvai, pavyzdžiui, užsienyje daug reikšmės duoda motyvacinis laiškas, taip parodoma, kad jiems labiau rūpi asmenybė, žmogus, gilinamasi kokie jo tikslai, vertinamas nuoširdumas, o ne tik sausi įvertinimų pažymiai. Kaip bebūtų gaila, net pabaigus studijas Lietuvoje, studentai vis tiek nemato perspektyvų: „Pabaigus universitetą, gaus darbą už kokius šešis šimtus eurų ir tik po kurio laiko algos padidės šimtu ar dviem.“ (R.Lazutka). Lietuvoje maža darbo vietų, provincijose darbo pasiūlymų išvis labai mažai, tokių kaip IT specialistų beveik nereikia. Didesnis darbo pasiūlymų skaičius yra didmiesčiuose, ar sostinėje, tačiau pragyvenimo lygis čia brangesnis, o algos nedidelės, geriausiu atveju pragyvenimas- „nuo algos iki algos“. To pasekoje, daug jaunimo suvažiuoja į sostinę ir ima senti, išmirti provincijos. Su šia pragyvenimo kliūtimi susidūręs jaunimas renkasi ieškoti darbo už valstybės sienų, įgauti patirties ir užsidirbti. Čia prarandamos valstybės lėšos, kurios buvo finansuojamos į busimąjį Lietuvos specialistą, kuris pasirinko emigruoti. Taip pat šalyje sumažėja ir darbingo, jauno amžiaus darbo jėga.

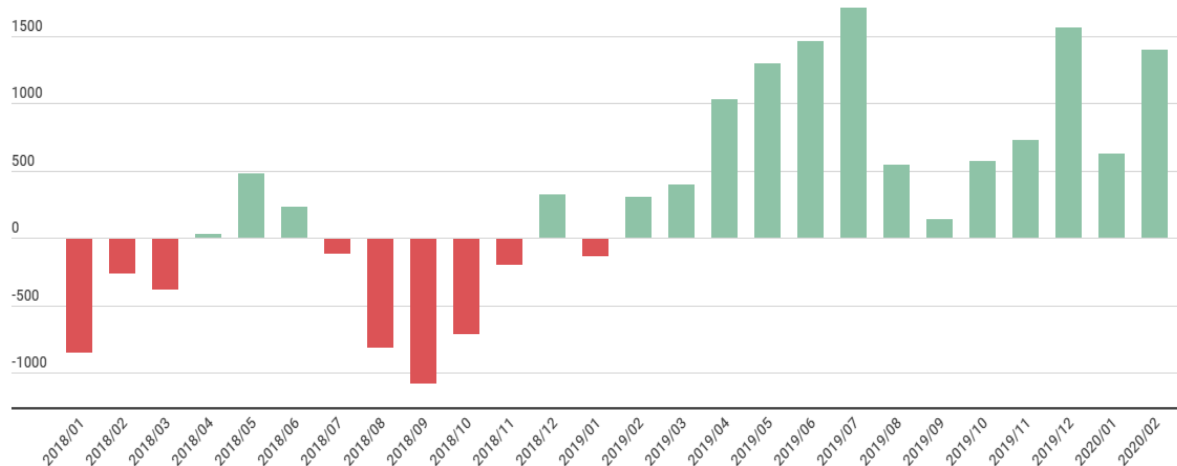
3 pav. Jaunimo nedarbo lygis

Grafiko išvada, kad Lietuvoje nedarbo lygis ženkliai krenta. Nuo 2017 metų pradžios jaunimo(15-24 metų amžiaus) nedarbo lygis per du metus nukrito net 5%. Lyginant su 2008 metų statistika, Lietuvai pavyko sumažinti jaunimo nedarbą, kuris krizės metu siekė 13,3 proc., o 2018 metais – 11,1 proc. Tiek krizės metu, tiek 2018 metais jaunimo nedarbo lygis mūsų šalyje buvo mažesnis už ES vidurkį, kuris prieš du metus siekė 15,2 proc.

4. Migracijos mastas

Emigrantų skaičiaus mažėjimas fiksuojamas ir 2012 m. (23,7 proc.). Tokia situacija susidarė dėl gerėjančios šalies ekonominės, socialinės, politinės situacijos ir prastėjančios tikslo šalių (pvz., Ispanijos, Airijos) padėties, jose gilėjančios ekonominės krizės, sugriežtintų sąlygų emigrantams

gauti socialines pašalpas kai kuriose emigracijos tikslo šalyse (pvz., Ispanijoje ir Airijoje). Gerėjančią situaciją Lietuvoje iliustruoja minimalaus atlyginimo kėlimas, realaus bendrojo vidaus produkto didėjimas, eksporto augimas. Nuo 1990 m. iki 2020 m. sausio 1 d. iš Lietuvos emigravo 1 029 138 gyventojai. Per tą laiką imigravo 329 901, tad bendras šio laikotarpio užsienio migracijos balansas yra -699 237 gyventojai. Tačiau pastaraisiais metais vyksta lūžis: smarkiai išaugo imigrantų skaičiaus, emigracija mažėja jau tris metus iš eilės, tad migracijos balansas (grynoji emigracija) priartėjo prie nulio, o 2019 m. pagaliau perlipo į teigiamą pusę. Neigiama užsienio migracija buvo svarbiausia Lietuvos gyventojų skaičiaus mažėjimo priežastis 1990-2017 m. 2018 m. padėtis pasikeitė: dėl grynosios emigracijos gyventojų sumažėjimas pirmąkart buvo mažesnis nei dėl natūralios kaitos (natūrali kaita – gimimų ir mirčių skirtumas). Pastaraisiais metais smarkiai išaugo imigrantų skaičius – daugiausia tai sugrįžtantys Lietuvos respublikos piliečiai, tačiau nemažai ir darbo imigrantų iš Rytų. Didėjantis atvykstančiųjų skaičius lėmė, kad 2018 m. dėl grynosios emigracijos Lietuva neteko tik 3292 gyventojų – mažiausiai per visą Nepriklausomybės laikotarpį. 2019 m. ši tendencija dar labiau išryškėjo: imigracija viršijo emigraciją net devynis mėnesius iš dešimties, ir bendras migracijos balansas per 2019 m. buvo +10 794.

4 pav. Mėnesinis migracijos balansas 2018-2020 m.

2019 m. imigracija pirmąkart nuo nepriklausomybės atkūrimo viršijo emigraciją. Bendra 2019 m. neto migracija yra +10794.

Išvados

1. Jaunimas yra labai svarbi visuomenės dalis, nuo kurios priklauso šalies ateitis. Migracinis mobilumas yra didžiulė šiuolaikinė problema, kuri trukdo kurti sėkmingą ateitį tėvynei. Tai sukelia įvairias ekonomines, socialines ir politines pasekmes šaliai, kol pasaulyje egzistuoja turtinė, politinė bei ekonominė įvairovė. Daugiausiai emigruoja jauni, darbingo amžiaus žmonės nuo 20 iki 34 metų. Kas antras emigrantas yra 20–29 metų amžiaus. Emigrantai yra jaunesni nei Lietuvos gyventojų vidurkis, todėl mūsų visuomenė dėl emigracijos sensta.

2. Jaunuoliai pasirenka emigruoti dėl geresnių darbo galimybių, palankesnių priėmimo sąlygų į universitetus, skiriamų stipendijų, paramų. Gyventojus iš šalies skatina emigruoti didelis nedarbo lygis, didesnės algos. Tėvynėje kiekvienais metais mažėja gyventojų skaičius, pastebimas spartus gyventojų senėjimas, vyksta amžiaus struktūros deformacija, dėl jaunų žmonių emigracijos mažėja gimstamumas, pastebimas protų nutekėjimas, mažėja jaunų išsilavinusių darbingo amžiaus žmonių, gerų specialistų.

Literatūra

1. Bendra interneto šaltinio nuoroda, kai nėra publikacijos pavadinimą. Ekonomika ir ekonomikoteorija.Prieigaperinternetą<<http://web.vu.lt/ef/d.klimasauskiene/files/2010/11/Ekonomika-ir-ekonomikos-teorija.pdf>> [žiūrėta 2020-04-08]

2. Kauno diena. 2018. Lietuva netenka gyventojų: žmonės ieško oresnio gyvenimo svetur<<https://kauno.diena.lt/naujienos/verslas/ekonomika/lietuva-netenka-gyventoju-zmones-iesko-oresnio-gyvenimo-svetur-866070>> žiūrėta 2020-04-06]

3. Oficialios statistikos portalas. 2019. Lietuvos gyventojai.Prieiga per internetą:<<https://osp.stat.gov.lt/liuvos-gyventojai/liuvos-gyventojai-2019/gyventoju-migracija1/tarptautine-migracija>>žiūrėta 2020-04-05].

4. Oficialios statistikos portalas. 2018. Užimtumas ir nedarbas. Prieiga per internetą<<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=174279>> [žiūrėta 2020-04-06]

5. Vakarų ekspresas. 2018. Jaunimas čia nemato ateities. Prieiga per internetą:<<https://www.ve.lt/naujienos/ve-rekomenduoja1/skaityk-dabar/jaunimas-cia-nemato-ateities-1657835/>>[žiūrėta 2020-04-08].

THE PROBLEM OF YOUTH MIGRATION AND THE STUDY OF ITS PROVISIONS

Summary

A major, integral part of the 21st century world is international migration. Migration is the relocation of individuals over relatively long periods of time, over relatively long distances. Every second emigrant, a young person, and Youth is a very important part of society. The future of the country depends on it. However, migratory mobility is a huge contemporary problem that hinders the creation of a successful future for the homeland. This has various economic, social and political consequences for the country as long as there is wealth, political and economic diversity in the world

JAUNIMO NEDARBO BEI UŽIMTUMO PROBLEMOS LIETUVOJE 2009 – 2019 M.

Laima Ieva Čalkauskaitė, Jovita Gordynė

Mokslinė vadovė – lektorė Margarita Baltramaitienė

Vilniaus kolegija, Elektronikos ir informatikos fakultetas

Išvadas

Jauno žmogaus elgsena darbo rinkoje priklauso nuo daugelio socialinių, ekonominių, demografinių bei kitų veiksnių. Jaunimo nedarbas, kaip socialinis ekonominis reiškiny, yra ypač nepalankus šių veiksnių tarpusavio sąveikos rezultatas. Kadangi jaunimo užimtumas yra labai svarbus kiekvienos valstybės tikslas, būtina siekti pilnavertiško integravimosi į visuomenės socialinį ir ekonominį gyvenimą. Remiantis Eurostat duomenimis, nors jaunimo nedarbas Lietuvoje nuo 2010 m. sparčiai mažėja, tačiau konkurencija su darbo patirtį turinčiais specialistais išlieka iššūkiu.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti bei atskleisti jaunimo nedarbo ir užimtumo problemą Lietuvoje 2009 – 2019 m.

Straipsnio uždaviniai:

Remiantis moksline literatūra išanalizuoti jaunimo nedarbo, užimtumo, integracijos į darbo rinką esmę.

1. Pateikti jaunimo nedarbo priežastis bei jas aptarti.
2. Išanalizuoti jaunimo nedarbo lygio pokytį laikotarpyje 2009 – 2019 m.
3. Atlikus jaunimo nedarbo analizę apibendrinti jaunimo nedarbo problemą.

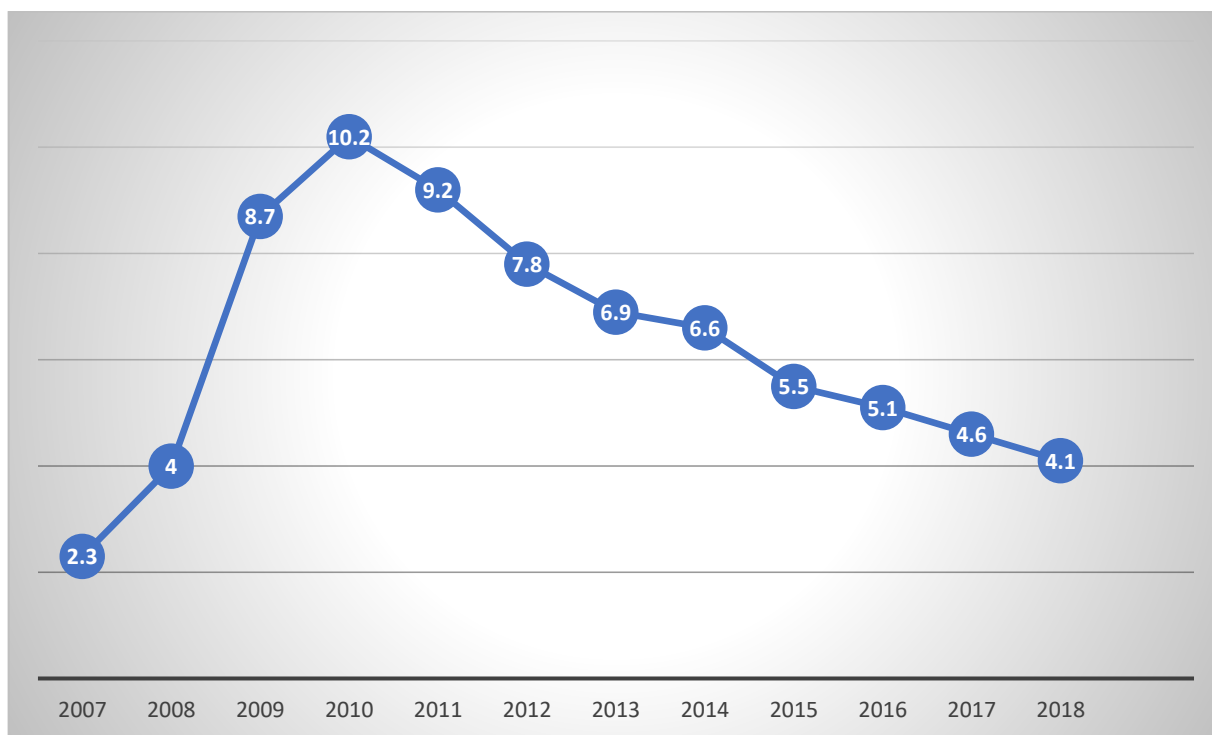
1. Jaunimo nedarbas bei užimtumas

Vienas iš esminių bruožų, leidžiančių įvertinti šiuolaikinės rinkos ekonomikos veiklos efektyvumą yra gyventojų užimtumas bei nedarbo lygio pokyčiai. Užimtumo problema įvairiose ekonomikos studijose įvardijama kaip jautriausia socialinė ekonominė besiformuojančios rinkos ekonomikos sąlyga.

1.1. Jaunimo nedarbas ir užimtumas

Anot B. Martinkaus apibrėžimo – „Nedarbo lygis yra ekonominis rodiklis, rodantis kokia darbo jėgos dalis yra neužimta; tai asmenų, galinčių ir norinčių dirbti, tačiau neturinčių tinkamo darbo, santykio su visais darbingais gyventojais (darbo jėga) procentinė išraiška.“ Nedarbas – tai viena didžiausių ekonomikos problemų, kuri skaudžiai paliečia daugelio žmonių gerovę. Šio reiškinio pasekmės netolygiai pasiskirsto tarp įvairių socialinių sluoksnių. Labiausiai nukenčia jauni žmonės, neturintys reikiamo išsilavinimo ar darbo patirties.

Nedarbo lygis yra vienas iš reikšmingiausių veiksnių socialinės raidos indeksui. Prie aktualiausių šio laikmečio problemų tai priskiriama ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje. Įvairiuose literatūros šaltiniuose aprašoma, kad nedarbas stabdo žmogaus socialinę raidą, mažina jo galimybes, aktyvumą, didina izoliaciją nuo visuomenės. 2008 m. prasidėjusi pasaulinė ekonomikos krizė stipriai paveikė pasaulinę bei Lietuvos darbo rinką. Remiantis Eurostat duomenimis, Lietuvoje nuo 2007 iki 2010 m. jaunimo (nuo 15 iki 24 metų amžiaus) nedarbo lygis sparčiai augo.

1 pav. Jaunimo (15-24 m.) nedarbo lygis Lietuvoje 2007-2018 m. (Eurostat)

Nors jau nuo 2009 metų buvo pradėti steigti Jaunimo Darbo centrai, bet jaunimo nedarbo lygis dėl pasaulinės krizės vis tiek augo. Tačiau nuo 2010 metų jaunimo nedarbo lygis pradėjo mažėti ir nuo 2014 metų sparčiai kristi. Užimtumo tarnybos duomenų registre 2019 m. sausio 1 d. registruota 2,2 tūkst. daugiau jaunų bedarbių nei atitinkamai datai 2018 metais. 2019 metų sausio 1 d. buvo registruota 26,3 tūkst. 16 - 29 m. jaunuolių (2018 m. sausio 1 d. jų buvo 24,1 tūkst.), – tai sudarė 17 proc. visų bedarbių (2018 m. sausio 1 d. – 15,8 proc.).

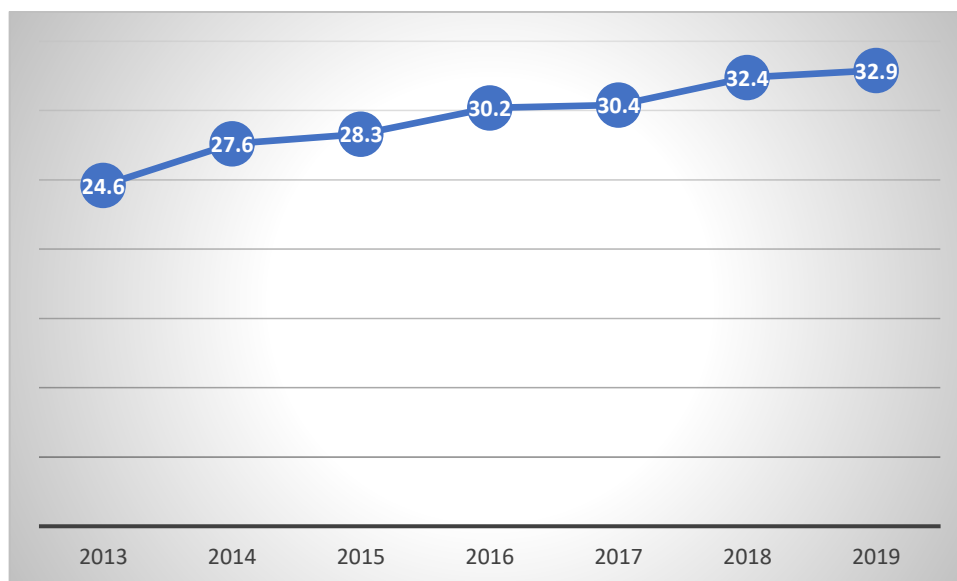
Profesorius V. Matulionis savo knygoje „Sociologija“ rašo: „Bedarbystė – sudėtingas visuomeninis reiškiny, sukeliantis sunkių pasekmių tiek pačiam bedarbiui, tiek visuomenei. Bedarbystė – tai tokia padėtis, kai darbingas žmogus, kuris nori dirbti, negali gauti darbo. Bedarbiu yra laikomas kiekvienas asmuo, kuris nori dirbti, bet kuriam visuomenė nesuteikia galimybės rasti darbą, atitinkantį jo sugebėjimus, nesvarbu, kokią darbą jis dirbo anksčiau, kokią profesiją turėjo“. Skirtingi autoriai užimtumo sąvoką apibrėžia skirtingai. Sujungiant išskirtų užimtumo apibrėžimų esminius požymius formuluojama patikslinta užimtumo sąvoka:

Užimtumas – teisėta darbinė žmonių veikla, kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas, siekiant patenkinti asmeninius ir visuomeninius poreikius, duodanti jiems uždarbį (darbo pajamas).

Užimtumas, skirtingai nei darbas, yra ne tik veikla, bet ir ekonominiai bei teisiniai santykiai tarp žmonių, dalyvaujančių darbo kooperacijoje. Žmogus laikomas užimtu ir tuomet, kai jis laikinai nedirba: atostogauja, poilsiauja, gydomsi ir pan. Svarbu, kad jis tam tikru būdu yra susijęs su konkrečia darbo vieta, įmone, įstaiga, organizacija, savo verslu ir pan. Prie užimtų gyventojų priskiriami 14-74 metų gyventojai, kurie tiriamuoju laikotarpiu dirbo bet kokią apmokamą darbą, trukusį ne mažiau kaip 1 val. per savaitę ir už tai gavo atlyginimą pinigais arba natūra.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gyventojai (15–24) metų amžiaus								
Bedarbiai, tūkst.	13.7	10.9	19.2	41.0	46.6	39.2	32.2	27.4
Darbo jėga, tūkst.	139.3	129.9	143.9	138.7	130.5	120.3	120.6	125.4
Užimtieji, tūkst.	125.6	119	124.7	97.7	83.9	81.1	88.4	97.9

2 pav. Jaunimo (15-24 m.) nedarbas bei užimtumas 2006-2013 m.

3 pav. 15-24 metų gyventojų užimtumas 2013-2019 m.

Užimtumo svyravimų priežastys gali būti įvairūs socialiniai ir ekonominiai reiškiniai, tokie kaip socialinės įtampos laukų plėtimasis tai yra skurdo, migracijos, smurto, ekonominių ir kriminalinių nusikaltimų didėjimas. Taip pat svarbus veiksnys - etinis ir kultūrinis nuosmukis, apėmęs daugelį jaunimo amžiaus grupių. Jaunimo (15-24 m.) amžiaus grupė – besimokantis jaunimas - labiausiai pažeidžiama ir ypatingo visuomenės dėmesio reikalaujanti socialinė gyventojų grupė. Neturėdami reikiamo išsilavinimo, darbo įgūdžių ir patyrimo, jauni žmonės dažnai priversti imtis nekvalifikuotų ir sunkaus fizinio darbo reikalaujančių veiklų.

2. Jaunimo nedarbo priežastys bei integracija į darbo rinką

Straipsnyje „Kaimo jaunimo nedarbas ir jo pasekmės“, kurį parengė I. S. Bajorūnienė, I. Patašienė, E. Bieliūnaitė, S. Stanionytė, D. Zaburaitė ir R. Žitkienė, buvo išskirtos bedarbystės priežastys ir jų pasekmės (1 lentelė).

1 lentelė. Jaunimo nedarbas ir jo pasekmės

Priežastys	Pasekmės
Lietuvos Vyriausybė savo laiku nepadarė struktūrinių reformų.	Tikėtina, kad nauja vadinamojo struktūrinio nedarbo banga dar bus ateityje.
Nesutvarkytas darbo santykių reguliavimas	Stabdomas darbo jėgos mobilumas. Darbdaviui ir darbuotojui sunku rasti abipusį naudingiausią susitarimą.
Darbo jėgos apmokestinimas. Trimis procentiniais punktais padidinta privalomojo socialinio draudimo įmoka.	Dėl Sodros biudžeto deficito didėjimo nuolatos yra tikimybė, kad gali būti didinamos įmokos arba plečiama mokėtojų bazė. Didelė mokesčių našta neskatina žmonių plėtoti esamus bei kurti naujus verslus.
Pasaulinė ekonominė krizė.	Atsiradus sunkumams vienoje ūkio šakoje, darbo jėgą iš jos nuperka kitos šakos. Žmonės priversti keisti darbo pobūdį, tačiau išvengia bedarbystės.

Dažniausios jaunimo nedarbo priežastys:

1. Menkas išsimokslinimas ir kvalifikacija;
2. Ribotos mokymosi galimybės;
3. Nepakankama darbo patirtis;
4. Užsienio kalbų nemokėjimas;
5. Neigiamas darbdavių požiūris į ilgalaikius bedarbius;
6. Pasyvus gyvenimo būdas bei žalingi įpročiai;
7. Nepakankamas informuotumas apie padėtį darbo rinkoje;
8. Atkaklumo, darbo paieškos įgūdžių stoka.

Jaunimas, palyginus su kitomis darbo ieškančiomis grupėmis, geriau prisitaiko prie nuolat kintančių sąlygų darbo rinkoje ir turi nemažai kitų privalumų. Jiems taip pat būdinga stipri motyvacija susirasti darbą bei pradėti darbinę karjerą ir užsidirbti pinigų pragyvenimui. Didelė jaunimo dalis gerai moka užsienio kalbas, moka naudotis informacinėmis technologijomis. Jauniems asmenims būdingas ir teritorinis mobilumas: jie lengviau persikelia į vieną ar kitą vietovę, kur siūlomas įdomesnis ir geriau apmokamas darbas. Be to, jaunuoliai, kurie pradeda dirbti dar nebaigę studijų, dažnai lengvai susiranda darbą, nes sutinka dirbti už minimalų atlyginimą. Tačiau ne visi jauni žmonės taip greitai gali integruotis į darbo rinką. Darbdaviai yra labiau suinteresuoti įdarbinti asmenis, kurie turi darbo patirties. O jaunimas studijuodamas dažnai neįgyja tokių darbo įgūdžių, kokių reikalauja darbdaviai. Kita kliūtis, kuri trukdo jaunuoliams įsidarbinti yra socialinių įgūdžių bei gyvenimiškos patirties stoka. Ne visi žmonės sugeba aktyviai ieškoti darbo, tinkamai save pateikti darbdaviui, nesiorientuoja darbo rinkos aktualijose, gėdijasi bedarbio statuso. Atsižvelgiant į

tai, jaunuolius pagal jų įsitvirtinimo darbo rinkoje būdus galima būtų skirstyti į tuos, kurie dar besimokydami ar jau baigę universitetą įsidarbina įvairiose įstaigose kaip samdiniai, ir į verslo kūrėjus, kurie imasi iniciatyvos ir pradeda individualų verslą.

Integracijos į darbo rinką procese didelę įtaką jaunimui turi asmeninės ir moralinės jo savybės. Priimdami į darbą naują darbuotoją darbdaviai neretai atkreipia dėmesį į žmogaus sugebėjimą lanksčiai prisitaikyti prie naujovių, būti iniciatyviu ir savarankišku, pačiam gebėti diegti bei kurti naujus planus, mokėti spręsti konfliktines situacijas bei vesti derybas. Šalies darbdaviai nėra suinteresuoti įdarbinti jaunos, nedidelę darbo patirtį turinčius asmenis, tačiau dažniausiai darbdavių siūlomos darbo vietos jaunimui yra nepatrauklios dėl mažo darbo užmokesčio. Švietimo ir mokslo ministerijos atliktų tyrimų duomenimis aukštųjų mokyklų absolventams dažniausiai stinga praktinio pasirengimo, savarankiškumo, darbo komandoje įgūdžių, taip pat trūksta techninių profesijos žinių. Tačiau, nepaisant visų šių savybių trūkumo, patys darbdaviai ne visada nusiteikę padėti spręsti šias problemas. Įmonių vadovai nėra suinteresuoti priimti studentus atlikti praktiką jų vadovaujamose įmonėse, o jeigu priima, tai žiūri į jos atlikimą atsainiai, formaliai ir ji jaunuoliui neduoda realios praktinės naudos arba nekelia studentui motyvacijos gilintis dėl per mažo arba iš viso nemokamo atlyginimo.

Ilgai trunkantis nedarbas paveikia žmogų ne tik finansiškai, tačiau ir socialiai: socialinės pasekmės ir socialinė aplinka, kuri formuoja žmogaus požiūrį į motyvaciją įgyti specialybę, kelti savo kvalifikaciją, t. y. visa tai, kad jauni žmonės būtų verslūs ir konkurencingi. Ilgalaikis nedarbas sukelia daug socialinių, demografinių, kriminogeninių, psichologinių problemų.

Sumažėjus šeimų pajamoms, neturintys darbo šeimų nariai patiria nervinę įtampą. Pastebimas gimstamumo mažėjimas, daugėja piktnaudžiaujančių alkoholiu ir emigruojančių.

Išvados

1. Dažnas nedarbo psichologinis poveikis yra abejojimas savimi, nereikalingumo ir gyvenimo beprasmiskumo jausmas. Ilgai trunkantis nedarbas alina žmogų finansiškai bei socialiai.
2. Jaunam žmogui gali būti sunku rasti darbą dėl įvairių priežasčių, susijusių su jo amžiumi, išsilavinimu bei gyvenimiška patirtimi. Matydami, jog gyvenimo sąlygos blogėja, sudėtingėja, jaunimas pradeda abejoti savo galimybėmis ir praranda motyvaciją tęsti darbo paieškas arba sutinka dirbti lūkesčių neatitinkantį darbą.

Literatūra

1. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/darbo-rinka-uzimtumas/uzimtumo-ir-darbo-rinkos-politika/jaunimo-uzimtumo-skatinimas>;
2. <https://uzt.lt/wp-content/uploads/2018/09/Lietuvos-darbo-rinkos-tendencijos-2018-m-I-ketv-1.pdf>;
3. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tespm080/default/table?lang=en>;

4. <https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwiopNeL4NPoAhVLy6QKHSfjCaYQFjAAegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fvb.mruni.eu%2Fobject%2Felaba%3A6081222%2F6081222.pdf&usg=AOvVaw1FLOJFd9d70zyUacKUyvWj;>
5. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_youth_employment_lt.pdf;
6. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/darbo-rinka-uzimtumas/uzimtumo-ir-darbo-rinkos-politika/uzimtumo-ir-nedarbo-rodikliai>;
7. <http://www.studijoms.lt/jaunimo-nedarbas.htm>;

YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT PROBLEMS IN LITHUANIA 2009-2019

Summary

This work analyses problems that young people face when trying to find their place in labour market, as well as, outcomes of not finding a job for a long period of time. First in this work, the term of unemployment is discussed – what is it in general and what impact it has on the economy of the country. In general, either in perspective of youth or all the people who are in working-age, unemployment is a huge problem worldwide. However, youth, being a part of society, is a priceless source which determines the prosperity of the state, guarantees the continuity of the state and the nation. It is good that young people, compared with other social groups, are more flexible and able to adjust themselves to the constantly changing conditions in the labour market. They are actively learning foreign languages and eagerly using the IT. Despite all this, youth still faces such problems as the lack of experience or the lack of information about the current situation in the labour market.

Unemployment determines majority of other problems that youth face, for example, the spread of addictions, inability to pay for education, migration, the spread of poverty, etc. It is necessary to develop young people's motivation to work. As well as that, it is important to encourage employers to employ young specialists and to invest in their qualification development. Nevertheless, effectively providing young people with the information about the situation in the labour market, marketable professions and vacancies is as well a great way of helping young people getting into the market. In order to improve the situation of youth in the labour market, it is necessary not only to combine forces of all accountable institutions but also for youth itself to actively engage in the solution of those problems.

JAUNIMO NEDARBO IR UŽIMTUMO PROBLEMOS

Miglė Jasaitytė, Laura Degulytė

Mokslinė vadovė – lektorė Gitana Mečėjienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Vienas iš sudėtingiausių ir sunkiausiai sprendžiamų šių laikų makroekonominių problemų yra nedarbas, kuris tiesiogiai veikia tiek atskirus asmenis, tiek visą šalį. Nedarbas mažina žmonių pajamas, sukelia psichologinių ir socialinių problemų, smukdo šalies ekonomiką ir taip pat blogina valstybės finansinę padėtį. Šiuo laikotarpiu ypač didėja jaunimo nedarbas, o jaunimo užimtumas yra labai svarbus kiekvienos valstybės tikslas. Dažniausiai jaunimas susiduria su sunkumais darbo rinkoje, o galimybės įsigyti atitinkantį rinkos poreikius, padėtį labai apsunkina ir darbdaviai nepasitiki tais, kurie jo neturi, o tai žemina jaunimo savivertę.

1. Straipsnio tikslas – apžvelgus jaunimo nedarbo teorinius aspektus, atlikti tyrimą ir išsiaiškinti žmonių nuomonę į jaunimo nedarbo problemas ir priežastis bei pateikti išvadas.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą apie jaunimo nedarbo problemas ir priežastis;
2. Atlikti tyrimą, apie jaunimo nedarbą, išanalizuoti apklausos rezultatus, juos susisteminti ir pateikti išvadas.

1. Jaunimo nedarbo samprata, priežastys ir problemos

Nepaisant to, kad šiandien jaunimo gretos yra mažesnės, jų aukštesnį išsilavinimą yra įgiję daugiau negu vyresni piliečiai, vis dėlto jaunimo nedarbas tampa rimta problema daugelyje Europos ir pasaulio šalių. Mokslinėje literatūroje išskiriama nemažai veiksnių, sudarančių kliūtis jauniems asmenims įsitvirtinti darbo rinkoje: aukštojo mokslo neatitikimas darbo rinkos/darbdavių poreikiams, jaunų asmenų profesinių įgūdžių stoka/nebuvimas, sumažėjęs susidomėjimas profesinio rengimo centrų siūlomomis specializacijomis ir pan. (Bazieninė ir Šaltauskaitė, 2012). Tačiau kaip nebūtų keista, didžiausia dalis jaunimo, kurie negali rasti darbo yra tiek, kurie darbo ieško miestuose, nors gyvena kaimuose. Daugumoje Europos valstybių, tarp jų ir Lietuvoje, jaunimo nedarbo lygis yra dvigubai didesnis už bendrą nedarbo lygį. Ypač ši problema aktuali kaimo vietovėje (Adomaitienė ir Astromskienė, 2003). Dažniausiai jaunų žmonių įsidarbinimo problemas pripažįsta per 85 proc. apklaustųjų. Besimokantys jauni žmonės įsidarbinimą išskiria problema, nei jau dirbantys žmonės. Nemaža dalis iki 42 proc. teritorinėse darbo biržose registruotų jaunų žmonių, neturi šalies ūkiui reikalingos profesinės kvalifikacijos (Makštutis ir Vijeikis, 2008). Kiti svarbūs makrolygmens

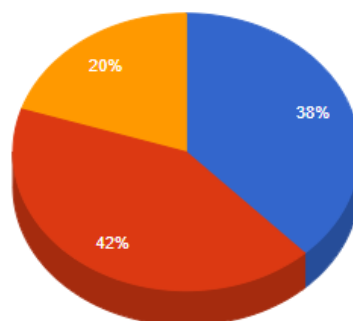
veiksniai, tokie kaip darbo rinkoje mažėjanti švietimo sistemos išduoto kvalifikaciją liudijančio dokumento reikšmė, šalies ekonomikos nestabilumas, taip pat sklandus jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką barjeras. Jaunimo galimybės gauti įgytą kvalifikaciją atitinkantį pirmąjį darbą dažniausiai tampa ribotos (Brazienė ir Šalkauskienė, 2012). Jaunimas darbo rinkoje yra labai pažeidžiamas, jis neturi reikiamo išsilavinimo, darbo įgūdžių ir patyrimo, jie yra priversti imtis nekvalifikuotų, neprestižinių ir sunkaus fizinio darbo reikalaujančių veiklų, nes dažniausiai darbdaviai neįvertina jų sugebėjimų nematant diplomo. Šiuo metu užimtumo klausimai įgyja globalinį mastą. Užimtumo problema įvairiose ekonomikos studijose įvardijama kaip jautriausia socialinę ekonominę besiformuojančios rinkos ekonomikos sąlyga. Pagal A. E. Kotler užimtumas tai santykių tarp žmonių sistema paremta darbo vietų užpildymu bei nukreipta į šalies ūkio plėtrą. Užimtumo apibūdinimų yra daug, vieni jį sieja su daugialype kategorija, kiti kaip paprastą veiklą. Remiantis įvairių metų statistikos duomenimis, dirbančių vyrų kiekvienais metais buvo daugiau nei dirbančių moterų. Jaunų moterų situacija tokia, kad jų užimtumas nuolat mažėjo ir nei vienais metais nebuvo didesnis lyginant su visais prieš tai buvusiais metais. Ir žinoma, kaip visada, kaimo jaunimo užimtumas yra daug mažesnis nei mieste gyvenančių jaunų žmonių. Kaimo jaunimo užimtumas yra mažesnis, nes jie ten dažniausiai arba visai nedirba, arba dirba tik trumpalaikius/sezoninius darbus. Užimtumo priežastys yra įvairios: socialiniai ir ekonominiai reiškiniai, skurdas, migracija, etinis ir kultūrinis nuosmukis (Brazėnienė ir Mikutavičienė, 2013).

2. Tyrimo apie jaunimo nedarbą rezultatai

Siekiant suprasti ir įvertinti gyventojų nuomonę dėl jaunimo nedarbo bei užimtumo problemos, 2020 m. vasario mėnesį buvo atliktas tyrimas. Kiekybinio tyrimo instrumentu buvo pasirinkta internetinė apklausa į kurią atsakė 100 respondentų. Jų pasiskirstymą pagal amžių parodo skritulinė diagrama (žr. 1-ą paveikslą)

Koks Jūsų amžius?

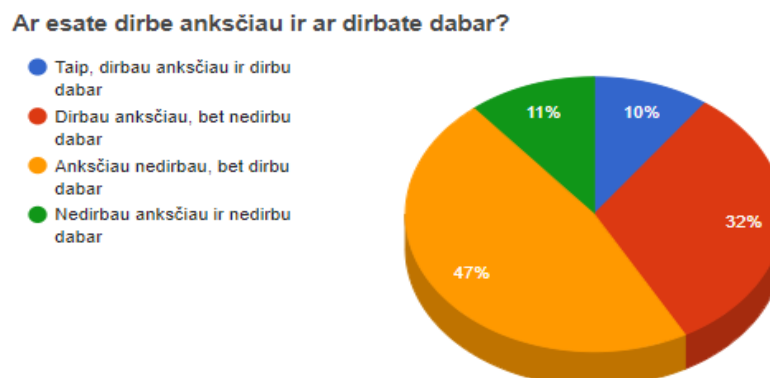
● 14-19 metai
● 20-25 metai
● 26-29 metai

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžius

Dažniausiai pasitaikanti atsakiusiųjų amžiaus grupė yra nuo 14 iki 19 metų (kas yra 38 respondentai) bei nuo 20 iki 25 metų (42 respondentai). Likusieji dalyvavę apklausoje yra šiek tiek vyresnio amžiaus.

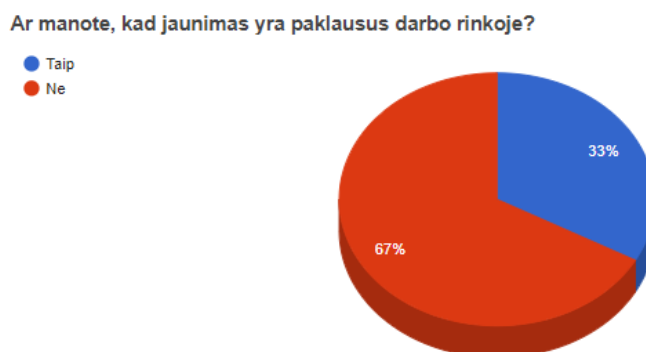
Respondentų pasiskirstymą pagal darbo patirtį galime pamatyti sekančioje skritulinėje diagramoje (žr. 2-ą paveikslą)

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal darbo patirtį

Taigi, dažniausiai pasitaikanti (net 47 respondentų) situacija, jog jiems anksčiau nėra tekę dirbti, tačiau dabar jie darbuojasi, kas panašu yra dėl jaunimo nedarbo problemos. Na, o rečiausiai pasitaikė atsakymas, jog respondentai nuo mažens pradėję dirbti ir toliau sėkmingai darbuojasi.

Taip pat respondentų buvo paklausta jų nuomonės apie jaunimo paklausą darbo rinkoje (žr. 3-ią paveikslą)

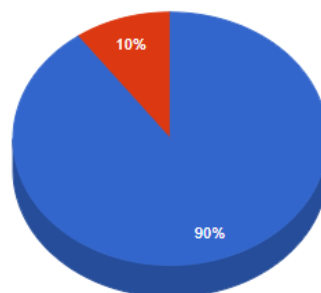
3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal jaunimo paklausą darbo rinkoje

Panašu, kad šiek tiek daugiau nei du trečdaliai apklaustųjų mano, kad jaunimas nėra paklausus darbo rinkoje, kas verčia susimąstyti apie šiuolaikinio jaunimo naštą susirasti darbą neturint patirties, rekomendacijų ar pažinčių. Likusieji respondentai mano, jog jaunimas yra paklausus darbo rinkoje.

Respondentų nuomonė dėl priėmimo į darbą esant jaunesniam nei 20 metų buvo gana aiški (žr.4-ą paveikslą)

Ar sutinkate, kad darbdaviai nenoriai priima jaunesnius nei 20 metų amžiaus asmenis į darbą?

● Taip
● Ne

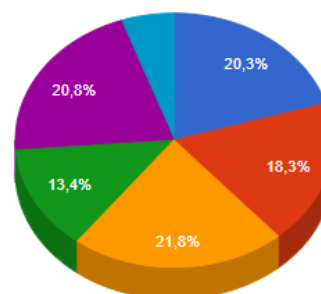
4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal jaunimo įdarbinimo problemą

Net 90 proc. apklaustųjų mano, kad darbdaviai nenoriai priima jaunesnius nei 20 metų amžiaus asmenis į darbą. Deja, nors paklausa jaunimui yra jų vis tiek vengiama ir teikiamas prioritetas vyresnio amžiaus žmonėms su darbo patirtimi, o iš jaunimo atimama galimybė įgyti patirties bei užsidirbti dėl amžiaus.

Galiausiai respondentai buvo paprašyti atsakyti, kodėl jų nuomone, jaunimas neranda darbo (žr. 5-ą paveikslą)

Priežastys, kodėl jaunimas neranda darbo?

● Jaunimas yra labiau suinteresuotas į atlygį, o ne į darbą
● Jaunimas yra per daug tingus
● Jaunimui trūksta motyvacijos
● Trūksta darbo vietų
● Darbdaviai teikia pirmenybę tiems, kurie turi darbo patirties
● Jaunimui trūksta išsilavinimo

5 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal priežastis, dėl kurių jaunimo neranda darbo

Panašu, jog priežastys respondentų nuomone yra labai įvairios, bet dažniausia tai yra motyvacijos trūkumas, darbo patirties stoka ir tai, kad jaunimui labiau rūpi atlygis, o ne darbas.

Taigi, internetinės apklausos pagalba išsiaiškinome, kad apklaustųjų nuomone jaunimas yra mažiau paklausus darbo rinkoje, darbdaviai retai nori įdarbinti jaunesnius nei 20 metų piliečius, kurie neturi darbo patirties bei negali atlikti visų darbų pagal įstatymą. Norint sumažinti šią jaunimo nedarbo ir užimtumo problemą jauno amžiaus žmonės turėtų būti labiau motyvuojami, skatinami dirbti ne tik dėl atlygio, o darbdaviai turėtų neatsižvelgti į darbo patirtį ir suteikti galimybę jaunimui.

Išvados

1. Mokslinėje literatūroje išskiriama nemažai veiksnių, sudarančių kliūtis jauniems asmenims įsitvirtinti darbo rinkoje: aukštojo mokslo neatitikimas darbo rinkos/darbdavių poreikiams, jaunų

asmenų profesinių įgūdžių stoka/nebuvimas, sumažėjęs susidomėjimas profesinio rengimo centrų siūlomomis specializacijomis ir pan.. Jaunimas darbo rinkoje yra labai pažeidžiamas, jis neturi reikiamo išsilavinimo, darbo įgūdžių ir patyrimo, jie yra priversti imtis nekvalifikuotų, neprestižinių ir sunkaus fizinio darbo reikalaujančių veiklų, nes dažniausiai darbdaviai neįvertina jų sugebėjimų nematant diplomo;

2. Apklaustųjų nuomone, net 67 proc. mano, kad jaunimas nėra paklausus darbo rinkoje. Taip pat 90 proc. apklaustųjų mano, kad darbdaviai retai nori įdarbinti jaunesnius nei 20 metų piliečius, kurie neturi darbo patirties. 21,8 proc. apklaustųjų mano, kad jaunimui yra sunku rasti darbą, nes jiems trūksta darbo patirties, vienu procentu mažiau, t.y. 20,8 proc. mano, kad darbdaviai teikia pirmenybę tiems, kurie turi darbo patirties. Šiek tiek mažiau 20,3 proc. respondentų mano, kad jaunimas yra labiau suinteresuotas į atlygį, o ne į patį darbą. Likusi dalis apklaustųjų 18,3 proc. ir 13,4 proc. mano, kad jaunimas yra per daug tingus ir jog trūksta darbo vietų.

Literatūra

1. Brazėnienė, R. ir Šalkauskaitė, U. (2012). Darbo rinkos reikalavimai ir jaunimo įsidarbinimo galimybės Lietuvoje: darbo pasiūlos skelbimų turinio analizės rezultatai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 4(28), 77-88. <https://core.ac.uk/download/pdf/51717427.pdf>.
2. Brazėnienė, R. ir Mikutavičienė, I. (2013). Lietuvos jaunimo perėjimas iš švietimo sistemos į darbo rinką: švietimo, darbo ir užimtumo politikos aspektas.
3. Makštutis, A. ir Vijeikis, J. (2008). Jaunimo įsidarbinimo problemos Lietuvoje.
4. Žitkienė, R., Bajorūnienė I., Patašienė, I., Bieliūnaitė, E., Stanionytė, S. ir Zaburaitė D. (2011). Kaimo jaunimo nedarbas ir jo pasekmės.

YOUTH UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT PROBLEMS

Summary

The scientific literature identifies a number of factors that prevent young people from entering the labor market: inadequate higher education to meet the needs of the labor market / employers, lack / absence of vocational skills among young people, reduced interest in the specializations offered by VET centers, etc. Young people in the labor market are highly vulnerable, lacking education, skills and experience, and are forced to undertake unskilled, unprofessional and demanding manual work, as employers often underestimate their ability without a diploma. According to the respondents, 67 percent. considers that young people are not in demand in the labor market. 90 percent. interviewees believe that employers rarely want to employ citizens under the age of 20 who have no work experience. 21.8 percent surveyed find that young people find it difficult to find a job because they lack work experience, one per cent less, 20.8 percent believes that employers have a preference for those with work experience. Slightly less 20.3 percent. respondents believe that young people are more interested in reward than in the job itself. The remaining 18.3 percent. of the respondents and 13.4 percent. considers that young people are too lazy and that there is a lack of jobs.

JAUNIMO NEDARBO PROBLEMAS

Marija Jelizaveta Levina, Modestas Fetingis

Mokslinio darbo vadovas – doc. dr. Artūras Vitas

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Šiuolaikiniame pasaulyje labai aktuali visuomenės nedarbo tema. Darbo rinka užima svarbų vaidmenį šalies ekonomikoje. Taip pat tai daro įtaką ir produktyvumui, ir augimo tempui ir daugeliui kitų ekonomikos parametrų. Nedarbo lygis yra svarbus šalies ekonominio išsivystymo lygio rodiklis, jis atspindi santykį tarp bedarbių piliečių visuomenės ir tų, kurie turi nuolatinį darbą. Užimtumas daro įtaką ne tik materialinei asmens būklei, bet ir nustato jo moralinę ir socialinę būklę, vietą visuomenėje, ateitį. Jaunoji karta yra bet kurios visuomenės ateitis, todėl jaunimo nedarbas yra pačios sudėtingiausios ir gresiančios tolesnio vystymosi pasekmės.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti nedarbo problemą jaunų žmonių tarpe.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti jaunųjų specialistų nedarbo problemą
2. Atskleisti pagrindines priežastis nedarbo lygio šioje grupėje
3. Pateikti galimus kelius tai išspręsti

Nedarbas jaunimo kategorijoje kaip sociali problema šiuolaikinėje visuomenėje

Nedarbas savaime yra ne tik šalies ekonominio nestabilumo rodiklis, bet ir viena aštriausių šių laikų socialinių ir ekonominių problemų. Jauni specialistai nesugeba tinkamai įvertinti savęs, pervertindami jų tinkamumą darbo rinkoje. Šiuolaikinėje darbo rinkoje yra deficitas kvalifikuotų darbuotojų.

Jauniems specialistams, kurie tik pradeda savo veiklą, yra sunkiau, atsižvelgiant į tai, kad įmonės skirtingai žiūri į darbuotojus be tam tikros darbo patirties. Jaunimą, ką tik įėję į darbo rinką ir neturinčio profesijos ar pakankamai patirties, visose pasaulio šalyse įprastai priskiria socialiai pažeidžiamų gyventojų grupei. Vieniems darbdaviams priimti nepatyrusių specialistų - tai yra laiko švaistymas, atsižvelgiant į tai, kad apmokymui irgi reikalingi papildomi kaštai, kai tuo tarpu visi daugiau linkę padidinti darbo našumą, priimant patyrusių specialistų darbo jėgą. Kiti, atvirkščiai, mato teigiamus aspektus samdant tokius specialistus, apmokant juos su perspektyva pasirašyti sutartį ir dirbti ilgesnį laikotarpį, nes taip galima parengti darbuotoją pagal būtent tos įmonės specifiką. Tuo pačiu metu, žiūrint į tai, kad jauni žmonės tai yra didžiausias strateginis ir novatoriškas šalies šaltinis, būtina pripažinti jaunimo užimtumo sferą kaip prioritetines valstybės socialinės ir ekonominės politikos dalis. O tai reiškia, kad paruošimas aukštos kvalifikacijos darbuotojų, pritaikytų ekonominės

rinkos sąlygomis ir valdančių naujausias technologijas, yra strateginių galimybių uždavinys, kurio sprendimas nemažai turi įtakos ekonomikos augimo tempui, jo konkurencingumui. Vis dėlto jaunimo nedarbas ir toliau didėja, o jaunų specialistų poreikis neprilygsta darbo vietų skaičiui perspektyvai darbo rinkoje. Finansiniai lūkesčiai jaunųjų specialistų prieštarauja reikalavimams, kuriuos iškelia darbdaviai potencialiems darbuotojams. Padėti apsunkina praktinės patirties stoka, glaudaus ryšio tarp ugdymo ir gamybos procesų nebuvimas.

Jaunimo nedarbas yra socialinis ir ekonominis reiškinys, kurio įtaka jauni žmonės ieško darbo ir yra pasirengę jį pradėti, tačiau negali realizuoti savo teisės dirbti ir praranda pagrindinį pragyvenimo šaltinį. Statistikos departamento duomenimis, nedarbo lygis vyrų ir moterų visose grupėse.

1 lentelė. Nedarbas pagal bedarbių amžiaus grupę ir lytį

		Nedarbo lygis proc.					Bedarbių skaičius tūkst.				
		Miestas ir kaimas					Miestas ir kaimas				
		2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Vyrų ir moterų	Iš viso pagal amžiaus grupes	9,1	7,9	7,1	6,1	6,3	134	116,2	103,1	90	92
	15-29	12,7	10,4	8,6	7,5	8,7	36,2	28,7	22,5	19,2	21,4

Šaltinis: Oficialios statistikos portalas

Jauni žmonės iki 30 metų dažniausiai jau sukuria šeimą ir tam reikia pastovių pajamų, kad išlaikyti savo lygį bei šeimą. Be to dažnai nedirbantys jauni specialistai užsiima ieškojimu laikino darbo ir lengvų pinigų, todėl dažnai tenka susidurti ir su nelegalią veiklą, patenkant į nusikalstamumo sritį. Intensyvių išteklių praradimas iš aktyvaus ekonominio gyvenimo daro įtaką biudžetui, didėja lėšų poreikis socialinei paramai teikti. Atsiranda problemos susijusios su užimtumo tarnybų struktūrų organizavimu, mažėjančiu gimstamumu ir kylančiu mirštamumo rodikliu, dėl kurio per anksti „sensta gyventojai“ šalyje, padidėja našta darbo ištekliams.

Aukštas nedarbo lygis neigiamai veikia visą šalies ekonomiką. Norėdami tai išspręsti reikia nepamiršti, kad jaunieji žmonės sudaro novatoriškus ir atnaujintus šalies išteklius, todėl ši demografinė grupė turėtų būti laikoma viena iš kokybiškiausių valstybės socialinio-ekonominio vystymosi krypties. Todėl paruošimas aukštos kvalifikacijos personalo yra svarbi užduotis, nuo kurios sprendimo priklauso ekonomikos augimo tempai, jos konkurencingumas.

Pagrindinės nedarbo priežastys ir sprendimo būdai

Padidėjęs darbo rinkos konkurencingumas gali didinti darbo reikalavimus, taip pat daryti įtaką išsilavinimo lygiui ir galimybėms tolimesnio jaunųjų specialistų kvalifikacijos kilimo, kurie pretenduoja į darbo vietas ir yra potencialūs darbuotojai. Aukščiausios kvalifikacijos specialistus šalyje rengė 42 aukštosios mokyklos – 20 universitetų ir 22 kolegijos (iš jų 7 universitetai ir 10

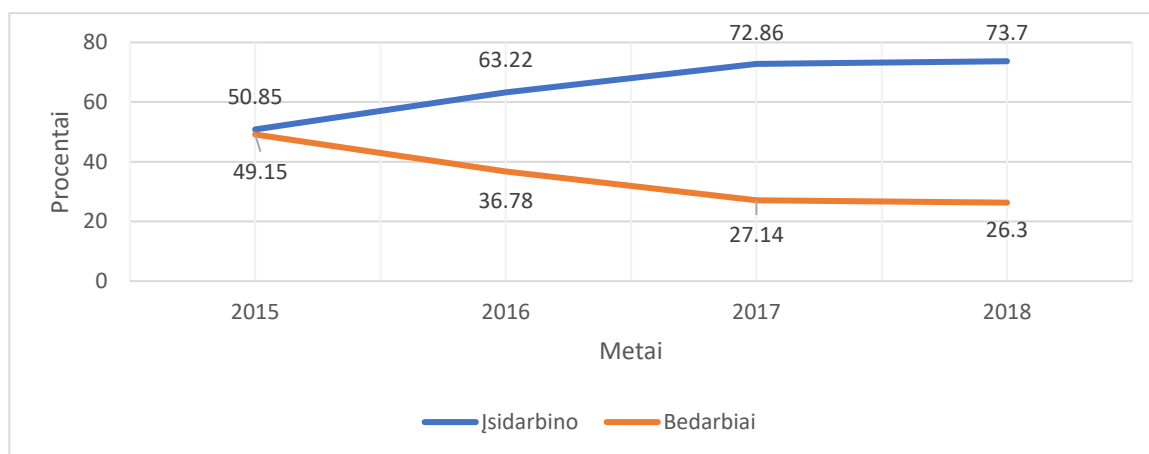
kolegijų – nevalstybiniai). 2018–2019 mokslo metų pradžioje šiose mokyklose studijavo 111,3 tūkst. studentų, iš jų universitetuose – 77,3 tūkst., kolegijose – 34 tūkst. Palyginti su praėjusiais mokslo metais, studentų skaičius aukštosiose mokyklose sumažėjo 6,5 tūkst., arba 6 proc.

2 lentelė. Duomenų palyginimas tarp parengtų specialistų su bedarbių

	Parengta specialistų kolegijose asm.	Parengta specialistų universitetuose	Bedarbiai nuo 15 iki 24
	Iš viso pagal studijų formas	Iš viso pagal pakopas	Miestas ir kaimas
2014	10012	23032	25400
2015	9570	22578	20400
2016	8887	20747	17800
2017	8312	19324	15000
2018	8016	18219	12300

Šaltinis: OSP

Pagal dabartinius statistinio departamento duomenis, 2015 metais parengta $9570 + 22578 = 32148$ kvalifikuotų specialistų. Bedarbių skaičius tais metais buvo (žr. 1 lentelė) $36200 - 20400 = 15800$ kurių amžius yra nuo 25 iki 29 ir yra didelė tikimybė, kad jie galėjo įgyti specialybę bet yra bedarbiai. Pagal duotus duomenis galima daryti prielaidą, kad $32148 - 15800 = 16348$ jaunųjų specialistų įsidarbino, o 15800 liko bedarbiai, kas procentaliai sudaro 49,15 proc. 2016 metais atitinkamai 36,78 proc. liko bedarbiai, 2017 metais 27,14 proc., o 2018 metais 26,3 proc.

1 pav. Bedarbių ir įsidarbinusių palyginimas procentaliai

Atsižvelgiant į pirmą paveikslą galima teigti, kad įsidarbinusių skaičius didėja, o atitinkamai mažėja bedarbių. Bet reikia paminėti tai, kad emigracija tarp jaunų žmonių didėja, tuo pačiu galima teigti, kad mažėja aukštųjų mokyklų parengtų specialistų skaičius, bei atitinkamai bedarbių skaičius, nes padaugėja laisvų darbo vietų, o darbingų žmonių amžius didėja.

Pagal 2019 metų duomenis (žr. 1 lentelę) jaunų specialistų nedarbo augimas lemia ne tik prastą jauno piliečio šeimos gyvenimo lygį, bet taip pat didelius ekonominius nuostolius. Šiuolaikinėje Lietuvoje nesudarytos būtinos sąlygos, kurios visapusiškai prisidėtų įgyvendinant teises ir socialines garantijas jauniems piliečiams. Jaunimo politika neturi stabilios, modernios,

lanksčios reguliavimo sistemos. Todėl ši demografinė grupė renkasi emigraciją, dėl geriau apmokamo darbo ir darbo sąlygų. Jaunimo darbo jėga, kaip produktas, turi daugybę išskirtinių savybių: pirma, savininkė šio produkto yra jaunimas – ypač ilga socialinė ir demografinė grupė; antra, jaunimo darbo jėgos kaina darbo rinkoje yra palyginus žema; trečia, jauna darbo jėga nuolat reikalauja tobulinimo.

Pagrindinės jaunimo nedarbo priežastys: absolventų profilio struktūrinis neatitikimas darbo rinkos poreikiams, mokslinių tyrimų stoka apie personalo paklausos prognozę; absolventų kvalifikacijų neatitikimas darbdavių reikalavimams; sumažėja jaunų specialistų praktiškai įgūdžiai įgyjant profesiją; mažas atlyginimas jauniems specialistams ir lėtas karjeros pakilimas; jaunų specialistų nenoras ir mokymo galimybių trūkumas darbe, neslėptas darbdavių socialinių teisių ir garantijų ignoravimas jaunųjų specialistų atžvilgiu; klaidingas profesijos, specialybės pasirinkimas; jaunimo savo įgūdžių pervertinimas.

Sėkmingam ir ilgalaikiui jaunųjų specialistų įdarbinimui tolimesnis darbas pagal jų profesinį orientavimą turėtų bendrai vykdyti įdarbinimo tarnybos profesionalūs konsultantai, švietimo įstaigų ir darbdavių atstovai. Kiekviena iš šių trijų šalių gali ir turėtų įnešti neįkainojamą indėlį tam, kad užkirsti kelią žalai jaunųjų žmonių gyvybiniais interesams, socialinių vertybių sistemai, o taip pat ir valstybės stabilumui, emigracijai.

Išvados

1. Jauniems specialistams, kurie tik pradeda savo veiklą, yra sunkiau, atsižvelgiant į tai, kad įmonės skirtingai žiūri į darbuotojus be tam tikros darbo patirties, jaunimo darbo jėga neapmokama tinkamai, todėl ši demografinė grupė dalinai renkasi nedarbą, nelegalų darbą arba darbą užsienyje.

2. Jaunimo nedarbo lygio kitimą lemia tokios priežastys kaip: absolventų profilio struktūrinis neatitikimas darbo rinkos poreikiams, mokslinių tyrimų stoka apie personalo paklausos prognozę; absolventų kvalifikacijų neatitikimas darbdavių reikalavimams; sumažėja jaunų specialistų praktiškai įgūdžiai įgyjant profesiją; mažas atlyginimas jauniems specialistams ir lėtas karjeros pakilimas; jaunų specialistų nenoras ir mokymo galimybių trūkumas darbe, neslėptas darbdavių socialinių teisių ir garantijų ignoravimas jaunųjų specialistų atžvilgiu; klaidingas profesijos, specialybės pasirinkimas; jaunimo savo įgūdžių pervertinimas.

3. Jaunų žmonių nedarbo problemos galimas sprendimas įdarbinimui tolimesniems darbams pagal jų profesinį orientavimą turėtų bendrai vykdyti įdarbinimo tarnybos profesionalūs konsultantai, švietimo įstaigų ir darbdavių atstovai.

Literatūra

1. Oficialios statistikos departamentas (2020). Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/>

2. Lilia Žukauskienė, Indrė Mickevičiūtė (2016) *Jaunų bedarbių, turinčių aukštąjį išsilavinimą, karjeros projektavimo veiksniai*. Prieiga internetu [etalpykla.lituanistika.lt: https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2016~1491656688648/J.04~2016~1491656688648.pdf](https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2016~1491656688648/J.04~2016~1491656688648.pdf)
3. Jaunimo politika. [Žiūrėta 2020-04-20]. Prieiga internetu: https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/jaunimopolitika#igyvendinamos_nacionalines_programos
4. Jaunimo užimtumo iniciatyva. [Žiūrėta 2020-04-20]. Prieiga internetu: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1176&langId=en>

PROBLEMS OF YOUTH UNEMPLOYMENT

Summary

Article considers problem of youths unemployment, occasions of this occurrence and its consequences. The conclusion that for definition of young people professional orientation it is needed to attract employment offices consultants, educational institutions representatives, employers for successful and long-term recruitment of young people is made.

JAUNIMO NORAS IMTIS VERSLO YRA NEPAKANKAMAS

Dominic Hoffmann, Letvidas Česaitis

Mokslinė vadovė – lektorė Anželika Slimanavičienė

Vilniaus kolegija, Elektronikos ir informatikos fakultetas

Įvadas

Nuosavas verslas įtraukia ir nebepaleidžia – taip bent tvirtina tie, kurie įmones jau yra įkūrę. Ir nors verslas vilioja galimybe užsidirbti, nevaržomam įgyvendinti savo idėjas, neturėti virš galvos viršininko, tačiau jį kurti ryžtasi ne kiekvienas.

Įvairūs tyrimai rodo, kad mažiausiai rizikuoti kuriant verslą bijo jaunimas. Todėl buvo atlikta apklausa ir ištirta jaunų žmonių nuomonė apie savo nuosavą verslą ir kokios dažniausiai pasitaikančios priežastys atbaido nuo minties jo imtis. Apklausos duomenų analizė rodo, kad jaunimas – tiek Lietuvoje, tiek užsienyje – iš tiesų yra verslus, tačiau perspektyvas kurti įmonę atsakingai sveria.

1. Lietuvių noras kurti verslą – didžiausias Europoje

Kuo stipresnis šalies verslas, tuo gyventojai geriau gyvena. Verslas kuria darbo vietas, moka mokesčius, investuoja į infrastruktūrą, užsiima labdara bei skiria paramą.

Vis dėlto verslininko įvaizdis Lietuvoje nėra vien tik teigiamas. Ypač skeptiškai verslą vertina vyresnės kartos gyventojai, tie, kurie gyveno sovietų Lietuvoje. Tai buvo planinės ekonomikos laikai, kuomet nebuvo privataus kapitalo, viskas priklausė valstybei.

„Planinė ekonomika yra rinkos ekonomikos priešingybė, dažniausiai būdinga socialistinėms šalims, kur įmonės ir ekonominiai ištekliai (žemė ir jos gelmės, gamybos priemonės, finansinis kapitalas, technologijos), išskyrus darbo jėgą, dažniausiai yra kolektyvinė nuosavybė, o privati nuosavybė yra ribojama ar apskritai draudžiama.“^[1]

Turėti darbą buvo privaloma. Tačiau tai reiškė, kad daugelis žmonių į darbą ateidavo pabūti – paprasčiausiai išbūdavo darbo valandas, imituodami, kad kažką daro, ir pasiimdavo atlyginimą.

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, šalis pradėjo gyventi rinkos ekonomikos sąlygomis. Ką tai reiškia tuometiniams darbuotojams? Darbą reikėjo susirasti patiems, kad jį gautumei, privalėjai turėti gebėjimų, o svarbiausia – reikėjo dirbti ir pinigus užsidirbti. Tai daugeliui kėlė nepasitenkinimą – verslininkai, įkūrę įmones, buvo vadinami žmonių išnaudotojais, siurbiančiais jų kraują, ir panašiai.

Vis dėlto per 30 Nepriklausomybės metų požiūris į verslą pakito – verslininko įvaizdis įgavo kur kas daugiau šviesesnių spalvų. Tam nemažai įtakos turėjo užsienio kompanijos, pradėjusios veiklą Lietuvoje bei atsinešusios vakarietišką bendrovių kultūrą. Tai vertė pasitempti ir vietinio kapitalo bendroves, nes antraip jos paprasčiausiai nepritrauktų darbuotojų.

Juolab, kad Lietuvoje išaugo karta, gimusi po Nepriklausomybės atkūrimo. Ji verslą vertina kiek kitaip, negu jų tėvai. Jeigu darbdavys nesilaiko savo žodžio, jei jis negerbia darbuotojų, jei nenori dalytis pelnu, jaunimas paprasčiausiai „balsuoja kojomis“. Apsisuka „ant kulno“ ir eina dirbti į kitą įmonę. Arba kurti savo verslą.

Kuriančių savo verslą galbūt būtų ir daugiau, tačiau nuo šio žingsnio atbaido kelios priežastys. Dažniausiai – žinių stoka.

„Lietuviai labai nori būti verslūs, jie yra pripažįstami kaip labai kūrybiška tauta, tačiau stokoja tam reikiamų žinių, todėl nepakankamai pasitiki savo galimybėmis jį įkurti. Taip yra dėl to, kad verslumas Lietuvoje nėra ugdomas integruotai ir lietuviams labai trūksta svarbiausių verslumo žinių“, – tikina Mykolo Riomerio universiteto (MRU) profesorius Tadas Limba. [2]

Tokias išvadas jis daro analizuodamas 2018 metų pasaulinio verslumo tyrimą AGER („Amway Global Entrepreneurship report“) [3] – praėjusių metų tyrimo duomenys dar nepateikti.

Lietuvių noras kurti verslą yra didžiausias Europoje ir penktas pasaulyje – tam yra pasiryžę 76% apklaustųjų. Lyderės pasaulyje yra Vietnamas ir Indija, kur savo verslą norėtų turėti devyni iš dešimties žmonių. [4]

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad net 74% lietuvių būtų nusiteikę prisiimti su verslo kūrimu susijusią nesėkmės riziką. Pasaulio vidurkis yra tik 47%, o Europos – 41 proc. Lietuvoje rizikos nebijoma tiek pat, kiek ir verslumu garsėjančioje JAV, o visame pasaulyje šiuo aspektu mus lenkia tik tokios valstybės kaip Malaizija, Kinija, Kolumbija ar Vietnamas.

„Iki šiol atliktuose įvairiuose verslumo tyrimuose lietuviai būdavo charakterizuojami kaip bijantys nesėkmės ar rizikos. Būtent negalėjimas prisiimti rizikos būdavo įvardijamas kaip esminė kliūtis, kuri stabdo lietuvius nuo verslo kūrimo. Tačiau naujausieji AGER tyrimo rezultatai rodo, kad vyksta pokyčiai: žmonės ir visuomenė apskritai vis labiau supranta, kad verslas be rizikos yra neįmanomas“, – teigia docentė dr. Austė Kiškienė, Kazimiero Simonavičiaus universiteto prorektorė. [5]

Kad labiausiai rizikuoti yra nusiteikęs jaunimas, patvirtina GUESSS pasaulinis studentų karjeros ir verslumo tendencijų tyrimas, kuriame buvo apklausta per 209 tūkst. studentų 54 šalyse. Lietuvoje tyrimą organizavo Vytauto Didžiojo universitetas (VDU). [6]

Tyrimas atskleidė, kad daugiau nei pusė studentų savo karjeros pradžią mato samdomame darbe verslo įmonėje. Ilgesnėje perspektyvoje, kai sukaupiama patirties, studentams patrauklesne tampa nuosavo verslo idėja.

2. Lietuviai kurtų verslą tėvų pinigais, užsieniečiai – ne

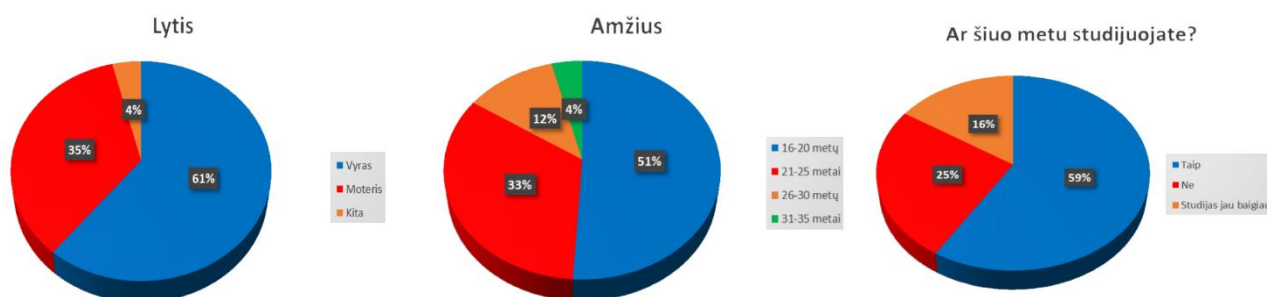
Kad būtų išsiaiškinta, ar didelė jaunimo dalis savyje jaučia verslumo gyslelę, buvo atlikta apklausa, kad būtų išsiaiškinta ar tikrai jaunimo noras imtis verslo yra nepakankamas. Iš viso į

apklausos klausimus atsakė 51 respondentas. Tiesa, vienas iš jų labiau demonstravo savo juodojo humoro jausmą, negu atsakinėjo nuoširdžiai. Tačiau jo atsakymai taip pat buvo įtraukti į statistiką.

Apklausoje dalyvavo 27 Lietuvos jaunuolių ir 24 užsienio šalių piliečiai. Apklausoje dalyvavo 1 belgas, 1 bulgaras, 2 kanadiečiai, 1 čekas, 1 danas, 1 suomis, 3 vokiečiai, 1 airis, 1 švedas ir po 4 jaunuolius iš Olandijos, Jungtinės Karalystės ir JAV.

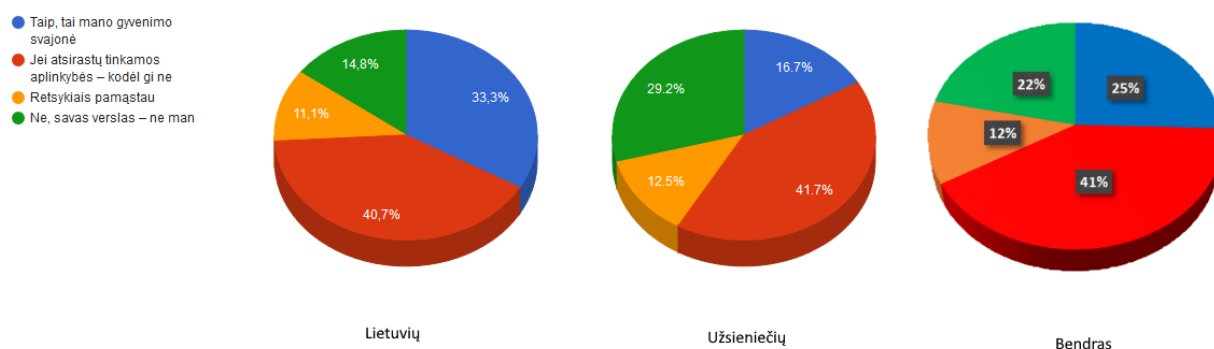
Todėl analizuojant apklausos duomenis, buvo puiki galimybė palyginti, kaip tikimybę imtis savo verslo vertinama tiek Lietuvoje, tiek užsienyje.

Iš apklaustųjų buvo 61 proc. vyrų, 35 proc. moterų ir 4 proc. kitą lytį pasirinkusių apklaustųjų. Pagal amžiaus grupes respondantai pasiskirstė taip: 51 proc. buvo tarp 16 ir 20 metų, 33 proc. – nuo 21 iki 25 metų, tarp 26 iki 30 metų buvo 12 proc. ir 4 proc. buvo nuo 31 iki 35 metų. 59 proc. apklaustųjų – šiuo metu studijuoja, 25 proc. – nestudijuoja, o 16 proc. apklaustųjų yra baigę studijas (1 pav.)

1 pav. Apklaustųjų demografiniai rodikliai

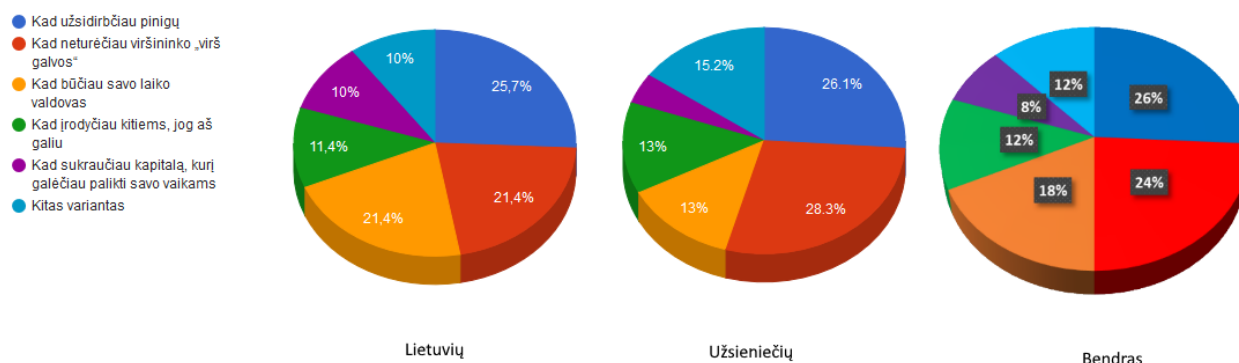
Atsakydami į klausimą apie nuosavo verslo galimybę, didžioji suklaustųjų atsakė teigiamai lyginant su užsieniečiais. Kad nuosavas verslas yra svajonė, nurodo net trečdalis lietuvių, o užsieniečių procentas siekia vos 16 proc. (2 pav.)

2 pav. Nuosavo verslo įkūrimo noras

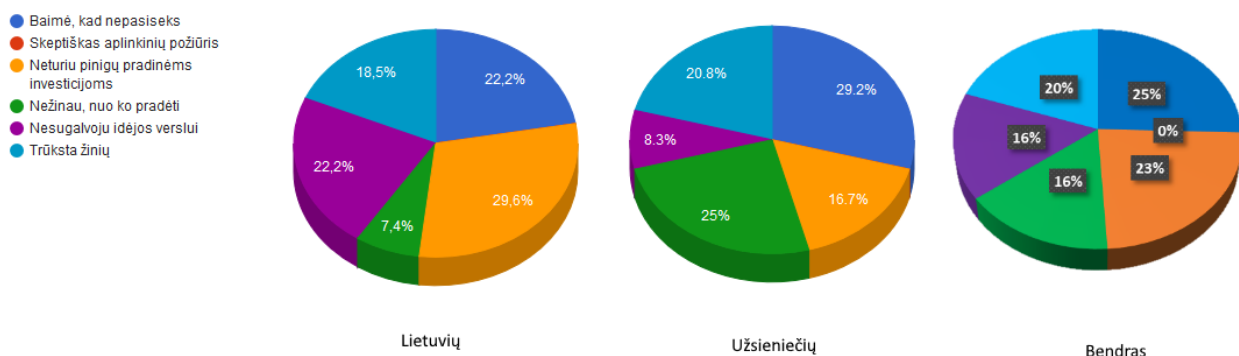
Į antrą klausimą, kodėl norėtumėte turėti savo verslą, tiek užsieniečiai, tiek lietuviai nurodė esminę priežastį nurodė panašiai – užsidirbti pinigų nori apie ketvirtadalį apklausos dalyvių. Tačiau

kur kas didesnė dalis užsieniečių įvardijo norą būti nepriklausomais – „neturėti viršininko virš galvos“. (3 pav.)

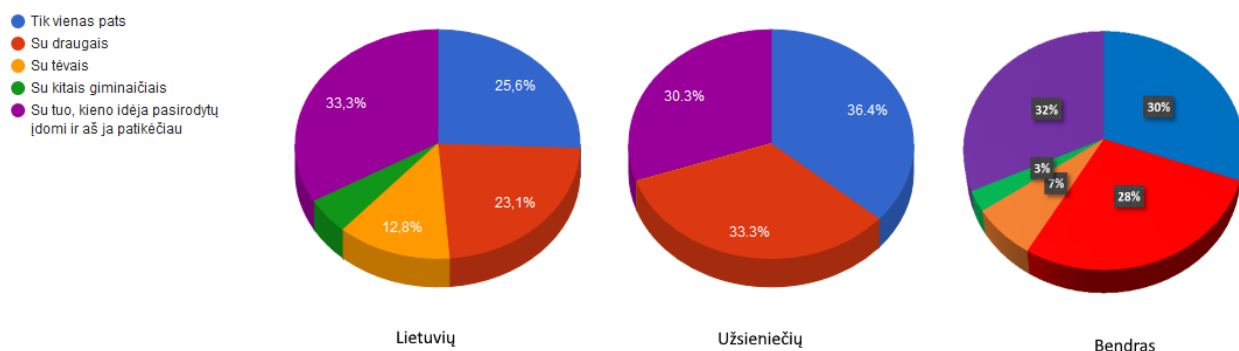
3 pav. Nuosavo verslo steigimo priežastys

Labai išsiskyrė atsakymai į klausimą, kas atgraso nuo minties imtis savo verslo. Lietuviai pagrindine priežastimi nurodo pradinio kapitalo trūkumą, užsieniečiai – baimę, kad nepasiseks. Beje, net ketvirtadalis pastarųjų prisipažįsta, kad nežino, nuo ko pradėti. Šį variantą pasirinko vos 7 proc. lietuvių. Įdomu tai, kad skeptiško aplinkinių požiūrio nenurodė nė vienas apklausos dalyvis. (4 pav.)

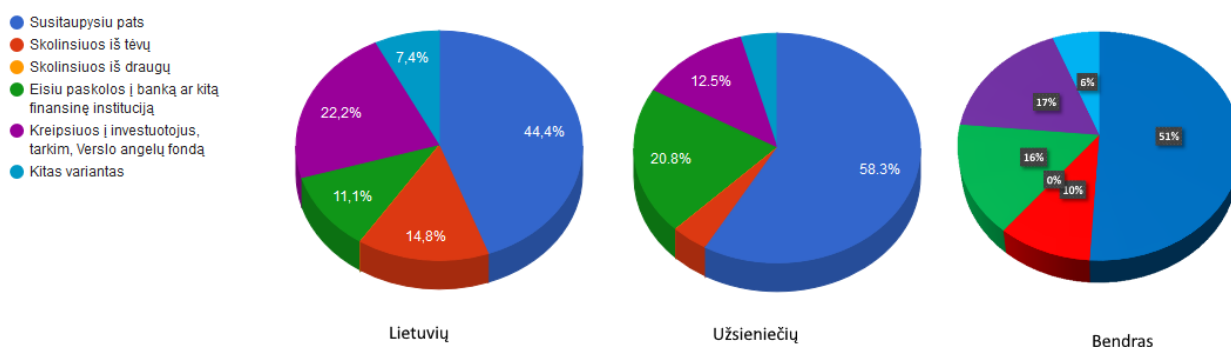
4 pav. Atgrasymo nuo nuosavo verslo minties priežastys

Į klausimą su kuo pradėtumėte verslą, Kur kas mažiau užsieniečių nurodė, kad rinktųsi tėvus ar giminaičius. Tačiau labai panaši dalis – apie 33 proc. – nurodė, kad kurtų verslą su tais, kieno idėja pasirodytų įdomi ir įtikinanti. (5 pav.)

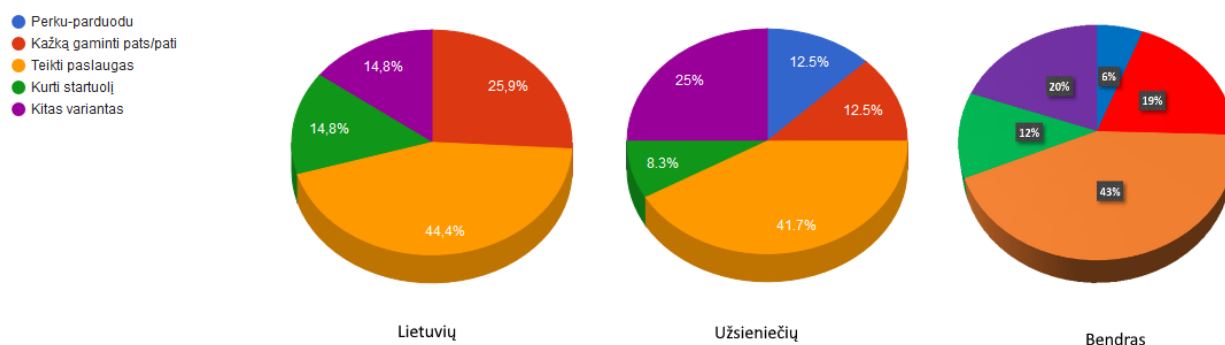
5 pav. Su kuo pradėtų verslą

Užsieniečiai jaučiasi kur kas labiau užtikrini finansiškai. Už savus pinigus net 58 proc. užsienio šalių respondentų ketintų pradėti verslą. Lietuvoje šį variantą pasirinko tik 44 proc. Į „mamos ir tėčio“ banką kreiptųsi 15 proc. lietuvių, užsienio – vos keli procentai. Bendra tai, kad niekas nenurodė, jog skolintųsi iš draugų – matyt, realiai vertina jų finansines galimybes. (6 pav.)

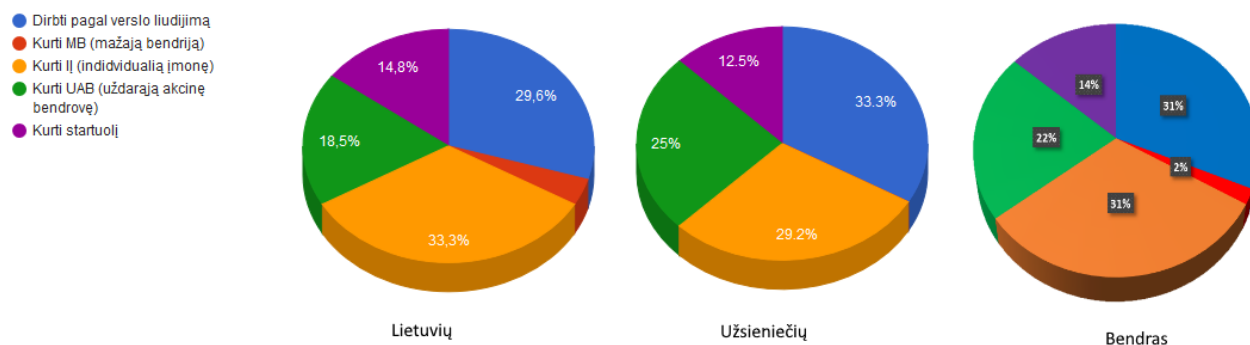
6 pav. Pradinių investicijų šaltinis

Daugiausiai respondentų nurodė, kad imtųsi paslaugų verslo. Beje, startuolį dažniau kurtų Lietuvoje nei užsienyje. Kiek nustebino tai, kad Lietuvoje nė vienas apklausos dalyvis nepaminėjo, jog nori kurti verslą, pagrįstą principu „perku parduodu“, nors daugiau kaip dešimtadaliui užsieniečių tokia idėja priimtina (7 pav.).

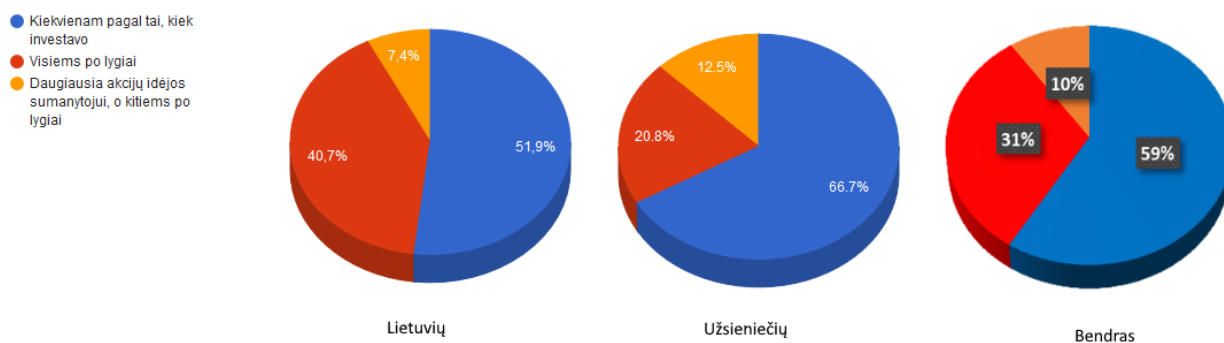
7 pav. Verslo rūšis

Beveik vienodai pasiskirstė atsakymai į klausimą, kokią juridinę formą būtų pasirinkta verslui. Tiesa, užsieniečiai nepasirinko mažosios bendrijos statuso, bet tikriausiai dėl to, kad pas juos tokio statuso tiesiog nėra. (8 pav.)

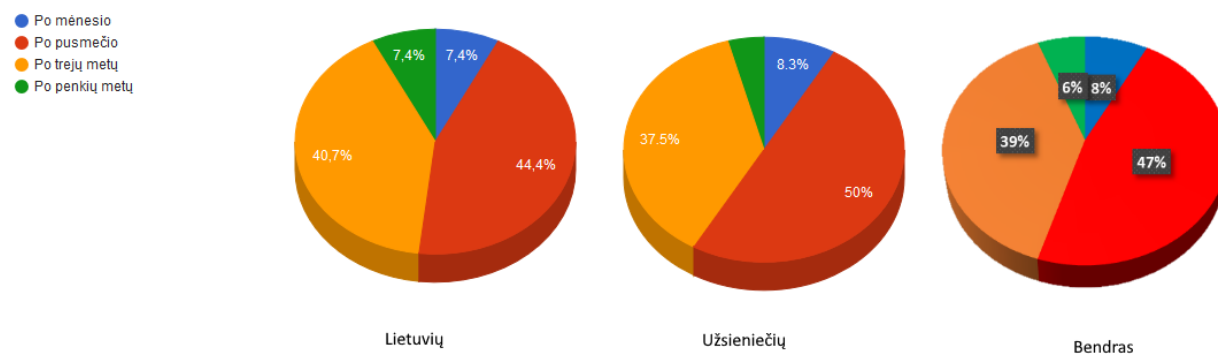
8 pav. Juridinis būsimos verslo įmonės statusas

Gerokai išsiskyrė atsakymai, kaip dalintųsi būsimos įmonės turtą su bendraturčiais. Kiekvienam turto skurtų tiek, kiek kas investavo į įmonės veiklą, taip teigė pusė Lietuvos apklausos dalyvių ir net 67 proc. užsieniečių. Net 40 proc. lietuvių akcijas pasidalintų po lygiai. Tai gali tapti kliūtimi priimant strateginius sprendimus ar parduodant verslą. (9 pav.)

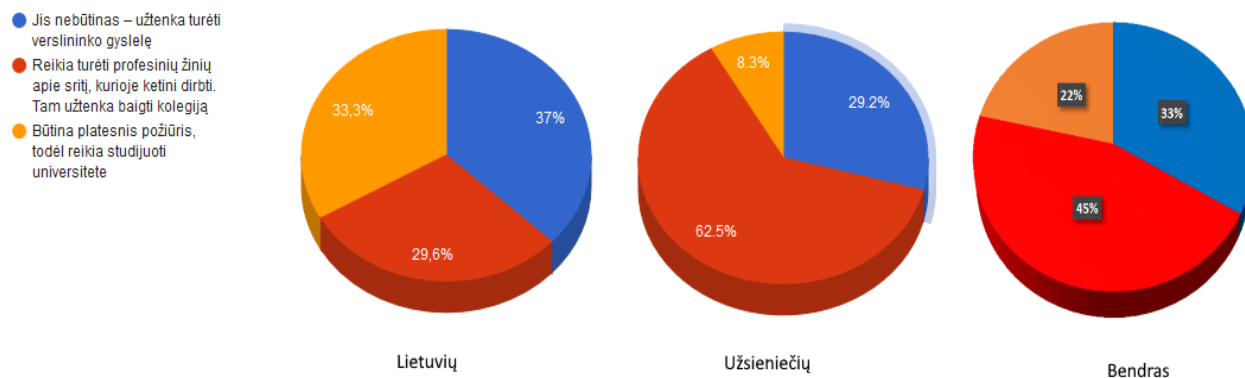
9 pav. Akcijų dalijimasis tarp bendrasavininkų

Tiek lietuviai, tiek užsieniečiai supranta, kad versle pirmiausiai reikia investuoti, o kol gausi grąžą, kažkiek užtruks. Daugiausiai respondentų mano, kad pirmąjį atlyginimą sau išsimokėti galėtų po pusmečio. (10 pav.)

10 pav. Sava alga

Kardinaliai išsiskyrė nuomonė apie tai, kokio išsilavinimo reikia norint įkurti verslą (11 pav.).

11 pav. Išsilavinimo reikšmė verslo kūrimui

Net trečdalis lietuvių mano, kad tam reikalingas universiteto diplomas. Užsienyje šį atsakymą pasirinko tik 8 proc., o 63 proc. nurodė, kad reikia profesinių žinių, todėl užtenka baigti kolegiją.

Išvados

Išanalizavus apklausos rezultatus, galima daryti šias išvadas:

1. Pagrindinė priežastis, skatinanti imtis verslo, tai yra noras prasigyventi, užsidirbti pinigų. Tokią priežastį nurodė ketvirtadalis apklausos dalyvių.
2. Nuo minties nesiimti savo verslo Lietuvos jaunimą atgraso pradinio kapitalo trūkumas, užsienio šalių jaunimą – baimė, kad nepasiseks verslo plėtra.
3. Užsieniečiai jaučiasi kur kas labiau užtikrini finansiškai. Nuosavo kapitalo pagrindu verslą steigtų 58 proc. užsienio šalių respondentų, Lietuvoje šį variantą asmeninio verslo steigimui pasirinktų tik 44 proc.
4. Tiek lietuviai, tiek užsieniečiai supranta, kad versle pirmiausiai reikalingos investicijos, o kol bus gauta grąža, kažkiek užtruks. Daugiausiai respondentų mano, kad pirmąjį atlyginimą sau išsimokėti galėtų po pusmečio.
5. Lietuviai labai sureikšmina universiteto diplomą, kad jis reikalingas norint kurti verslą, taip nurodo net trečdalis apklausos dalyvių. Užsienyje šį atsakymą pasirinko tik 8 proc., o net 63 proc. nurodė, kad reikia profesinių žinių, kurias gautų baigę kolegiją.

Literatūra

1. V. Mačiekus, *Planinė ekonomika* [interaktyvus] [žiūrėta 2020 balandžio 10]. Prieiga per internetą: <<https://www.vle.lt/Straipsnis/planine-ekonomika-5298>>.
2. *Verslumas Lietuvoje: 2 iš 3 lietuvių skeptiškai vertina šalies palankumą pradėti verslą*. 2019. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 balandžio 10]. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/darbas/darbo-rinka/verslumas-lietuvoje-2-is-3-lietuviu-skeptiskai-vertina-salies-palankuma-pradeti-versla.d?id=82825261>>.
3. *Amway Global Entrepreneurship Report 2018 examines intrinsic and extrinsic aspects of entrepreneurship*. 2018. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 balandžio 08]. Prieiga per internetą: <<https://www.amwayglobal.com/newsroom/amway-global-entrepreneurship-report-2018-examines->

i>ntrinsic-extrinsic-aspects-entrepreneurship-risk-finances-obstacles-personal-service-valued-digital/

4. D. Pabiržis, *Lietuviai trokšta turėti savo verslą, tačiau visiškai netiki savo galimybėmis*. 2018. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 balandžio 09]. Prieiga per internetą:

<<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2018/04/09/lietuviai-troksta-tureti-savo-versla-taciau-visiskai-netiki-savo-galimybes>>

5. R. Dževeckytė, *Jaunimas verslo imtis nori, bet tik retas žino, nuo ko pradėti*. 2018. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 balandžio 09]. Prieiga per internetą:

<<https://www.vz.lt/verslo-valdymas/2018/11/17/jaunimas-verslo-imtis-nori-bet-tik-retas-zino-nuo-ko-pradeti>>

6. *Tarptautinio studentų verslumo tyrimo rezultatai: kokią vietą užima Lietuva?* 2019. [interaktyvus] [žiūrėta 2020 balandžio 10]. Prieiga per internetą:

<<http://alkas.lt/2019/05/11/tarptautinio-studentu-verslumo-tyrimo-rezultatai-kokia-vieta-uzima-lietuva/>>

YOUTH DON'T WANT TO START THEIR OWN BUSINESS

Summary

Your own business consumes you and never lets you go – at least that is what other entrepreneurs are saying. And while business entices with the opportunity to make money, to freely implement their ideas, not to have a boss over their head, not everyone decides to create it.

Various studies show that young people are the least afraid to take risks when starting a business. Therefore, we conducted a survey and researched the opinions of our peers - what they think about owning a business and what are the most common reasons that discourage them from doing so. The analysis of the survey data shows that young people - both in Lithuania and abroad - are indeed entrepreneurs, but the prospects of creating a company are weighed responsibly.

KRIPTOVALIUTOS BEI JŲ ĮTAKA EKONOMIKAI

Igoris Symon, Audinga Upenieks

Moksliniai vadovai – lektorius Darius Lokutijevskis,

lektorė Inga Pašiušienė, doc.dr. Erstida Ulvidienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Bitcoin, Ethereum ir Litecoin – tai virtualios valiutos, dar kitaip vadinamos kriptovaliutomis. Kriptovaliutos yra labai populiarios ir sakoma, kad tai pakeis ateities mokėjimus ir yra konkurencinga inovacija bankų atžvilgiu. Bankai bijo kriptovaliutų plėtojimosi, nes ilgą laiką patys bankai vengė vyriausybės reguliavimo, o dabar atsiradus kriptovaliutomis, kurios yra visiškai nereguliuojamos ir labai patinka žmonėms, bankai netiesiogiai kovoja prieš jas, bet tuo pačiu supranta, kad blockchain technologija yra saugi mokėjimų ateitis ir patys bankai diegiasi savo saugius blockchain protokolus. Taigi, ar kriptovaliutomis pavyks konkuruoti su bankais ir pasiekti planuotus 25 \$ - 500 \$ tūkst. už vieną Bitcoiną ribą – parodys laikas. Tai, kad kriptovaliuta yra nereguliuojama ir čia laikoma daug juodųjų pinigų, yra minusas, nes taip nuslepiami mokesčiai ir vyriausybės negauna pajamų. Bet Bitcoin yra pirmoji valiuta, kuri realiai pademonstravo proof-of-work (vertė už darbą) algoritmą. T. y. sukurti vieną Bitcoiną (2017 metų rugsėjį) kainavo apie 1000 \$, ir ši suma vis augo, todėl tikėtina, kad augs ir Bitcoino kaina. Bet ar kada susimąstėte kiek kainuoja sukurti 5000 JAV dolerių? Praktiškai nieko – tiesiog atspausdinti. Čia ir yra didžioji kova tarp popierinės valiutos ir elektroninės: daugelis suvokia, kad FED, ECB, Kinijos bankas spausdina tiek pinigų, kiek reikia, o tai ir smukdo ekonomikas ir iššaukia dideles valstybių skolas. Kai kurios šalys net nesusidoroja su pinigų spausdinimo problemomis, pavyzdžiui Zimbabvė ar Venesuela, kur norint nusipirkti pieno, į turgų žmonės eina su glėbiu popierinių pinigų. Bitcoin Lietuvoje yra taip pat gana populiarius, tačiau Lietuvos banko pozicija dėl kriptovaliutų yra neigiama: Bitcoin vadinamas burbulu ir nepripažįstamas kaip atsiskaitymo priemonė. Nors Fintech sritį Lietuvos bankas labai skatina.

Straipsnio tikslas – atskleisti kriptovaliutų įtaką ekonomikai.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išnagrinėti kas yra kriptovaliuta.
2. Išsiaiškinti kriptovaliutų daromą įtaką ekonomikai.
3. Apžvelgti kriptovaliutų kurso kitimą.

1. Kriptovaliuta bei jos rūšys

Bitcoin. Bitcoinas, kaip decentralizuota skaitmeninė valiuta, per pastaruosius kelis mėnesius pasiekė labai aukštas pozicijas ir vis dar smarkiai kyla. Per praėjusį mėnesį ši valiuta pirmą kartą

išaugo iki 10 tūkstančių JAV dolerių. Tai yra dvigubai daugiau nei dar praėjusį mėnesį ir tai yra dešimt kartų didesnė suma, lyginant su 2017 metų sausio mėnesiu. Na, o lyginant dar su 2010 metais, tai jau yra 100 000 kartų vertingesnė valiuta. Dauguma žmonių naudojami esama kriptovaliutos tendencija, kai kurie jų netgi parduoda savo namus tam, kad galėtų įsigyti bitcoin.

Tačiau, kas gi tas bitcoinas? Šiame straipsnyje aptariama ši 21 amžiaus valiuta, kuri egzistuoja tik kibernetinėje erdvėje. Tai pirmoji kriptovaliuta pasaulyje. Ši skaitmeninė pinigų forma naudojama šifravimo metodu, siekiant užtikrinti sandorius ir kontroliuoti naujų piniginių vienetų kūrimus. Kriptovaliutų kūrimo plane buvo numatyta sukurti tokią skaitmeninę valiutą, kurios nekontroliuotų jokios vyriausybės institucijos. Tai suteikia galimybę prekiauti ir pirkti pasauliniu mastu, nesudarant jokių papildomų išlaidų ir nenurodant savo tapatybės. Be bitcoin dar yra ir kitų, „antrosios kartos“ valiutų, pavyzdžiui, *Ethereum* arba *Litecoin*. Iš esmės kriptovaliuta yra tam tikras eilės numeris – kodas – instrukcijos, kurios yra naudojamos kompiuterių programavimui. Tačiau bitcoin galima įsigyti ir keisti į kai kurias prekes ar paslaugas, kaip, kad tai darome su grynaisiais ar banko kortelės pinigais. Bitcoin sukūrė paslaptingas kūrėjas, kurio slapyvardis yra Satoshi Nakamoto. S.Nakamoto teigė, kad ši valiuta naudoja kriptografinį įrodymą, o ne pasitikėjimą, leidžiantį bet kurioms dviem norinčioms šalims tiesiogiai tarpusavyje sudaryti sandorius be patikimos trečiosios šalies. Ši valiuta yra tarptautinė, ji neturi savo pilietybės, nėra priklausoma nuo centrinių bankų ir kitų vyriausybinių organizacijų. Taip pat ji yra kriptografiškai saugi. Įmokų suvedimas į bloko grandis („blockchain“) yra palaikomas vartotojų ir jų kompiuterio galios. Jie yra apdovanojami naujai sugeneruotais bitcoinais. O visa ši procedūra vadinasi bitcoin kasimu („mining“). Kaip ir daugelį dalykų, bitcoin vertę nulemia pasiūla ir paklausa. Nauji bitcoin išleidžiami maždaug per 10 minučių (25 monetos). Bitcoin galima gauti įvairiais būdais, galima juos priimti kaip mokestį už prekes ar paslaugas, taip pat galite juos nusipirkti tiesiogiai iš privačių asmenų arba specialių tinklalapių, vadinamų "mainais", kurie pakeičia įprastą valiutą bitcoinais. Bitcoin piniginės yra tiesiog specialiai suprojektuotos programos, kuriose yra saugomas jūsų bitcoin, taip pat, kaip įprasta piniginė saugo jūsų pinigus. Piniginės gali būti naudojamos stacionariame kompiuteryje arba išmaniajame telefone ir gali būti saugiai saugomos žiniatinklyje, tam kad būtų galima bet kada ir patogiai jas pasiekti. Kasimas yra sudėtingas procesas, kurio metu sprendžiama sudėtinga matematikos „problema“, kuri atima tiek laiko, tiek skaičiavimo galios. Kuo galingesnis kompiuteris – tuo greičiau galite atlikti kasimo veiksmus. Dabar yra prieinama ir specialiai sukurta bitcoin kasimo aparatinė ir programinė įranga – kiekvienas kasėjas taip pat išsprendžia dvigubą funkciją, kai jie apdoroja ir saugo sandorius bloko grandinėje. Tačiau kuo daugiau yra kasėjų – tuo gali būti sunkiau rinkti bitcoin.

Etherum. Ši kriptovaliuta ne konkuruoja su bitcoinu, o papildo jį. Ji nėra naudojama kasdienėms reikmėms ar mokėjimams. Tačiau ethereum yra naudojama, norint kurti naujas

programas. Kaip bebūtų gaila, dauguma internetinių parduotuvių nepriima šios valiutos. Taigi tai daugiau yra bitcoino priedas.

Litecoin. Jeigu bitcoin galėtume sulyginti su auksu, tuomet litecoin galėtume įvardyti kaip sidabrą. Šios valiutos veikimo principas yra panašus į bitcoino. Tiesiog jo vertė yra mažesnė. Vienas iš litecoin privalumų yra tas, kad jį yra lengviau kasti. Taip pat yra paprasčiau atlikti pervedimus iš vieno žmogaus kitam, dėl greitesnio bloko generavimo. Šią valiutą galima atsisiųsti iš jos oficialios svetainės. Ji yra visiškai užkoduota ir saugi. Tad litecoin tinka visiems pradedantiesiems investuotojams.

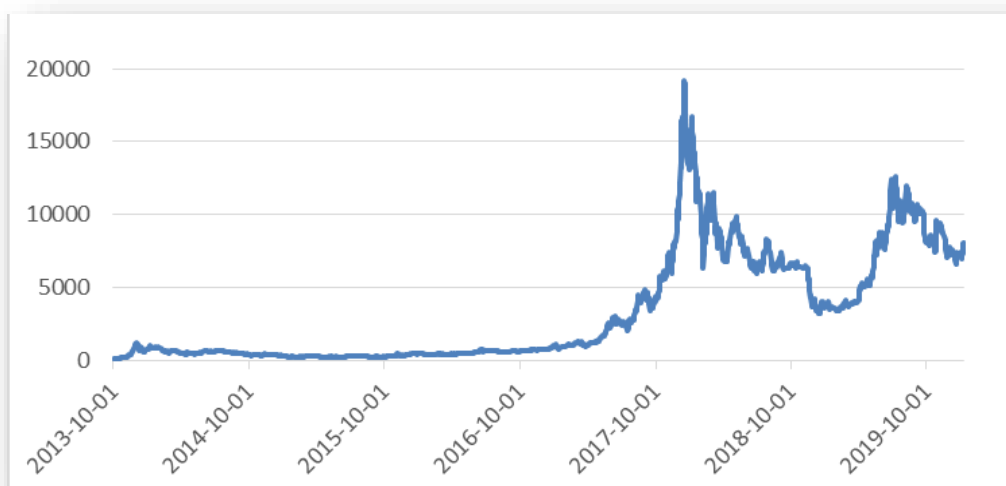
2. Kriptovaliutų įtaka ekonomikai

Pinigus daugelis laiko vienu iš vertingiausių dalykų pasaulyje, dažnai ir pačiu svarbiausiu gyvenimo tikslu. Pinigai visada yra reikalingas vienetas šiuolaikinėje ekonomikoje prekėms įsigyti arba paslaugoms teikti. Istorijoje pinigai turėjo daugybę formų, o seniausia jų – paprastieji mainai tarp žmonių. Neturėję visuotinai pripažintos valiutos, žmonės tiesiogiai mainydavo vieną daiktą už kitą. Tačiau šis būdas yra labai neefektyvus ir neveiksmingas, nes norint rasti tai, ką žmogus nori gauti už savo turimą daiktą, kurį yra pasiryžęs mainyti, gali būti gana sudėtinga. Todėl laikui bėgant atsirado nauja prekių mainymo sistema. Maždaug 600 m. pr. kr. pirmoji oficiali valiuta buvo įgalinta. Popierinės valiutos patekimas į rinką privertė atsisakyti primityvių mainų. Šiuolaikinėje ekonomikoje pagrindinė valiuta yra realūs materialūs pinigai, teisėta mokėjimo priemonė, kurią saugo vyriausybė, taikydama reglamentus ir leisdamą įstatymus, kurie sukuria unikalią vertę pinigams. Dabar pinigus teikia šalių centriniai bankai, kurie stabilizuoja valiutą ir ją leidžia pagal nustatytas pinigines teises. Technologijoms ir naujovėms klestint, atsirado nauji pinigų gaminimo būdai. Pati naujausia tarp prieštaringai vertinamų piniginių naujovių yra kriptovaliutos – internetinė valiutos forma, kuri dažnai vadinama skaitmeniniais pinigais ar elektronine valiuta. Svarbiausia kriptovaliutos ypatybė yra ta, kad ji nėra išleista centrinio banko, taip pat neapsaugota teisiniais reglamentais ar įstatymais, dėl to ją sudėtingiau reguliuoti valstybės įsikišimu. Priešingai nei akcijų rinkoje, kur reikia išmanyti įmonės veiklos sritį, specifiką ir t. t., kriptovaliutų rinkoje tereikia noro, pinigų, drąsos bei naivaus tikėjimo, kad ateityje kaina augs. Nes nei nedarbo lygis, nei uraganas, paveikęs kavamedžių auginimo galimybes kur nors Pietų Amerikoje, kriptovaliutų kainos nepaveiks – ją veikia tik rinkos paklausa. Svarbiausias aspektas, kuo kriptovaliutos skiriasi nuo įprastų pinigų, yra ribotas jų kiekis. Technologijos blockchain programinis kodas numato, koks bus galutinis tos kriptovaliutos kiekis rinkoje. Jis iš anksto nustatomas ir nebegalės būti pakeistas vos startavus. Pavyzdžiui, bitcoino iš viso bus išleista 21 milijonas. Ir nė vieno daugiau. Toliau rinkoje dalyvaus tik tas 21 mln. bitcoino, niekas negalės prispausdinti naujų, visi prekiaus tik jau esamais. Tai užkerta kelią infliacijai ir finansų rinkų

manipuliavimui ar reguliavimui, kaip su įprastais pinigais daro centriniai bankai. Kriptovaliuta tapo kone tobulu laisvosios rinkos atributu, nes tik rinka nustato valiutos vertę, o ne valdžios institucijos.

3. Kriptovaliutų kurso kitimas

Bitcoin kaina yra labiausiai priklausoma nuo paklausos ir pasiūlos santykio svyravimų rinkoje, kuriuos lemia pasaulio politikų komentarai kriptovaliutų atžvilgiu, jų teisinis reguliavimas, naujienos iš biržų, ypač kai jos susijusios su virtualių pinigų vagystėmis ir kitų, dažnai, deja, subjektyvių priežasčių. Bitcoino kainos pokyčiai labai greitai paveikia ir kitų kriptovaliutų, ypač veikimo principu panašių į Bitcoin, kainas. Ypač stiprią įtaką tai turi Litecoin kriptovaliutos kainai, kai tuo tarpu Ethereum ar Ripple kainos gali būti paveiktos mažiau dėl šiek tiek kitokios technologijos ir kitokių šių kriptovaliutų panaudojimo galimybių.

1 pav. Bitcoin kriptovaliutos kurso kitimas 2013 – 2019 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal: Bitcoin kaina realiu laiku. (n. d.).

2 pav. Ethereum kriptovaliutos kurso kitimas 2015 – 2019 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal: Ethereum. (n. d.)

3 pav. Litecoin kriptovaliutos kurso kitimas 2019 metais.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal: Litecoin. (n. d.).

Kaip matome (žr. 1, 2 ir 3 pav.) kriptovaliutų kaina yra labai nepastovi, kintanti ir per dieną gali nukristi 40 proc. bet gali tiek pat ir pakilti. Tačiau kuo didesnės investicijos bus į Bitcoino kasyklas, tuo didesnę užnugarį ši valiuta turės, nes investuotojai, įtakingi verslininkai ir toliau stengsis plėtoti nepriklausomos valiutos idėją. Šiuo metu kriptovaliutos susiduria su legalizavimo ir tapimu šalies valiuta klausimu, tačiau tai nėra įmanoma dėl to, kad pati kriptovaliuta, jos veikimas ir sąskaita yra anoniminiai, o norint integruotis į tam tikrą šalies ekonomiką, tampant antrine valiuta, reikia žinoti kiek tam tikras asmuo turi kriptovaliutų sąskaitoje.

Išvados

1. Išanalizavus kriptovaliutų sampratą, išsiaiškinome jog, kriptovaliuta – XXI amžiaus valiuta, egzistuojanti tik kibernetinėje erdvėje. Kuriant kriptovaliutą, buvo numatyta sukurti tokią skaitmeninę valiutą, kurios nekontroliuotų jokios vyriausybės institucijos, tai suteikia galimybę prekiauti ir pirkti pasauliniu mastu, nesudarant jokių papildomų išlaidų ir nenurodant savo tapatybės. Ši valiuta yra tarptautinė, ji neturi savo pilietybės, nėra priklausoma nuo centrinių bankų ir kitų vyriausybinių organizacijų, taip pat ji yra kriptografiškai saugi. Kriptovaliutą galima įsigyti įvairiais būdais: galima ją priimti kaip mokestį už prekes ar paslaugas, taip pat galima ją nusipirkti tiesiogiai iš privačių asmenų arba specialių tinklalapių, vadinamų „mainais“, kurie pakeičia įprastą valiutą kriptovaliuta.

2. Išnagrinėjus kriptovaliutų daromą įtaką ekonomikai, pastebime, kad kriptovaliutų kainai įtakos turi rinkos paklausa. Svarbiausias aspektas, kuo kriptovaliutos skiriasi nuo įprastų pinigų –

ribotas jų kiekis. Technologijos blockchain programinis kodas numato, koks bus galutinis tos kriptovaliutos kiekis rinkoje. Jis iš anksto nustatomas ir nebegali būti pakeistas vos startavus. Taip užkertamas kelias infliacijai ir finansų rinkų manipuliavimui ar reguliavimui, kaip su įprastais pinigais daro centriniai bankai. Kriptovaliuta tapo kone tobulu laisvosios rinkos atributu, nes tik rinka nustato valiutos vertę, o ne valdžios institucijos.

3. Apžvelgus kriptovaliutų kainų kurso kitimą, pastebima, kad kriptovaliutų kaina yra labai nepastovi ir kintanti. Dėl itin didelės kainų dinamikos (per dieną gali nukristi 40 proc., bet gali tiek pat ir pakilti) ši kriptovaliuta yra itin mėgiama ne tik tarp investuotojų, bet ir tarp spekuliantų Forex rinkoje. Investuotojai bei įtakingi verslininkai investuoja į ją norėdami išlaikyti nepriklausomos valiutos idėją. Nuolatinis Bitcoin kurso kitimas yra itin teigiamas bruožas kuomet kalbama apie spekuliaciją valiutomis ar investavimą, bet jis yra visiškai nepriimtinas, kuomet kalbama apie kasdienį naudojimą (pvz., šiandien suvalgyti pietūs ateityje gali kainuoti kaip naujas automobilis arba prabangios atostogos, todėl kasdienai ši valiuta per daug rizikinga).

Literatūra

1. 6 Kriptovaliutos, apie kurias verta žinoti. (n. d.) Prekyba kriptovaliuta. Prieiga per internetą: https://www.prekybakriptovaliuta.lt/kriptovaliutos/6-kriptovaliutos-apie-kurias-verta-zinoti?fbclid=IwAR1uurLe85TdFa_4lFpAYfHz_TqGL0h9BcmVoKuJNk2mxdaevkN-Bku7mhA.
2. Ethereum. (n. d.) Coindesk. Prieiga per internetą: https://www.coindesk.com/price/ethereum?fbclid=IwAR3ENbdlHWd5VHN5YHj3pwfoLLpLG-9ozkdiLoFtQVsQCDSFX_XYp1cMTxk.
3. Kas yra bitcoins? Viskas, ką reikia žinoti apie sparčiai augančią kriptovaliutą. (n. d.) Prekyba kriptovaliuta. Prieiga per internetą: https://www.prekybakriptovaliuta.lt/kriptovaliutos/kas-yra-bitcoins-viskas-ka-reikia-zinoti-apie-si%C4%85-sparciai-augancia-kriptovaliuta?fbclid=IwAR1jetOA83_pSOQlth0C4ZveL2xUnaQVYOAkBkyg-iCS8veyszZFk9Cb8W8.
4. Litecoin. (n. d.) Coindesk. Prieiga per internetą: https://www.coindesk.com/price/ethereum?fbclid=IwAR3ENbdlHWd5VHN5YHj3pwfoLLpLG-9ozkdiLoFtQVsQCDSFX_XYp1cMTxk.
5. Paulaitis, P. (2017) *Kriptovaliutos šiandien – investicijų magnetas, rytoj – bomba*. Valstybė. Prieiga per internetą: <https://www.valstybe.eu/straipsnis/kriptovaliutos-siandien-investiciju-magnetas-rytoj-bomba/?fbclid=IwAR0tKDQDqKpHaw9KzP1RmixOl-i1QWsJVNxB9L5kdf3NAz3J5xpsMRTl144>.
6. Topcom. (2019) *Kriptovaliutos galimybės ir grėsmės*. Topcom IT naujienos ir apžvalgos. Prieiga per internetą: <https://topcom.lt/kriptovaliutos-galimybes-ir-gresmes/?fbclid=IwAR3NuSqX6ArmPQ1VDGQ1twztis0hwZaH8UTmzl8iYEIfIDQ2sJZiFX6FtGM>.

CRYPTO CURRENCIES AND THEIR IMPACT ON THE ECONOMY

Summary

After analyzing the concept of cryptocurrencies, we found out that cryptocurrency is a 21st century currency that exists only in cyberspace. The creation of the cryptocurrency involved the creation of a digital currency that would not be controlled by any government agency, allowing for global trading and buying at no extra cost and without identifying oneself. This currency is international, it does not have its own citizenship, it is not dependent on central banks and other governmental organizations, and it is cryptographically secure. Cryptocurrency can be purchased in a variety of ways: it can be accepted as payment for goods or services, or it can be purchased directly from private individuals or from special websites called “exchanges” that replace the regular currency as a cryptocurrency.

Analyzing the impact of cryptocurrencies on the economy, we notice that the price of cryptocurrencies is influenced by market demand. The most important aspect of how cryptocurrencies differ from ordinary money is their limited quantity. The technology blockchain code predicts the final amount of that cryptocurrency on the market. It is preset and cannot be changed as soon as it starts. This prevents inflation and the manipulation or regulation of financial markets, as central banks do with ordinary money. The cryptocurrency has become an almost perfect attribute of the free market, as only the market determines the value of the currency, not the authorities.

Looking at the change in the exchange rate of cryptocurrencies, we notice that the price of cryptocurrencies is very volatile and volatile. Due to the extremely high price dynamics (it can fall by 40% per day, but can rise as much), this cryptocurrency is very popular not only among investors, but also among speculators in the forex market. Investors and influential entrepreneurs invest in it to maintain the idea of an independent currency. The constant change in the bitcoin exchange rate is a very positive feature when it comes to currency speculation or investing, but it is completely unacceptable when it comes to everyday use (e.g. eating lunch today can cost as a new car or a luxury holiday in the future, so this currency is too much for everyday life). risky).

KRIPTOVALIUTOS. GRĖSMĖ AR GALIMYBĖS

Rugilė Skrebutėnaitė, Paulius Šadzevičius

Mokslinė vadovė – lektorė Sigita Juzėnienė

Vilniaus Kolegijos, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Vis dažniau pasaulyje yra susiduriama su virtualiais pinigais. Kriptovaliutos - tai yra valiutos, leidžiančios anonimiškai atlikti internetinius mokėjimus tiesiogiai tarp vartotojų, nesinaudojant bankais ar kitais tarpininkais. Vieni teigia, kad tai perspektyvi investavimo kryptis, jų naudojamos technologijos ateityje gali tapti atsiskaitymo priemonių pagrindu ir drąsiai, daug negalvodami į kriptovaliutas investuoja. Kiti yra nusiteikę skeptiškai ir abejoja dėl šių valiutų patikimumo.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti virtualių valiutų grėsmes ir galimybes.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išnagrinėti kaip atsirado kriptovaliutos.
2. Išanalizuoti kriptovaliutos veikimo principus.
3. Pateikti valiutos galimybes ir grėsmes.

1. Kriptovaliutų atsiradimas.

Pirmosios kriptovaliutos – bitkoino – atsiradimo istorija yra gana paslaptinga. 2008 m. pabaigoje internete buvo paskelbtas Satoshi Nakamoto vardu pasirašytas mokslinis darbas, pristatantis veikimo principą, o 2009 m. pradėjo veikti ir pati programa. Tačiau Satoshi Nakamoto yra tik pseudonimas: niekas nežino, koks žmogus, o gal žmonių grupė po juo slepiasi. Internetu sklindo įvairios teorijos, buvo ir žmonių, kurie tvirtino esantys Satoshi Nakamoto, bet vienos nuomonės dėl S.Nakamoto tapatybės nėra.

Kai 2009 m. į vieną programuotojų suvažiavimą atėjo pirmasis pranešimas apie kriptovaliutų „išradimą“, galima manyti, kad ir prasidėjo ta bitkoinų era. Iš tikrųjų viskas prasidėjo kaip utopija 2008 m. krizės įkarštyje, kai visiems paaiškėjo, kad vyriausybės kartu su bankininkais šią krizę ir sukėlė. Tuomet grupė technologų bei programuotojų sumanė tokį projektą - sukurti autonomiškai veikiančios vyriausybės, kuri savaime leidžia virtualius pinigus, analogą. Tačiau visa tai atrodė sunkiai įmanomas reikalas tiek technologiškai, tiek politiškai. (*Valdemaras Katkus, Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signataras ekonomistas, 2018 m.*)

Iki 2012–2013 m. bitkoinus žinojo ir jais domėjosi tik entuziastai, bet jų žinomumas ir populiarumas augo. Daugelį sužavėjo pati idėja, kad pasaulyje gali egzistuoti saugi ir anonimiška valiuta, nepriklausoma nuo jokios valstybės centrinio banko, nuo jokios šalies įstatymų, nuo jokio banko galios. Galiausiai buvo peržengta ta plona riba, kai nišinis reiškinys tampa masiniu. Dar

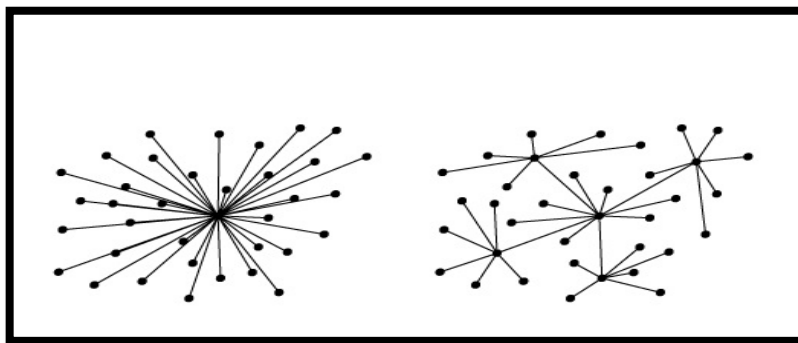
2013 m. pradžioje vieno bitkoino vertė siekė keliolika dolerių, bet jau metų pabaigoje, daugeliui suskubus investuoti į naująjį „aukso puodą“, vieno bitkoino vertė perkopė tūkstantį dolerių. 2015 m. bitkoino kaina vėl buvo nusmukusi iki 222 dolerių ir paskatino kalbas, kad burbulas jau sprogo ir bitkoinai populiarumo nebesusigražins niekada, tačiau nuo 2016 m. pradžios jų vertė gana stabiliai kyla. Atsirado ir daug kitų kriptovaliutų. Žmonės, kuriems patiko valiutos decentralizacijos idėja ir bitkoinų veikimo principas, bet nepatiko konkrečios detalės, „pasiskolino“ bitkoinų veikimo principą ir ėmė kurti savo kriptovaliutas.

2. Kriptovaliutų veikimo principai.

Virtualių valiutų veikimas yra paremtas „*BlockChain*“ technologija. Tai yra P2P (peer-to-peer) principu veikianti ryšio technologija. Operacija vyksta tiesiogiai tarp vartotojų turinčių lygias teises, susijungusių į tinklą, vengiant bet kokios trečiosios šalies įsikišimo.

Apibūdinti pačią technologiją yra be galo sudėtinga, nes tam, kad ją suprasti, reikia ir specifinių žinių. Lengviausia būtų teigti, jog „*BlockChain*“ technologija yra tai, kas padeda išvengti centralizuotų sistemų ir trečiųjų šalių. Pavyzdžiui, kalbant apie finansus, Bitcoin valiuta (kuri veikia pagal „*Blockchain*“ technologiją) yra decentralizuota, o tai reiškia, kad visa informacija apie operacijas yra saugoma pačioje sistemoje, o ne tarpininkaujant trečiajam asmeniui, tokiam kaip – finansų įstaiga, vyriausybė ir kt. Visą informaciją saugo blokai, o kiekvienas blokas jungiasi vienas su kitu. Šitaip sudaroma blokų grandinė, ką ir sako pats pavadinimas – Blockchain.

Kuo skiriasi mums įprastos centralizuotos sistemos nuo decentralizuotų? Kalbant vaizdžiai, tradicinių ir centralizuotų sistemų pavyzdys galėtų būti, kai informacija apie finansines operacijas yra saugoma el. bankininkystės sistemoje (trečiasis asmuo, kuris teikia informaciją vyriausybės institucijoms), jeigu kalbėtume apie įprastą bankininkystę. Bitkoinai išsiskiria tuo, jog nėra jokios sistemos ir duomenys saugomi tarp vartotojų (kompiuterių tinkle), tiesiog visoje grandinėje. Bitkoinų naudotojai sudaro pačią sistemą, kurioje saugoma informacija apie operacijas. Dėl šios priežasties Blockchain technologija yra ypač saugi ir daug saugesnė nei naudojantis įprastinėmis bankininkystės sistemomis.

2 pav. Kairėje – centralizuota sistema, dešinėje – decentralizuota sistema. Šaltinis: <http://www.kriptovaliutos.lt/technologija/blockchain-technologija/>.

Kalbant apie Blockchain technologijos saugumą, teoriškai joks trečiasis asmuo nepajėgtų įsilaužti į sistemą ir pakeisti informacijos apie operacijas, kitaip sakant pavogti jūsų pinigus. Kad tai iliustruoti, galima Blockchain'ą įsivaizduoti kaip didelį namą, kurį nuolatos stato daugybė sistemos dalyvių – statybininkų. Norinti šį namą „nulaužti“ arba įterpti savo paties bloką (plytą) su neteisinga informacija, reiktų perstatyti namą nuo norimo pakeisti bloko ir tą padaryti taip, kad nė vienas statybininkas to nepastebėtų ir dargi greičiau negu jie pastatys naują bloką. Tai praktiškai neįmanoma su šiuolaikinėmis technologijomis.

3. Virtualios valiutos galimybės ir grėsmės.

Kiekviena pasaulio sistema turi tiek teigiamų, tiek neigiamų savybių. Kriptovaliutos – ne išimtis. Teigiamos virtualios valiutos Žemiau esančioje lentelėje, yra pateikti kriptovaliutų naudojimo privalumai ir trūkumai.

1 lentelė. Kriptovaliutų naudojimo privalumai ir trūkumai

Privalumai	Trūkumai
Atsiskaitymų konfidencialumas	Sunkiai prognozuojama, svyruojanti vertė
Atsiskaitymų greitumas	Galimybė prarasti investuotus tradicinius pinigus
Pigesnės finansinės paslaugos	Galimi sukčiavimo atvejai
Papildomos investicijų galimybės	Galimybė kriptovaliutas naudoti nelegaliai veiklai
Galimybė išvengti praradimų krizės atveju	Patikimumo neužtikrinimas
Operacijų tarptautiškumas	

Sudaryta autorių. Šaltinis: <https://www.journals.vu.lt/BATP/article/view/12762/11498>.

Bitkoinų yra 21 mln. vienetų ir šis skaičius niekada nekinta, todėl jie negali kristi dėl infliacijos. Virtualios valiutos priklauso nuo žmonių, nes kuo daugiau asmenų nori įsigyti kriptovaliutos, tuo jos vertė yra didesnė. Skirtingai negu įprastos valiutos, tokios kaip doleriai ar eurai, kriptovaliutos nėra išleidžiamos centrinių bankų ir nėra prižiūrimos jokios šalies valdžios institucijų. Kriptovaliutų vienetai sukuriama vykstant technologiniam procesui, vadinamam „kasimu“ (panaudojus kompiuterių resursus galima kriptovaliutų įgyti nemokamai – išsprendus matematines problemas, stebint, kad procesai vyktų sklandžiai ir skaidriai).

Kaip vienas pagrindinių kriptovaliutų privalumų yra įvardytas anonimiškumas, kuris kelia daugiau nerimo nei vertės. Tačiau kriptovaliutų šalininkai teigia, kad jų anonimiškumas yra tik mitas. Iš vienos pusės tai yra tiesa, nes kiekvienas kriptovaliutos turėtojas gali matyti kiek, kada ir kokia elektroninė pinigine persiuntė virtualią valiutą. Tačiau tai dar nereiškia, kad galima identifikuoti, kokiam asmeniui priklauso ta pinigine ir iš kur jis gavo pinigus.

Niekas netrukdo tam pačiam žmogui turėti šimtus ar tūkstančius nežinomų el. piniginių, atlikti dešimtis pervedimų tarp savo paties piniginių ir taip paklaidinti pinigų kilmę. Tuomet tampa neįmanoma susekti tą, kuris gavo kriptovaliutą iš nelegalios veikos ir tą, kuris nori pakeisti virtualią valiutą į tikrus pinigus, net jeigu galutinis gavėjas yra identifikuotas kriptovaliutos keitykloje.

Iš tiesų nusikaltėliams net nereikia išsiginčioti kriptovaliutos, nes su ja jie gali nusipirkti ginklų, narkotikų ar tiesiog atsiskaityti už legalias paslaugas ar prekes. Taip pat jiems nereikia naudotis valiutų keityklomis, nes jie tiesiog juos gali išsikeisti su kitais žmonėmis. Tokių skelbimų, siūlančių iškeisti, parduoti bitkoinus ar kitas kriptovaliutas už grynuosius, yra ir Lietuvoje. Tad net ir keityklų reguliavimas neužkirstų kelio nusikalstamai veiklai ir terorizmo finansavimui.

Kadangi kriptovaliutos niekaip nėra reglamentuotos, traktuojama, jog tokia atsiskaitymų ir mokėjimų veikla nepatenka į Lietuvos teisės aktais reglamentuojamą sritį, ir todėl mokėjimus ir atsiskaitymus virtualiosiomis valiutomis vykdantys subjektai šių reikalavimų nesilaiko ir nėra prižiūrimi nei Lietuvos banko, nei FNTT.

Kriptovaliutos ateitis yra atvira interpretacijai. Kredito kortelių, debetinių kortelių ir internetinių bankų sąskaitų amžiuje, skaitmeninės valiutos perspektyva nėra tokia žadanti, kaip gali atrodyti. Pinigų pervedimas skaitmeniniu būdu yra labai patogus, momentinis ir pigus. Tačiau Bitcoin, atrodo, yra pernelyg sudėtinga ir nesaugi sistema paprastam pagrindiniam naudojimui. Vidutinės vartotojo decentralizuotos valiutos paklausa nėra didelė. Norint, kad tai veiktų kaip paprasta valiuta, neišvengiamai reikės padidinti reguliavimą ir vartotojų apsaugą, o tai savo ruožtu padidins. Taip pat nėra pateikta daug paraiškų naudoti Bitcoin žinias verslo pasaulyje. Decentralizacija padidina bankroto riziką ir taip pat jos kainos nepastovumą. Bitcoin gali būti naudojamas apeiti kapitalo valdymą, bet tik tam tikru mastu. Investicinio portfelio bitcoin aukcionai padidina grąžą ir mažina riziką, tačiau yra pernelyg rizikinga, kad ši valiuta būtų pagrindinė. Bitcoin taip pat trūksta likvidumo, kurį turi kitos plačiai naudojamos paprastosios valiutos. Bitcoin yra pažeidžiamas dėl kodinių išpuolių ir nepastebimo vagystės. Todėl mažai tikėtina, kad didelė Bitcoin paklausa atsiras iš niekur, išskyrus investuotojus, norinčius diversifikuoti savo portfelį, klientus, kuriuos domina kriptografinės vertės, ir klientai, kurie nori anonimiškai sudaryti sandorius juodojoje rinkoje.

Išvados

1. Kriptovaliuta – tai skaitmeninė valiuta, leidžianti anonimiškai atlikti internetinius mokėjimus tiesiogiai tarp vartotojų nesinaudojant bankais ar kitais tarpininkais. Ši naujovė daugeliui kelia abejonių dėl jos patikimumo.

2. Kriptovaliutos yra paremtos „*Blockchain*“ technologija. Operacija vyksta tiesiogiai tarp vartotojų turinčių lygias teises, susijungusių į tinklą, vengiant bet kokios trečiosios šalies įsikišimo.

3. Kaip vienas pagrindinių kriptovaliutų privalumų yra įvardytas anonimiškumas, kuris kelia daugiau nerimo nei vertės. Iš vienos pusės tai yra tiesa, nes kiekvienas kriptovaliutos turėtojas gali matyti kiek, kada ir kokia elektroninė pinigine persiuntė virtualią valiutą. Tačiau tai dar nereiškia, kad galima identifikuoti, kokiam asmeniui priklauso ta pinigine ir iš kur jis gavo pinigus.

Literatūra

1. *Bitcoin*. [interaktyvus]. Investopedia, (2019). [Žiūrėta 2020 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.investopedia.com/terms/b/bitcoin.asp>>.
2. *Blockchain technologija – kriptovaliutų pagrindas*. [Interaktyvus]. Kriptovaliutos. [Žiūrėta 2020 m. balandžio 2d.] Prieiga per internetą: <<http://www.kriptovaliutos.lt/technologija/blockchain-technologija/>>.
3. Subačius, Augustas, Subačienė, Rasa (2019). *Kriptovaliuta: privalumai ir trūkumai*. [Interaktyvus]. Vilniaus universiteto leidykla. [Žiūrėta 2020 m. balandžio 4d.] Prieiga per internetą: <<https://www.zurnalai.vu.lt/BATP/article/view/12762/11498>>.
4. *Tamsioji kriptovaliutų pusė, arba ką nutyli jos šalininkai*. [Interaktyvus]. Verslo žinios, 2017. [Žiūrėta 2020 m. balandžio 10 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.vz.lt/rinkos/2017/10/12/tamsioji-kriptovaliutu-puse-arba-ka-nutyli-jos-salininkai#ixzz6JbiE1Yb1>>.
5. *Kriptovaliutos galimybės ir grėsmės*. [Interaktyvus]. Topcom, 2018. [Žiūrėta 2020 m. balandžio 11 d.] Prieiga per internetą: <<https://topcom.lt/kriptovaliutos-galimybes-ir-gresmes/>>.

CRYPTOCURRENCY. THREAT OR OPPORTUNITY

Summary

Nowadays cryptocurrency is getting more popular. There are many people which are using this currency. But is cryptocurrency are very good choice? This currency has some distinct advantages over more traditional forms of payment: Lower fees – Transaction fees are lower with bitcoin than with credit cards, and when cryptocurrency is not exchanged, it also eliminates the need for bank charges. However, this new currency has many disadvantages: lack of knowledge, strong volatility, large risks of investing, and anonymity.

LITO IR EURO VERTĖS SANTYKIS SU DOLERIU

Greta Mockevičiūtė, Erika Stankutė

Mokslinės vadovės – lektorė Inga Pašiušienė, doc.dr. Erstida Ulvidienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Valiuta – sutartinis mainų vienetas, skirtas apmokėti už prekes ar paslaugas. Tai viena iš pinigų formų, skirta mainų vykdymui, vertės išsaugojimui ir vertės standarto palaikymui. Valiutos kursas – vienos valstybės pinigų vertė, išreikšta kitos valstybės pinigais, t. y. vienos valiutos perskaičiavimo į kitą valiutą koeficientas, kuris nustatomas pasiūlos ir paklausos santykiu valiutos rinkoje. Valiuta yra dominuojanti prekių ir paslaugų mainymo priemonė. Prekyba tarp skirtingų valiutos zonų vyksta nustatant valiutos kursus – kainas, kuriomis valiutos perkamos ar parduodamos. Priklausomai nuo valiutos kurso reguliuojamo metodo valiutos klasifikuojamos į kintančias ir fiksuotas. Yra sakoma, jog kartais žmogui tenka rankose laikyti ta patį banknotą ar monetą vėl ir vėl, kuriuos laikė prieš daugelį metų. Tai cirkuliuojantis procesas, kuris veikia rato būdu.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti lito ir euro vertės santykį su doleriu.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibrėžti valiutų rinką bei išanalizuoti valiutų sistemos formavimąsi.
2. Trumpai apžvelgti lito, euro ir dolerio istoriją.
3. Išanalizuoti euro ir dolerio kursą Lietuvos bankuose.

Tyrimo metodai: mokslinės, teorinės literatūros ir kitos informacijos šaltinių analizė.

1. Valiutų rinka, sistema bei jos formavimasis

Valiutų sistemos. Daugelyje pasaulio šalių kaip atsiskaitymo ir mokėjimo priemonė yra naudojami tik tos šalies nacionaliniai pinigai. Todėl norint sudaryti prekybinius sandorius su užsienio partneriais reikia turėti galimybę įsigyti atitinkamos šalies pinigų, tai yra šalies valiutos. Valiuta – sutartinis mainų vienetas, skirtas apmokėti už prekes ar paslaugas. Tai viena iš pinigų formų, skirta mainų vykdymui, vertės išsaugojimui ir vertės standarto palaikymui. Užsienio valiuta įsigyjama užsienio valiutų rinkoje keičiant joje nacionalines valiutas rinkos nustatytu santykiu, vadinamu valiutos kursu. Valiutos kursas yra jos kaina, išreikšta kita valiuta. Todėl valiutos keitimas valiutų rinkoje vadinamas jos pirkimu arba pardavimu. Atsiskaitymai valiuta nustato ir valiutinius valstybių santykius.

Valiutų rinka. Valiutų rinka, taip pat žinoma kaip FOREX rinka, yra prekybos skirtingomis valiutomis tinklas, apimantis daugybę valstybių. Ši finansų rinkos kategorija pasižymi didžiausiomis apyvartomis ir prekyba čia vyksta be sustojimo. (Lukošius, 2016). Tai decentralizuota rinka, kas

reiškia, kad nėra vienos konkrečios vietos, kurioje prekiaujama valiutomis, o sandoriai sudaromi daugelyje pasaulio taškų. Pavyzdžiui, jeigu EUR/USD kursas yra 1,10, tai reiškia, kad 1 euras yra lygus 1,10 JAV dolerio. Galima sakyti, kad šią rinką sukuria daugybė komercinių bankų, centrinių bankų, kitų finansinių institucijų bei privačių investuotojų ir spekuliantų, kurie prekiauja užsienio valiutomis. Pasaulyje intensyviausiai prekiaujamos valiutos yra JAV doleris (USD), euras (EUR), Japonijos jena (JPY), Jungtinės Karalystės svarai (GBP). Valiutų rinkoje yra sąvoka valiutų pora – vienos valiutos kaina sugretinta su kitos valiutos kaina. Pavyzdžiui, EUR/USD. Tai pirmoji šios poros valiuta, euras, yra žinoma kaip bazinė valiuta. O antroji valiuta, šiuo atveju JAV doleris, vadinama kotiruojama valiuta. FoOREX kotiruotė yra bazinės valiutos ir kotiruojamos valiutos verčių palyginimas. Prekybos terminale pažvelgę į EUR/USD valiutų porą yra matoma dviejų skaičių pora, tai pardavimo kaina (Bid) ir pirkimo kaina (Ask). Tai atrodo štai taip: EUR/USD 1,10973/1,10978. Ši kotiruotė reiškia: kad, galite nusipirkti 1 eurą su 1,10978 USD, pirkimo kaina arba galite parduoti 1 eurą už 1,10973 JAV dolerius, pardavimo kaina.

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma pasaulio šalių yra pasirinkusios laisvąją valiutos kurso, nustatomo valiutų rinkose režimą. Šiuo atveju leidžiama valiutų kursams svyruoti pagal valiutų paklausos arba pasiūlos pokyčius. Šioje sistemoje valiuta nuvertėja arba jos vertė didėja. Valiutų rinka, kitaip vadinama FOREX rinka yra labai paklausė visame pasaulyje.

2. Lito, euro ir dolerio valiutų sistemos formavimosi istorija

Lietuvoje atkurta nepriklausomybė sužadino nacionalinės valiutos atgimimo viltį ir atsirado puikiai proga atnaujinti nacionalinio tapatumo interpretacijas kuriant banknotus. (Sajauskas, 2017) 1922 m. rugpjūčio 9 d. buvo paskelbta apie naujojo piniginio vieneto įvedimą. Ekonominės komisijos narys V. Vaidotas pasiūlė pavadinti „litu“, o jo sudėtinės dalys pavadintos „centais. Įvedant lito kursas su JAV doleriu buvo 10:1, Naujoji valiuta gana greitai pelnė vidaus rinkos pripažinimą ir užsienio partnerių pasitikėjimą. Nuo 1994 m. balandžio 1 d. iki 2002 m. vasario 1 d. litas buvo susietas su JAV doleriu santykiu 1 doleris už 4 litus.

1957 m. pasirašyta Romos sutartis, įsteigusi Europos atominės energijos bendriją (Euratomas) ir Europos ekonominę bendriją (EEB). Valstybės narės siekė pašalinti tarp jų esančius prekybos ir muitų tarifų barjerus bei sukurti bendrą rinką. 1979 m. devynių EEB valstybių narių (Airijos, Belgijos, Danijos, Didžiosios Britanijos, Italijos, Liuksemburgo, Nyderlandų, Prancūzijos, Vakarų Vokietijos) vyriausybės ir centriniai bankai sukūrė Europos pinigų sistemą (EPS), kurios tikslas buvo judėti bendrosios valiutos link. 1995 m. gruodžio mėn. buvo nuspręsta valiutą pavadinti euru. Oficialus euro grafinis ženklas € sukurtas iš graikų kalbos raidės epsilon, reiškiančios pirmąją žodžio „Europa“ raidę. 2005 m. prie euro zonos prisijungė ir Lietuva.

XVII a. pabaigoje Olandų ir kiti Šiaurės Amerikos kolonizatoriai vietoj vietinės valiutos naudojo talerius. Su laiku vietinės valiutos tarimas pasikeitė į doleris. Doleris visuomet buvo vertinamas ne be reikalo. 1988 m. pabaigoje doleris sudarė 65,7 oficialiųjų užsienio valiutos atsargų. (Portes, 2001). Nuo 1975 m. dolerio vertė nebėra surišta su auksu.

Apibendrinant galima teigti, kad lito, euro ir dolerio istorijos yra labai skirtingos. Litas Lietuvoje, dėl susiklosčiusios situacijos buvo pakeistas į rublį, tačiau po kiek laiko vėl grįžo į rinką. Euras Europos ekonominės bendrijos (EEB) buvo sukurtas atsisakant prekybos ir muitų tarifų barjerų bei su tikslu sukurti bendrą rinką Europos šalyse. 2015 metais Lietuvoje euras pakeitė litą. Doleris – seniausia iš šių trijų valiuta, ilgą laiką buvus surišta su auksu.

3. Euro ir dolerio kursas Lietuvos bankuose

Valiutos keitimo kursas, tai vienos šalies valiutos vienetų kiekis, reikalingas kitos šalies valiutos vienetui įsigyti. Valiutos kursas parodo vienos šalies valiutos kainą, išreikštą kitos šalies valiuta. Keitimo kursas susieja įvairių šalių valiutas ir įgalina kainas bei sąnaudas palyginti tarptautiniu mastu. (Startienė, 2002).

Surinkti duomenys apie esamus euro bei dolerio kursus pateikti lentelėse (žr. 1 ir 2 lentelės). Iš jų matosi, kaip skiriasi pirkimo bei pardavimo santykiai skirtinguose Lietuvos bankuose.

1 lentelė. Dolerio kursas eurai, jį perkant

Bankas	Valiuta: Euras	Valiuta: Doleris
Swedbank	1,00	1,0765
Luminor	1,00	1,1125
SEB	1,00	1,0802
MEDICINOS BANKAS	1,00	1,0667

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal internetinius tinklapius:

<https://www.swedbank.lt/private/home/more/pricesrates/rates>; <https://www.luminor.lt/lt/valiutu-kursai>;
<https://www.bankai.lt/valiutos/valiutu-kursai-bankuose/seb>; <https://www.medbank.lt/lt/privatiems/kasdienes-paslaugos/valiutos-keitimas>

1 lentelėje pateikiami kursai „Swedbank“, „Luminor“, „MEDICINOS BANKAS“ ir „SEB“ bankuose, perkant dolerio valiutos kiekį negrynais už 1 eurą. Labiausiai apsimoka pirkti dolerį „Luminor“ banke, kadangi šiame banke kursas yra didžiausias.

2 lentelė. Dolerio kursas eurai, jį parduodant

Bankas	Valiuta: Euras	Valiuta: Doleris
Swedbank	1,00	1,0765
Luminor	1,00	1,1125
SEB	1,00	1,0802
MEDICINOS BANKAS	1,00	1,0667

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal internetinius tinklapius:

<https://www.swedbank.lt/private/home/more/pricesrates/rates>; <https://www.luminor.lt/lt/valiutu-kursai>;
<https://www.bankai.lt/valiutos/valiutu-kursai-bankuose/seb>; <https://www.medbank.lt/lt/privatiems/kasdienes-paslaugos/valiutos-keitimas>

2 lentelėje pateikiami kursai „Swedbank“ ir „Luminor“, „MEDICINOS BANKAS“ ir „SEB“ bankuose, parduodant dolerio valiutos kiekį negrynaisiais už 1 Eurą. Palyginus visus šiuos Lietuvos bankus, labiausiai parduoti dolerį apsimoka „MEDICINOS BANKE“.

Apibendrinant galima teigti, kad dolerio kursai Visuose šiuose Lietuvos bankuose yra labai panašūs. Tiek valiutos pirkimo, tiek pardavimo kainos skiriasi nežymiai. Tačiau geriausiai dolerį pirkti yra „Luminor“ banke, o norint parduoti, geriausias pasirinkimas yra „MEDICINOS BANKE“ šios pateiktos kursų vertės yra šiek tiek didesnės negu kituose bankuose.

Išvados

1. Valiutos kursas yra jos kaina, išreikšta kita valiuta. Todėl valiutos keitimas valiutų rinkoje vadinamas jos pirkimu arba pardavimu. Valiutų kursai svyruoja pagal valiutų paklausos arba pasiūlos pokyčius. Valiutų rinka, kitaip žinoma, kaip FOREX rinka yra prekybos skirtingomis valiutomis tinklas. Pasaulyje daugiausia prekiaujamos valiutos yra JAV doleris (USD), euras (EUR), Japonijos jena (JPY), Jungtinės Karalystės svarai (GBP). Europos Sąjungos euro, JAV dolerio ir Lietuvos buvusios lito valiutos kursas turėjo ir turi kitokią rinkos kainą.

2. Lietuvos buvusios valiutos lito, Europos Sąjungos, taip pat dabartinės Lietuvos valiutos euro ir JAV dolerio istorijos yra labai skirtingos. Kiekviena iš jų turi savo atsiradimo istoriją, kuri yra svarbi tai šaliai. Lietuvos lito atsiradimą sužadino Lietuvoje atkurta nepriklausomybė. Europos Sąjungos euro atsiradimą skatino tarp Europos šalių esantis prekybos ir muitų tarifų barjeras, bei tikslas sukurti bendrą rinką. JAV doleris – seniausia iš šių valiuta, ilgą laiką buvusi surišta su auksu ir nuolat vertinama.

3. Keitimo kursas yra labai svarbus, nes jis leidžia pakeisti vienos šalies valiutą į kitą, palengvina tarptautinę prekybą prekėmis ir paslaugomis tarp šalių, o tai suteikia galimybę palyginti prekių kainas skirtingose šalyse. Pasaulyje keitimo kursas yra labai svarbus veiksnys. Išnagrinėjus keturių Lietuvos bankų duomenis, matyti, kad geriausiai dolerį pirkti yra „Luminor“ banke, o norint parduoti, geriausias pasirinkimas yra „MEDICINOS BANKAS“.

Literatūra

1. Lukošius, R. (2016). *Kaip veikia Forex prekyba?* Prieiga per internetą: <https://admiralmarkets.lt/education/articles/forex-basics/forex-veikimas>.
2. Portes, R. (2001). *Euro vaidmuo pasaulyje: raida ir perspektyvos*. Prieiga per internetą: <https://www.lb.lt/uploads/documents/docs/publications/portes.pdf>.
3. Sajauskas, S. (2017). *Lito istorija*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
4. Startienė, G. (2002). *Tarptautinės prekybos finansavimas*. K, Technologija.
5. Valiutų kursai (2020). Prieiga per internetą: <https://www.luminor.lt/lt/valiutu-kursai>
6. Valiutų kursai Swedbank banke (2020). Prieiga per internetą: <https://www.swedbank.lt/private/home/more/pricesrates/rates>.
7. Valiutų kursai SEB banke (2020). Prieiga per internetą: <https://www.bankai.lt/valiutos/valiutu-kursai-bankuose/seb>.

8. Valiutų kursai (2020). Prieiga per internetą:
<https://www.medbank.lt/lt/privatiems/kasdienes-paslaugos/valiutos-keitimas>.

THE RELATIONSHIP OF THE LITHUANIA AND THE EURO TO THE DOLLAR

Summary

In most countries of the world, only the national currency of that country is used as a means of payment and requital. Currency - a unit of exchange used to pay for goods or services. It is one of the forms of money for conducting exchanges. The foreign exchange market, also known as the FOREX market, is a cross-currency trading network covering many countries. The Lithuanian litas was replaced by the ruble due to the situation, but after a while it returned to the market. The euro was created by the European Economic Community to break down trade and tariff barriers and to create a single market in European countries. In 2015, the euro replaced the litas in Lithuania. The dollar is the oldest of these three, formerly known as the Taler.

The exchange rate is very important because it allows one country's currency to be exchanged, facilitates international trade in goods and services between countries. In the world, the exchange rate is a very important factor. When buying at „Swedbank”, the dollar exchange rate is 1.0765 at 1 Euro, at „Luminor” the dollar is 1.1125, at „SEB” the dollar is at 1.0802 and at „MEDICAL BANK” this rate is also at 1.0667 also at 1 Euro. When selling „Swedbank”, the dollar exchange rate is 1.0765 cash per euro, „Luminor” 1.1125 also dollar exchange rate, „SEB” 1.0802, and „MEDICAL BANK” 1.0667 also per euro.

MAKROEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ POVEIKIS NASDAQ OMX VILNIUS INDEKSUI

Laurynas Skipitis

Mokslinė vadovė – doc. dr. Dainora Gedvilaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Investuojant finansų biržose yra svarbu tinkamai įvertinti įvykių svarbą ir galimą poveikį investicijoms. Todėl makroekonominiai veiksniai yra svarbūs ne tik sprendžiant apie šalies ekonominę padėtį, bet ir priimant investicinius sprendimus. Dauguma investuotojų, priimdami galutinį sprendimą investuoti, atsižvelgia kokia šiuo metu yra konkrečios šalies ar regiono ekonominė padėtis. Dažnai, gerėjant makroekonominiams rodikliams, aktyvėja ir vertybinių popierių rinka. Tačiau, kurie konkrečiai rodikliai turi didžiausią įtaką rinkai ir bus pateikta šiame straipsnyje.

Straipsnio tikslas – remiantis koreliacine analize, nustatyti, koks ryšys sieja NASDAQ OMX Vilnius indeksą ir makroekonominius veiksnius.

Straipsnio uždaviniai:

1. Atskleisti makroekonominių veiksnių ir akcijų indeksų teorinius aspektus.
2. Nustatyti ryšį tarp NASDAQ OMX Vilnius indekso ir makroekonominių veiksnių.

1. Makroekonominių veiksnių ir akcijų indeksų teoriniai aspektai

Investavimas yra susijęs su rizika, todėl makroekonominių veiksnių analizė leidžia investuotojui suvokti, kaip keičiasi ekonominė padėtis, investicinė aplinka, o kartu ir priimami investiciniai sprendimai grąžos maksimizavimui. Milevskis (2014) pateikia tokį makroekonominių veiksnių grupavimą:

- Gamybos rodikliai – bendrasis vidaus produktas (BVP), nacionalinės pajamos, vartojimo lygis, išlaidos, bendrovių pelnai ir kt.
- Darbo rinkos rodikliai – nedarbo lygis, išdirbtų valandų skaičius, valandinis ar mėnesinis uždarbis, darbo produktyvumas ir kt.
- Verslo aktyvumo rodikliai – industrinė gamyba, pajėgumų išnaudojimas, nauji statybų užsakymai, pardavimai, sukauptos atsargos ir kt.
- Kainų lygio rodikliai – vartotojų bei gamintojų kainų indeksai.
- Pinigų rinkos rodikliai - pinigų kiekis, pinigų apyvartos greitis, bankų išduoti kreditai, palūkanų normos, obligacijų pajamingumas, akcijų kainos ir kt.

Daug dėmesio yra skiriama bendrojo vidaus produkto (BVP) rodikliui, kuris yra svarbus šiandieninėje visuomenėje. Jo augimą atidžiai stebi visuomenės informavimo priemonės, politikai ir

visa visuomenė. Kitaip tariant, BVP yra apibūdinamas kaip geros ekonominės veiklos rodiklis ir vienas iš pagrindinių rodiklių vertinant ekonominę plėtrą.

Snieška ir kt. (2006) išskiria tris pagrindinius makroekonominis rodiklius ir teigia, kad pagal jų dinamiką galima nustatyti šalies ekonominę būseną:

1. Šalies gamybos apimtis;
2. Nedarbo lygis;
3. Infliacijos lygis.

Mokslinėje literatūroje, kai kurie autoriai išskiria daugiau makroekonominių veiksnių, kurių analizė gali padėti priimti efektyvius investicinius sprendimus. Šie veiksniai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Skirtingų autorių išskiriami makroekonominiai veiksniai

Makroekonominiai veiksniai	Autoriai
BVP, įmonių kapitalizacija, palūkanų norma	Vaitkė ir Martinkutė-Kaulienė (2018)
Pramonės produkcijos augimo tempas, palūkanų norma, vartojimo prekių ir paslaugų kainų pokytis, Europos brent naftos kainos pokytis	Koncevičienė ir Janickaitė (2011)
BVP, vartotojų kainų indeksas, užimtumas, mažmeninės prekybos apimtys, nedarbo lygis	Kriščiukaitytė (2020)
Vartotojų kainų indeksas, BVP, palūkanų norma, nedarbo lygis, tiesioginės užsienio investicijos	Megaravalli ir Sampagnaro (2018)

Šaltinis: sudaryta autorių

Iš 1 lentelės matosi, kad visų autorių pateikti makroekonominiai veiksniai yra panašūs arba tie patys, t. y. jie kartojasi. Dažniausiai minimi BVP, vartotojų kainų indekso, palūkanų normos ir nedarbo lygio rodikliai.

Investuotojai, siekdami didesnės grąžos, analizuoja ne tik makroekonominis rodiklius, bet ir seka akcijų indeksus. Akcijų indeksai – rodikliai, kurie gali geriausiai atspindėti bendrą šalies vertybinių popierių rinkos padėtį (Gudjonytė ir Tvaronavičienė, 2012). Jie apibūdina bendras tam tikros akcijų rinkos ar biržos tendencijas. Skaičiuojant akcijų indeksus, dažniausiai yra įvertinamos didžiausių toje biržoje prekiaujamų įmonių akcijų kainos. Jei indekso vertė kilo, tai reiškia, kad didžiausių biržos įmonių akcijos brango. Akcijų rinkos indekso kaina priklauso nuo tų pačių veiksnių, kaip ir atskirų įmonių akcijų kaina, įskaitant bendrąją šalies ir pasaulio ekonomikos padėtį, ūkio perspektyvas, dabartinius ir numatomus indeksą sudarančių įmonių veiklos rezultatus ir panašiai.

2. Makroekonominių veiksnių poveikis NASDAQ OMX Vilnius indeksui

Makroekonominių veiksnių poveikis NASDAQ OMX Vilnius indeksui bus nustatytas atliekant koreliacinę analizę. Ji leidžia nustatyti, ar egzistuoja ryšys tarp nagrinėjamų veiksnių,

išreikštų kiekybiniais rodikliais. Rudzkienė (2005) pateikia koreliacijos stiprumo charakteristikas ir teigia, kad kuo laipsnis aukštesnis, tuo ryšys stipresnis (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Koreliacijos stiprumo interpretacija

Ryšio glaudumo rodikliai	Ryšio stiprumo charakteristikos
Nuo 0,1 iki 0,3 (nuo –0,3 iki –0,1)	Labai silpnas
Nuo 0,31 iki 0,5 (nuo –0,5 iki –0,31)	Silpnas
Nuo 0,51 iki 0,7 (nuo –0,7 iki –0,51)	Vidutinis
Nuo 0,71 iki 0,9 (nuo –0,9 iki –0,71)	Stiprus
Nuo 0,91 iki 0,99 (nuo –0,99 iki –0,91)	Labai stiprus

Šaltinis: Rudzkienė (2005)

Analizei atlikti buvo pasirinkti tokie makroekonominiai veiksniai: BVP, vartotojų kainų indeksas, nedarbo lygis ir infliacijos lygis. NASDAQ OMX Vilnius indeksas yra sudarytas iš Vilniaus rinkos Oficialiajame ir Papildomajame prekybos sąrašuose esančių bendrovių, išskyrus tas bendroves, kuriose vienam akcininkui priklauso 90 % ar daugiau išleistų akcijų (Nasdaq, 2020).

Statistikos departamento ir Nasdaq skelbiami duomenys buvo panaudoti koreliacinei analizei atlikti (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Makroekonominių rodiklių duomenys 2015-2019 metais

Metai	NASDAQ OMX Vilnius indeksas	BVP, mln. Eur.	Nedarbo lygis, proc.	Infliacija, proc.	Vartotojų kainų indeksas (VKI)
2015	485,99	37330,5	9,1	-0,1	121,3
2016	558,5	38668,3	7,9	1,7	123,4
2017	653,29	42190,8	7,1	3,9	128,2
2018	616,9	43709,7	6,2	1,9	130,6
2019	712,14	45414,4	6,4	2,7	134,2

Šaltinis: sudaryta autorių

Pagal 3 lentelėje pateiktus duomenis, buvo apskaičiuotas koreliacijos koeficientas ir gauti duomenys pateikti 4 lentelėje.

4 lentelė. Koreliacinės analizės rezultatai

Makroekonominiai rodikliai	BVP	Nedarbo lygis	Infliacija	Vartotojų kainų indeksas
Koreliacijos koeficientas r	0.93721	-0.873544	0.84109	0.93983

Šaltinis: sudaryta autorių

Iš 4 lentelėje gautų duomenų matosi, kad tarp NASDAQ OMX Vilnius indekso ir BVP, infliacijos ir vartotojų kainos indekso egzistuoja tiesioginė priklausomybė, o tarp NASDAQ OMX Vilnius ir nedarbo lygio - atvirkštinė.

Stipriausias tiesioginis ryšys nustatytas tarp BVP, vartotojų kainų indekso ir NASDAQ OMX Vilnius. Taip pat stiprus ryšys sieja infliaciją ir NASDAQ OMX Vilnius indeksą. Tai reiškia, kad šių rodiklių kitimas turi tiesioginį poveikį akcijų indeksui: didėjant šių rodiklių reikšmėms, auga indekso reikšmė ir atvirkščiai.

Nustatytas stiprus ryšys tarp NASDAQ OMX Vilnius indekso ir nedarbo lygio. Taip gali būti todėl, kad mažėjant nedarbo lygiui šalyje gerėja šalies padėtis ir kyla ekonomika. Atitinkamai, visų šių rodiklių didėjimai ar mažėjimai yra svarbūs investicinius sprendimus priimančioms asmenims, todėl galima teigti, kad priimant investicinius sprendimus, reikėtų atsižvelgti į šių rodiklių tendencijas, nuo kurių priklausys laukiama grąža.

Išvados

1. Investavimas yra susijęs su rizika, todėl investicinių sprendimų priėmimui labai svarbi makroekonominių veiksnių analizė, kuri padeda suvokti esamą padėtį. Mokslinėje literatūroje dažniausiai išskiriami šie makroekonominiai veiksniai: BVP, nedarbo lygis, infliacijos lygis ir vartotojų kainų indeksas. Akcijų indeksai apibūdina bendras tam tikros akcijų rinkos ar biržos tendencijas ir taip pat yra svarbūs investuotojui.

2. Atlikus koreliacinę analizę, nustatyta, kad stiprus tiesioginis ryšys sieja NASDAQ OMX Vilnius indeksą ir visus analizuotus makroekonominius veiksnius: BVP, vartotojų kainų indeksą, infliaciją ir nedarbo lygį. Todėl investuotojas, priimdamas investicinius sprendimus, turėtų atsižvelgti į visų šių rodiklių tendencijas ir jų analizę yra svarbi siekiant maksimalios grąžos.

Literatūra

1. Gudonytė, M. ir Tvaronavičienė, M. (2012). Išsivysčiusių ir besivystančių kapitalo rinkų sąveika: Baltijos šalių ūkio sektorių indeksai pasauliniame kontekste. *Verslas: teorija ir praktika*, 13(2), 141-149. <https://doi.org/10.3846/btp.2012.15>.

2. Koncevičienė, I. ir Janickaitė, D. (2011). Makroekonominių veiksnių įtaka NASDAQ OMX Vilnius listinguojamų įmonių akcijų pelno normoms. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2 (22), 93–105.

3. Krisčiukaitytė, K. (2020). Investuotojams svarbūs makroekonominiai rodikliai. Prieiga per internetą: <https://www.nasdaqbaltic.com/files/vilnius/seminarai/Vilnius%20Invest%20seminarai/Inv%20estuotojams%20svarbus%20makroekonominiai%20rodikliai%20K.Krisciukaityte.pdf>.

4. Megaravalli, A. V. & Sampagnaro, G. (2018) Macroeconomic indicators and their impact on stock markets in ASIAN 3: A pooled mean group approach, *Cogent Economics & Finance*, 6:1, 1432450. <https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1432450>.

5. Milevskis, A. (2014). Pagrindiniai makroekonominiai rodikliai. Prieiga per internetą: <http://www.investavimas.lt/pagrindiniai-makroekonominiai-rodikliai/>.

6. Nasdaq. (2020). Apie indeksus. Prieiga per internetą: <https://nasdaqbaltic.com/lt/rinkos-informacija/apie-indeksus/>.
7. Rudzkienė, V. (2005). *Socialinė statistika: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
8. Snieška ir kt. (2006). *Makroekonomika: vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
9. Vaitkė, E. ir Martinkutė-Kaulienė, R. (2018). Investuotojų lūkesčių įtakos Lietuvos vertybinių popierių rinkos plėtrai tyrimas. *Mokslas – Lietuvos ateitis*. 10, 1-11. <https://doi.org/10.3846/mla.2018.420>.

INFLUENCE OF MACROECONOMIC FACTORS ON THE NASDAQ OMX VILNIUS INDEX

Summary

Investments involve a lot of risks, so the analysis of macroeconomic factors, which helps to understand the current situation, is very important for investment decisions. The following macroeconomic factors are most often distinguished in the scientific literature: GDP, unemployment rate, inflation rate, interest rate and the consumer price index. Stock indices describe general trend in a particular stock market or stock exchange and are also important to the investor. The correlation analysis revealed that a strong direct link between the NASDAQ OMX Vilnius index and all the analyzed macroeconomic indicators: GDP, CPI, inflation, unemployment rate and interest rate. Therefore, the investor should take into account the trends of all these indicators when making investment decisions. This is further evidenced by the fact that environmental analysis is important for maximum returns.

MATHEMATICS APPLICATION IN LIFE AND WORK

Pavel Kliavinskij

Scientific supervisors – lecturer Inga Pašiušienė, lecturer Viktorija Prapraitė

Vilniaus Kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

We learn mathematics from young age. We need it in various situations in life – calculate expenses, income, taxes and leisure time and games. Also we apply math in job performing simplest equations – composition, subtraction, division and multiplication. It could be weight calculation of yield, salary distribution to employees and even in cashier specialty change counting.

Objective of the article – analyze and find out mathematical applications in life and work.

Tasks of the article:

1. Find out how much math do you really need in life.
2. Find out in what field is algebra applicable.
3. Learn use of geometry in life.

Working methods: analysis of scientific theoretical literature and other sources of information.

1. Mathematics in our life

Mathematics – the abstract science of number, quantity, and space, either as abstract concepts, or as applied to other disciplines such as physics and engineering.

We learn basic mathematics in middle school which we then apply in life doing simple calculations.

As it turns out, less than a quarter of US workers report using math any more complicated than basic fractions and percentages during the course of their jobs. Handel surveyed about 2,300 workers first from 2004 through 2006, then again between 2007 and 2009. Survey data is compiled by Northeastern University sociologist Michael Handel.

As it turns out according to the latest US survey, some basic mathematics (elementary understanding and estimation of numbers) requires 94 percent of interviewees. 86 percent respondents indicated that they need to add or subtract while working. 78 percent – requires multiplication and division. 68 percent uses fractions (including decimals). And only 22 percent of respondents require more sophisticated mathematical calculations, ranging from algebra (19 percent) to differential calculus (5 percent). 78 percent of workers do not need sophisticated mathematics and calculations at work or in life. (see at Figure)

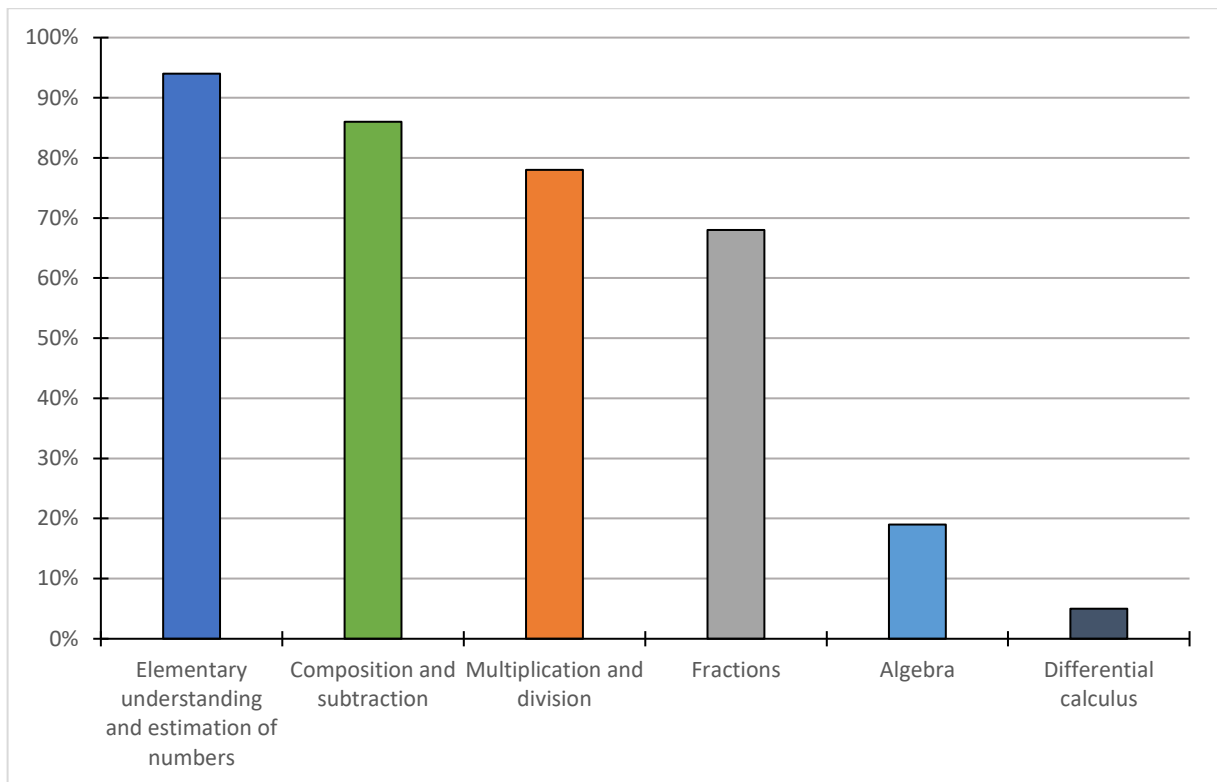

Figure. Mathematics fields application

By the way, other side of this statistic is interesting – who needs mathematics most and who uses it most? It turns out that senior professionals and executives (so-called “white collars”) are not the most math applying people. In fact people that use most math are high qualification professionals (“blue-collars”). (Technologijos.lt, 2013).

2. Application of Algebra

The word “Algebra” comes from the Arabic word “al jabr,” which translates to “reunion of broken parts. Muhammad ibn Musa al-Khwarizmi, 9th century Persian mathematician, geographer, and astronomer, is regarded as “the father of algebra.”

Almost every student exclaims “I’m never going to use this math in real life!” while solving algebraic equations. Isn’t it? However, this is not always the situation. We often see people using algebra in most aspects of daily life. (Siminauskienė, 2012).

Right from the time a person wakes up in the morning, algebra comes into play. Take for example- a person has a meeting in the morning, what is that person likely to do? He/she will set up an alarm for waking up in the morning to get ready and assemble all the essential documents. What actually is happening here? The person knowingly or unknowingly makes use of algebra to calculate the time required to bathe, have breakfast or collect coffee, gather all important paperwork, and reach

the office on time. Now, this particular situation involves time, money, and distance and their accurate calculations to make it to the meeting on time.

Algebra does not even leave behind sports to make use of it. If you look closely, the players of almost all the sports, unintentionally, apply algebra. The cricketers are able to hit sixes only because they are able to calculate the force required to hit the ball and basketball players calculate the trajectory to score a point. In a similar fashion, footballers calculate the force and distance so as to score a goal and sprinters estimate the speed required to cover the distance to reach the endpoint; therefore, each and every sport involve algebra in one way or the other.

Moreover, you might be surprised to know that even dogs employ algebra to calculate the time and distance in order to catch hold of a boomerang or a food morsel mid-air. (StudiosGuy, n. d.).

3. Geometry use

Geometry is one of the classical disciplines of math. Roughly translating in Greek as "Earth Measurement", it is concerned with the properties of space and figures. It is primarily developed to be a practical guide for measuring lengths, areas, and volumes, and is still in use up to now.

In real life, geometry has a lot of practical uses, from the most basic to the most advanced phenomena in life. Even the very basic concept of area can be a huge factor in how you do your daily business. For example, space is a huge issue when planning various construction projects. For instance, the size or area of a specific appliance or tool can greatly affect how it will fit in to your home or workplace, and can affect how the other parts of your home would fit around it. This is why it is essential to take account of areas, both of your space, and the item that you are about to integrate in there. In addition, geometry plays a role in basic engineering projects. For example, using the concept of perimeter, you can compute the amount of material (ex.: paint, fencing material, etc) that you need to use for your project. Also, designing professions such as interior design and architecture uses 3 dimensional figures. A thorough knowledge of geometry is going to help them a lot in determining the proper style (and more importantly, optimize its function) of a specific house, building, or vehicle. (TeAchnology, n. d.).

Conclusions

1. So all in all mathematics that we learn in early life is used everywhere in life, and almost every time we don't even notice when we use it.

2. We analyzed how much math do people need while working, we found out how basic algebra is applied in everyday life, and we learned that geometry is necessary in everyday life.

3. We can say that math is used everywhere, in life and in work from the most simple equations to the hardest ones.

List of References

1. Siminauskienė, K. (2012). *Uždavinių su algebros elementais sistema ir sunkumai I-IV ir V-VI klasėse* (Lietuvos edukologijos universiteto Ugdymo mokslų fakulteto Ugdymo pagrindų katedra). Prieiga per internetą <https://www.google.co.uk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwjyqPGp7snnAhVisYsKHaktD8QQFjABegQICRAB&url=http%3A%2F%2Fgs.elaba.lt%2Fobject%2Felaba%3A2097186%2F2097186.pdf&usg=AOvVaw37mK4-koTvVdb07Ybo5ZrK>.
2. StudiosGuy. (n. d.) *13 Examples of Algebra in Everyday Life*. Prieiga per internetą <https://studiousguy.com/examples-of-algebra-in-everyday-life/>.
3. TeachNology (n. d.) *What is geometry? When do you use it in real world?* Prieiga per internetą https://www.teach-nology.com/teachers/subject_matter/math/geometry/.
4. Technologijos.lt (2013 m. balandžio 26 d.). *Kiek gyvenime ir darbe prireikia matematikos?* Prieiga per internetą <http://www.technologijos.lt/n/mokslas/matematika/S-32785/straipsnis/Kiek-gyvenime-ir-darbe-prireikia-matematikos>

MATHEMATICS APPLICATION IN LIFE AND WORK

Summary

We learn mathematics from young age. We need it in various situations in life – calculate expenses, income, taxes and leisure time and games. We learn basic mathematics in middle school which we then apply in life doing simple calculations. Mathematics that we learn in early life is used everywhere in life, and almost every time we don't even notice when we use it. We analyzed how much math do people need while working, we found out how basic algebra is applied in everyday life, and we learned that geometry is necessary in everyday life

NAFTOS IR AUKSO KAINŲ TARPUSAVIO PRIKLAUSOMYBĖ

Diana Totulytė, Laura Kieraitė

Mokslinė vadovė – lektorė Inga Pašiušienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Pastaruosius du dešimtmečius žaliavinės naftos ir aukso kainos išvien augo ir dėl to jos atsidūrė dėmesio centre. Ši dėmesio banga prasidėjo nuo 2005 metų ir, atrodo, kad dėmesys ne ką atslūgo iki dabar. Kai naftos kaina ėmė svyruoti apie 100 dolerių už barelį, tuo pačiu metu aukso rinkoje buvo peržengtas 1000 dolerių barjeras, kuris labai sudomino investuotojus. Tik tada, kai pasaulio ekonomika patyrė didelį nuosmukį, buvo prabilta apie galimas kitokias aukso ir naftos kainų tendencijas.

Tiek aukso, tiek naftos rezervai yra riboti. Nafta yra viena iš pagrindinių energijos šaltinių. Tuo tarpu, kaip geriausia gynyba nuo infliacijos, auksas tampa populiarius investavimo pasirinkimas siekiant apsisaugoti nuo JAV dolerį krečiančių neramumų. Kalbant apie naftos kainas, galima teigti, kad jos nustato šalies ekonomikos sąnaudas. Tačiau poveikio laipsnis vienur ar kitur gali skirtis, tai priklauso nuo skirtingų pramonės šakų.

Straipsnio objektas – naftos ir aukso kainos 2019 m. gruodžio 9 d. – 2020 m. sausio 8 d.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti naftos ir aukso kainų svyravimus per 31 dieną bei įvertinti šių dydžių tiesinę tarpusavio priklausomybę.

Tyrimo metodika – duomenų surinkimas, analizė, koreliacijos koeficiento skaičiavimas, apibendrinimas.

Tyrimo uždaviniai:

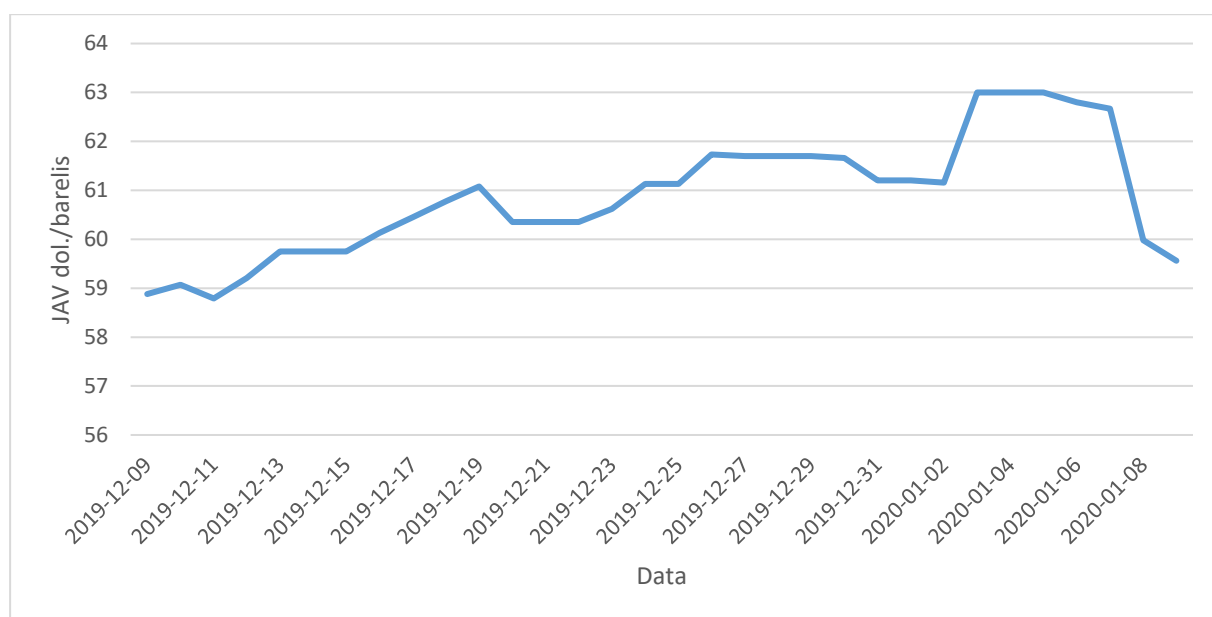
1. Išanalizuoti naftos kainos kitimą laikotarpiu nuo 2019 m. gruodžio 9 d. iki 2020 m. sausio 8 d.
2. Išanalizuoti aukso kainos kitimą laikotarpiu nuo 2019 m. gruodžio 9 d. iki 2020 m. sausio 8 d.
3. Įvertinti naftos ir aukso kainų tiesinę tarpusavio priklausomybę.

Šio darbo praktinėje dalyje atliekama 2019 m. gruodžio 9 d. – 2020 m. sausio 8 d. aukso ir naftos kainų svyravimų lyginamoji apžvalga, siekiant išsiaiškinti kaip per šį laikotarpį keitėsi situacija tiek aukso, tiek naftos prekybos rinkose. Atlikus minėtą apžvalgą, iš surinktų duomenų yra nustatomas aukso ir naftos kainų tarpusavio ryšys.

1. Naftos kainos svyravimai

SEB banko internetiniame puslapyje aprašomi naftos kainų svyravimo veiksniai, vienas iš jų yra politinis nestabilumas. Šalys, kurios dideliu mastu išgauna naftą, gali daryti įtaką ir jos kainai. Tačiau tai pasitvirtina ne visuomet. Kitas veiksnys, darantis įtaką naftos kainai – gamybos sąnaudos.

Pavyzdžiui, sumažėjus naftos gavybai pigiai naftą išgaunančiuose regionuose, naftos kaina kiltų, nes paklausai nemažėjant naftą beliktų importuoti tik iš tų regionų, kur ji išgaunama brangiau. Tačiau vienas iš pagrindinių veiksnių, darančių įtaką naftos kainai, yra jos paklausa ir pasiūla. Pasiūlai viršijant paklausą, kaina krinta ir, atvirkščiai, paklausai viršijant pasiūlą, kainos didėja. Iš pasiūlos pusės, didelę įtaką naftos kainai ir jos svyravimams daro naftą eksportuojančias šalis jungianti tarptautinė organizacija (OPEC), kuri sudaro apie 40 proc. pasaulio naftos gavybos. Kadangi naftos kaina taip pat priklauso ir nuo jos paklausos, todėl paklausa ypač daugiausiai naftos importuojančiose šalyse, tokiose kaip Europa, Kinija, Indija ir Japonija, taip pat lemia naftos kainos pokyčius.

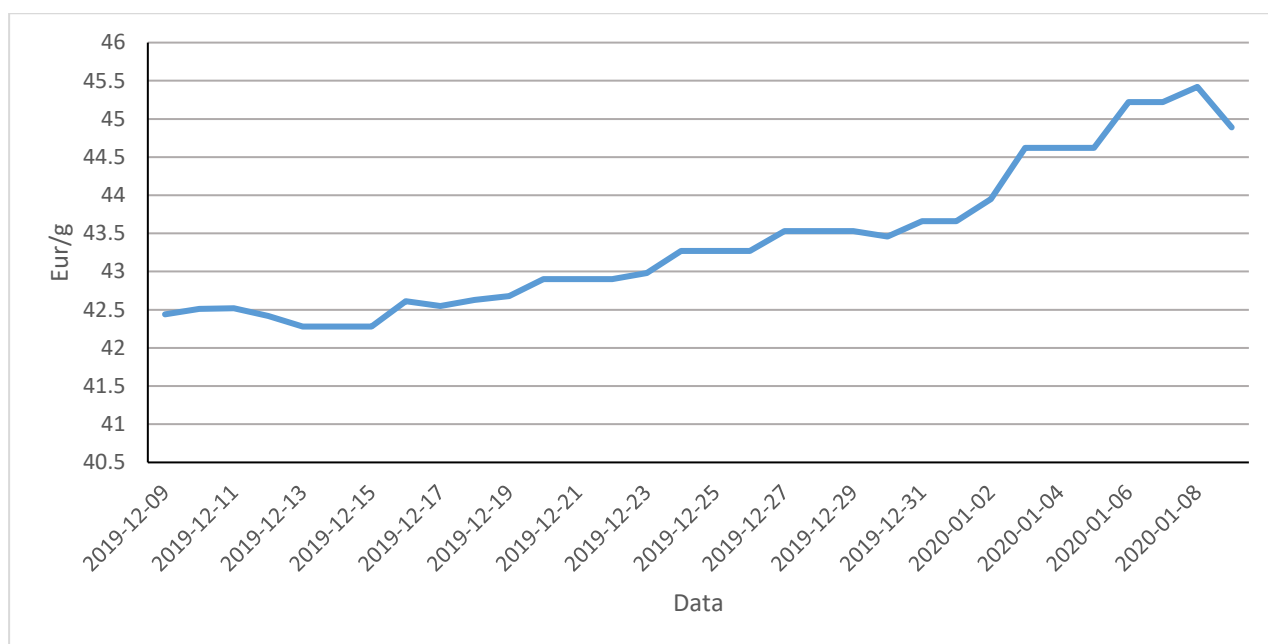
3 pav. Naftos kaina ir jos kitimas per 31 dieną (2019-12-09 – 2020-01-08).

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal internetinį tinklalapį www.plus500.lt

Iš duomenų galime pastebėti, kad didžiausia kaina buvo 2020 m. sausio 3 ir 4 dienomis, tuomet kaina buvo 63 JAV doleriai už barelį. Mažiausia kaina buvo 2019 m. gruodžio 11 dieną – kaina siekė 58,79 JAV dol./barelis.

2. Aukso kainos svyravimai

Aukso kainos į JAV dolerio kainą reaguoja greičiau nei bendrųjų žaliavų kainos, nes auksas naudojamas kaip apsidraudimas nuo infliacijos. Remiantis tyrimo rezultatais, kuriuos atliko L. Gasparėnienė ir A. Sadeckas savo monografijoje „Investavimas į aukso raidą, strategijos ir priemonės“, galima teigti, kad pagrindiniai aukso kainą lemiantys veiksniai yra šie: platina, pinigų masė, euro zonos infliacijos lygis (EAIR), euras (Eur) ir federalinių fondų lygis (FFR). (Gasparėnienė ir Sadeckas, 2017)

4 pav. Aukso kaina ir jos kitimas per 31 dieną (2019-12-09 – 2020-01-08).

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal internetinį tinklapį <http://aukso-kaina.lt/kas-ir-kaip-nustato-aukso-kaina/>

Iš duomenų galime pastebėti, kad didžiausia aukso kaina buvo 2020 m. sausio 8 dieną, kai kaina siekė 45,42 eurų už gramą. Mažiausia kaina buvo 2019 m. gruodžio 13, 14 ir 15 dienomis, kuomet kaina buvo nukritusi iki 42,28 Eur/g.

3. Naftos ir aukso kainų tiesinė priklausomybė

Pagal pateiktas diagramas (žr. 1 pav. ir 2 pav.) galima matyti, jog aukso ir naftos kainos juda gana sinchroniškai, nes daugeliu atveju jos yra veikiamos bendrų makroekonominių procesų, pavyzdžiui, infliacijos, palūkanų normos ir pramoninės gamybos. Dėl šios priežasties naftos ir aukso tarpusavio ryšys yra įdomi tema moksliniam tyrimui.

1 lentelė. Naftos ir aukso kainos 2019-12-09 – 2020-01-08

Data		Naftos kaina, JAV dol./barelis	Aukso kaina, Eur/g
2019 m.	12-09	58,88	42,44
	12-10	59,07	42,51
	12-11	58,79	42,52
	12-12	59,21	42,42
	12-13	59,75	42,28
	12-14	59,75	42,28
	12-15	59,75	42,28
	12-16	60,13	42,61
	12-17	60,45	42,55
	12-18	60,78	42,63
	12-19	61,08	42,68

Data	Naftos kaina, JAV dol./barelis	Aukso kaina, Eur/g
12-20	60,35	42,9
12-21	60,35	42,9
12-22	60,35	42,9
12-23	62	42,98
12-24	61,13	43,27
12-25	61,13	43,27
12-26	61,73	43,27
12-27	61,7	43,53
12-28	61,7	43,53
12-29	61,7	43,53
12-30	61,66	43,46
12-31	61,2	43,66
2020 m. 01-01	61,2	43,66
01-02	61,16	43,95
01-03	63	44,62
01-04	63	44,62
01-05	63	44,62
01-06	62,8	45,22
01-07	62,67	45,22
01-08	59,98	45,42

Iš pateiktų duomenų (žr. 1 lentelė) galima matyti, kad tiek naftos kaina, tiek aukso kaina per mėnesį gana dažnai keitėsi ir buvo labai nestabilūs dydžiai. Tad kyla klausimas: ar šių dydžių pasikeitimai yra tarpusavyje tiesiškai priklausomi? Norint atsakyti į šį klausimą, iš sudarytos naftos ir aukso kainų kitimo lentelės, galima apskaičiuoti šių dydžių koreliacijos koeficientą. Atlikus skaičiavimus ir suskaičiavus šių dviejų atsitiktinių dydžių X ir Y (kur X – naftos kaina JAV dol./barelis, Y – aukso kaina Eur/g) koreliacijos koeficientą, galima patikrinti hipotezę ar šių dydžių kitimas yra tarpusavyje tiesiškai susijęs.

2 lentelė. Koreliacijos koeficiento skaitinės charakteristikos

$\bar{x}$ – naftos kainos vidurkis, JAV dol./barelis	$\bar{y}$ – aukso kainos vidurkis, Eur/g	$s(x)$ – naftos kainos vidutinis kvadratinis nuokrypis	$s(y)$ – aukso kainos vidutinis kvadratinis nuokrypis	r – empirinis koreliacijos koeficientas
60,95	43,35	1,218	0,926	0,565

Apskaičiavus pasirinkto laikotarpio aukso ir naftos kainų koreliacijos koeficientą (žr. 2 lentelė), galima daryti išvadą, kad tarp šių dydžių yra vidutinis tiesinis ryšys, nes gautas koreliacijos koeficientas yra 0,565.

Išvados

1. Žaliavinės naftos ir aukso kainos išvien augo ir dėl to jos atsidūrė dėmesio centre. Naftos ir aukso kainos priklauso nuo įvairių veiksnių. O išanalizavus kainų kitimo grafikus, pastebima, kad tai yra nepastovūs ir nuolat kintantys dydžiai.

2. Apskaičiavus šio laikotarpio (nuo 2019 m. gruodžio 9 d. iki 2020 m. sausio 8 d.) naftos ir aukso kainų tarpusavio priklausomybę, gautas rezultatas rodo, kad šie du dydžiai yra vidutiniškai vienas nuo kito priklausomi. Norint, kad šios išvados būtų dar patikimesnės, reikėtų paimti ilgesnį tyrimo laikotarpį su didesniu duomenų kiekiu.

Literatūra

1. AB „SEB bankas“ (2016 m. sausio 25 d.) *Kokią įtaką naftos kainos pokyčiai daro ekonomikai?* Prieiga per internetą <<https://www.seb.lt/infobankas/taupymas-ir-investavimas/kokia-itaka-naftos-kainos-pokyciai-daro-ekonomikai>>.
2. Aukso kainų kitimo grafikas. Prieiga per internetą <http://aukso-kaina.lt/kitimo-grafikas-per-30-dienu-eur-uz-grama/>.
3. Gasparėnienė L. ir Sadeckas A. (2017) *Investavimas į aukso raidą, strategijos ir priemonės*. Prieiga per internetą [file:///C:/Monografija Investavimo i auksa raida.pdf](file:///C:/Monografija%20Investavimo%20i%20auksa%20raida.pdf).
4. Milevskis, A. (2013 m. rugpjūčio 21 d.) *JAV dolerio ir žaliavų tarpusavio priklausomybė*. Prieiga per internetą <http://www.investavimas.lt/jav-dolerio-ir-zaliavu-tarpusavio-priklausomybe/>.
5. Naftos kainų kitimo grafikas. Prieiga per internetą <https://www.plus500.lt/Instruments/CL>.

THE INTERDEPENDENCE LEVEL OF THE GOLD AND OIL PRICE

Summary

Oil and gold prices depend on various factors and different issues. Gold and oil prices have a medium connection of correlation during the month. The analysis of changes during that month presents that the price of gold and oil per barrel are related. The hypothesis of gold and oil prices being interdependent can be confirmed because they have a medium connection.

NEKILNOJAMO TURTO KAINŲ POKYTIS

Evelina Romanovskaja, Karina Teresaitė

Moksliniai vadovai – Darius Lokutijevskis, Inga Pašiušienė, dr. Erstida Ulvidienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Nekilnojamas turtas priklausomai nuo jo panaudojimo, gali būti suprantamas įvairiai. Vieniems jis – darbo ar poilsio vieta, kitiems – turtinis garantas, patikima investicija, verslo ar veiklos priemonė, prekė. Pagal prigimtį tai yra nejudinamas daiktas, t. y. žemė ir su ja susiję objektai, kurių negalima perkelti į kitą vietą nesumažinant jų vertės ar nepakeičiant paskirties ir formos. Prie nekilnojamų daiktų gali būti priskiriami objektai, kurių pagrindinis požymis yra privalomas valstybinis nuosavybės teisių registravimas nepriklausomai nuo to, kokios jos yra.

Nekilnojamasis turtas Lietuvoje yra apmokestinamas žemės ir nekilnojamojo turto mokesčiais. *Žemės mokestis*– 1,5 proc., jį moka žemės sklypų savininkai. Jis apskaičiuojamas nustatant žemės nominalią indeksuotą kainą, pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. nutarimą Nr. 205. Ši žemės vertė pagrįsta jos kokybinėmis savybėmis ir turi mažai sąsajų su rinkos verte. *Nekilnojamojo turto mokestis*– nuo 0,3 iki 1 proc., jį moka patalpų, statinių ir inžinerinių įrenginių savininkai – juridiniai asmenys, taip pat fiziniai asmenys, jei jie naudoja nekilnojamąjį turtą komerciniais tikslais. Mokestis yra mokamas nuo vidutinės rinkos vertės nustatytos pagal verčių žemėlapius arba nuo atkuriamosios vertės.

Vertinant nekilnojamąjį turtą, dažniausiai taikomi šie metodai: lyginamosios vertės, naudojimo pajamų vertės, atkuriamosios vertės ir liekamosios vertės metodai, kuriuos aprobavo Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir jie pripažinti tarptautinėje praktikoje.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti nekilnojamo turto kainų pokytį.

Straipsnio uždaviniai:

- 1) Pateikti nekilnojamojo turto rinkos klasifikavimą.
- 2) Pateikti nekilnojamojo turto vertinimo metodikas.
- 3) Apžvelgti nekilnojamojo turto kainų pokytį.

1. Nekilnojamo turto klasifikacija

Nekilnojamo turto rinką galima klasifikuoti pagal tokius skirtingus požymius:

- **Pagal geografinį veiksnį:** kiekvienas regionas, rajonas gali atstovauti atskirai rinkai, skirtinguose miesto rajonuose gali būti skirtingos rinkos sąlygos.
- **Pagal kainą:** brangaus nekilnojamojo turto rinka, masinė, palyginus su nebrangaus nekilnojamo turto rinka.

- **Pagal investavimo motyvus:** pajamas duodančio nekilnojamo turto rinka, nekilnojamo turto rinka su vertės padidėjimo potencialu, mokesčių priedanga.

- **Pagal nuosavybės teisės tipą:** neapribotos nuosavybės teisės; servitutai; teisės į žemės gelmes; teisės į nuomą, teisė dalyvauti kondominiumuose (teisinė nuosavybės forma, pagal kurią objektas dalijamas į privačios nuosavybės elementus bei bendros nuosavybės elementus); ūkininkavimo teisė; operatyvinio valdymo teisė; uzufrukto teisė ir kitos nuosavybės teisės. (Nekilnojamojo turto rinkos klasifikavimas, 2017).

Stebint naujos statybos butų pardavimo tendencijas vidutinių kainų pokyčiai taip pat yra ganėtinai reikšmingi. 2000 metais už naujos statybos butus mokėta po beveik 584 Eur už 1 kv. m., o 2001 metais tokių butų vidutinė vieno kvadrato kaina jau siekė 1603,5 Eur, o pirmąjį 2019 metų pusmetį – 1625 Eur.

Registrų centro Duomenų atvėrimo skyriaus vadovas Paulius Rudzkis pastebėjo, kad analizuojant informaciją apie įvykusius sandorius matyti, jog per pastaruosius du dešimtmečius Vilniuje ne tik žymiai išaugo įsigyjamų butų skaičius, bet ir vidutinės butų kainos.

Apibendrinant galima teigti, kad nekilnojamas turtas gali būti skirstomas į dvi dideles kategorijas: gyvenamąjį ir komercinį. Gyvenamasis nekilnojamas turtas gali būti: butai, individualūs gyvenamieji namai, sodybos, kotedžai, vasarnamiai ir taip toliau. Komercinis turtas savo ruožtu yra dviejų rūšių: tai turtas duodantis pelną ir turtas, sudarantis sąlygas gamybinei veiklai (tai gali būti sklypai, patalpos ir panašiai). Nekilnojamas turtas yra klasifikuojamas pagal skirtingus požymius: pagal geografinį veiksnį, pagal kainą, pagal investavimo motyvus bei pagal nuosavybės teisės tipą.

2. Nekilnojamo turto vertinimas

Nekilnojamojo turto vertė priklauso nuo:

1. **VIETA, KURIOJE YRA NEKILNOJAMASIS TURTAS.** Nekilnojamojo turto kaina didžiają dalimi priklausys nuo to, kur tas turtas yra. Pavyzdžiui, turime puikiai įrengtą namą Pabradės miestelyje. Tačiau kad ir kaip bebūtų gaila, jo vertė turbūt niekada neprilygs tipiniam namui Vilniaus centre. Namo vertę šiuo atveju nulems vietos patrauklumas, t. y. žemės sklypo, kuriame tas namas stovi, vertė. Mažiau patraukli vieta mažina nekilnojamojo turto kainą.

2. **BŪSTO AR PASTATO ĮRENGIMAS.** Toje pačioje laiptinėje, tokio paties dydžio ir išplanavimo butų kainos gali ženkliai skirtis dėl tų butų įrengimo skirtumų. Labiausiai vertinami skoningai bei kokybiškai įrengti namai, kur galima iš karto ateiti gyventi ir nebereikia atlikti jokių papildomų remonto darbų. Svarbu žinoti, jog būsto įrengimas taip pat turi savo madas bei populiarumą. Ekstravagantiški interjerai ar akį režianti sienų spalva ne visada būna patraukli pirkėjui. Todėl brangiausiai parduodami tradiciškai, bet madingai įrengti būstai.

3. *RINKOS SITUACIJA*. Nekilnojamojo turto rinkos kaina niekada nebūna pastovi. Ji svyruoja atspindėdama pardavėjų elgesį, pirkėjų lūkesčius bei visuomenės nuomonę.

Kaip ir kitoms turto rūšims, vertinant nekilnojamąjį turtą yra bendrai priimti ir nustatyti vertinimo metodai. Ir vertintojui, ir besinaudojantiems jų paslaugomis svarbu, kad atitinkami metodai būtų gerai suprantami, profesionaliai taikomi ir nuodugnai argumentuojami.

Daugelyje, nors ne visose valstybėse, vertinant turtą naudojami trys vertinimo metodai, dar vadinami klasikiniiais: *kaštų, palyginamųjų verčių ir pajamų kapitalizacijos*. Beveik visose pasaulio šalyse šie metodai suprantami vienodai, tačiau tam tikrų suvokimo skirtumų vis dėlto yra. Kai kurių valstybių įstatymai apriboja vieno ar kelių šių metodų taikymą. Jei tokių apribojimų nėra arba neegzistuoja kitos svarbios aplinkybės, dėl kurių negalima naudotis visais metodais, vertintojas turėtų taikyti visus tris metodus.

Trys klasikiniai nekilnojamojo turto vertinimo metodai pagrįsti tarptautiniais vertinimo standartais, kuriais galima įvertinti nekilnojamąjį turtą rinkos principais ir turint pakankamą kiekį rinkos duomenų, Pirkimo-pardavimo kainų. Galima būtų išsisukti nuo lyginamosios vertės metodo ir vertinti atkuriamosios ir pajamų metodais. Tačiau vertinant nekilnojamąjį turtą atkuriamosios vertės metodu, rezultate gaunama atkuriamoji vertė, kuri pagrįsta fizinių ir eksploatacinių elementų, reikalingų objektui (pastatui) sukurti, rinkos kainomis. Šiuo metodu negalima įvertinti visų nekilnojamojo turto vertę veikiančių veiksnių. Šio metodo pagrindu gaunama objekto atkuriamoji, o ne rinkos vertė. Apskaičiuojant rinkos vertę būtina atkuriamąją vertę pritaikyti prie esamų rinkos sąlygų. Vertinant nekilnojamąjį turtą naudojimo pajamų metodu, vertinamasis objektas turi duoti pajamų ir gautą pajamų vertę taip pat reikia pritaikyti prie rinkos konjunktūros. Turime daugybę objektų (pastatų), kurių verslas nerentabilus, firmos bankrutuoja. Vertinant tokius objektus dažniausiai grįžtama nuo pajamų vertės metodo prie atkuriamosios vertės metodo taikymo. Bet dauguma tokio tipo objektų turi gerą vietos padėtį ir greičiau patenka į rinką, Parduodami ar išnuomojami, todėl juos galima būtų vertinti naudojimo pajamų metodu, remiantis nuomos faktoriais. Gyvenamuosius pastatus sudėtinga vertinti naudojimo pajamų vertinimo metodu, todėl dažniausiai praktikai taip pat pasirenka atkuriamosios vertės metodą. (Raslanas ir Šliogerienė, 2012).

Vertinant nekilnojamąjį turtą, dažniausiai taikomi šie metodai: lyginamosios vertės, naudojimo pajamų vertės, atkuriamosios vertės ir liekamosios vertės metodai, kuriuos aprobo Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir jie pripažinti tarptautinėje praktikoje. Taip pat gali būti taikomi šių metodų deriniai.

PAVYZDYS. Vertinamas objektas – 30m² ploto, vieno kambario butas, penkių aukštų gyvenamojo daugiabučio namo, pirmame aukšte. Objektas yra Kaune, Vilijampolės mikrorajone, Vytenio gatvėje, 6-tu numeriu pažymėtame name.

Gera išvystyta miesto transporto sistema, kuri pagerina susisiekimą tiek su miesto centru, kuris nuo objekto yra nutolęs apie 2 km, tiek su kitais miesto mikrorajonais. Varnių gatve važiuoja 17-tu numeriu pažymėtas autobusas, 5-tas ir 8-tas troleibusai.

Netoliese yra mokymo bei ikimokyklinio ugdymo įstaigos. Šalia yra šie prekybos centrai: „Norfa“, „Maxima“, „Iki“ bei Vilijampolės turgus. Neries krantinėje, kuri nuo vertinamo objekto nutolusi apie 1 km yra pėsčiųjų ir dviračių takai – puiki vieta aktyviam ir pasyviai poilsiui ar laisvalaikio praleidimui su šeima.

Daugiabutis namas yra šiek tiek nutolęs nuo judrios Varnių gatvės, tad galima teigti jog vieta, kurioje yra objektas, rami, o šalia esančioje Vytenio gatvė nėra didelio automobilių srautų judėjimo, nevažinėja viešasis transportas, kuris žymiai padidintų triukšmo lygį. Vytenio gatvėje naujai nutiesta asfalto danga, tad privažiavimas prie namo puikus.

Penkių aukštų, keturių laiptinių, daugiabutis namas yra 1963 metų statybos, mūrinis, būklė – vidutinė. Laiptinėje naujai pakeisti plastikiniai langai, padarytas kosmetinis sienų, grindų ir laiptų remontas, durys rakinamos kodine spyna.

Prie namo įrengti šaligatviai, geras priėjimas prie laiptinių, gana erdvus kiemas apsodintas lapuočiais medžiais, kurie apsaugo nuo oro taršos, bei triukšmo. Kiemas tamsiu paros metu visada apšviestas. Nėra automobilių stovėjimo aikštelės, mašinos statomos tiesiog ant žalios vejų, tai gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę.

Vertinamo objekto apibūdinimas: įrengtos visos miesto komunikacijos: vandentiekis, kanalizacija, elektra, dujos, centrinis šildymas. Įvestas internetas, yra jungtis stacionariam telefonui. Neseniai sudėti plastikiniai langai su trimis stiklo paketais. Naujos šarvuotos lauko durys. Kambaryje sienos išklijuotos tapetais, virtuvėje dažytos. Grindų danga – laminatas. Vonioje ir tualetu grindys ir sienos išklotos plytelėmis, tualetas yra atskirai. Bute yra balkonas.

Iš šio pavyzdžio galima matyti, kiek daug įvairiausių veiksnių gali daryti įtaką parduodamo/perkamo buto kainai.

Apibendrinant galima teigti, kad nekilnojamojo turto vertinimas – tai vienas iš svarbiausių veiksnių tiek perkant ir parduodant turtą. Šis veiksnys gali padėti ne tik sužinoti, kiek kainuoja būstas, bet ir tiksliai nustatyti norimo įsigyti nekilnojamojo turto vertę (kainą).

3. Nekilnojamojo turto kainų pokytis

Kainų pokytis skaičiuojamas pagal sandorių būsto kainų indeksą. Skaičiuojant indeksą, ataskaitinio laikotarpio būsto sandorio kaina yra lyginama su to paties būsto anksčiau įvykusio sandorio kaina.

Lyginant tą patį būstą atsižvelgiama į specifines jo charakteristikas: vietą, aukštą, vaizdą pro langą, kambarių išdėstymą ir kt.

Butų kainos (Lt/m ²)	1 kambario		2 kambarių		3 kambarių		4 ir daugiau kamb.	
	nuo	iki	nuo	iki	nuo	iki	nuo	iki
VILNIUS								
Centras, Senamiestis, Užupis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	5.500	10.000	5.300	10.000	5.200	10.500	5.000	11.000
senos statybos namuose renovuoti butai	5.200	11.000	5.000	11.000	4.900	12.000	4.800	12.000
senos statybos namuose nerenovuoti butai	3.800	6.200	3.600	6.100	3.400	5.800	3.200	5.600
Prestižiniai rajonai (Antakalnis, Naujamiestis, Žvėrynas)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	5.200	7.600	4.800	7.000	4.700	6.600	4.500	6.500
senos statybos namuose renovuoti butai	4.200	8.000	3.800	7.800	3.600	7.400	3.500	7.300
senos statybos butai blokiniuose namuose	3.400	5.000	2.900	4.700	2.800	4.600	2.700	4.500
Gyvenamieji rajonai (Baltupiai, Fabijoniškės, Jeruzalė, Justiniškės, Karoliniškės, Lazdynai, Pašilaičiai, Pilaitė, Santariškės, Šeškinė, Viršuliškės, Žirmūnai)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	4.000	5.500	3.500	5.300	3.400	5.100	3.400	4.900
senos statybos butai plytiniuose namuose	4.000	5.000	3.600	4.400	2.900	4.000	2.600	3.700
senos statybos butai blokiniuose namuose	3.600	4.500	3.100	3.900	2.500	3.400	2.300	3.200
Kiti rajonai (Grigiškės, Naujoji Vilnia, Ž. Paneriai ir kt.)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	3.400	3.800	3.100	3.600	3.000	3.500	2.800	3.400
standartiniai butai	2.200	3.600	2.100	3.400	2.000	2.800	2.000	2.800
KAUNAS								
Centras, Senamiestis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	4.200	6.200	4.000	6.000	3.800	5.800	3.700	5.800
senos statybos namuose renovuoti butai	3.900	6.000	3.900	5.900	3.800	5.800	3.800	5.600
senos statybos namuose nerenovuoti butai	3.200	5.400	3.000	5.300	2.800	5.100	2.500	4.900
Žaliakalnis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	4.000	6.000	4.000	5.800	3.600	5.700	3.500	5.500
senos statybos namuose renovuoti butai	3.700	5.900	3.600	5.800	3.500	5.700	3.400	5.500
senos statybos namuose nerenovuoti butai	3.000	5.200	2.900	4.900	2.900	4.900	2.800	4.800
Gyvenamieji rajonai								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	3.000	4.500	2.800	4.400	2.700	4.200	2.600	4.000
senos statybos namuose renovuoti butai	2.500	3.500	2.300	3.400	2.100	3.200	2.000	3.100
senos statybos namuose nerenovuoti butai	2.100	2.500	1.800	2.400	1.600	2.300	1.500	2.100
Priemiesčio rajonai								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	2.300	3.000	2.200	3.000	1.900	2.800	1.900	2.700

1 pav. Nekilnojamojo turto kainos Lietuvoje 2014 m. liepos mėn. (Lt/m²).

Šaltinis: https://www.ober-haus.lt/rinkos_apzvalga/baltic-apartment-price-index-june-2014/?fbclid=IwAR2Ck0RaKfh_ftkMyac3a_fQu3a2lZ-tiPCVZTew-R-K0kaBF0W1S_borbc.

Butų kainos (Eur/m ²)	1 kambario		2 kambarių		3 kambarių		4 ir daugiau kamb.	
	nuo	iki	nuo	iki	nuo	iki	nuo	iki
VILNIUS								
Centras, Senamiestis, Užupis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.800	3.200	1.700	3.300	1.650	3.400	1.600	3.400
senos statybos namuose renovuoti butai	1.650	3.200	1.550	3.200	1.500	3.500	1.500	3.500
senos statybos namuose nerenovuoti butai	1.250	2.000	1.150	1.900	1.100	1.850	1.050	1.750
Prestižiniai rajonai (Antakalnis, Naujamiestis, Žvėrynas)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.650	2.500	1.550	2.400	1.500	2.300	1.450	2.200
senos statybos namuose renovuoti butai	1.350	2.500	1.300	2.400	1.250	2.350	1.200	2.300
senos statybos namuose nerenovuoti butai	1.150	1.450	1.050	1.400	1.000	1.350	1.000	1.320
Gyvenamieji rajonai (Baltupiai, Fabijoniškės, Jeruzalė, Justiniškės, Karoliniškės, Lazdynai, Pašilaičiai, Pilaitė, Santariškės, Šeškinė, Viršuliškės, Žirmūnai)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.200	1.700	1.050	1.650	980	1.600	950	1.500
senos statybos butai plytiniuose namuose	1.250	1.450	1.120	1.400	950	1.270	920	1.180
senos statybos butai blokiniuose namuose	1.100	1.350	980	1.270	800	1.050	770	970
Kiti rajonai (Grigiškės, Naujoji Vilnia, Ž. Paneriai ir kt.)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.100	1.300	950	1.200	900	1.100	850	1.050
standartiniai butai	800	1.100	750	1.000	720	950	650	870
KAUNAS								
Centras, Senamiestis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.300	1.850	1.250	1.800	1.150	1.750	1.100	1.750
senos statybos namuose renovuoti butai	1.180	1.900	1.150	1.900	1.120	1.950	1.100	1.900
senos statybos namuose nerenovuoti butai	930	1.550	870	1.500	830	1.480	780	1.450
Žaliakalnis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.200	1.700	1.150	1.680	1.100	1.650	1.000	1.600
senos statybos namuose renovuoti butai	1.070	1.750	1.050	1.700	1.020	1.680	1.000	1.600
senos statybos namuose nerenovuoti butai	880	1.450	860	1.420	840	1.420	810	1.350
Gyvenamieji rajonai								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	900	1.300	840	1.350	800	1.300	760	1.160
senos statybos namuose renovuoti butai	730	1.100	680	1.080	650	970	600	900
senos statybos namuose nerenovuoti butai	580	750	540	720	500	670	450	620
Priemiesčio rajonai								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	700	900	650	900	600	860	570	800

2 pav. Nekilnojamojo turto kainos Lietuvoje 2016 m. liepos mėn. (Eur/m²).

Šaltinis: https://www.ober-haus.lt/rinkos_apzvalga/nekilnojamojo-turto-kainos-2016-m-liepos-men/.

Butų kainos (Eur/m ²)	1 kambarys		2 kambarys		3 kambarys		4 ir daugiau kamb.	
	nuo	iki	nuo	iki	nuo	iki	nuo	iki
VILNIUS								
Centras, Senamiestis, Užupis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	2.200	• 3.400	• 2.000	• 3.600	• 1.900	• 4.000	• 1.850	• 4.000
senos statybos namuose renovuoti butai	1.800	• 3.300	• 1.700	• 3.600	• 1.650	• 4.000	• 1.600	• 4.000
senos statybos namuose nerenovuoti butai	1.350	• 2.000	• 1.300	• 1.950	• 1.250	• 1.900	• 1.200	• 1.850
Prestiziniai rajonai (Antakalnis, Naujamiestis, Žvėrynas)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.700	• 2.700	• 1.650	• 3.000	• 1.600	• 3.200	• 1.550	• 3.200
senos statybos namuose renovuoti butai	1.450	• 2.700	• 1.400	• 2.650	• 1.350	• 2.900	• 1.300	• 2.900
senos statybos namuose nerenovuoti butai	1.250	• 1.800	• 1.200	• 1.700	• 1.100	• 1.600	• 1.050	• 1.550
Gyvenamieji rajonai (Baltupiai, Fabijoniškės, Jeruzalė, Justiniškės, Karoliniškės, Lazdynai, Pašilaičiai, Pilaitė, Santariškės, Šeškinė, Viršuliškės, Žirmūnai)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.220	• 1.700	• 1.100	• 1.640	• 1.050	• 1.580	• 1.000	• 1.530
senos statybos butai plytiniuose namuose	1.300	• 1.580	• 1.170	• 1.490	• 1.050	• 1.370	• 970	• 1.250
senos statybos butai blokiniuose namuose	1.140	• 1.420	• 990	• 1.340	• 850	• 1.190	• 840	• 1.070
Kiti rajonai (Grigiškės, Naujoji Vilnia, Ž. Paneriai ir kt.)								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.200	• 1.300	• 1.100	• 1.250	• 980	• 1.200	• 950	• 1.100
standartiniai butai	950	• 1.180	• 820	• 1.120	• 800	• 1.050	• 780	• 1.000
KAUNAS								
Centras, Senamiestis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.500	• 2.100	• 1.450	• 2.150	• 1.450	• 2.200	• 1.400	• 2.200
senos statybos namuose renovuoti butai	1.250	• 2.000	• 1.200	• 1.950	• 1.150	• 2.100	• 1.100	• 2.100
senos statybos namuose nerenovuoti butai	1.050	• 1.550	• 980	• 1.500	• 920	• 1.480	• 900	• 1.450
Žaliakalnis								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.350	• 1.800	• 1.300	• 1.750	• 1.250	• 1.700	• 1.250	• 1.700
senos statybos namuose renovuoti butai	1.100	• 1.750	• 1.050	• 1.700	• 1.020	• 1.750	• 1.000	• 1.700
senos statybos namuose nerenovuoti butai	900	• 1.470	• 870	• 1.450	• 830	• 1.420	• 810	• 1.350
Gyvenamieji rajonai								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	1.050	• 1.450	• 1.000	• 1.450	• 970	• 1.420	• 940	• 1.400
senos statybos namuose renovuoti butai	780	• 1.150	• 730	• 1.120	• 700	• 1.050	• 640	• 1.000
senos statybos namuose nerenovuoti butai	640	• 850	• 600	• 820	• 580	• 770	• 530	• 700
Priemiesčio rajonai								
naujos statybos butai (dalinė apdaila)	800	• 950	• 780	• 950	• 750	• 920	• 700	• 880

3 pav. Nekilnojamojo turto kainos Lietuvoje 2018 m. liepos mėn.(Eur/m²).

Šaltinis: https://www.ober-haus.lt/rinkos_apzvalga/nekilnojamojo-turto-kainos-2018-m-liepos-men/.

Apžvelgus 2014 m. (žr. 1-ą paveikslą) 3 kambarių naujos statybos butų (su daline apdaila) 1 kvadratinio metro kainą Vilniuje, matome, kad ji svyruoja nuo 5200 Lt (1506 Eur) iki 10500 Lt (3041 Eur); po dviejų metų, t. y. 2016m. (žr. 2 pav.) tokio pačio buto kaina svyruoja nuo 1650 Eur iki 3400 Eur, o dar po dviejų metų t. y. 2018 m. (žr. 3 pav.) – nuo 1900 Eur iki 4000 Eur. Matome, kad per ketverius metus 3 kambarių naujos statybos butų (su daline apdaila) Vilniuje kaina vidutiniškai pakilo apie 30 proc.

Palyginus 3 kambarių naujos statybos butų (su daline apdaila) 1 kvadratinio metro Kaune kainas (žr. 1, 2 ir 3 pav.), situacija panaši. 2014m. kaina svyruoja nuo 3800 Lt (1100 Eur) iki 5800 Lt (1680 Eur); 2016m. panašaus buto kaina 1150 – 1750 Eur, o dar po dviejų metų kainų intervalai nuo 1450 Eur iki 2200 Eur. Taigi ir Kaune nekilnojamojo turto kainos kyla ir kyla panašiu tempu (per ketverius metus pakilo apie 30 proc.).

Palyginus kainas galime pamatyti, kad Vilniuje butų kainos yra didesnės nei Kaune (tas skirtumas gali siekti net 2 kartus). Galima manyti, kad tokį kainų skirtumą lemia tas faktas, kad Vilnius yra Lietuvos sostinė ir norinčių čia gyventi skaičius yra ženkliai didesnis, nei Kaune.

Apibendrinat galima teigti, kad nekilnojamojo turto kaina nuolat kyla. Nekilnojamojo turto rinkos vertę lemia daug veiksnių. Jie gali būti klasifikuojami įvairiai: į visuotinius ir individualius, objektyvius ir subjektyvius, ekonominius, socialius, politinius, fizinius bei psichologinius veiksnius.

Išvados

1. Nekilnojamo turto rinka – tai tam tikras mechanizmų rinkinys, pagal kurį yra perduodamos nuosavybės teisės ir su tuo susiję interesai, nustatomos kainos ir skirstomi skirtingi žemės naudojimo variantai. Priklausomai nuo sutarties dalyvių poreikių ir galimybių, nekilnojamo turto rinka yra lokalizuota ir segmentuota. Nekilnojamo turto rinkos segmentacija – tai jos padalinimas į vienaarūšes pirkėjų grupes. Remiantis segmentavimu gali būti išskiriami nekilnojamo turto požymiai atitinkamam jo klasifikavimui. Išanalizavus nekilnojamojo turto kainų klasifikavimą, išsiaiškinome, jog nekilnojamas turtas yra klasifikuojamas pagal: geografinį veiksnį, kainą, investavimo motyvus, nuosavybės teisės tipą.

2. Nekilnojamojo turto vertinimas vienas svarbiausių veiksnių tiek perkant, tiek parduodant turtą. Išanalizavus turto vertinimą, išsiaiškinome nuo kokių pagrindinių veiksnių priklauso kainų pokytis bei išsiaiškinome vertinimo būdus. Nekilnojamojo turto vertinimas, dažniausiai priklauso nuo vietos, kurioje yra nekilnojamas turtas, įrengimo, bei rinkos situacijos. Taip pat vertinant turtą naudojami trys vertinimo metodai, dar vadinami klasikiniai: kaštų, palyginamųjų verčių ir pajamų kapitalizacijos.

3. Apžvelgus nekilnojamojo turto kainas Vilniaus ir Kauno miestuose nuo 2014m. iki 2018 m., galime pamatyti, kad nekilnojamojo turto kainos nuolat auga (Vilniuje jos apytiksliai išaugo 1000 Eur/m², o Kaune – maždaug 500 Eur/m²). Vilniuje nekilnojamojo turto kainos yra beveik dvigubai didesnės negu Kaune. Toks kainų skirtumas gali būti dėl vietos, kurioje yra nekilnojamas turtas, jo įrengimo, bei rinkos situacijos. Taigikainų dydžiui įtakos turi tai, kad Vilnius yra Lietuvos sostinė ir čia gyvena nori gyventi daugiau žmonių. Tačiau palyginus kainų augimą matyti, kad vidutiniškai kainos per ketverius metus abiejuose miestuose kilo panašiu tempu – apie 30 proc.

Literatūra

1. Nekilnojamojo turto kainos 2014m. liepos mėn. (2014). *Ober-Haus*. Prieiga per internetą: https://www.ober-haus.lt/rinkos_apzvalga/baltic-apartment-price-index-june-2014/?fbclid=IwAR2Ck0RaKfh_ftkMyac3a_fQu3a2lZ-tiPCVZTew-R-K0kaBF0W1S_borbc.

2. Nekilnojamojo turto kainos 2016m. liepos mėn. (2016). *Ober-Haus*. Prieiga per internetą: https://www.ober-haus.lt/rinkos_apzvalga/nekilnojamojo-turto-kainos-2016-m-liepos-men/.

3. Nekilnojamojo turto kainos 2018m. liepos mėn. (2018). *Ober-Haus*. Prieiga per internetą: https://www.ober-haus.lt/rinkos_apzvalga/nekilnojamojo-turto-kainos-2018-m-liepos-men/.

4. Nekilnojamojo turto rinkos klasifikavimas. (2017). *Nekilnojamasis turtas, prekyba*. Prieiga per internetą: http://simperija.lt/tag/nekilnojamo-turto-rinkos-itaka-efektyviai-ekonomikos-pletrai/?fbclid=IwAR3ESPN4uE8FIvi2u_ZXaTjms6MHnFqXfkiwWZOYut67I6VfcSfq5wcUrHA.

5. Raslanas, S. ir Šliogerienė, J. (2012) *Nekilnojamojo turto vertinimas: mokomoji knyga*. Vilnius: Technika. Prieiga per internetą: http://dspace.vgtu.lt/bitstream/1/1769/1/1433_Raslanas_Sliogeriene.pdf.

CHANGE IN PROPERTY PRICES

Summary

The real estate market is a set of mechanisms by which property rights and related interests are transferred, prices are set and different land use options are divided. Depending on the needs and capabilities of the participants in the contract, the real estate market is localized and segmented. Segmentation of the real estate market is its division into homogeneous groups of buyers. On the basis of segmentation, signs of real estate can be distinguished for its respective classification. After analyzing the classification of real estate prices, we found that real estate is classified according to: geographical factor, price, investment motives, type of property right.

Valuation of real estate one of the most important factors in both buying and selling property. After analyzing the valuation of the property, we found out what the main factors depend on the price change and figured out the valuation methods. The valuation of real estate usually depends on the location where the property is located, the installation, and the market situation. Also, three methods of valuation, also called Classical, are used in the valuation of assets: cost, comparative values and income capitalization.

Reviewing real estate prices in Vilnius and Kaunas cities since 2014. until 2018 we can see that real estate prices are constantly increasing (in Vilnius they have increased by approximately Eur 1000/m², and in Kaunas – about Eur 500/m²). Real estate prices in Vilnius are almost twice as high as in Kaunas. Such a price difference may be due to the location where the property is located, its installation, and the market situation. Thus, the size of prices is influenced by the fact that Vilnius is the capital of Lithuania and more people live here or want to live. However, a comparison of price increases shows that, on average, prices in both cities have risen at a similar rate of around 30% over four years.

ORGANIZACIJOS KONKURENCINGUMO VEIKSNIAI

Dorota Akuto

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Konkurencija – tai varžybos tarp vartotojų, norinčių įsigyti prekę arba paslaugą, taip pat tarp gamintojų, siekiančių parduoti šią prekę arba paslaugą. Vartotojų konkurencija didina prekės kainą, o gamintojų, atvirkščiai, ją mažina.

Konkurencingumo plėtojimas – vienas svarbiausių organizacijos tikslų. Šiandien organizacijoms reikia ne turėti ir siekti išlaikyti, o nuolatos kurti ir tobulinti savo konkurencinį pranašumą. Produktų bei paslaugų kokybės gerinimas, užtikrina didesnę jų pasirinkimo spektrą. Įmonės konkurencingumas lemia kompanijos sėkmę ilguoju laikotarpiu. Verslo įmonės veikia konkurencingumo veiksniai rinkoje, kuriuos formuoja aplinka. Dažniausiai konkurencingumą lemiančius veiksnius mokslininkai klasifikuoja į vidinius ir išorinius bei pabrėžia skirtingą šių veiksmų įtaką konkurencingumui, todėl svarbu aptarti skirtingų autorių pozicijas bei požiūrius.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti organizacijos konkurencingumo veiksnius.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti konkurencingumą įtakančius vidinius bei išorinius veiksnius.
2. Aprašyti konkurencingumo vertinimo modelius.
3. Apibūdinti konkurencingumo vertinimo rodiklius.

Straipsnio metodai: mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Konkurencingumą įtakančios vidiniai ir išoriniai veiksniai

Konkurencingumas, jo prielaidos bei tyrimo modeliai, jų taikymas tampa vis labiau nagrinėjama tema. Tokį konkurencingumo temos populiarumą bei aktualumą lemia nuolat aktyvėjanti konkurencinė kova netik tarp įmonių, bet ir tarp valstybių pramonės, pačių valstybių bei miestų. Siekdamos prisitaikyti prie globalios pasaulio rinkos keliamų reikalavimų ir sėkmingai konkuruoti, Lietuvos įmonės turi rengti naujas savo veiklos strategijas. Strategija tampa ypač aktuali šiandieninėmis rinkos ekonomikos sąlygomis, kai reikia numatyti verslo plėtros kryptis, paslaugų paklausą, išsilaikyti rinkose ir gauti pelno. Strateginis planavimas neatsiejamas verslo stabilumo garantas. Tik turėdamos aiškią savo veiklos strategiją, įmonės gali išgyventi konkurencinėje kovoje. (Marčinskas ir Diskienė, 2001)

Klimašauskienė (2007), analizuodama konkurencingumo koncepcijas, išskiria skirtingus konkurencingumą įtakančius veiksnius. Vidiniais veiksniais laikomi tokie veiksniai, kurie yra susiję su įmonės veikla ir dažniausiai įmonė juos daugiau ar mažiau gali kontroliuoti naudodama teisingas priemones. Tiesioginio poveikio aplinką sudaro įtaką darantys asmenys, kuriuos galima skirstyti į dvi kategorijas:

1. Profesinės sąjungos
2. Vartotojai
3. Tiekėjai
4. Konkurentai
5. Specialiųjų interesų grupės
6. Vyriausybės tarnybos
7. Žiniasklaida
8. Finansų institucijos (Klimašauskienė 2007)

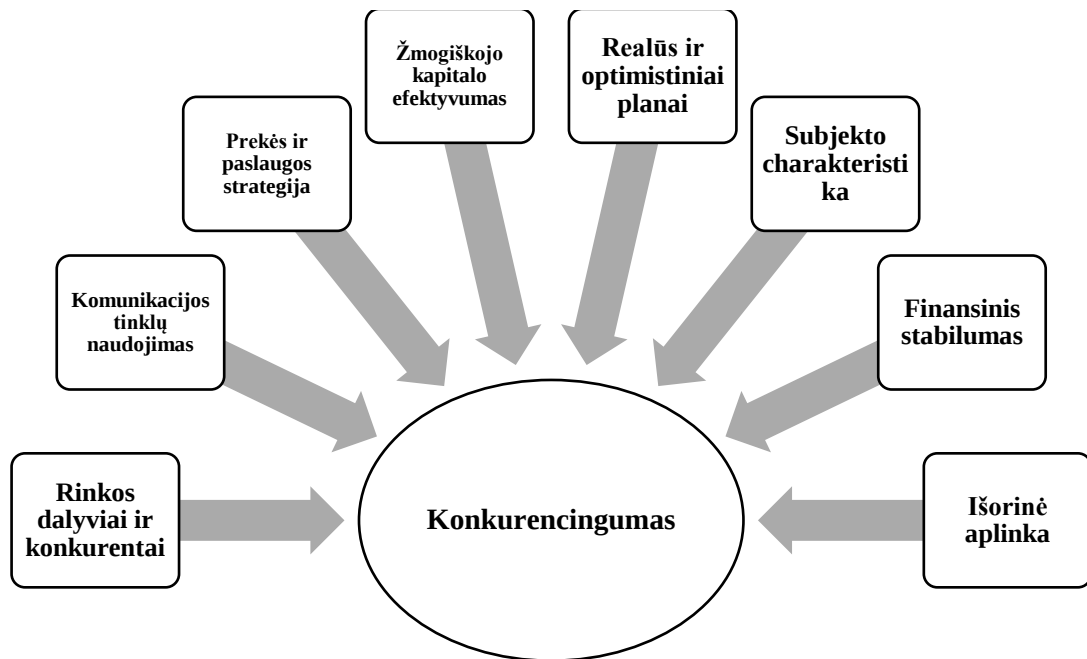
Išorinės aplinkos netiesioginio poveikio komponentai daro įtaką organizacijoms dviem būdais. Pirmiausia, tam tikros jėgos gali priversti sudaryti grupę, kuri vėliau tampa įtaką darančiais asmenimis. Antra, netiesioginio poveikio elementai sukuria klimatą: greitai besikeičianti technologija, ekonomikos augimas arba nuosmukis, pažiūrų į darbą pokyčiai. Organizacijos išorinės netiesioginio poveikio aplinkos elementai:

1. Socialiniai kultūriniai veiksniai
2. Ekonomikos būklė
3. Politiniai- teisiniai veiksniai
4. Mokslas ir technologijos
5. Gamtinė/geografinė aplinka

Vidiniai įtaką darantys asmenys:

1. Darbuotojai
2. Akcininkai ir direktorių valdyba
3. Vadovai (Klimašauskienė 2007).

Nors šiuo metu nepriklausomai nuo įmonės dydžio svarbiausiais ištekliais laikomi darbuotojai, tačiau daugelis įmonių negalėtų veikti be tam tikrų kapitalo išteklių, kuriems galima priskirti įmonių turimas technologijas, jų panaudojimo efektyvumą, pačių išteklių kokybę. Anot Vitunskienės (2003), įmonės turimų išteklių kiekis, o svarbiausia jų turinys lemia, ką įmonė yra pajėgi daryti, kokius uždavinius gali sau kelti. Dažnai panašius išteklius turinčios įmonės pasiekia skirtingus rezultatus. Tik vertingi ir specifiniai ištekliai įmonę gali išskirti iš konkurentų, o įmonės išskirtinumas pagerina konkurencinę poziciją.

1 pav. Konkurencingumą sąlygojantys veiksniai

Sudaryta autorės pagal: Cem, G., Suat, B., & Strele, I., (2013). *Competitiveness – a key to business viability*. Proceedings of the conference of Turiba university. 164-179 p. ISSN 1691 – 6069

Išanalizavus pateiktus konkurencingumo faktorius tampa aišku, kad svarbiausi veiksniai yra: efektyvus išteklių panaudojimas, žmogiškieji ir fiziniai ištekliai, finansinės galimybės, įmonės naudojamos prekių ar paslaugų strategijos, vidiniai ir išoriniai komunikacijos tinklai bei išorinė aplinka (valstybės vaidmuo). Kaip teigia Cem, Stuart ir Strele (2013), įmonių konkurencingumas pasireiškia per darbuotojų produktyvumą, ištikimybę ir motyvaciją. Dažniausiai naujos idėjos, kaip pasiekti didesnį konkurencingumą pasitelkiant inovacijas, kyla iš darbuotojų.

Apibendrinant galima teigti, jog žmonės naudodamiesi savo žiniomis, gebėjimais didina įmonių konkurencingumą. Dėl to darbdaviai turi sudaryti tinkamas sąlygas darbuotojams kelti kvalifikaciją, sukurti tokią darbo vietą, kad darbuotojas galėtų pritaikyti savo turimas žinias, gebėjimus. Be to, reikėtų paminėti, jog norint, kad įmonė ar tam tikras pramonės sektorius įgytų konkurencinį pranašumą, neužtenka tik noro ar atkaklumo, svarbiausia, kad įmonės gebėtų prognozuoti bei valdyti išorinės aplinkos pokyčius ir sugebėtų savo veiklos naudai pakeisti vidinius aplinkos veiksnius. Konkurencinga tampa tokia įmonė, kuri geba ilgalaikiu laikotarpiu išlikti versle ir užtikrinti bei kurti naujas darbo vietas.

2. Konkurencingumo vertinimo modeliai

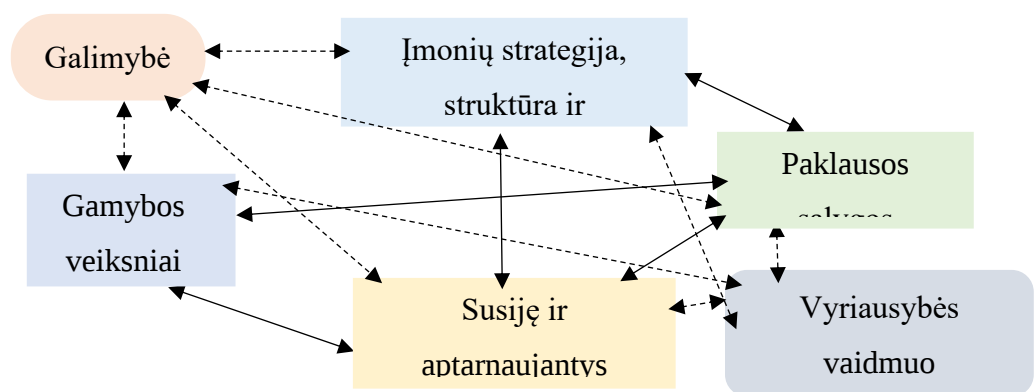
Pramonės konkurencingumą vertinančius tyrimus pagal tyrimo tikslą sąlyginai galima suskirstyti į šias grupes:

- Įvairiapusis, visos šalies pramonės konkurencingumo įvertinimas;
- Gamybinių (pramoninių) grupių analizė;

- Šalies tarptautinio konkurencingumo įvertinimas- aukštų technologijų ir sudėtingų produktų srityse ir kuriančių didelę pridėtinę vertę pramonės sektoriuose ir veiklose, įvertinimas;
- Verslo aplinkos įvertinimas;

Konkurencingumui vertinti dažniausiai naudojamas Porterio (1990) konkurencinių jėgų modelis, kuris dar vadinamas „Deimanto“ modeliu. Šis modelis leidžia įvertinti pramonės sektoriaus konkurencingumo sisteminės prielaidas.

Porterio (1990) teigimu: „Deimanto“ modelis parodo, kaip šie veiksniai veikdami kartu sukuria verslo aplinkos dinamiškumą, stimuliuoja ir intensyvina konkurenciją, o valstybės ekonominė politika turi taip tobulinti „Deimanto“ veiksnius, kad įmonės galėtų daug sėkmingiau pasiekti didesnę produktyvumą.

2 pav. Porter Deimanto modelis

Sudaryta autorės pagal: Porter, M. E., (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press

Modelyje pateikti vidiniai veiksniai veikia kiekvienas atskirai bei visi keturi kaip sistema, o išoriniai veiksniai sudaro palankias (nepalankias) sąlygas konkurencingumo didinimui. Nustačius pagrindinius vidinius ir išorinius veiksnius, galima įvertinti tam tikros pramonės šakos ar įmonės konkurencingumą. Įmonės konkurencinis pranašumas negali išsilaikyti, jei visi „Deimanto“ veiksniai nėra tam palankūs. (Vaiginienė ir kt. 2006).

Krugman (1996) kritikavo Porterio (1990) modelį dėl Vyriausybės kaip išorės veiksnio bei tarptautinės veiklos įtakos konkurencingumui. Jų nuomone, Vyriausybės vaidmuo turi būti priskirtas prie pagrindinių vidinių veiksnių, nes jos vaidmuo daro tiesioginę ir labai didelę įtaką visiems keturiems veiksniams. Be to, į šį modelį autoriai įtraukė naują išorinį veiksnių- tarptautinės veiklos poveikį, pažymėdami jo daromą įtaką visiems „Deimanto“ veiksniams.

Apibendrinant galima teigti, jog Porter (1990) yra šalies konkurencingumo teorijos pradininku. Jo pasiūlytas „Deimanto“ modelis dažnai naudojamas praktikoje, geriausiai leidžia nustatyti bei suprasti pagrindinius konkurencingumą lemiančius veiksnius. Taip pat „Deimanto“ pagrindu sukurti kiti modeliai. Visi „Deimanto“ vidiniai konkurencingumo veiksniai yra susiję,

veikia ir stiprina vienas kitą, sukuria aplinką, kurioje gamintojai konkuruoja ir įgyja konkurencinį pranašumą konkurentų atžvilgiu.

3. Konkurencingumo vertinimo rodikliai

Mokslinėje literatūroje yra pateikta nemažai konkurencingumo vertinimo modelių ir metodų, kuriuose susistemunami konkurencingumo veiksniai. Konkurencingumas dažniausiai vertinamas šalies, pramonės ir įmonės lygmenyse. Dėl plataus konkurencingumo vertinimo modelių ir metodų vartojimo, sunku apibrėžti, kuris metodas ar modelis yra tinkamiausias, tačiau vertinimo svarba yra didelė. Konkurencingumui vertinti naudojami skirtingi rodikliai. Ramanauskas (2004) siūlo naudoti dviejų tipų rodiklius:

- Finansinius (analizuojami užsienio prekybos, valiutų kursų ir kt. rodikliai)
- Nefinansinius (tiriami produkcijos patikimumo, kokybės, aptarnavimo ir kt. rodikliai)

Be šių paminėtų rodiklių Sūdžius (2001) siūlo vertinti ir kitus rodiklius, tokius kaip: estetiniai rodikliai (produkto išorinė forma, dizainas, įpakavimas ir kt.), ergonominiai rodikliai (parodo, kaip produkto savybės atitinka vartotojo kaip žmogaus organizmo reikalavimus jį naudojant esamomis sąlygomis ir priskiriami: higienos, fiziologiniai ir kt. rodikliai), teisiniai, patentiniai rodikliai (visa produkcija turi atitikti ES ir tarptautinių standartų reikalavimus).

Apibendrinant galima teigti, jog konkurencingumo vertinimas yra labai svarbus procesas, leidžiantis identifikuoti organizacijos padėtį konkurentų atžvilgiu. Šiuo metu vis sunkiau tampa patenkinti vartotojų didėjančius poreikius, prisitaikyti prie aršios konkurencijos, todėl įmonėms svarbu įvertinti finansinius bei nefinansinius rodiklius.

Išvados

1. Konkurencingumo plėtojimas – vienas svarbiausių organizacijos tikslų. Įvairioms įmonėms reikia nuolatos kurti bei tobulinti savo konkurencinį pranašumą. Mokslinėje literatūroje išskiriami skirtingi konkurencingumą įtakojantys veiksniai, kuriuos galima suskirstyti į: vidinio, išorinio, tiesioginio ir netiesioginio poveikio elementus.

2. Įmonių konkurencingumas yra nuolatos vertinamas bei tobulinamas. Dažniausiai tam yra naudojamas Porterio konkurencinių jėgų modelis, kuris vadinamas „Deimanto“ modeliu. Šis modelis leidžia įvertinti pramonės sektoriaus konkurencingumo sisteminės prielaidas. Modelyje pateikti vidiniai veiksniai veikia kiekvienas atskirai bei visi keturi kaip sistema, o išoriniai – sudaro palankias (nepalankias) sąlygas konkurencingumo didinimui.

3. Konkurencingumui vertinti naudojami skirtingi rodikliai. Vienas svarbiausių tai organizacijos įvaizdis. Natūralu, jog žmonės renkasi įmonę, kuri teikia kokybiškas paslaugas, turi gerą reputaciją bei organizacijos teikiami produktai atitinka gerus estetinius rodiklius. Įvaizdis turi

būti pritaikytas prie konkrečios įmonės veiklos pobūdžio ir atitikti tikrovę. Pozityvus įvaizdžio turėjimas šiandieninėje verslo aplinkoje tampa dažnos organizacijos sėkmingo gyvavimo ar net išlikimo garantu. Vartotojo palanki nuomonė apie organizaciją bei informuotumas apie jos produktus (paslaugas) – vienas efektyviausių būdų susikurti lojalių bei patenkintų klientų ratą.

Literatūra

1. Cem, G., Suat, B., & Strele, I., (2013). *Competitiveness – a key to business viability*. Proceedings of the conference of Turiba university. 164-179 p. ISSN 1691 – 6069.
2. Krugman, P. R., (1996). *Making sense of the competitiveness debate*. *International competitiveness*. [Interaktyvi duomenų bazė] Oxford Review of Economic Polic: ideas.repec.org, Nr.3, p.17–25. Prieiga per internetą:
<https://www.staff.ncl.ac.uk/david.harvey/ACE2006/Competition/KrugmanComp.pdf>
3. Marčinskas, A., Diskienė, D., (2001). *Įmonės konkurencingumą lemiantys veiksniai*. *Ekonomika: mokslo darbai*, 55, p. 55 – 61. ISSN 1392-1258.
4. Klimašauskienė, D., (2007) *Konkurencijos samprata ekonomikos teorijoje*. *Ekonomika*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Nr. 79, p. 109-121. ISSN 1392-1258.
5. Porter, M. E., (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: The Free Press.
6. Ramanauskas, G., (2004) *Evaluation of international competitiveness*. *Ekonomika*, 68, p. 91-112, ISSN 1392-1258.
7. Sūdžius, V., (2001). *Produkto konkurencingumo vertinimo ir stiprinimo aspektai*. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, (19), p. 137-148.
8. Vaiginienė, E., Kasnauskienė, G., ir Miškinis, A., (2006). *Lietuvos aprangos ir tekstilės pramonės konkurencingumo stiprinimo galimybės*. *Ekonomika*, 74, p. 91-105.
9. Vitunskienė, V., (2003) *Darbo našumo, kaip konkurencingumo kriterijaus, įvertinimo žemės ūkyje metodologinis modelis*. Vaga, Kaunas: Akademija, Nr. 61 (14), p. 108-119.

THE FACTORS OF ORGANIZATION COMPETITIVENESS

Summary

The competitiveness in a global economy relates to the ability of a company to dynamically react to permanent and faster changes of market environment.

The reason of current competitiveness evaluation study importance is mostly caused by economic downturn which is extremely dangerous to parties that lack particular competitive advantages. In today's economic market, there are many different factors that determine an organization competitiveness. Each company needs to assess which factors are most important to it and strive to achieve them. The Competitive Forces Model, known as the Diamond Model, allows to evaluate the systemic assumptions of industrial competitiveness.

ORGANIZACIJOS VEIKLOS VERTINIMAS: SUBALANSUOTŲ RODIKLIŲ VERTINIMAS

Agnė Klusavičiūtė

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Šiuolaikinėje modernioje, sparčiai besikeičiančioje verslo aplinkoje sėkmingą organizacijos vystymąsi lemia ilgalaikį konkurencinį pranašumą sukuriantys operatyviniai verslo sprendimai. Norint užtikrinti sėkmingą šių sprendimų priėmimą reikia užtikrinti, kad visa įmonė veiktų vieningai bei reikia žinoti jos silpnąsias ir stipriąsias puses. Todėl daugelis įmonių norėdamos, kuo tiksliau valdyti ir kontroliuoti savo veiklą, naudojasi subalansuotų rodiklių vertinimo sistema.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti organizacijos veiklos subalansuotų rodiklių vertinimą.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibūdinti organizacijos veiklos vertinimą.
2. Aptarti subalansuotų vertinimo rodiklių esmę, diegimo etapus.

Organizacijos veiklos vertinimas

Vis dažniau organizacijos veiklos vertinimas nagrinėjamas kaip atskiras vadybos tyrimų objektas. Tokį požiūrį galima pagrįsti laiko patikrinta vadybos tiesa, kad to, ko negali išmatuoti, negali ir valdyti. Daugelis įmonių savo veiklą vis dar vertina vadovaudamiesi tik finansiniais rodikliais, kurie yra labai riboti ir dažnai kritikuojami. Finansiniai rodikliai remiasi tik praeityje įvykusių įvykių informacija ir atskleidžia tik vieną įmonės veiklos startegijos įgyvendinimo aspektą. Tuo tarpu kiti labai svarbūs elementai - klientai, augimas ir tobulėjimas, suinteresuotos šalys, procesų efektyvumas bei darbuotojai - lieka už veiklos vertinimo ir valdymo sistemos ribų, tačiau dažniausiai, nuo būtent šių elementų, priklauso įmonės veiklos sėkmė (finansinė taip pat) ateityje.[1]

Per kelis dešimtmečius buvo sukurta ir plačiai aprašyta gausybė šiuolaikiškų vertinimo sistemų, kurios jau ilgą laiką yra plačiai naudojamos praktikoje. Pačios populiariausios sukurtos vertinimo sistemos, kurios apjungia finansinius ir nefinansinius veiklos vertinimo rodiklius: subalansuotų vertinimo rodiklių sistema, veiklos vertinimo piramidė, Europos kokybės vadybos fondo tobulumo modelis, veiklos vertinimo piramidė. [2]

Pagrindinis visų šių vertinimo sistemų tikslas yra teikti informaciją sprendimų priėmimo procese. Veiklos vertinimo naudingumas priklauso nuo to ar jis atitinka verslo aplinką (tiek išorinę, tiek vidinę). Norint, kad organizacijos pasirinktas veiklos vertinimo metodas teiktų realią naudą,

būtina žinoti pagrindinius veiklos vertinimo atlikimo principus. Pagrindiniai veiklos vertinimo principai yra šie:

1. Matavimo sistema turi būti susieta su organizacijos vizija.
2. Priemonės turi būti subalansuotos (susidėti iš finansinių ir ne finansų duomenų).
3. Vertinimas turi apimti duomenis proceso eigoje ir baigties duomenis.
4. Priemonės turi būti dinamiškos, aktualios ir savalaikės.
5. Priemonės turi būti tarpusavyje susijusios (nagrinėjamos kartu, o ne atskirai).
6. Vyresnioji vadovybė yra atsakingi už veiklos vertinimą.
7. Turi būti ribotas skaičius priemonių, bet suteikiantis holistinę (idėja, kad visos sistemos savybės negali būti apibrėžtos ir paaiškintos vien kaip jos sudėtinių dalių suma) požiūrį. [3]

Apibendrinant galima teigti, jog veiklos vertinimas tampa vis aktualesnis šiuolaikiniame verslo pasaulyje. Efektyviausia vertinimo sistema yra ta, kuri apjungia finansinius ir nefinansinius vertinimo rodiklius.

Subalansuoti vertinimo rodikliai

Dažnas vadovas išgirdęs apie įmonės veiklos rodiklius kalba vien apie finansines atsakomybes, kurių daugelis žmonių, įmonės klientų ar potencialių investuotojų nesupranta. Tačiau, net ir išmanant finansines atskaitomybes, jų parengimo principus, neįmanoma nustatyti tikslios įmonės padėties. Būtent todėl, verslininkai ieškojo naujų būdų, kaip vertinti savo įmonę, kaip užtikrinti klientų lūkesčių patenkinimą. Vienas iš vertinimo būdų – subalansuotų rodiklių vertinimas.

Subalansuotų rodiklių vertinimo sistema – įmonės strateginis planas planavimo etape. Šis planas pagrindžia verslo idėją atsižvelgiant į visas permainas: įmonės strateginius tikslus, rodiklius, veiksmų planus tikslams pasiekti. Subalansuotų efektyvų rodiklių matavimo metodą, po ilga laikio verslo procesų tyrimo, 1992 metais aprašė Harvardo Universiteto profesorius Dr. Robert S. Kaplan kartu su verslo vadybos konsultantu David P. Norton. Jų aprašytas strategijos valdymo metodas sulaukė didelio susidomėjimo ir pripažinimo pasaulyje. Šią metodiką naudoja tokios garsios įmonės kaip „IBM“, „Dupont“, „Ford motor company“, „Mitsubishi“ ir kt. [4]

Pagrindiniai subalansuotų rodiklių vertinimo principai yra kasdienių darbuotojų veiksmai suderinti su strateginiais planais, o organizacijų valdymas remiasi ne vien ekonominiais, bet ir finansiniais rodikliais. Subalansuotų vertinimo rodiklių autorių siūlymu, nustačius strategiją, vertėtų suskirstyti organizacijos rodiklius į keturias grupes:

1. Mokymosi ir augimo – kaip sukurti į tobulėjimą orientuotą komandą ir inovacinį potencialą.
2. Verslo procesų – kaip optimizuoti vidinius procesus.
3. Klientų – kaip pozicionuoti įmonę klientų sąmonėje.

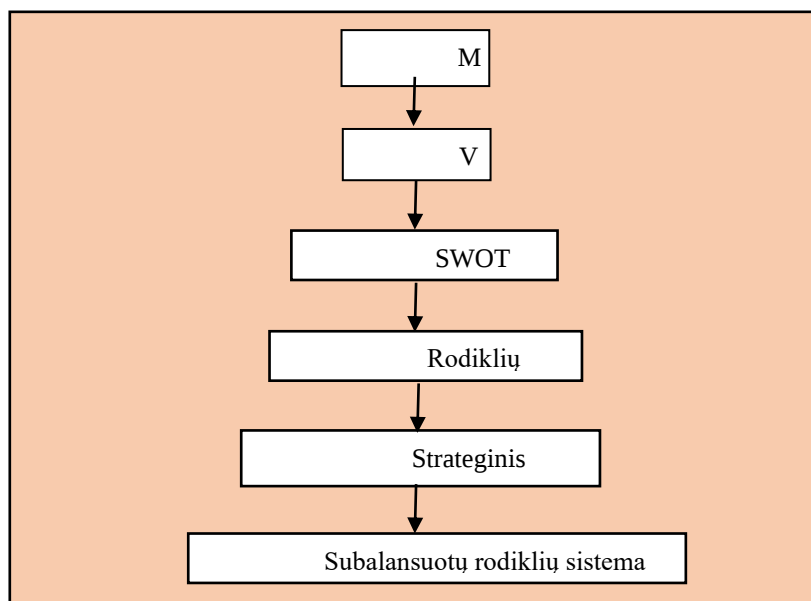
4. Finansinę – kaip maksimizuoti įmonės vertę.

Šios keturios rodiklių grupės parodo, kodėl ši vertinimo sistema būtent taip ir vadinasi, nes išoriniai rodikliai, skirti akcininkams (ar steigėjams) bei klientams, yra suderinti su vidiniais įmonės rodikliais. Visos keturios rodiklių grupės turi būti susijusios priežasties – pasekmės ryšiais.

Šis sistema yra gera tuo, kad apima ne tik finansinius, bet ir nefinansinius rodiklius. Sistema laikoma subalansuota, kai finansiniai rodikliai nedominuoja – sudaro mažiau nei pusę. Įmonės negali naudotis vien finansiniais rodikliais, nes jie neparodo pilno ir savalaikio veiklos poveikio. Taip pat ne kiekvienas darbuotojas gali suprasti ir panaudoti finansinius rodiklius. [5]

Subalansuotų rodiklių vertinimo sistemą galima diegti tiek viešojo, tiek privataus sektorių organizacijoms. Kurdamą savo subalansuotų rodiklių sistemą, organizacija turi atsižvelgti į dalininkų ar steigėjų analizę bei veiklos logiką. Šios sistemos nauda įmonei ar organizacijai: strategijos įvertinimas, reikalingų korekcijų atlikimas, atotrūkio panaikinimas tarp strateginių tikslų ir kasdieninės veiklos, suinteresuotųjų šalių poreikių bei lūkesčių identifikavimas ir patenkinimas, konkrečių projektų vykdymo tikslingumo įvertinimai, vidinių procesų optimizavimai.

Subalansuotų rodiklių sistema, kaip jau buvo minėta anksčiau, yra įmonės strateginis planas. Tai dokumentas leidžiantis pagrįsti verslo idėją atsižvelgiant į visas permainas: aprašomi apibendrinti įmonės strateginiai tikslai, rodikliai reikalingi nustatyti, kiek priartėta prie tikslų, aprašomi veiksmai tikslams pasiekti. Norint atlikti strateginį planavimą ir sukurti subalansuotų rodiklių sistemą, įmonėje sudaroma darbuotojų strateginio planavimo grupė. Ši grupė yra atsakinga už kiekvieno etapo įgyvendinimą norint įdiegti šią sistemą.

1 pav. Subalansuotų vertinimo rodiklių diegimo žingsniai

Šaltinis: sudaryta autorės, pagal Kaip sukurti subalansuotų rodiklių sistemą,
http://estrategija.lt/46Proceduros2/102.BSC_diegimas_imeje.htm

Norint sėkmingai įdiegti subalansuotų rodiklių vertinimo sistemą pirmiausia įmonė turi nusistatyti savo misiją. Kaip jau buvo minėta anksčiau, tai yra pats plačiausias organizacijos veiklos

ir gyvenimo krypties apibūdinimas, nusako, kuria linkme įmonė eina. Sunkiausias žingsnis, kurį kiekviena įmonė turi kuo tiksliau ir kruopščiau atlikti yra SWOT (SSGG) analizės sudarymas. SWOT analizė yra modelis, nurodantis bendrovės strateginių planų vystymo kryptį ir suteikiantis jiems pagrindą. Šioje analizėje atsispindi įmonės stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės. [6] Rodiklių sąvadas tai yra dar vienas žingsnis siekiant įdiegti subalansuotų vertinimo rodiklių sistemą. Strateginio planavimo grupė turi suformuoti metinių rodiklių sąvadą, kuriame reikia nustatyti ką ir kaip reikia matuoti, kokie rodikliai ir iš kokios ataskaitos naudojami bei kokia egzistuoja planų sistema ir hierarchija. [7] Sekantis žingsnis yra strateginis žemėlapis. Tai yra priemonė, padėsianti pažinti įmonės strategiją. Šis žemėlapis padeda apibūdinti ir vizualiai perteikti strategijos tikslus, ketinimus, rinkas, rodiklius bei visų šių objektų tarpusavio ryšius. [8]

Apibendrinant galima teigti, jog įmonės veiklą sunku vertinti vien ekonominiais rodikliais, todėl daug įmonių savo veiklą pradėjo vertinti pasinaudoję subalansuotų vertinimo rodiklių sistemą. Pagrindinis subalansuotų rodiklių vertinimo principas yra kasdinių darbuotojų veiksmai suderinti su strateginiais planais.

Išvados

1. Efektyviausia organizacijos veiklos vertinimo sistema yra ta, kuri apjungia finansinius ir nefinansinius vertinimo rodiklius. Yra sukurtos ir aprašytos kelios vertinimo sistemos, kurios apjungia finansinius ir nefinansinius rodiklius. Šios sistemos yra: subalansuotų vertinimo rodiklių sistema, veiklos vertinimo piramidė, Europos kokybės vadybos fondo tobulumo modelis, veiklos vertinimo prizmė. Nėra nei vienos sistemos, kuri tiktų visoms organizacijoms. Jei įmonės netenkina nei viena vertinimo sistema ji gali susikurti savo sistemą, tik turi aiškiai įvardinti veiklos vertinimo sistemos pasirinkimo individualumo ribas. O norint, kad pasirinktas organizacijos veiklos vertinimas teiktų naudą reikia vadovautis pagrindiniais atlikimo principais.

2. Subalansuotų rodiklių vertinimo sistema – įmonės strateginis planas planavimo etape. Pagrindinis šios sistemos tikslas yra suderinti kasdinių darbuotojų darbą su įmonės tikslais, o įmonės veikla yra vertinama ne tik finansiniais, bet ir nefinansiniais rodikliais. Subalansuotų rodiklių vertinimo sistemą reiktų suskirstyti į keturias grupes: mokymosi ir augimo, verslo procesų, klientų ir finansų. Šios grupės leidžia geriau suprasti, kur įmonei reikia tobulėti, kur reikia skirti daugiau dėmesio ir lėšų. Taip pat ši sistema yra tinkama tiek viešojo tiek privataus sektoriaus įmonėms dėl jos lengvo pritaikymo. Pagrindiniai šios sistemos diegimo etapai yra šie: misijos ir vizijos nustatymas, SWOT (SSGG) analizės atlikimas, rodiklių sąvadas, strateginis žemėlapis.

Literatūra

1. KOZEL, Roman; VILAMOVA, Šarka; BARANEK, Petr; FRIEDRICH, Vaclav; HAJDUOVA, Zuzana; BEHUN, Marcel. Optimizing of the Balanced Scorecard method for management of mining companies with the use of factor analysis. [interaktyvus]. Acta Montanistica

Slovaca, 2017 p54. ISSN: 1335-1788 [žiūrėta 2019 m. lapkričio 15 d.] prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=11&sid=84f03734-0a8b-42f9-adb3-9fe59a72fb1e%40pdv-sessmgr04&bdata=JnNpdGU9ZWhtbG12ZQ%3d%3d#AN=128172466&db=asn>

2. Organizacijos veiklos vertinimas. [Interaktyvus] [žiūrėta 2019m. lapkričio 20 d.] prieiga per internetą: <file:///C:/Users/MyPC/Downloads/15882664.pdf>

3. Subalansuoti vertinimo rodikliai. [Interaktyvus] [žiūrėta 2019m. spalio 10 d.] prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=39&str=47801>

4. Subalansuoti vertinimo rodikliai. [Interaktyvus] [žiūrėta 2019m. spalio 12 d.] prieiga per internetą: <http://www.kvalitetas.lt/lt/balanced-scorecard-sistema>

5. Subalansuoti vertinimo rodikliai. [Interaktyvus] [žiūrėta 2019m. spalio 17 d.] prieiga per internetą: <http://www.estrategija.lt/46Proceduros2/103.Strateginis.planavimas.htm>

6. Subalansuotų vertinimo rodikliai. [Interaktyvus] [žiūrėta 2019m. Spalio 17 d.] prieiga per internetą: <http://www.verslas.in/ssgg-swot-analize/>

7. TOKLUN, M. Cengiz. Performance Evaluation of Small-Medium Enterprises Based on Management and Organization. [interaktyvus]. Acta Physica Polonica, A., 2017, p5. ISSN: 0587-4246 žiūrėta 2019 m. lapkričio 15 d.] prieiga per EBSCO publishing duomenų bazę: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=11&sid=79b99b0b-daa8-4cd1-9c6f-c35cb58895a4%40pdv-sessmgr04&bdata=JnNpdGU9ZWhtbG12ZQ%3d%3d#AN=126050610&db=a9h>

8. VANAGAS, Ramūnas, VYŠNIAUSKIENĖ Lina. *Vadybos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. 162 p. ISBN 978-9955-19-412-5

EVALUATION OF PERFORMANCE OF ORGANISATION: EVALUATION OF BALANCED INDICATORS

Summary

The Balanced Scorecard is a management system. It's a way of looking at organization that focuses on big-picture strategic goals. The system connects the dots between big picture strategy elements such as mission, vision, core values, strategic focus areas and the more operational elements such as objectives, measures, targets, and initiatives. The balanced scorecard can provide information about the company as a whole when viewing company objectives.

PLANAVIMO PROCESO ORGANIZAVIMAS

Darija Fedotenkova

Mokslinė vadovė – lektorė Nijolė Kašėtienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Šiuolaikinė rinka yra labai konkurencinga ir reikli. Naujos organizacijos ne visada sugeba išlikti rinkoje, tai kartais net nepavyksta ir ilgametėms įmonėms. Dažniausiai, tai atsitinka dėl netinkamo planavimo. Ne retas atvejis, kai įmonės užsibrėžia tikslus ir jų negali pasiekti, nes nesusplanuoja kaip tai įgyvendinti, taip praleisdama vieną iš svarbiausių ir pagrindinių sėkmingos organizacijos valdymo funkcijų – planavimą, kuris yra būtinas norint sudaryti efektyvų ir detalizuotą planą, kurio dėka galima efektyviai siekti tikslų teisinga linkme.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti planavimo proceso organizavimo būdus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pristatyti planavimo fazes.
2. Apžvelgti planavimo žingsnius.
3. Apibūdinti organizacijos planų sistemą.

Darbo metodai – mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Planavimo fazės

Planavimas, tai ilgalaikis ir pasikartojantis bei nenutrūkstantis procesas organizacijose, kuris nurodo ką, kaip ir kada daryti, kad būtų pasiekti užsibrėžti tikslai. Kruopščiai ir korektiškai sudaryto plano pagalba galima efektyviai panaudoti darbo jėgą ir turimus išteklius, nenukrypti nuo tikslo, prisitaikyti prie galimų aplinkos pokyčių ir pasiekti tikslą per nustatytą laikotarpį, patiriant minimaliai nesėkmių.

„Planavimas organizacijose – tai tikslų nustatymas ir priemonių tiems tikslams pasiekti pasirinkimas“ (Vanagas ir Vyšniauskienė, 2012, psl. 87). Planavimas skirstomas į šias fazes (Juozaitienė ir Staponkienė, 2004):

1. *Analizės fazė*, kai išsiaiškinami veiksniai turintys įtakos planavimo objektui. Rekomenduojama atlikti vidinę ir išorinę analizę. Įmonės ir jos aplinkos analizei atlikti gali būti taikomi įvairūs analizės metodai. Vienas iš plačiausiai naudojamų yra SSGG metodas.

2. *Tikslo nustatymas ir koregavimas*. Realus tikslas gali būti suformuotas tik atlikus analizę.

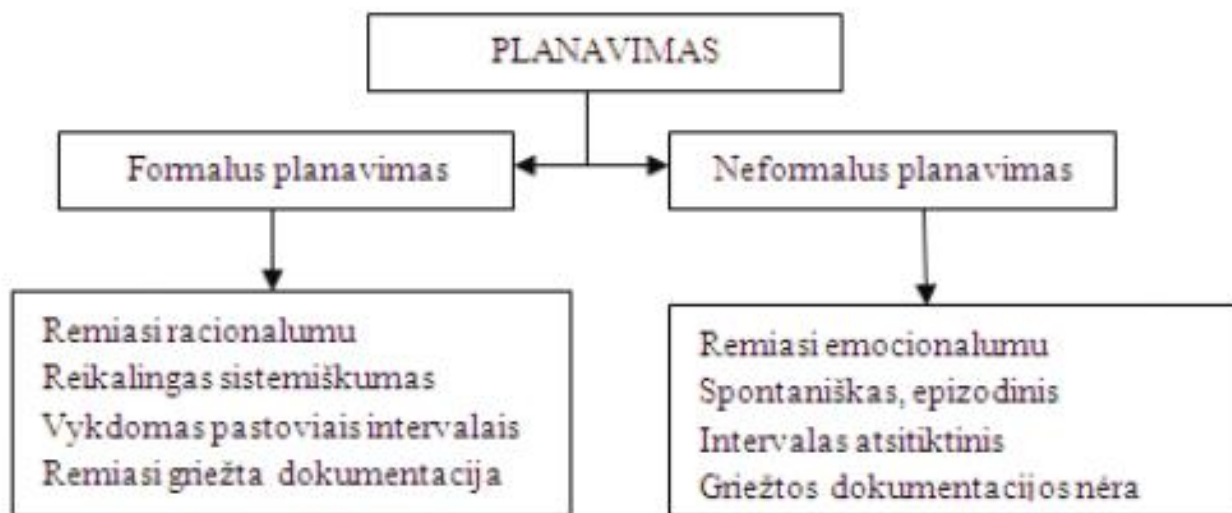
3. *Strategijos fazė*. Gerai parengta strategija garantuoja įmonės sėkmę ir jos rengimo sąnaudos greitai atsiperka.

SSGG metodas padeda vidinę ir išorinę analizę, išsiaiškinti savo silpnąsias, stiprias vietas bei esančias grėsmes ir galimybes įmonės veikloje. Žinant šiuos faktorius yra suformuojamas realus tikslas, kuris yra pasiekiamas organizacijai. Paskutinė planavimo fazė – strategija, kuri „yra sąmoningai formuojama tam, kad pasiektų užsibrėžtų tikslų“ (Gedvilaitė-Moan ir Zakarevičius, 2010, psl. 56). Praėjus visas planavimo fazes galime sudaryti efektyvų ir sėkmingą planą, kuris padės įmonei augti, vystytis bei išlikti rinkoje.

Prieš pradėdami planuoti, privalome atkreipti dėmesį į tai, kokio tipo bus organizacijos tikslas ir pagal tai pasirinkti plano rūšį. Dažniausiai yra skiriami trys planavimo lygiai (Vanagas ir Vyšniauskienė, 2012):

1. Strateginis planavimas (daugiau kaip 5 metai). Tai ilgalaikių organizacijos tikslų planavimas ir priemonių jiems įgyvendinti parinkimas.
2. Taktinis planavimas (1-3 metai). Jo metu yra nustatomi tarpiniai tikslai siekiant strateginių tikslų.
3. Operatyvusis planavimas (iki metų). Šiuo planavimu būdu dažniausiai yra planuojami ketvirčio, mėnesio ar pamainos veiklos planai.

Planai dar yra skirstomi į formalius ir neformalius (žr. 1-ą paveikslą). Tai planų skirstymas pagal išorinį skirtumą. Formalūs planai yra saugomi dokumentuose, o neformalūs – ne, jie nefiksuojami raštu ir saugomi atmintyje.

1 pav. Formalus ir neformalus planavimo pobūdis.

Šaltinis: Stoškus, S. ir Beržinskienė, D. (2005). *Vadyba*. Kaunas: Technologija, p. 108.

Esant formaliam planavimui yra remiamasi racionalumu bei griežta dokumentacija, jam reikalingas sistemiškumas ir jis vykdomas intervalais. Visiškai kitaip yra su neformaliu planavimu: remiamasi emocionalumu, griežtos dokumentacijos neturi, planavimo intervalai yra atsitiktiniai. Neformalus planavimas yra spontaniškas ir epizodinis. Taigi, verslo įmonės veikloje didžiausią svarbą turi formalūs planai, kuriuos tik papildo neformalūs.

Apibendrinant galima teigti, jog norint sukurti sėkmingą planą yra būtina praeiti visas planavimo fazes: analizės fazę, kurios metu dažniausiai atliekama SSGG analizė, tikslų nustatymą ir koregavimą, kuris gali būti nustatomas tik atlikus pirmąją fazę bei strategijos fazę, kurios metu parengiama strategija ar planas, kaip veikti numatytam tikslui pasiekti. Taip pat svarbu išsirinkti koks planas bus ruošiamas: strateginis – ilgalaikis planas, taktinis, kurio pagalba planuojami tarpiniai veiksmai strateginiams tikslams pasiekti ar operatyvusis, kurio metu yra ruošiami veiklos planai gan trumpiems laikotarpiais. Pagal išorinį skirtumą galime taip pat suskirstyti į formalius ir neformalius. Verslo įmonėje formalūs planai būna ilgalaikiai ir sistemingi, o neformalūs netikėtai ir staigiai sudaryti planai iškilus nenumatyta situacijai.

2. Planavimo žingsniai

Norint sėkmingai suplanuoti organizacijos veiksmus reikia laikytis tam tikrų planavimo proceso žingsnių, kurie gali užtikrinti sėkmingą plano sudarymą. Planavimo proceso metu, Robins ir Coulter išskyrė keturis planavimo žingsnius (cituojama pagal Vanagas ir Vyšniauskienė, 2012):

1. Tikslų nustatymas. Organizaciniai tikslai – planavimo proceso ataskaitinis laikotarpis.
2. Organizacijos išorinės ir vidinės aplinkos analizė. Ši analizė padeda nustatyti organizacijos pranašumus, trūkumus, galimybes ir grėsmes, taip pat strategiją, pateikiančią geriausią derinį (dažniausiai šiam etapui naudojama SSGG analizė).
3. Strategijos parinkimas. Kai vadovai aiškiai supranta tikslą ir įvertina organizacijos dabartinę bei ateities situacijas, gali parinkti strategiją, leidžiančią pasinaudoti aplinkos galimybėmis ir organizacijos stiprybėmis.
4. Rezultatų įvertinimas. Organizuoti kontrolės funkciją, siekiant įsitikinti, kad planas įvykdytas.

Išvardytus planavimo proceso žingsnius būtina formalizuoti, tai yra, aprašyti procedūromis ir taisyklėmis. Planavime svarbu yra tai, kad visi numatomi plano veiksmai būtų tikslūs, aiškūs, konkretūs ne tik organizacijos vadovybei, bet ir darbuotojams, kurie turi aiškiai suvokti savo darbo svarbą ir tiksliai žinoti, ką jie turi daryti. Norint sudaryti planą reikėtų vadovautis šiais reikalavimais (Stoškus ir Beržinskienė, 2005):

1. Planuojant savaime neužtikrinama sėkmė, tačiau ji skatinama.
2. Daliniai planai, orientuojantis į aplinkos pokyčius, turi būti susieti į bendrą sistemą.
3. Planuodami darbuotojai turi ne tik atlikti savo darbą, bet ir numatyti rezultato vertę.
4. Sudarius planą, kai atsižvelgiama į laiką, kokybę ir sąnaudas, darbuotojas disciplinuojamas, taip neatitrūkstama nuo norimų pasiekti ir tikrųjų rezultatų.

5. Planavimas svarbus kaip socialinis veiksnys. Tai priemonė, kurią taikant personalas įtraukiamas į valdymą. Taip skatinamas darbuotojų lojalumas. Dalyvaujamas planavimo procese, individas prisiima dalį atsakomybės.

Planavimo procesas nėra sudėtingas, pakanka laikytis reikalavimų, kurie užtikrins sėkmės skatinimą, darbuotojų lojalumą ir leis kontroliuoti plano vykdymo eigą.

Apibendrinant galima teigti, jog planavimo proceso žingsniai padeda suformuluoti planus ir jų įgyvendinimo būdus, tai bus lengva padaryti atlikus SSGG analizę. Jos pagalba tikslai ir jų įgyvendinimo būdai bus sudaryti atsižvelgiant į organizacijos pranašumus, trūkumus, galimybes bei grėsmes. Planavimo procesus būtina detalizuoti ir aprašyti procedūromis bei taisyklėmis. Tikslai ir planai turi būti aiškūs bei konkretūs ir suprantami ne tik vadovybei, bet ir patiems darbuotojams, kurių dėka dažniausiai yra pasiekiami rezultatai. Taip pat reikia atsižvelgti į planų sudarymo reikalavimus, kurie užtikrins sėkmės skatinimą, darbuotojų lojalumą bei planų vykdymo kontrolę.

3. Planų sistema

Organizacijos vadovai neturintys planų, negali efektyviai skirstyti užduotis darbuotojams ir tvarkyti turimus išteklius. Neturint planų yra labai maža tikimybė pasiekti tikslą ar pastebėti, kurioje vietoje siekiant tikslą buvo padaryta klaida. Ne retas atvejis, kai blogai sudaryti planai veikia visą organizacijos veiklą neigiamai. Taigi organizacijos veiklos planavimas leidžia visą veiklą susisteminti ir suderinti, kad ši veiktų efektyviai ir pasiektų geriausių rezultatų.

Planavimo funkcijos vykdymo organizavimas priklauso nuo daugelio veiksnių (Rimkuvienė ir Tamošaitienė, 2012):

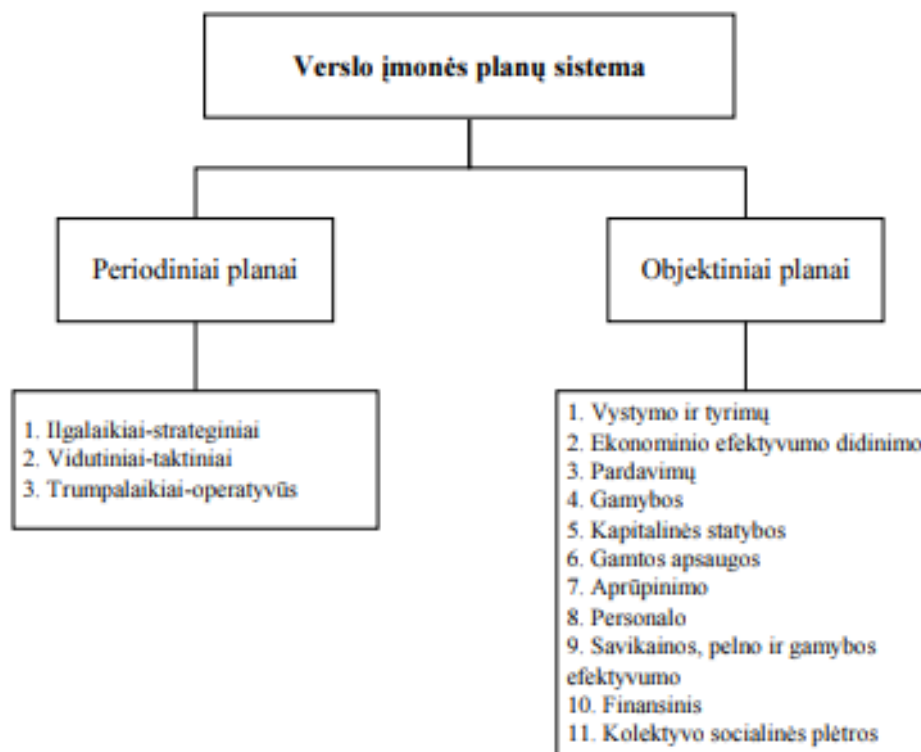
1. Įmonės dydžio. Nedidelėse įmonėse planuoti gali ir pats įmonės savininkas, direktorius. Didesnėse įmonėse visą planavimo darbą atlieka marketingo tarnyba, o didelėse įmonėse kiekviena tarnyba jau turi savo planuotoją, kuris rengia planus.

2. Įmonės specializavimosi lygio. Remiantis daiktine ar regionine specializacija dažnai kuriami pelno centrai.

3. Planavimo, valdymo specialistų kvalifikacijos ir nuostatos. Čia veikia personalinis veiksnys. Realiose struktūrose labai dažnai atskirų funkcijų vykdymas priskiriamas tam žmogui, kuris geriausiai sugeba tai atlikti, nesvarbu, kuriame skyriuje jis formaliai dirba.

4. Informacijos apdorojimo metodo. Informacijos apdorojimo automatizuotos duomenų sistemos leidžia pritaikyti įmonėje iš esmės kitus organizavimo variantus. Naujų informacinių technologijų įdiegimas leidžia sumažinti informacijos apdorojimo gaišlumą ir sujungti anksčiau specializuotas darbo vietas.

Verslo įmonės planų sistemą sudaro daugybę skirtingų planų pagal laikotarpį, turinį ir apimtį (žr. 2-ą paveikslą). Planų sistemoje planai skirstomi į periodinius ir objektinius.

2 pav. Įmonės planų sistema.

Šaltinis: Rimkuvienė, S. ir Tamošaitienė, J. (2012). *Verslo planavimas ir organizavimas*, p. 123. Vilnius: Technika.

Objektiniai planai kiekvienoje įmonėje yra skirtingi pagal veiklos specifiką. Periodinius planus sudaro strateginiai, taktiniai ir operatyvūs planai. Objektinių planų sąrašas priklauso nuo įmonės veiklos srities ir gali būti tokie: vystymo ir tyrimų, ekonominio efektyvumo didinimo, pardavimų, gamybos, kapitalinės statybos, gamtos apsaugos, aprūpinimo, personalo, savikainos, pelno ir gamybos efektyvumo, finansinis ir kolektyvo socialinės plėtros planai.

Apibendrinant galima teigti, jog planai visose organizacijose yra privalomi, kad įmonė efektyviai vykdytų savo veiklą. Planavimo funkcijos vykdymo organizavimas priklauso nuo įmonės dydžio, specializavimosi lygio, informacijos apdorojimo metodo, planavimo ir valdymo specialistų kvalifikacijos ir nuostatų. Teisingai sudaryta įmonės planų sistema padeda visiems esamiems įmonės planams veikti efektyviai vienu metu ir taip pasiekti daugiau skirtingo masto rezultatų bei tikslų. Planai turi būti grupuojami į periodinius ir objektinius, taip išreiškiama, kurie planai turi didesnę svarbą arba numatomi rezultatai yra labai reikšmingi įmonės veiklai. Norint sudaryti efektyvią įmonės planų sistemą reikia turėti kvalifikuotus vadovus ir specialistus bei pažangią informacijos rinkimo, apdorojimo ir perdavimo sistemą.

Išvados

1. Planavimas, tai ilgalaikis ir pasikartojantis procesas organizacijose, kurio metu nustatomi tikslai ir pasirenkamos priemonės jiems įgyvendinti. Planavimas turi trys fazes: analizės fazės metu yra analizuojama vidinė ir išorinė aplinka, sekanti fazė yra tikslo nustatymas ir koregavimas ir

paskutinioji strategijos fazė, kai yra kuriama strategija tikslams pasiekti. Dažniausiai planai būna strateginiai, taktiniai arba operatyvieji, kartais skirstomi į formalius ir neformalius.

2. Planavimo proceso metu yra nustatomi tikslai, atliekama aplinkos analizė, parenkama strategija ir organizuojama kontrolės funkcija. Planavimo proceso žingsniai yra formalizuojami ir aprašomi procedūromis. Tikslai ir planai turi būti aiškius bei konkretūs ir suprantami ne tik organizacijos vadovybei bei ir patiems darbuotojams, kurių dėka dažniausiai yra pasiekiami rezultatai. Taip pat reikia atsižvelgti į planų sudarymo reikalavimus, kurie užtikrins sėkmės skatinimą, darbuotojų lojalumą bei planų vykdymo eigos kontrolę.

3. Planai visose organizacijose yra privalomi, kad įmonė efektyviai vykdytų savo veiklą. Planavimo funkcijos vykdymo organizavimas priklauso nuo įmonės dydžio, specializavimosi lygio, informacijos apdorojimo metodo, planavimo ir valdymo specialistų kvalifikacijos ir nuostatų. Teisingai sudaryta įmonės planų sistema padeda visiems esamiems įmonės planams veikti efektyviai vienu metu ir taip pasiekti daugiau skirtingo masto rezultatų bei tikslų. Verslo įmonių planų sistema yra skirstoma į periodinius ir objektinius planus. Periodinius planus sudaro strateginiai, taktiniai ir operatyvūs planai. Objektinių planų sąrašas priklauso nuo įmonės veiklos srities ir gali būti tokie: vystymo ir tyrimų, ekonominio efektyvumo didinimo, pardavimų, gamybos, kapitalinės statybos, gamtos apsaugos, aprūpinimo, personalo, savikainos, pelno ir gamybos efektyvumo, finansinis ir kolektyvo socialinės plėtros planai.

Literatūra

1. Gedvilaitė-Moan, A., & Zakarevičius, P. (2010). Strateginio planavimo ypatumų viešajame sektoriuje teoriniai aspektai. *Management of Organizations Systematic Research*, 54, 53-66. Prieiga per EBSCOhost
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=14&sid=bc895f94-ff47-498a-b3df-cd033adba0ed%40sessionmgr4006>
2. Juozaitienė, L. ir Staponkienė, J. (2004). *Verslo ir vadybos įvadas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Rimkuvienė, S. ir Tamošaitienė, J. (2012). *Verslo planavimas ir organizavimas*. Vilnius: Technika.
4. Stoškus, S. ir Beržinskienė, D. (2005). *Vadyba*. Kaunas: Technologija.
5. Vanagas, R. ir Vyšniauskienė, L. (2012). *Vadybos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

ORGANIZATION PLANNING PROCESS

Summary

One of the most important things in a successful organization is planning. Planning stands for a long-term, uninterrupted and continuous process in organization, which tells you how, when and what to do to achieve your goals. The planning process is divided into 3 phases. During the analysis phase, almost all organizations do the SWOT analysis, next step is setting a goal and adjustment. The third phase is strategy for developing an action plan. The plans are usually grouped by strategic, tactical and operational. During the planning process, goals are formulated, concretized and detailed, and provides ways and means to achieve the purposes. All plans are included in company plan system where are divided into periodic and objective plans. For a company to be successful and efficient, all plans must be well prepared and monitored.

PRIDĖTINĖS VERTĖS MOKESČIO GRAŽINIMAS NE EUROPOS SĄJUNGOS PILIEČIAMS

Ana Plotnikova

Mokslinė vadovė – lektorė Laima Šapalienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Pridėtinės vertės mokestis – tai vienas dažniausiai taikomų, didžiulę fiskalinę reikšmę turintis netiesioginis mokestis. Šis mokestis Lietuvoje sudaro apie pusę valstybės biudžeto pajamų. Pirmą kartą pridėtinės vertės mokesčio (toliau PVM) schema buvo parengta prancūzų ekonomisto Maurice Lauré (Mauricijaus Lorė) 1954 metais. Po dviejų metų PVM buvo įvestas visoje Prancūzijoje, šiuo metu jis taikomas 135 šalyse. Vienas iš išskirtinių PVM elementų yra PVM atskaita (gautinas PVM). Ne mažiau svarbios yra ir Lietuvoje taikomos PVM grąžinimo taisyklės fiziniams asmenims (ne Europos Sąjungos piliečiams), įsigyjantiems prekes Lietuvoje. Asmenys, atvykę iš užsienio, gali susigrąžinti Lietuvoje įsigytų prekių PVM, todėl būtina žinoti šių taisyklių taikymo procedūras.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti PVM grąžinimo taikymą Lietuvoje ne Europos Sąjungos piliečiams.

Straipsnio uždaviniai:

1. Aptarti PVM susigrąžinimo teorinius aspektus.
2. Apžvelgti PVM susigrąžinimo praktinį taikymą UAB „Global Blue Lietuva“ pavyzdžiu.

1. PVM susigrąžinimo teoriniai aspektai

ES šalyse pabrėžiama, kad PVM yra apmokestinimo metodas, bet ne naujas mokesčių tipas. Šiuo mokesčiu apmokestinama pridėtinė vertė, t. y. skirtumas tarp prekių ir paslaugų parduodamosios ir perkamosios vertės įvairiose gamybos (paslaugų teikimo) stadijose.

PVM teisinius aspektus ES reglamentuoja šalių PVM įstatymai, suderinti su ES direktyva 2006/112/EEB (jos pakeitimas - paslaugų PVM direktyva 2008/8/EB) dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su apyvartos mokesčiais. Direktyva nustato pagrindinius PVM taikymo aspektus ES valstybėse narėse, o nacionaliniai PVM įstatymai įteisina šio mokesčio taikymo taisykles atitinkamos šalies teritorijoje. Pridėtinės vertės mokesčio taikymą Lietuvoje reglamentuoja PVM įstatymas (Nr. IX – 751), priimtas 2002 m. kovo 5 d. ir įsigaliojęs (su išimtimis) 2002 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 13 d. nutarimu Nr. 899 „Dėl PVM grąžinimo užsienio asmenims“ reglamentuojama, kokiais atvejais ir tvarka PVM, sumokėtas už Lietuvos Respublikoje įsigytas ir nepakeisto pavidalo iš Europos Sąjungos teritorijos išgabentas prekes, grąžinamas asmenims, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta nėra Europos Sąjungos teritorijoje.

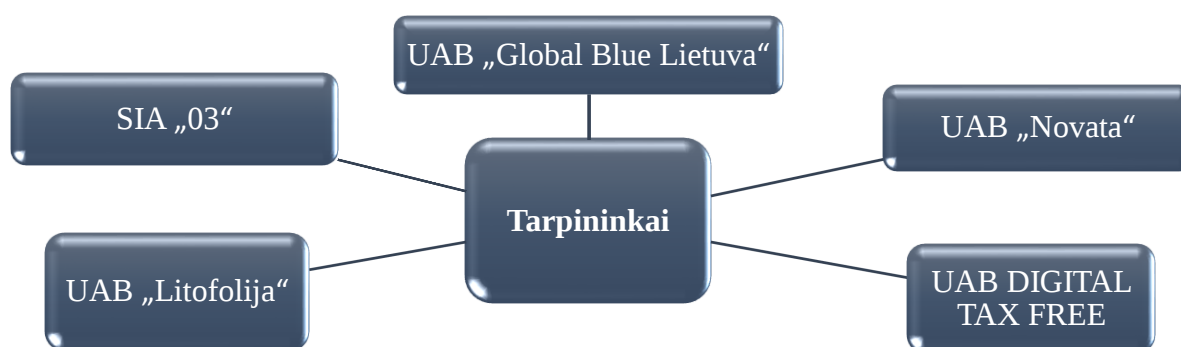
PVM grąžinamas tik už prekes, įsigytas iš PVM mokėtojų, kurie verčiasi prekyba (toliau prekybininkas). Prekybininku laikomas ir PVM mokėtojas, besiverčiantis gamyba ir prekiaujantis savo ir (arba) kitų asmenų pagaminta produkcija atskirose nuo gamybos patalpose. Pridėtinės vertės mokestis yra grąžinamas visoms prekėms, išskyrus:

1. Aukso luitams, plytelėms ir plokštelėms, aukso monetoms, brangakmeniams.
2. Alkoholiniams gėrimams, tabakui, tabako gaminiams.
3. Prekėms, kurios dėl savo rūšies, paskirties ar kiekio akivaizdžiai negali būti laikomos skirtomis asmeniniams (ne komercijos) tikslams.
4. Prekėms, kurios įmontuotos į privačias transporto priemones (automobilius, laivus, lėktuvus), taip pat degalus ir tepalus.
5. Laivus, orlaivius.
6. Už pramogoms ir reprezentacijai skirtas prekes ir paslaugas (pvz., maitinimo, vaišinimo (pobūvių, banketų), pramoginių ar kultūros renginių lankymo ir kt.).

PVM Lietuvoje skaičiuojamas, taikant standartinį 21 proc. tarifą arba lengvatinius tarifus – 5 arba 9 proc. ir nurodomas kasos aparato kvite arba PVM sąskaitoje faktūroje.

2. PVM grąžinimo tvarka užsienio klientams Lietuvoje

Asmenys, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta nėra Europos Sąjungos teritorijoje ir nori susigrąžinti PVM už Lietuvos Respublikoje įsigytas ir iš Europos Sąjungos išgabentas prekes, privalo laikytis tam tikrų taisyklių. PVM grąžinimo procesas prasideda įsigyjant prekę. Tarpininkas, kurio paslaugomis gali naudotis prekybininkas, grąžinantis PVM užsienio keleiviams, turi teisę naudoti savo sukurtą PVM grąžinimo užsienio keleiviui deklaracijos formą. Svarbiausia, kad ši forma būtų suderinta su Muitinės departamentu ir Valstybine mokesčių inspekcija prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos. Šiuo metu sukurtas formas yra suderinę šie PVM grąžinimo užsienio keleiviams tarpininkai (žr. 1-ą paveikslą).

1 pav. Tarpininkai, suderinę PVM grąžinimo deklaracijas

UAB „Global Blue“ yra pirmaujanti mokesčių grąžinimo paslaugų tiekėja pasaulyje, veikianti rinkoje daugiau kaip 35 metus. Pirkėjas, Lietuvos parduotuvėse pamatęs UAB „Global blue Lietuva“ ženklą „Tax Free“, turi teisę pradėti PVM susigrąžinimo procedūrą už Lietuvoje pirktas ir išvežamas prekes (žr. 2-ą paveikslą).

2 pav. UAB „Global Blue Lietuva“ logotipas

Šaltinis: *Tax Free paslaugos* (2020), <http://www.anaga.lt/paslaugos/tax-free>

Asmuo, norėdamas susigrąžinti PVM už Lietuvoje pirktas prekes, turi žinoti tokius dalykus:

1. Jo nuolatinė gyvenamoji vieta yra ne Europos Sąjungos šalis. Keleivio statusas nustatomas pagal keleivio pateikiamus asmens dokumentus – asmens pasą ar asmens identifikavimo kortelę.
2. Išgabenti prekes reikia ne vėliau kaip iki trečio mėnesio, einančio po to mėnesio, kurį įsigytos prekės, paskutinės dienos. Išgabavimo data nustatoma pagal muitinės spaudą PVM grąžinimo dokumentuose.
3. Pirkėjas tą pačią dieną ir toje pačioje parduotuvėje turi išleisti daugiau nei 55 eurus (su PVM) tinkamoms prekėms.

Kiekvienoje parduotuvėje, kurioje yra teikiama „Tax Free“ paslauga, yra lentelė su pateiktais pardavimo sumos intervalais. Pagal tuos intervalus ir esančia suma kasos kvite sužinoma, kokia suma bus grąžinama pirkėjui. Pardavimo sumos nurodytos su PVM. Kai pardavimo suma viršija 3000 eurų ir daugiau, grąžinama suma yra 14 proc. nuo pardavimo sumos, pvz.: $3666,00 \times 14 \text{ proc.} = 513,24$ Eur. Į „Tax Free“ formą rašomi 513 eurų.

Atsiskaityti už prekes galima grynaisiais pinigais arba banko kortele. Atsiskaitant grynaisiais pinigais prie „Tax Free“ formos turi būti prisegtas kasos kvito originalas (kasos pajamų orderis, pinigų priėmimo kvitas), PVM sąskaita faktūra nėra būtina. O atsiskaitant banko kortele, prie „Tax Free“ formos prisegama įmonės patvirtinta pavedimo kopija ir PVM sąskaita faktūra. Atsiskaitant ne grynaisiais pinigais ji yra būtina. Jeigu pirkėjas už prekę atsiskaito dalimis (moka avansą), prie formos reikia prisegti abu atsiskaitymo dokumentus ir išrašyti PVM sąskaita faktūrą bendrai pirkimo sumai galutinio atsiskaitymo data ir tą dieną išrašyti „Tax Free“ formą. Prie šios formos gali būti prisegami tik keli tos pačios dienos kvitai.

Kad pirkėjas galėtų susigrąžinti mokesčius, pardavėjas - konsultantas arba pats pirkėjas privalo užpildyti „Tax Free“ formą (žr. 3-ą paveikslą).

3 pav. „Tax Free“ forma

Formoje nurodomas parduotuvės kasos kvito numeris, prekių pavadinimas ir kiekis, pirkinių suma (su PVM). Jei kasos kvite yra netinkamos prekės ar įtrauktos paslaugos, jas reikia išminusuoti ir įrašyti į formą tik tinkamų prekių sumą, grąžinimo išmoką žodžiais ir skaičiais (pagal išmokų grąžinimo lentelę), pirkėjo duomenis: vardą, pavardę, namų adresą, gyvenamąją šalį, identifikacinio dokumento numerį, formos pildymo datą ir pardavėjo parašą. Visa informacija pildoma anglų kalba. Jeigu nebus parašo arba identifikacinio dokumento numerio, muitinėje nebus padėtas muitinės antspaudas, be kurio nebus grąžinami pinigai. „Tax Free“ formos kopija paliekama parduotuvėje.

Prie apmokėjimo dokumento ir „Tax Free“ formos pirkėjui duodamas vokas su lankstinuku, kuriame yra surašyta informacija kokius veiksmus reikia daryti toliau, kad būtų sugrąžintas PVM. Vokai yra skirti pirkėjams, norintiems gauti išmoką ne grynaisiais, o pervedimu į kortelę ar banko čekį namų adresu. Tokiu atveju pirkėjas turi kitoje formos pusėje įrašyti kortelės numerį ir išsiųsti formą nurodytą adresu. Svarbu, kad, prieš siunčiant laišką (norint gauti išmoką į kreditinę kortelę arba gauti banko čekį į namus), jis būtų atžymėtas muitinės pareigūno žyma.

Susigrąžinti pridėtinės vertės mokesčio išmoką galima išvykstant iš Lietuvos automobiliu, autobusu, traukiniu ar lėktuvu. Lietuvoje įsigytos prekės turi būti nesupakuotos, su etiketėmis, kuriose nurodyta prekės kaina. PVM galima susigrąžinti Medicinos banko klientų aptarnavimo skyriuose, kurie yra Lietuvos pasienio punktuose arba oro uoste. Išvykimo vietoje muitinės darbuotojui privaloma pateikti savo pasą, užpildytą „Tax Free“ formą, kvitą ir nusipirktas prekes. Jeigu visa informacija teisinga ir nėra jokių nusižengimų, muitininkas uždeda antspaudą ir nurodytos PVM sumos bus grąžinamos užsienio keleiviams.

PVM sumokėjimo išlaidas patiria galutinis prekių ir paslaugų vartotojas, o įmonės atlieka šio mokesčio surinkėjo vaidmenį – gautą iš pirkėjo PVM turi atitinkama tvarka pervesti į biudžetą. Kaip pagrindinis vartojimo mokestis jis skatina šalies ekonomikos augimą ir yra vienas svarbiausių

biudžeto pajamų šaltinių. Sugrąžinus PVM užsienio pirkėjams, valstybė netenka dalies pajamų, todėl vienas iš jos uždavinių yra reguliuoti pasiūlą ir paklausą rinkoje, kartu keisti vartojimą ir gamybą visuomenei naudinga linkme.

Išvados

1. Pridėtinės vertės mokestį už Lietuvoje įsigytas prekes gali susigrąžinti fiziniai asmenys, gyvenantys ne Europos Sąjungoje. PVM grąžinamas yra taikomas tik už prekes, įsigytas iš PVM mokėtojų, kurie užsiima prekyba.
2. PVM susigrąžinimo proceso pagrindas – tinkamai užpildyta PVM susigrąžinimo paslaugos forma („Tax Free“ forma). Ji pateikiama muitinės pareigūnui prieš išskrendant lėktuvu, išvykstant iš Lietuvos Respublikos antžeminiu ar jūros transportu. PVM grąžinimo tvarkos įgyvendinimas reikalauja nemažai techninių ir žmogiškųjų išteklių, tačiau šių taisyklių taikymas skatina vartojimą šalyje, kuris yra naudingas valstybei.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 13 d. nutarimas Nr. 899 „Dėl PVM grąžinimo užsienio asmenims“. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.168913/asr>
2. Mokesčių grąžinimo procesas. (n.d.). Prieiga per internetą: <https://www.globalblue.com/business/lithuania/tax-free-shopping/tax-refund-process40#slide1>
3. Pridėtinės vertės mokesčio grąžinimas už Europos Sąjungos teritorijos ribų įsikūrusiems apmokestinamiesiems asmenims. (n.d.). Prieiga per internetą: <https://www.vmi.lt/cms/pvm-grazinimas-uz-es-teritorijos-ribu>
4. PVM grąžinimas užsienio keleiviams. (n.d.). Prieiga per internetą: <https://www.vmi.lt/cms/web/guest/pvm-grazinimas-uzsienio-keleiviams>
5. Tax free paslaugos. (n.d.). Prieiga per internetą: <http://www.anaga.lt/paslaugos/tax-free>

REFUND OF VALUE ADDED TAX TO CITIZENS ESTABLISHED OUTSIDE THE TERRITORY OF THE EUROPEAN UNION

Summary

In this article is going to be analyzed a procedure of a refund of value-added tax to citizens established outside the territory of the European Union. The practical basis of a refund of VAT application is given using the example of UAB „Global Blue Lietuva“. The base for the refund of VAT - a properly completed VAT refund service form („Tax-Free“ form). This form is being submitted to a customs official before the person departures by the plane or a departure from the Republic of Lithuania by land or sea transport.

PUBLIC SECTOR AND THE TAX SYSTEM IN SPAIN

Elena López Cruz

University of Almeria, Almeria, Spain

Scientific supervisor – lecturer Romantė Bučienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

The public sector is the group of administrations, agencies and public companies that are state-owned. That is, it is the scope of the economy that directly controls public powers.

The aim of the article – to analyze the public sector, fiscal policy, the tax system, budget deficit and government debt in Spain.

Objectives of the article:

1. Analyse public sector, fiscal policy and budget revenues.
2. Define the Tax system and changes in the tax system
3. Analyse budget deficit and government debt.

1. Structure of the public sector in Spain

Regarding the public business sector, it is formed by companies owned by the State or some other Administration and others in whose capital they participate partially. The First, within public administrations: 1. Central Administration: State: it is formed by the Ministries; Institutional organizations: Congress and Senate, Courts of Justice, Court of Accounts, Royal House, Ombudsman, etc. Autonomous Administrative Organizations: such as the National Statistics Institute, which we have already discussed. 2. Territorial Administration: includes the Autonomous Communities and Local Corporations, that is, the Town Halls and other local entities such as the Provincials, Counties, Town Halls, etc. 3. Social Security Administration: is the body responsible for social benefits or health. These companies usually operate in strategic productive sectors (energy, transport, defense, etc.), controlling natural monopolies (in which it makes no sense that there is more than one company because the investment is very large: networks, water, etc.) or encouraging certain key sectors for the economy. The most important are gathered in the State Society of Industrial Participations (SEPI). They are divided in to: non-financial public companies: state-owned companies in a wide range of sectors, as in the case of RENFE, National Paradores or even the Zarzuela Racecourse; public financial companies: such as the Official Credit Institute or the Insurance Compensation Consortium.

Finally, the institutions of the European Union, which affect the intervention of the public sector in the economy to the extent that they generate a lot of European regulations that have an effect on our economic activity and have an active role as a source of important financing.

There are six functions of the the Public sector:

1. Establishment of the legal framework for the economy: The state regulates the functioning of the economy through a set of laws, rules and regulations. Although in the mixed economy systems the basic mechanism through which the resources of a society are allocated is the market, for its proper functioning the existence of a framework of laws that allows its operation is required. Some key aspects are, for example, how private property is secured, competition is protected, the legal form of companies or forms of employment are established. This framework emanates from the different levels of public administration (regional, state and even European in the Spanish case) and is necessary for the implementation of the rest of the functions that we will see next, since behind each sector decision There are laws and regulations that support it.

2. Offering and acquiring goods and services and making transfers: there are a number of very important goods and services that the public sector offers to society, such as national defense, justice, education, health, the provision of lighting, public transport or garbage collection. On the other hand, the different organs of the public sector buy goods and services (from buildings to the folios of an institute) as they are necessary for the development of their activities. Obviously, for the performance of all its functions said sector also needs workers, so it has to pay the personnel costs of public officials. This section, we must not forget that the public sector also makes transfers, which are payments made without direct consideration. Some examples are Social Security expenses, old-age and unemployment benefits, assistance to families according to the number of children, and so on.

3. Establishment of taxes: in order to finance its expenses, the public sector has to obtain income. Such income is achieved, among other ways, by establishing taxes, that is, mandatory payments obtained from domestic economies and businesses. The set of procedures and rules that regulate the tax contribution is called the tax system. In turn, taxes can also play an important redistributive role through progressivity, which we will talk about in the section on public revenue.

4. Redistribution of income: in addition to the use of taxes, there is a whole series of measures that form redistributive policies, whose objective is to modify the distribution of income and wealth among people, regions or groups, trying to make it more equal. Some of them are unemployment benefits, social assistance, laws that establish minimum wages, social protection housing or universal coverage of public services such as education or health. With them, it is intended that the basic needs of the population be met or that there is greater equality of opportunity, regardless of income level.

5. Stabilization of the economy: as we have seen in the previous unit, the operation of the market generates economic cycles with continuous increases and decreases, so it is advisable the

intervention of the public sector in the economy trying to control macroeconomic indicators (GDP, rate unemployment, inflation, etc.). The whole of these interventions is what is known as economic policy. Some headlines we see in the daily press highlight the importance of this public sector function:

6. Search for economic efficiency: Finally, as a function of the public sector we could also add the correction that it tries to make of other market failures, such as the limitation of imperfect competition, the provision of public goods or the internalization of externalities and that we have explained in the previous topic.

The public sector is the State, the Autonomous Communities, municipalities and Social Security, through fundraising and the application of public expenditures, to achieve some objectives:

1. Accelerate economic growth.

2. Full occupation of all productive resources of society, both human, material and capital.

3. Full price stability, understood as general price indices so that they do not suffer significant increases or decreases. Because foreign and monetary policy are fully controlled by the European Union, fiscal policy has become the most important instrument of member countries to intervene in their own economies. Not surprisingly, the design of fiscal policy is closely related to the economic activity of a country, hence its importance. However, in addition, when applying a fiscal policy, other factors must be taken into account, such as the reaction of the population to these decisions or what anti-fraud measures will be applied. Although the continuous process of state decentralization makes it difficult to apply a fiscal policy, the involvement of the Autonomous Communities and the Town Halls allows a better adaptation of the citizens' needs.

The instruments available to governments to try to achieve their economic objectives are called fiscal instruments and can be of two types: discretionary fiscal policies and automatic stabilizers.

There are two types of fiscal policy: expansive and restrictive. When taxes are reduced or public spending is increased in order to stimulate the aggregate demand for goods and services, we are facing an expansive policy. However, when we increase taxes or reduce public spending to achieve contrary objectives, fiscal policy is said to be restrictive.

Expansive fiscal policy: increasing public spending or lowering taxes increases the disposable income of consumers, as well as that of companies. This results in an increase in consumption and investment that translates into an increase in total or aggregate demand for goods and services, which in turn has a positive growth in production, employment and prices.

Restrictive fiscal policy: if what we do is increase taxes or reduce public spending, the immediate effect is a fall in the disposable income of consumers and companies that translates into a

decrease in consumption and investment. As a consequence, aggregate demand decreases and, with it, production, employment and prices.

2. Budget Revenues and Expenses

They are the accounts of the Central Administration, it is the prediction of the set of expected revenues and expenses for said Administration in a given calendar year. These budgets, as established by the General Budget Law of 1988, must include all the obligations that the State and its autonomous bodies, state societies, all entities of the state public sector, and Social Security, and They also include the forecast of what the Administration expects to charge during that year. Consequently, the budgets summarize in writing the fiscal policy of the State in all its fields. As stated in article 134 of the Spanish Constitution, the Government prepares the General State Budgets, and the Courts approve them. The General State Budgets are a forecast of the expenses and income of the State for a fiscal year. This forecast of expenses and income will be collected in a document that will be processed as a law in parliament. Before the Government begins to prepare the budgets, public entities must provide them with a plan with the different expenses and income for a period of one year. From these documents, the Government will begin to prepare a global forecast of expenses and income for the next fiscal year, that is, they will prepare the General State Budgets. Once the Government has prepared the budgets, they must present them at parliamentary headquarters for discussion and approval. These are the contents that must include at least the state budget:

Economic objectives that are intended to be achieved during the fiscal year. Detailed expenses and income of each of the entities and companies that are part of the public sector. Economic policies that will be carried out to achieve the objectives set. Phases of preparation of state budgets: these are the most typical phases in the preparation and implementation of budgets: 1. Preparation: The Government, through the competent ministry (usually the Ministry of Economy and Finance), will collect reports from public entities and develop a realistic forecast of the state's economic needs. 2. Discussion and approval: The Government will have the obligation to present the budgets in parliamentary headquarters so that they are debated, amendments are presented for their modification and finally, they are approved. 3. Execution: Implement the proposed measures to collect revenue and execute planned expenses. 4. Intervention and control: The State Administration is obliged to control public spending, as well as taking charge of the collection. The control function will be carried out while the budgets are in force.

3. The Tax System

The difference between direct and indirect taxes is the basis on which they apply. Direct taxes are so named because they directly tax the income or assets of taxpayers: in the case of Spain, the main direct taxes are the following: Personal Income Tax (IRPF) (Law 35/2006 of November 28 and

Royal Decree 439/2007 of May 30). In this case the taxpayer must declare all the income from work and capital that he has obtained during the period (fiscal year) and pay a tax on them. Non-Resident Income Tax (Royal Legislative Decree 5/2004, of March 5 and Royal Decree 1776/2004, of July 30). It is applied to the income obtained by individuals in the national territory but who do not live here. Corporation Tax (Royal Legislative Decree 4/2004, of March 5 and Royal Decree 1777/2004, of July 30). It is applied to the net profit that companies obtain. Inheritance and Donations Tax (Law 29/1987, of December 18, and Royal Decree 1629/1991, of November 8). Wealth Tax (Law 19/1991, of June 6, and Royal Decree 1704/1999, of November 5). Property Tax. It applies to the possession of a home. Tax on Economic Activities. A tax is applied on entrepreneurial activity. Tax on motor vehicles. A tax is paid for owning a vehicle. Tax on the Increase of Value of Urban Nature Land. In the case of Spain, the most relevant indirect taxes are the following: (IVA) VAT or Value Added Tax. It is applied to the expenditure on goods and services for final consumption. Transfer tax and stamp duty. Taxes the movement of goods, rights and the expense of money or income we have. Special taxes. These are taxes that apply only to the consumption of certain goods or services. For example: tobacco, alcohol, fuel, etc. Customs Income (Council Regulation (EEC) 2913/92 of October 12, 1992, approving the Community Customs Code).

4. Budget Deficit and Government Debt

The concept of fiscal deficit, budget deficit or public deficit describes the situation in which the expenditures made by the State exceed non-financial income, in a given period (usually one year). Spain recorded a government budget deficit of 6303 EUR Million in October of 2019. Government Budget Value in Spain averaged -18587.85 EUR Million from 2003 until 2019, reaching an all time high of 12365 EUR Million in December of 2007 and a record low of -99130 EUR Million in December of 2009 (see at Figure).

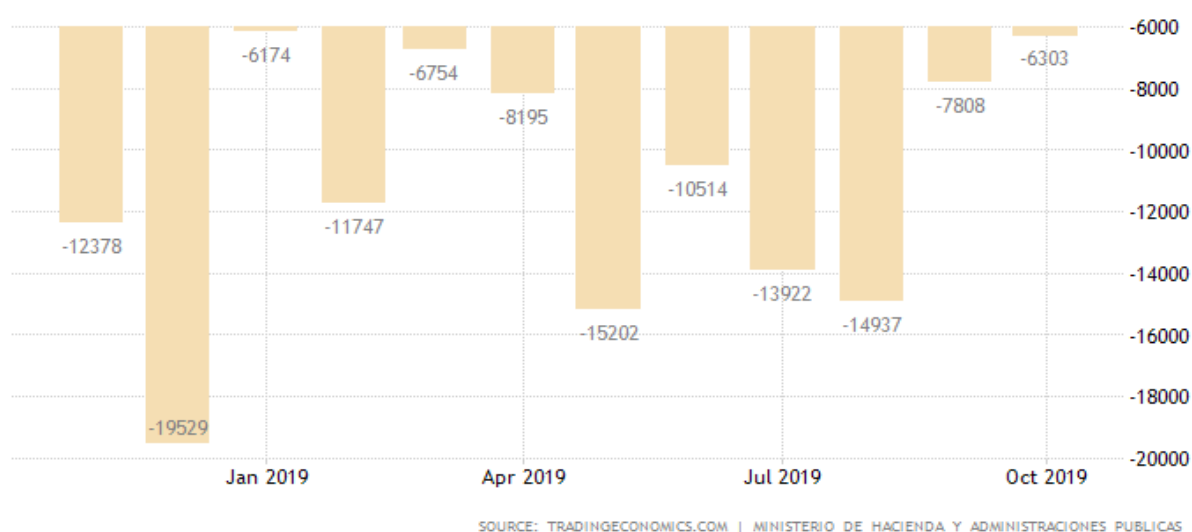

Figure. Government Budget Deficit

Public debt or sovereign debt means the set of debts that a State maintains against individuals or other countries. It constitutes a way of obtaining financial resources by the State or any public power normally materialized by issuing securities or bonds. Public debt in Spain has decreased in the third quarter of 2019 by 3,888 million euros and stands at 1,207,027 million. This figure assumes that the debt reached 98.9 percent of GDP in Spain, while in the previous quarter, first quarter of 2019, it was 98.9 percent. If we compare the debt in Spain in the third quarter of 2019 with that of the same quarter of 2018, we see that the annual debt has increased by 29,323 million euros. The per capita debt in Spain in the third quarter of 2019 was € 25,717 per capita. In the second quarter of 2019 it was 25,800 euros, then the per capita debt has fallen by 83 euros. Spain, as can be seen in the world ranking of Public Debt, is among the countries with the most debt in the world (see at Table 1, Table 2).

Table 1. Evolution of debt in Spain 2013-2019

Year	Debt total (M.€)	Debt (% PIB)	Debt Per Cápita (€)
2018	1.173.303	97,60	24.999
2017	1.145.098	98,60	24.542
2016	1.104.554	99,20	23.740
2015	1.070.080	99,30	23.042
2014	1.039.388	100,70	22.37
2013	978.272	95,80	21.033

Table 2. Evolution of debt in Spain 2019

Month	Debt total (M.€)	Debt (% PIB)	Debt Per Cápita (€)
September 2019	1.207.027	97,5	25.717
August 2019	1.200.006	97,72	25.568
July 2019	1.197.810	97,54	25.521
June 2019	1.210.915	98,61	25.80€
May 2019	1.196.070	98,20	25.484
April 2019	1.183.844	97,19	25.22
March 2019	1.200.446	98,56	25.577
February 2019	1.188.318	98,35	25.319
January 2019	1.177.895	97,49%	25.096

5. Changes in the Tax System

A clear process of fiscal reform began in the western world, the effects of which have continued to be manifested in the most recent reforms. The most relevant changes that were then introduced were basically the following three: 1. In the taxation on personal income, reduction of

marginal rates, especially the highest, and the number of tranches of the rate and broadening of the tax base by eliminating numerous tax benefits. 2. In the taxation on companies, reduction of the tax rate and extension of the base. 3. And with regard to the composition of tax revenues, the increase in the weight of indirect taxes versus direct taxes. In the 1990s, the fiscal reforms that were carried out share the previous characteristics, but generally incorporate two new elements. On the one hand, a clear dualization, express or de facto, in the taxation on personal income, which is a favorable treatment for some or all capital income. Taxes that have undergone numerous modifications during this period: Income tax for natural persons (IRPF); corporate tax; taxes on equity and inheritance and donations. New taxes have been created, such as the electricity tax, insurance premium tax, non-resident income tax or retail oil sales tax. In VAT, the tax rate applicable to some goods or services has changed during this time. The exemption of the IAE for natural persons and for those legal entities or communities of assets whose net turnover is less than one million euros. The autonomous financing system approved for the five-year period 1997-2001 introduced an important innovation in the fiscal field, since for the first time the Autonomous Communities received regulatory capacity to change certain elements of various assigned taxes. Tax changes, legal security and tax administration

Conclusions

1. Taxes are essential instruments for ordering coexistence. Without taxes there is no order, no politics, no democracy, no solidarity. That is why advanced democracies develop tax systems based on principles, grant taxes a category of law, demand maximum transparency from governments and provide citizens with reasonable tax education so that they can penalize governments that lie or fail to keep their tax promises.

2. Taxes constitute the basic support of the budget government, so the income that the state obtains from the collection of taxes, it is only, and necessarily from the state. Taxes or contributions are the means by which the financial needs of the group of people who perform the function of rulers or authority; for this reason the government ends cannot be different or contrary to the ends of individuals. The government has as its primary objective create an environment of peace, justice and security, under which each member of the society achieves both material and spiritual aspirations.

3. Knowing where the resources come from and what they are used for reflects power relations in society. In a democracy, collect taxes on a level congruent with the requirements of the expenditure on the part of the citizenry, it is not easy. The citizen does not directly perceive the benefits of spending, but he does perceive the direct cost of paying taxes. The justification of taxes is teleological, that is, its excuse lies in the purpose for which they are used, it is also justified as long as it is intended for achieve an environment of peace, justice and security among members of society.

List of References

1. http://educativa.catedu.es/44700165/aula/archivos/repositorio/1000/1047/html/1_las_funciones_del_sector_publico.html
2. <https://www.expansion.com/economia-para-todos/economia/que-son-los-presupuestos-generales-del-estado.html>
4. <https://www.elblogsalmon.com/economia/que-es-la-politica-fiscal>
6. <https://www.ionos.es/startupguide/gestion/impuestos-directos-e-indirectos/>
7. <https://www.gedesco.es/blog/impuestos-nacionales-en-espana-directos-e-indirectos/>
8. <https://fcampalans.cat/archivos/papers/146.pdf>
9. <https://datosmacro.expansion.com/deuda/espana>
10. <https://tradingeconomics.com/spain/government-budget-value>

PUBLIC SECTOR AND THE TAX SYSTEM IN SPAIN

Summary

The public sector is the group of administrations, agencies and public companies that are state-owned. That is, it is the scope of the economy that directly controls public powers. There are six functions of the the Public sector: establishment of the legal framework for the economy; offering and acquiring goods and services and making transfers; establishment of taxes; redistribution of income; stabilization of the economy; search for economic efficiency. Taxes constitute the basic support of the budget government, so the income that the state obtains from the collection of taxes, it is only, and necessarily from the state. Taxes or contributions are the means by which the financial needs of the group of people who perform the function of rulers or authority.

SAVIVALDYBIŲ BIUDŽETŲ SUDARYMO YPATUMAI

Gabija Kilikevičiūtė

Mokslinė vadovė – lektorė Romualda Urniežienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Kiekviena savivaldybė turi savarankišką biudžetą. Savivaldybės biudžetas – tai savivaldybės tarybos tvirtinamas savivaldybės biudžeto pajamų ir asignavimų planas biudžetiniams metams. Savivaldybės biudžetas sudaromas ir tvirtinamas vieneriems biudžetiniams metams. Savivaldybių biudžetų rengimo, svarstymo ir tvirtinimo procedūra nustatyta Biudžeto sandaros įstatyme ir Vyriausybės nutarimu patvirtintose taisyklėse. Savivaldybių biudžetuose sukaupiamos lėšos, reikalingos įstatymų priskirtoms funkcijoms ir savivaldybėms įstatymų perduotoms valstybės funkcijoms atlikti. Savivaldybių biudžetų teisinis pagrindas yra atitinkamų savivaldybių tarybų priimti sprendimai dėl atitinkamų biudžetinių metų savivaldybių biudžetų patvirtinimo. (Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas, 1990) Šiame moksliniame straipsnyje apžvelgsiu savivaldybių biudžetų sudarymo principus ir metodus bei savivaldybių biudžetų formavimo etapus.

Straipsnio tikslas – pateikti savivaldybių biudžetų sudarymo ypatumus.

Straipsnio uždaviniai:

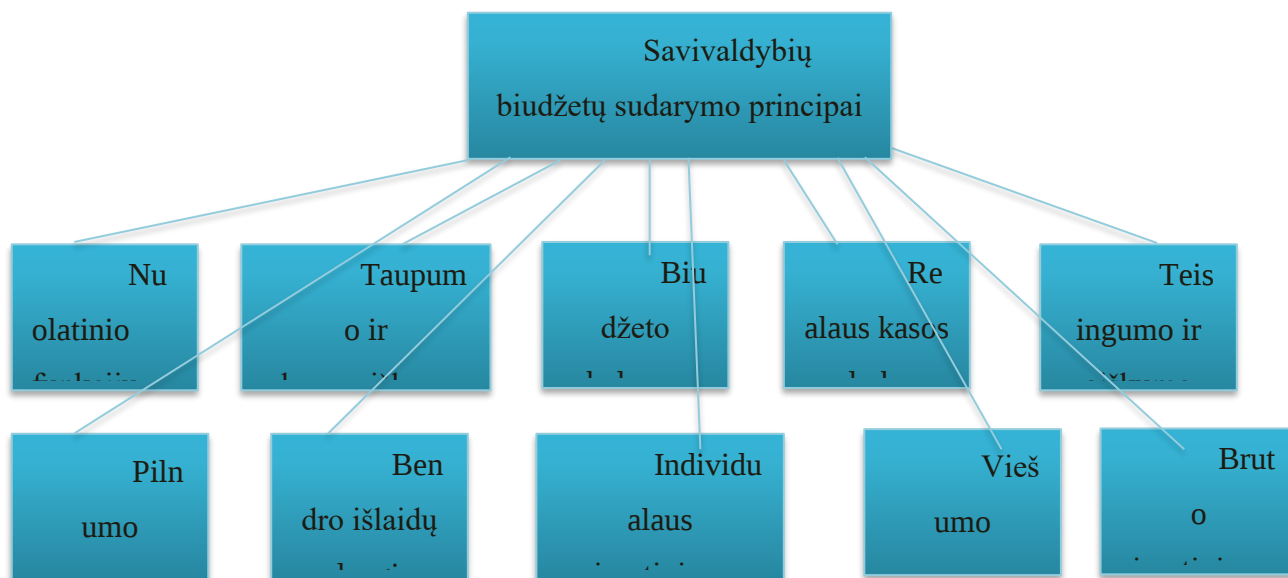
1. Atskleisti savivaldybių biudžetų sudarymo principus ir metodus.
2. Apibūdinti savivaldybių biudžetų formavimo etapus.

1. Savivaldybių biudžetų sudarymo principai ir metodai

Remiantis Biudžeto sandaros įstatyme patektu savivaldybės biudžeto apibrėžimu, galima nustatyti, jog savivaldybės biudžetą sudaro dvi struktūrinės dalys – savivaldybės biudžeto pajamos ir savivaldybės biudžeto išlaidos (asignavimai). Svarbu pabrėžti, jog savivaldybės biudžeto pajamos ir asignavimai gali būti tik piniginės lėšos.

Taip pat, savivaldybių biudžetų projektai rengiami vadovaujantis Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymu, Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymu, Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų nustatymo metodikos įstatymu, Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintais savivaldybių biudžetų finansiniais rodikliais, Taisyklėmis, valstybinės statistikos duomenimis, patvirtintais savivaldybių strateginio planavimo dokumentais, taip pat savivaldybių biudžetų asignavimų valdytojų programomis ir jų sąmatų projektais. Sudarant savivaldybių biudžetus, savivaldybėms rekomenduojama taikyti strateginio planavimo ir biudžeto sudarymo pagal programas principus, nustatytus Strateginio planavimo metodikoje, atitinkamai papildytus pagal jų poreikius. (Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas, 1990)

Tad savivaldybės biudžeto formavimas yra sudėtingas ir ilgai trunkantis procesas, nuo kurio priklauso kaip bus sudarytas pagrindinis piniginių išteklių fondas – biudžetas. Mokslinėje literatūroje yra įvardijami tokie savivaldybių biudžetų sudarymo principai (žr. 1 pav.)

2 pav. Savivaldybių biudžetų sudarymo principai

Nuolatinio funkcijų atitikimo principas reikalauja, jog savivaldybei įstatymais priskirtos funkcijos turi būti nuolat ir stabiliai vykdomos. Turi būti garantuojamas finansavimas savivaldybei priskiriamoms funkcijoms stabiliai atlikti, kartu turėtų būti atsižvelgiama ir į bendrą ekonominę šalies padėtį. (Skačauskienė, 2012)

Taupumo ir ekonomiško išlaidų padengimo principas – panaudojus finansines lėšas turi būti gautas maksimalus rezultatas (pasirenkama tokia alternatyva, kuri tikslingiausia savivaldybei, atsižvelgiant į išlaidų bei už jas gaunamų paslaugų – apimtį, kokybę, patikimumą – santykį).

Biudžeto balanso principas reikalauja, jog savivaldybių biudžetai būtų subalansuoti. Tai yra, jog biudžetų pajamų ir išlaidų dalys turi būti subalansuotos.

Realios kasos darbo principas įpareigoja į biudžeto projektą įtraukti tik realiai numatomas gauti pajamas ir realiai savivaldybių funkcijų įvykdymui teksiančias išlaidas.

Biudžeto teisingumo ir aiškumo – biudžeto sąmata turi būti tiksliai apskaičiuota, remiantis savivaldybės turimais dokumentais. Aiškumas suprantamas, kai atskiruose biudžeto pajamų ir išlaidų punktuose pateikiami komentarai politikams, kontrolės institucijoms, piliečiams.

Bendro išlaidų padengimo principas reikalauja, jog visos biudžeto pajamos turi būti skiriamos savivaldybės biudžete numatytoms išlaidoms padengti, be to, nenumatomas tikslinis pajamų panaudojimas konkrečioms išlaidoms padengti, išskyrus įstatymų numatytus atvejus.

Pilnumo principas – į biudžeto projektą įtraukiamos visos savivaldybės gaunamos pajamos ir visos jai tenkančios išlaidos, „šešėliniai“ ar šalutiniai biudžetai nėra leistini.

Bruto įvertinimo principas – pajamos ir išlaidos vienos nuo kitų turi būti atskiros ir visos įtraukiamos į biudžeto projektą.

Individualaus įvertinimo principas reikalauja, jog visos savivaldybės gaunamos pajamos turi būti identifikuojamos pagal pajamų kilmę, o išlaidos pagal išlaidų paskirtį.

Viešumo principas – turi būti sudarytos sąlygos valdančiosios daugumos ir opozicijos atstovams, ūkio subjektams, interesų grupėms, bendruomenės nariams susipažindinti su biudžeto projektu, pareikšti savo pastabas bei pasiūlymus, kurie būtų tarybos posėdyje įvertinti ir motyvuotai atmesti ar priimti. Be to, biudžeto projektas turi būti pateiktas visuomenei svarstyti. Viešumo principas – vienas pagrindinių demokratijos principų. (Skačkauskienė, 2012)

Šių principų įgyvendinimas leidžia suformuoti subalansuotą, efektyvų, skaidrų savivaldybės biudžetą, sudarant galimybes visuomenei aktyviai dalyvauti jo formavimo procese. Lietuvoje Biudžeto sandaros įstatyme yra įteisintas biudžeto balanso principas. Nors visi kiti principai nėra formaliai įteisinti kaip privalomi reikalavimai, tačiau galima pagrįstai teigti, jog formuojant bei vykdančiam savivaldybių biudžetus yra daugiaž išlaikomi viešumo ir skaidrumo principai.

Tyrinėjant savivaldybių finansus galima išskirti ir pagrindinius savivaldybių biudžeto formavimo metodus (žr.1-ą lentelę) (Skačkauskienė, 2012)

2 lentelė. Savivaldybių biudžetų sudarymo metodai

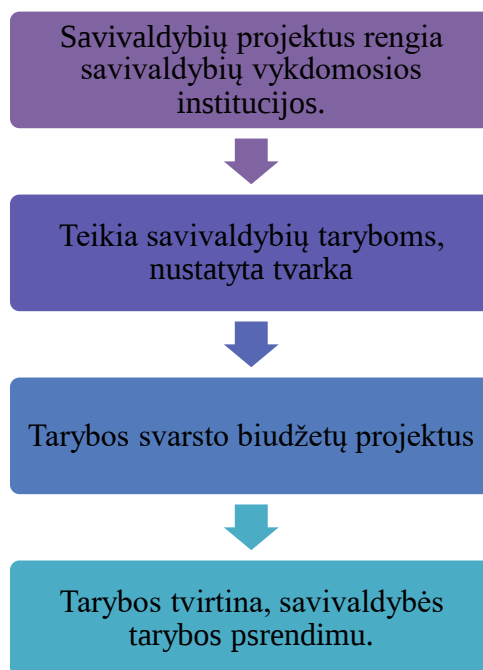
Metodas	Apibūdinimas
Didėjančio (augančio) biudžeto metodas	Taikant šį metodą dėmesys sutelkiamas į nežymius pokyčius tarp gretimų, vienas po kito einančių biudžetų, pripažįstant, kad ankstesniais biudžetinėmis metais teiktų paslaugų ar vykdytų veiklų rūšys bei išlaidų joms lygis bus naujo biudžeto projekto pagrindas.
Bazinio biudžeto metodas	Dėmesys sutelkiamas į bazės nustatymą ir bazės atskirų elementų pasikeitimus tiek dėl infliacijos, tiek dėl naujos veiklos arba plėtros poveikio. Taikant šį metodą brėžiama ryški riba tarp padarytų ir nepadarytų išlaidų, tarp ilgalaikių ir per trumpą laiką įvykusių pokyčių.
Nustatytų ribų arba fiksuotų limitų metodas	Taikant šį metodą, biudžetą rengiantiems komitetams suteikiamos galimybės parengti jų kuruojamo sektoriaus išlaidų sąmatą, patiems nustatant veiklą bei jos finansavimo prioritetus, kai iš anksto žinoma atskiriems sektoriaus skiriamų išlaidų bendra apimtis.
Nulinio pagrindo metodas	Naudojamas biudžeto rengimui ir vertinimui pradedant nuo „nulinio“, tai yra numatytų priemonių finansavimo poreikis privalo būti nustatytas neatsižvelgiant į einamųjų finansavimą. Dirbdamos pagal šį metodą, savivaldybės kiekvienam siekiamam tikslui turi parengti keletą su vadovais įvertintų alternatyvių programų, kuriose pateikiamas detalus priemonių aprašymas, laukiama nauda ir taip toliau.

Metodas	Apibūdinimas
Programinio biudžeto metodas	Gana progresyviausias biudžeto metodas, kada finansuojamos atskiros programos, sudaromos siekiant konkrečių tikslų. Šiam biudžeto sudarymo metodui būdingas glaudus biudžeto ryšys su keliamais veikos tikslais bei numatomais gauti rezultatais. Savivaldybės tarybos komitetai ar kitos tarnybos, kuriojančios atitinkamas programas, pateikia konkretų programos vykdymo planą, numatant reikalingus išteklius.
Siekiamų rezultatų metodas	Naudojamas biudžetui parengti ir yra nukreiptas ne į biudžeto formavimą, bet į veiklos gerinimą, tai yra siekiama valdyti įprastinę įstaigos, savivaldybės veiklą ir didinti jos efektyvumą neperskirstant resursų, bet padidinant atsakomybę ir objektyviai identifikuojant kokybę, kiekį, laiką.
Kritinis dydžių metodas.	Naudojant šį metodą, pagrindinis dėmesys skiriamas naujai savivaldybės veiklai bei jos finansavimui, darant prielaidą, jog bazinių metų veikla bei jos finansavimas mažai kis. Savivaldybės biudžeto projekto rengime dalyvaujantys tarybos komitetai bei kitos tarnybos rengia paraiškas, nurodydamas konkrečias veiklas, jos prioritetus bei finansavimo apimtis.

Lietuvos savivaldybėse šiuo metu yra taikomas programinio biudžeto sudarymo metodas. Programinis biudžetas, tai toks biudžeto modelis, kuriuo išreiškiamas ryšys tarp išteklių ir išlaidų efektyvumo arba rezultato, susijusiose veiklos srityse. Tai reiškia, biudžeto rengėjai konkrečių programų finansines išlaidas turi pagrįsti siekiamais tikslais ir programos rezultatų efektyvumo vertinimo kriterijais.

2. Savivaldybių biudžetų formavimo etapai

Žvelgiant istoriškai, bandymų sudaryti ir formuoti biudžetą randama jau senai. Tačiau priešingai nei šiuo metu, būdavo sudaromas ne bendras visos valstybės biudžetas, o atskiri biudžetai domenams, kariuomenei ir įvairioms kitoms administracijos šakoms. Pirmoji sudarinėti biudžetus pradėjo Anglija. Čia nuosekliausiai plėtėsi parlamento teisė rinkti mokesčius ir peržiūrėti išleistų sumų ataskaitą, o vėliau ir teisė nustatyti, kiek ir kuriems tikslams valdžia gali išleisti surenkamų mokesčių. Tačiau tauta nebuvo patenkinta tokiu valdžios sutelkimu karalius rankose, todėl atsisakė mokėti mokesčių ir sukilo prieš karalių. (Buckiūnienė, 2011) Galiausiai, suformuojama sąvoka, jog biudžeto valdysena – tai metinio biudžetinio sudarymo, jo vykdymo, priežiūros ir jo suderinimo su valstybės tikslais, procesas. Kitaip sakant, tai biudžeto formavimo etapai. Savivaldybės biudžeto sudarymas arba kitaip planavimas – tai pirmoji savivaldybės biudžeto proceso stadija. Tuo pačiu – tai yra viena svarbiausių stadijų biudžeto procese, kadangi jos metu atlikti veiksmai, parengti biudžeto projektai, strateginiai planai ar priimti sprendimai, turi didelę įtaką tolimesniems biudžeto proceso etapams. Savivaldybių biudžetų formavimo etapai pateikti 2 paveiksle.

3 pav. Savivaldybių biudžetų formavimo etapai

Pirmasis savivaldybių biudžeto formavimo etapas yra biudžetų projektų rengimas. Savivaldybių biudžetų projektai rengiami vadovaujantis Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymu, Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymu, Lietuvos Respublikos savivaldybių biudžetų pajamų nustatymo metodikos įstatymu, Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintais savivaldybių biudžetų finansiniais rodikliais, Taisyklėmis, valstybinės statistikos duomenimis, patvirtintais savivaldybių strateginio planavimo dokumentais, taip pat savivaldybių biudžetų asignavimų valdytojų programomis ir jų sąmatų projektais. Sudarant savivaldybių biudžetus, savivaldybėms rekomenduojama taikyti strateginio planavimo ir biudžeto sudarymo pagal programas principus, nustatytus Strateginio planavimo metodikoje, atitinkamai papildytus pagal jų poreikius. Savivaldybių biudžeto projektai rengiami savivaldybių administracijos direktoriaus nustatyta tvarka. (Dėl Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų sudarymo ir vykdymo tvarkos patvirtinimo, 2001)

Kitas savivaldybių biudžeto formavimo etapas yra biudžeto svarstymas. Savivaldybių tarybos svarsto biudžetų projektus atsižvelgdamos į savivaldybių vykdomųjų institucijų pranešimus, tarybos komitetų pasiūlymus ir išvadas. Savivaldybių biudžetų kasos operacijų vykdymą organizuoja savivaldybių administracijos per Lietuvos Respublikos kredito įstaigas.

Savivaldybių biudžetus tvirtina savivaldybių tarybos. Biudžetas tvirtinamas savivaldybės tarybos sprendimu. Sprendime nurodoma:

1. Bendra pajamų suma ir jų paskirstymas pagal pajamų rūšis;

2. Bendra asignavimų suma ir jų paskirstymas biudžetinėms įstaigoms ar savivaldybių administracijos padaliniais programoms vykdyti. Asignavimai skiriami išlaidoms, iš jų – darbo užmokesčiui, ir turtui įsigyti.

Tad dar vienas savivaldybių biudžeto formavimo etapas yra tvirtinimas. Savivaldybių tarybos biudžetus patvirtina per du mėnesius nuo valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo. Jeigu savivaldybių biudžetų projektai laiku nepatvirtinami, asignavimai metų pradžioje iki biudžetų patvirtinimo kiekvieną mėnesį negali viršyti 1/12 praėjusių metų šių biudžetų asignavimų. Šiuo atveju kiekvieno asignavimų valdytojo asignavimai kiekvieną mėnesį negali viršyti 1/12 praėjusių metų atitinkamo biudžeto šiam asignavimų valdytojui skirtų lėšų ir skiriamos tik tęstinei veiklai bei įstatymuose nustatytiems išpareigojimams finansuoti (išskyrus programų asignavimų dalį, kurią sudaro Europos Sąjungos finansinės paramos ir bendrojo finansavimo bei kitos gaunamos finansinės paramos lėšos) bei įsiskolinimams dengti.

Savivaldybės administracija, vadovaudamasi patvirtintu savivaldybės biudžetu, pajamų paskirstymu ketvirčiais, programų sąmatomis pagal administracijos direktoriaus nustatytas formas, sudaro metų ketvirčiais paskirstytą savivaldybės biudžeto pajamų ir programų finansavimo planą (išlaidų sąrašą) pagal asignavimų valdytojus, programas ir išlaidų ekonominę klasifikaciją. Jį tvirtina savivaldybės administracijos direktorius.

Savivaldybės taryba, tvirtindama savivaldybės biudžeto pajamas, lėšas iš valstybės biudžeto numato pagal Lietuvos Respublikos tam tikrų metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymą, o asignavimų paskirstymą programoms vykdyti tvirtina pagal finansavimo šaltinius. Patvirtintus savivaldybių biudžetus savivaldybės per 30 darbo dienų pagal finansų ministro patvirtintas formas pateikia Finansų ministerijai.

Savivaldybė einamaisiais biudžetiniais metais iš valstybės biudžeto asignavimų valdytojams patvirtintų asignavimų gautas lėšas, kurios skiriamos teisės aktuose nustatytoms savivaldybių savarankiškosioms ir valstybinėms (valstybės perduotoms savivaldybėms) funkcijoms atlikti, įtraukia į savivaldybės biudžeto pajamas.

Išvados

1. Savivaldybės biudžetas yra savivaldybės tarybos tvirtinamas savivaldybės biudžeto pajamų ir asignavimų planas biudžetiniams metams. Be to, yra 10 savivaldybių biudžetų sudarymo principų. Lietuvoje Biudžeto sandaros įstatyme yra įteisintas biudžeto balanso principas. O pagrindiniai savivaldybių biudžeto formavimo metodai yra šie: siekiamų rezultatų metodas, nulinio pagrindo metodas, programinio biudžeto metodas, bazinio biudžeto metodas, nustatytų ribų arba fiksuotų limitų metodas, didėjančio biudžeto metodas, kritinis dydžių metodas. Lietuvos savivaldybėse šiuo metu yra taikomas programinio biudžeto sudarymo metodas.

2. Savivaldybių biudžetų valdysena – tai biudžeto formavimo etapai. Pagrindiniai ir svarbiausi biudžeto formavimo etapai yra biudžetų projektų rengimas, biudžeto svarstymas bei tvirtinimas. Svarbu žinoti, jog savivaldybių biudžeto projektai rengiami savivaldybių administracijos direktoriaus nustatyta tvarka, taip pat, jog savivaldybių tarybos svarsto biudžetų projektus atsižvelgdamos į savivaldybių vykdomųjų institucijų pranešimus, tarybos komitetų pasiūlymus, išvadas. Galiausiai, savivaldybių tarybos biudžetus patvirtina per du mėnesius nuo valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo.

Literatūra

1. BUCKIŪNIENĖ, O. (2011). *Finansų teorijos pagrindai: mokomoji knyga*. Vilnius: Vilniaus kolegija
2. Dėl Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų sudarymo ir vykdymo taisyklių patvirtinimo. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 14 d. nutarimas Nr. 543. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.132982/asr>
3. Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas 1990 m. birželio 30 d. Nr. I-430. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.428/aQPqWONxql>
4. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas 1994 m. birželio 7d. Nr. I-533. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5884/vTSqMrsEJZ>
5. SKAČKAUSKIENĖ, I. (2012). *Valstybės ir savivaldybių biudžetų pajamos*. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“

PECULIARITIES OF MUNICIPAL BUDGET PREPARATION

Summary

A municipal budget is a plan of municipal budget revenues and appropriations for a budget year approved by the municipal council. In addition, there are 10 principles for municipal budgeting. In Lithuania, the Law on Budget Structure enshrines the principle of budget balance. And the main methods of municipal budget formation are the following: results-based method, zero-based method, program budget method, basic budget method, fixed or fixed-limit method, increasing budget method, critical size method. Lithuanian municipalities currently use the program budgeting method. Municipal budget management is the stages of budget formation. The main and most important stages of budget formation are the preparation of draft budgets, consideration and approval of the budget. It is important to know that draft municipal budgets are prepared in accordance with the procedure established by the director of municipal administration, as well as that municipal councils consider draft budgets taking into account reports of municipal executive bodies, proposals and conclusions of council committees. Finally, the municipal councils approve the budgets within two months of the approval of the financial indicators of the state budget and municipal budgets.

SKIRTUMAS TARP VALIUTOS IR PINIGŲ

Gustas Sapožnikovas, Ignas Dumbliauskas

Mokslinė vadovė – lektorė Inga Pašiušienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Maždaug prieš 5 tūkstančius metų, Egipte, pradėta naudoti auksą ir sidabrą kaip pagrindinę valiutos formą, tačiau tai dar nebuvo grynai pinigai. Aukso ir sidabro gabaliukai buvo ne vienodo dydžio, svorio bei grynumo todėl, niekas negalėjo nustatyti konkrečios prekės kainos. Prekyba vyko labai lėtai ir sudėtingai, prekių vertė buvo nustatoma pagal asmeninę nuomonę ir spėjimus. Auksas ir sidabras buvo didžiausią vertę turinys daiktai. Atsiradusios pirmosios valiutos buvo niekas kitas, kaip apskaitos vienetas. Šiuos beverčius banknotus banke žmonės galėdavo iškeisti į atitinkamą kiekį aukso ar sidabro. Monetarinės sistemos procesas, kuomet šalies valiuta yra pririšta prie aukso, vadinamas *aukso standartu*. 1931 metais Didžioji Britanija atsisakė aukso standarto, 1971 metais tą padarė ir JAV. Aukso standartas pilnai pakeistas popieriniais banknotais, kurie neturi jokios realios vertės.

Straipsnio objektas – aukso ir USD kursas 2019 metais.

Straipsnio tikslas – remiantis infliacijos ir kainų lygio grafikais pateikti panašumus ir skirtumus tarp valiutos ir pinigų.

Straipsnio uždaviniai:

1. Aptarti valiutos ir pinigų principus, juos palyginti ir išskirti esminius skirtumus.
2. Palyginti 2019 metų aukso ir USD kainas.
3. Panagrinėti nuvertėjimus.

Straipsnio metodika – faktų dėstymas, duomenų rinkimas, grafikų analizė, apibendrinimas.

1. Valiuta ir pinigai

„Auksas yra pinigai, visa kita yra kreditas“ – 1912 m., J. P. Morgan, JAV kongresas.

Viena iš priežasčių, dėl kurių šiandien susiduriame su finansine netvarka, yra ta, kad žmonės nesupranta skirtumo tarp valiutos ir pinigų:

1. **Valiuta** – mainų būdas, apskaitos vienetas, nešiojamas, tvirtas, dalijamas, keičiamas.
2. **Pinigai** – mainų būdas, apskaitos vienetas, nešiojamas, tvirtas, dalijamas, keičiamas ir svarbiausia, vertę laikantis elementas.

Valiuta yra mainų ir atsiskaitymo būdas, laikomas apskaitos vienetu, yra patvari, nešiojama, dalijama (galima smulkinti/stambinti) ir keičiama. Vyriausybės gali spausdinti ir kelti valiutos

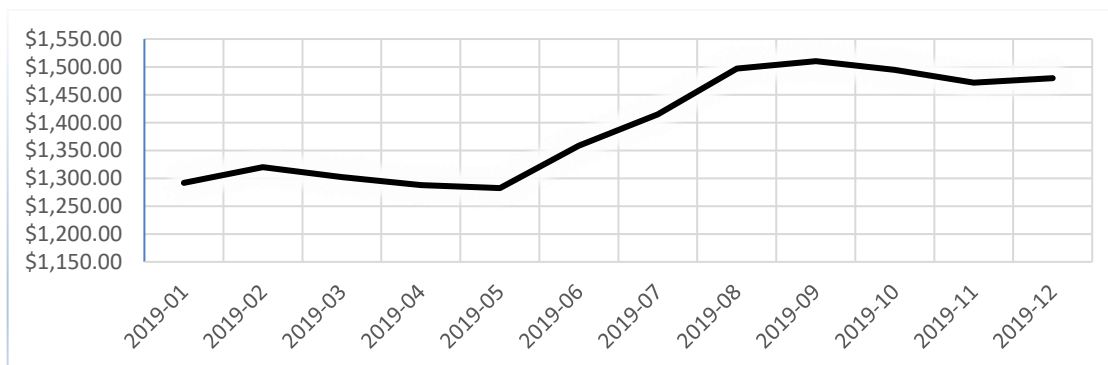
pasiūlą, taip mažindami perkamąją galią. Priežastis, kodėl auksas buvo ir bus optimaliausia pinigų forma, yra jo savybės:

1. Lengvas mainų būdas – auksas laiko didelę vertę mažoje vietoje;
2. Apskaitos vienetas – aukso uncija nupirks tuos pačius dalykus skirtinguose pasaulio šalyse;
3. Tvirtas – auksas naudotas egiptiečių prieš 5 tūkstančius metų, šiai dienai vis dar naudojamas, jis nerūdys ir nesusinaikins;
4. Dalomas – galima smulkinti ir stambinti;
5. Nešiojamas ir keičiamas;
6. Riboto kiekio, tad išlaikoma perkamoji galia.

Vidutinė valiutos gyvenimo trukmė yra 27 metai, trumpiausia užregistruota – 1 mėnuo. Įvestas 1694 metais Didžiosios Britanijos svaras sterlingas yra seniausia veikianti valiuta. Nusakoma kaip 12 sidabro uncijų, šiai dienai 1 svaras sterlingas nupirktų tik 1/14 uncijos. Kitais žodžiais, sėkmingiausia ilgalaikė valiuta prarado 99,4 proc. savo vertės.

2. Auksas ir USD

2019 m. auksas užtvirtino 18,9 proc. grąžą. Tai yra didžiausia grąža per dešimtmetį. Kainų augimui įtaką padarė JAV obligacijos, nuolatinės geopolitinės rizikos ir JAV ekonomikos nestabilumas. Artėjant 2020 metų JAV rinkimams, nemaža dalis investuotojų saugumo jausmo labiau ieško aukse, nei USD. ICE U.S Dolerio indeksas (DXY) matuoja JAV valiutą prieš 6 pagrindinius varžovus (EUR, JPY, GBP, CAD, SEK, CHF) metų gale parodė tik 0,2 proc. pelną. Tarptautiniu mastu auksas vertinamas kaip JAV doleris. Taigi, paprastai, kai kyla USD vertė, aukso vertė krenta ir atvirkščiai. Tačiau per pastaruosius metus aukso ir USD vertės kyla kartu. Tai stiprus prieglobsčio indikatorius, kuris traukia viso pasaulio pinigus į auksą ir USD. Kylančios kainos gali kelti klausimų, kaip USD gali stiprėti, žinant, kad federalinis JAV rezervas manipuliuoja USD norint išlaikyti JAV ekonominės partijos pratęsimą. Nes daugelyje kitų pasaulio šalių situacija dar blogesnė. USD nėra stipresnis, tiesiog kitos pagrindinės valiutos greičiau silpnėja. Artėjanti krizė tik dar kartą įrodys aukso pranašumą prieš popierinę valiutą.

5 pav. Aukso kainos kitimas 2019 metais (JAV doleriais už unciją).

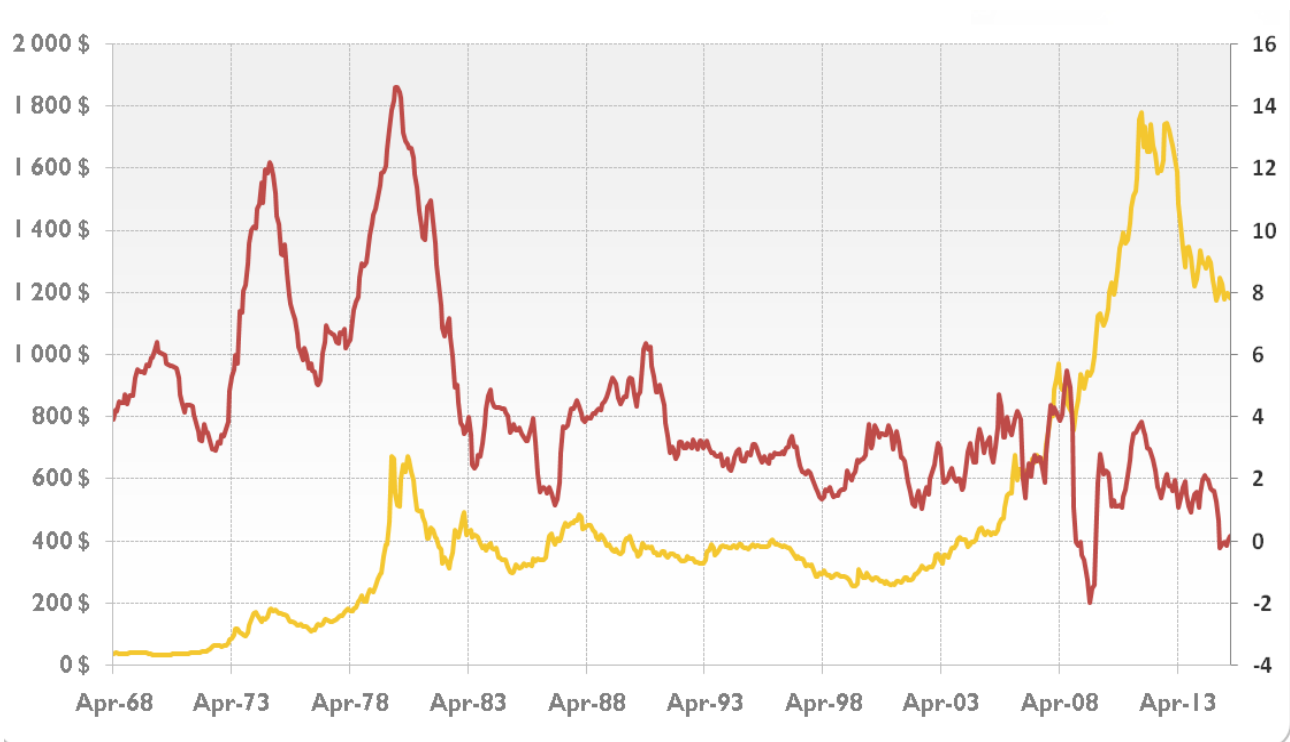
Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal internetinį tinklalapį <https://goldprice.org>.

Trečiasis 2019 metų ketvirtis aukso sektoriui buvo kupinas įvykių – du kartus sumažintos palūkanos iš JAV federalinio rezervo, kainų kilimas ir daugybė spekuliacijų. Geopolitiniai nesutarimai tarp Kinijos ir JAV privertė investuotojus ieškoti saugios vietos. Aukso kainos augimą paspartino ir bendros įmonės įkūrimas tarp Barrick Gold ir Newmont Goldcorp. Liepos mėnesį buvo pasiektos 6 metų lubos, keliančios susirūpinimą, kad dėl prekybos įtampos gali sulėtėti pasaulinė ekonomika. Rugsėjio ir rugsėjo mėnesiais du kartus kertamos palūkanų normos, laisva monetarinė politika globaliai ir lėta ekonomikos plėtra leido auksui peržengti 1500 \$ ribą. Aukso kainos išliks aukštos pagal istorinius standartus, atspindinčios pagrindinių bankų lūkesčius dėl tolimesnio pinigų sušvelninimo, geopolitinio netikrumo ir neigiamas pajamas turinčių valstybių obligacijų. (Hergt, 2013).

3. Nuvertėjimai

Neatsakingas pinigų spausdinimas sukelia infliaciją. Cirkuliacijoje atsiranda daugiau dolerių, tačiau vien todėl, kad dolerių atsirado daugiau, nereiškia, kad yra sukuriamą vertė. 1913 metais JAV bankinę sistemą perėmė Federalinis Rezervas, kuris iš tikrųjų yra privatus centrinis bankas. Nuo 1913 iki 2020 metų, doleris prarado 96 proc. savo vertės. 2020 metais 1 doleris būtų vertas ne daugiau 4 centų 1913 metais. Skaičiuojant aukso vertę nuo 1913 m. (20,67 \$ už unciją) iki 2020 m. (1659 \$ už unciją) ir imant fiksuotą 3 proc. infliaciją, galima paskaičiuoti, kad tai, kas kainavo 1 \$ 1913 metais, šiais, 2019 metais, kainuotų 26,19 \$. Situacija su USD yra aiški, tačiau kaip elgtis auksas? Infliacijos apsidraudimas yra investicija, kuri laikui bėgant palaiko arba padidina savo vertę. Taigi, apsidraudimas nuo infliacijos turėtų apsaugoti nuo valiutos nuvertėjimo. Pavyzdžiui, fiksuotos palūkanų normos obligacijos yra menka apsauga nuo infliacijos. Jei investuojama į obligaciją, kuri grąžina 3 procentus, tačiau infliacija siekia 5 procentus, perkamoji galia iš tikrųjų yra prarandama. Kita vertus, manoma, kad dauguma „kietųjų aktyvų“ yra puikios apsidraudimo nuo infliacijos priemonės. Šis kietasis turtas yra nafta, dirbamos žemės ar auksas. (Inflation, Prices and Interest Rate).

Patikimiausias ryšys yra tarp aukso ir smarkiai padidėjusios infliacijos, o vidutinis infliacijos padidėjimas ar mažėjanti infliacija neturi reikšmingos įtakos aukso kainai abiem kryptimis. Kaip matote toliau pateiktoje diagramoje (žr. 2 pav.), aukso kainos didėjo aštuntajame dešimtmetyje, kai infliacija buvo aukšta ir įsibėgėjo, o mažėjo 80-ą ir 90-ą, kai infliacija mažėjo.

2 pav. Aukso kainos (geltona kreivė, JAV doleriais už unciją (kairėje ašyje)) ir infliacijos normos (raudona kreivė, procentais (dešinėje ašyje)) kitimas 1968 – 2013 metais.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių pagal <https://www.sunshineprofits.com> duomenis.

„Aukso ir infliacijos normos grafikas. Svarbu tai, kad patikimiausias ryšys yra tarp aukso ir smarkiai padidėjusios infliacijos, vidutinis infliacijos padidėjimas ar mažėjimas neturi reikšmingos įtakos aukso kainai abiem kryptimis. Tai parodo diagramoje septintas dešimtmetis, kai infliacija buvo aukšta ir įsibėgėjusi, o mažėjo 8-ą ir 9-ą dešimtmetį, kai infliacija mažėjo“. (Keran & Penzer, 1974).

Išvados

1. Apibendrinant galima teigti, kad auksas dažnai vertinamas kaip infliacijos apsidraudimas. Šią išvadą galima padaryti iš to, kad anksčiau auksas buvo pinigai, kurių nebuvo galima atspausdinti ir, dėl 70-ųjų infliacijos patirties, kai pasikeitė pinigų sistema, aukso kaina klestėjo laisvai.

2. Tačiau dabar gyvename visiškai kitoje monetarinėje sistemoje, o tai iš esmės paaikšina, kodėl auksas yra gana skurdi trumpalaikė infliacijos apsidraudimo priemonė. Atsižvelgiant į alternatyvias išlaidas, investuotojai turėtų tikėtis tik reikšmingos ir ilgalaikės infliacijos, kad padidintų aukso kainą.

3. Auksas gali būti naudojamas kaip infliacijos apsidraudimas tik tada, kai yra palyginti aukšta infliacija, paprastai kartu su baimėmis dėl dabartinės JAV dolerio ir pasaulinės pinigų sistemos būklės.

Literatūra

1. Gold Price per Ounce. (2019) *GOLDPRICE*. Prieiga per internetą <https://goldprice.org/gold-price.html>.
2. Gold Reports & Silver Reports. (n. d.) *SUNSHINE PROFITS*. Prieiga per internetą <https://www.sunshineprofits.com/gold-silver/report/>.
3. Hergt, B. (2013). *Producer Price Index Program*. Prieiga per internetą <https://www.bls.gov/opub/btn/volume-2/gold-prices-during-and-after-the-great-recession.htm>.
4. *Inflation, Prices and Interest Rate*. (n. d.) Economic Research. Federal reserve bank of St. Louis. Prieiga per internetą <https://research.stlouisfed.org/dashboard/42741>.
5. Keran, M. W., & Penzer, M. (1974). *Gold as a Private Hedge against Inflation*. Prieiga per internetą <https://fraser.stlouisfed.org/title/869/item/520333/toc/514023>.

DIFFERENCE BETWEEN MONEY AND CURRENCY

Summary

About 5,000 years ago, gold and silver began to be used as the main currency in Egypt, but it was not cash. Gold and silver pieces were not the same size, weight and purity, so no one could determine the price of a particular item. Trade was still very slow and difficult and the value of the goods was determined by personal opinion and guesses. Gold and silver were the most valuable content items. The first currencies that emerged were none other than the unit of account. These worthless banknotes could be exchanged at the bank by people for the appropriate amount of gold or silver. The process of a monetary system where a country's currency is pegged to gold is called the gold standard.

SOCIALIAI ATSAKINGAS INVESTAVIMAS

Audinga Upenieks, Igoris Symon

Mokslinė vadovė – lektorė Žana Prokopovičienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Socialiai atsakingas investavimas – tai yra vienas iš investavimo įrankių, kur yra integruojami etiniai klausimai ir finansiniai tikslai. Socialiai atsakingi investuotojai siekia padidinti galutinį įmonės pelningumą, tuo pačiu atkreipdami savo dėmesį į investicijų kuriamą poveikį gamtai ir visuomenei. Investuotojai, kurie savo noru pasirenka būtent toki investavimo būdą – vadinami socialiai atsakingais investuotojais. Tai reiškia, jog tokie investuotojai bet kur neinvestuos. Jie nesirenka tokių įmonių, kurios daro neigiamą poveikį mūsų visuomenei, pvz.: tabako, alkoholio, karinės pramonės, ginklų gamybos ir panašias įmones. Tai reiškia, jog socialiai atsakingi investuotojai investuoja savo pinigus tik į socialiai atsakingas įmones. Socialiai atsakinga įmonė yra tokia įmonė, kuri savo veikloje atsižvelgia į poveikį gamtai ir visuomenei. Tokios įmonės nepažeidžia žmogaus, vartotojų teisių, neišnaudoja pigios darbo jėgos. Daugelio tyrimų rezultatai įrodo, kad investuotojui pasirinkus socialiai atsakingą investavimo strategiją, ji nesumažina investuotojo ekonominės naudos. Tyrimų rezultatai paneigia labai svarbu faktą apie socialiai atsakingą investavimą– daugelis investuotojų galvoja, kad būtent toks investavimas gali sumažinti investicijų grąžą. Tai yra netiesa, nes investuotojas gali lygiai tiek pat užsidirbti, kiek ir socialiai neatsakingas investuotojas. Tiesiog būdamas socialiai atsakingas, jis žino, kad investuoja į tai, kas neatneš neigiamo poveikio mūsų visuomenei.

Straipsnio tikslas – atskleisti socialiai atsakingo investavimo svarbą.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išnagrinėti socialiai atsakingo investavimo sampratą.
2. .Aptarti atsakingo investavimo principus.
3. Apžvelgti įmones, taikančias atsakingą investavimą Lietuvoje.

Darbo metodas – mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė.

1. Socialiai atsakingas investavimas

Socialiai atsakingas investavimas (SAI) – tai investavimo būdas, kuris pasižymi siekiu ne tik generuoti papildomą finansinę grąžą, bet ir kurti visuomenės socialinę gerovę. Socialiai atsakingi investuotojai siekia padidinti įmonės pelningumą, tuo pačiu atsižvelgdami į savo investicijų kuriamą poveikį gamtai ir visuomenei. Tai reiškia, jog investuotojas stengiasi aplenkti įmones, kurių veikla turi tam tikrą neigiamą socialinį poveikį (pavyzdžiui, tabako, alkoholio, karinės pramonės, ginklų

gamybos ir panašios įmonės). Nemaža dalis SAI atstovų pabrėžia, jog tokia strategija, atsižvelgianti į aplinkosaugos, socialinius ir valdymo aspektus, sukuria papildomus investavimo riziką kontroliuojančius mechanizmus, mažinančius bendrą visos investicijos riziką. (Swedbank) Per pastaruosius kelerius metus vis daugiau pasaulio investicijų valdymo bendrovių savo veikloje pradėjo taikyti atsakingo investavimo strategijas. Atsakingomis investicijomis vis plačiau domimasi dėl besikeičiančių investicijų valdymo bendrovių vertybių ir padidėjusios tokių investicijų paklausos beveik kiekviename investuotojų segmente. Pavyzdžiui, moterys ir jaunesni (18–34 m.) investuotojai yra du greičiausiai augantys investuojančios visuomenės segmentai, o šios investuotojų grupės vis didesnę dėmesį skiria atsakingam investavimui. Didžiausia paklausa yra išsivysčiusiose šalyse, tokiose kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, Japonija, Vakarų Europa, Skandinavijos šalys, tačiau tendencija yra tokia, kad vis daugiau atsakingą investavimą besirenkančių investuotojų atsiranda ir kitose pasaulio šalyse. Atsakingas investavimas yra tokia investavimo strategija, kuria siekiama sukurti tvarią finansinę vertę. Ji remiasi tuo, kad priimant investicinius sprendimus atsižvelgiama į socialinius, aplinkos apsaugos ir valdymo (SAV)¹ veiksnius. (SEB, 2016) Tokiu būdu geriau suvaldoma rizika ir taip siekiama pastovios ir stabilios grąžos. Tokį atsakingą investavimą iš dalies lėmė asmeninės vertybės, tikslai ir taip pat rinkos paklausa. Investuotojai, kurie renkasi socialiai atsakingas investicijas, siekia ne tik pinigų, bet ir mano, jog jų tokia investicija prisideda prie aplinkos apsaugos ir jos valdymo praktinės pažangos. Daugelis investuotojų mano, kad toks jų sprendimas jiems kaip tik atneš geresnius rezultatus. Tiesiogiai tariant, nėra vieno tinkamo termino, kuris apibūdina atsakingą investavimą. Priklausomai nuo to kur sutelktas investuotojo dėmesys, vartojimo terminai yra tokie: „etiškas investavimas“, „tvarus investavimas“, „poveikio investavimas“, „žalias investavimas“, „atsakingas investavimas“, „socialiai atsakingas investavimas“, „vertybėmis pagrįstas investavimas“ ir kiti.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiai atsakingas investavimas dažniausiai apsiriboja tam tikrų verslų vengimu - neinvestuojama į žalą visuomenei darančius sektorius, tokius kaip: tabako bei alkoholio pramonę, karinę pramonę, lošimų veiklą ir pan. Pastaruoju metu stengiamasi neinvestuoti ir į iškastinio kuro pramonę, kuri stipriai prisideda prie globalinių klimato pokyčių, tokiu būdu siekiama prisidėti prie socialinės gerovės, svarbios visai populiacijai.

2. Atsakingo investavimo principai

2005 m. pradžioje generalinis Jungtinių Tautų sekretorius Kofis Annanas pakvietė didžiausius pasaulio institucinius investuotojus prisijungti prie atsakingo investavimo principų (angl. Principles for Responsible Investment, PRI) proceso kūrimo (SEB, 2016). Principai pradėti taikyti 2006 m.

¹ SAV yra įmonių standartų rinkiniai, kuriuos socialiai atsakingi investuotojai naudoja vertindami investicijas.

balandžio mėnesį Niujorko vertybinių popierių biržoje. Nuo tada šiuos principus taikančių investicijų valdytojų skaičius išaugo nuo 100 iki daugiau nei 1500, iš daugiau nei 50 šalių, kurie valdo 55 trilijonų eurų vertės turtą. Atsakingo investavimo principai yra savanoriškai įgyvendinami principai, nustatyti didžiausių pasaulio investuojančių institucijų, laikantis Jungtinių Tautų Aplinkos apsaugos programos, Finansų iniciatyvos (UNEP FI) ir Jungtinių Tautų Pasaulinio susitarimo (UN Global Compact). Atsakingo investavimo principai veikia jų besilaikančių investuotojų, finansų rinkų, ekonomikos, kurioje jie veikia, galiausiai aplinkos ir visuomenės kaip visumos ilgalaikių interesų naudai. Yra išskiriami šeši atsakingo investavimo principai, kurie nusako, kaip praktikoje priimant sprendimus dėl investicijų turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos, socialinius ir valdymo klausimus. (SEB, 2016) (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. SA investavimo principai

Principai	Galimi veiksmai investuojančioms įmonėms
1. ASV ² klausimų įtraukimas į investicijų analizę ir sprendimų priėmimo procesus.	• ASV problemų sprendimas investavimo politikos ataskaitose. • Su ASV susijusių įrankių, metrikų ir analizių kūrimo rėmimas. • Vidaus investicijų valdytojų galimybių vertinimas įtraukiantis ASV klausimus. • Išorės investicijų valdytojų galimybių vertinimas įtraukiantis ASV klausimus. • ASV veiksmų integravimas į besivystančius tyrimus ir analizę naudojantis investicinių paslaugų teikėjų (tokių kaip finansų analitikai, konsultantai, brokeriai, tyrimų firmos ar reitingų bendrovės) paslaugomis • Akademinių ir kitų šios temos tyrimų skatinimas. • ASV mokymų pritarimas investavimo specialistams.
2. ASV klausimų integravimas į savo nuosavybės politiką ir praktiką.	• Aktyvios nuosavybės politikos, atitinkančios principus, kurimas ir atskleidimas. • Balsavimo teisių naudojimas arba stebėjimas, kaip laikomasi balsavimo politikos (jei ji perkama). • Įsitraukimo galimybių ugdymas (tiesiogiai arba naudojantis užsakomosiomis paslaugomis). • Dalyvavimas plėtojant politiką, reguliavimą ir standartų nustatymą (pavyzdžiui, skatinant ir ginant akcininkų teises). • Akcininkų sprendimų derinimas su ilgalaikiais ASV sumetimais. • Bendradarbiavimas su įmonėmis ASV klausimais. • Dalyvavimas bendradarbiavimo užimtumo iniciatyvose. • Investicinių valdytojų įsipareigojimas pranešti apie su ASV susijusius priimtus įsipareigojimus.
3. Investuojamų subjektų tinkamas ASV problemų atskleidimas.	• Standartizuotų ataskaitų rengimas apie ASV klausimus (naudojantis tokiomis priemonėmis kaip „Global Reporting Initiative“). • ASV klausimų integravimas į metines finansines ataskaitas. • Įmonių dalijimasis informacija apie atitinkamų normų, standartų, elgesio kodeksų ar tarptautinių iniciatyvų (tokių kaip JT visuotinis susitarimas) priėmimą / laikymąsi.

² ASV - aplinkos, socialinis ir įmonių valdymas.

	• Akcininkų iniciatyvų ir sprendimų, skatinančių atskleisti ASV rėmimas.
4. Skatinamas principų priėmimas ir įgyvendinimas investicinėje pramonėje.	• Įtraukti į paraiškas (RFP) su principais susijusius reikalavimus. • Suderinti investavimo mandata, stebėsenos procedūras, veiklos rodiklius ir paskatų struktūras (pavyzdžiui, užtikrinama, kad investicijų valdymo procesai atspindi ilgalaikį laiko horizontą). • ASV lūkesčių investicinių paslaugų teikėjams perdavimas. • Pakartojami santykiai su paslaugų tiekėjais, kurie neatitinka ASV lūkesčių. • ASV integracijos lyginamosios analizės priemonių kūrimo parama. • Remiama reguliavimo ar politikos plėtra, leidžianti įgyvendinti principus.
5. Didinti veiksmingumą įgyvendinant principus.	• Tinklų ir informacijos platformų rėmimas/dalyvavimas, kad būtų galima dalytis įrankiais, kaupti išteklius ir investuotojų ataskaitas naudoti kaip mokymosi šaltinį. • Bendrai sprendžiamos aktualios kylančios problemos. • Sukuriamos arba palaikomos tinkamos bendradarbiavimo iniciatyvos.
6. Pateikiamos ataskaitos apie įmonės veiklą ir pažangą įgyvendinant principus.	• Atskleidžiama, kaip ASV klausimai yra integruoti į investavimo praktiką. • Atskleidžiama aktyvi nuosavybės veikla (balsavimas, įsitraukimas ir (arba) politinis dialogas). • Atskleidžiama, ko iš paslaugų teikėjų reikalaujama laikantis principų. • Bendraujama su paramos gavėjais dėl ASV klausimų ir principų. • Naudojama ataskaita apie pažangą ir (arba) pasiekimus, susijusius su principais, naudojant principą „vykdyk arba paaiškink“. • Nustatomas principų poveikis. • Naudojantis ataskaitomis, didinti platesnį suinteresuotųjų šalių informuotumą.

Šaltinis: sudaryta autorių pagal Principles for responsible investment. (n.d.) Unpri.

Apžvelgus šiuos pagrindinius 6 principus, matome, kad jų taikymas gali geriau apjungti investuotojus su platesniais visuomenės tikslais. Atsakingo investavimo principus sukūrė tarptautinė institucinių investuotojų grupė, atspindėdama didėjančią aplinkos, socialinio ir įmonių valdymo klausimų svarbą investavimo praktikai. Procesą sušaukė Jungtinių Tautų generalinis sekretorius. Investuotojai pasirašydami principus, viešai įsipareigoja juos priimti ir įgyvendinti, jei tai atitinka jų patikėtinės pareigas, taip pat įsipareigoja įvertinti principų veiksmingumą ir pagerinti, laikui bėgant, jų turinį. Principai apibrėžia investuotojų sugebėjimą įvykdyti įsipareigojimus naudos gavėjams, taip pat geriau suderinti investicinę veiklą su platesniais visuomenės interesais.

3. Socialiai atsakingas investavimas Lietuvoje

Pirmieji žinomi etiški investicinių portfelių valdytojai 1948 metais priklausė Anglijos bei Metodistų bažnyčioms ir Religinių sektų šalininkų draugijoms. Jie į savo investicinius portfelius neįtraukdavo viešai platinamų įmonių akcijų, jeigu jų veikla prasilenkdavo su bažnyčios vertybėmis. Pavyzdžiui, neinvestuodavo į tokias verslo šakas kaip alkoholis, tabakas, gynyba ir azartiniai žaidimai. (Swedbank) Bėgant laikui atsakingas investavimas užėmė svarbią vietą ir Lietuvoje.

Įmonės pradėjo sekti socialiai atsakingo investavimo aktualumą ir taikė jo principus savo investicijų valdymo veikloje. Swedbank bankas vykdydamas komercinę veiklą laikosi Jungtinių Tautų Pasaulinio susitarimo (angl. UN Global Compact) principų, apimančių žmogaus ir darbuotojų teises, aplinkosaugą ir kovą su korupcija, šis bankas vienas iš Lietuvos atsakingo verslo asociacijos steigėjų, priklausančių Nacionalinio atsakingo verslo įmonių tinklui. Taip pat bankas SEB vis daugiau investuoja į įmones, kurios aktyviai valdomos atsižvelgiant į SAV aspektus, nes SEB tiki, kad ateityje šios įmonės dirbs dar sėkmingiau mažindamos savo veiklos riziką ir išnaudodamos galimybes. SEB, kaip akcininkas, siekia daryti įtaką įmonėms gerinant jų veiklos rezultatus aplinkos apsaugos, socialiniuose ir valdymo srityse. Tai pirmiausia daroma vykstant dialogui su įmone, taip pat bendradarbiaujant su kitais investuotojais ir balsuojant per visuotinį metinį akcininkų susirinkimą. Apskritai SEB aktyviai stebi daugiau nei 2500 pasaulio įmonių, kad identifikuotų pagrindines kliūtis, kurios gali padaryti įtaką bendradarbiavimui. SEB Jungtinių Tautų remiamus atsakingo investavimo principus pasirašė 2008 m. Nuo to laiko SEB įsipareigojimai PRI kasmet didėjo, nes šių principų laikymasis vertinamas kaip svarbi ir naudinga praktika, padedanti vykdyti atsakingą įmonės valdymą. Iki 2015 m. 100 proc. SEB fondams priklausančio turto jau buvo valdomas laikantis PRI principų. Kai SEB renkasi ir vertina išorės fondų valdytojus, norima, kad jie vykdydami savo veiklą taip pat laikytųsi PRI principų. Naujausias įvykis susijęs su atsakingu investavimu SEB – nuo 2016 m. liepos 1 d. SEB fondų valdymo įmonės iš savo sąrašų pašalino organizacijas, kurios užsiima anglies gavyba, t. y. kalnakasybos veikla ir kur daugiau nei 20 proc. įmonės ar įmonių grupės apyvartos sudaro kalnakasybos pinigai. SEB taip pat aktyviai diskutuoja su įmonėmis, kuriose anglis kaip energijos šaltinis viršija 10 proc. Toks sprendimas įgyvendintas SEB aktyviai valdomuose akcijų ir obligacijų fonduose. Bankas Luminor taip pat remiasi socialinės atsakomybės gairėmis ir ataskaitomis tokiomis kaip: ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos gairėmis daugianacionalinėms įmonėms (angl. the OECD Guidelines for Multinational Enterprises); tarptautinės finansų korporacijos gairėmis dėl aplinkosaugos ir socialinių standartų; Jungtinių Tautų Aplinkos apsaugos programos Finansų iniciatyvos principais (angl. UNEP FI principles); Jungtinių Tautų Atsakingo investavimo principais (angl. the UN Principles for Responsible Investments); Jungtinių Tautų Pasauliniu susitarimu (angl. the UN Global Compact); Jungtinių Tautų pagrindiniais verslo ir žmogaus teisių principais bei nedalyvauja veiklose, kur galimi žmogaus ar darbo teisių pažeidimai, korupcija, rimta žala aplinkai ar kitokie neetiški veiksmai.

Apibendrinant, atsakingas investavimas užima svarbią vietą Lietuvos bankų investicijų valdymo veikloje. Taip pat bankai vis daugiau investuoja į įmones, kurios aktyviai valdomos atsižvelgiant į SAV aspektus. SEB Jungtinių Tautų remiamus atsakingo investavimo principus pasirašė 2008 m. ir nuo to laiko SEB įsipareigojimai PRI kasmet didėjo. Vienas iš naujausių įvykių susijęs su atsakingu investavimu SEB yra nuo 2016 m. iš savo sąrašų pašalino organizacijas, kurios

užsiima anglies gavyba. Bankas Luminor taip pat remiasi socialinės atsakomybės gairėmis t.y. nedalyvauja veiklose, kur galimi teisių pažeidimai, korupcija, rimta žala aplinkai.

Išvados

1. Socialiai atsakingas investavimas siekia tiesiogiai prisidėti prie teigiamų pokyčių, pavyzdžiui, į atsinaujinančią energiją ar kitus aplinką tausojančius sektorius arba tokius sektorius, kurie priimdami ekonominius sprendimus atsižvelgia į aplinkosaugą bei tvarią plėtrą. Atsakingomis investicijomis vis plačiau domimasi dėl besikeičiančių investicijų valdymo bendrovių vertybių ir padidėjusios tokių investicijų paklausos beveik kiekviename investuotojų segmente. Priklausomai nuo to, kur sutelktas investuotojų dėmesys, vartojami tokie terminai: „etiškas investavimas“, „tvarus investavimas“, „poveikio investavimas“, „žalias investavimas“, „atsakingas investavimas“, „socialiai atsakingas investavimas“, „vertybėmis pagrįstas investavimas“ ir kiti. Tokia investavimo strategija dažniausiai apsiriboja tam tikrų sektorių vengimu - neinvestuojama į socialinę žalą darančius sektorius, tokius kaip: tabako bei alkoholio pramonę, karinę pramonę ar lošimų veiklą.

2. Atsakingo investavimo principai yra savanoriškai įgyvendinami principai. Jie veikia jų besilaikančių investuotojų, finansų rinkų, ekonomikos, kurioje jie veikia, galiausiai aplinkos ir visuomenės kaip visumos ilgalaikių interesų naudai. Yra išskiriami šeši atsakingo investavimo principai, kurie nusako, kaip praktikoje priimant sprendimus dėl investicijų turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos, socialinius ir valdymo klausimus. Principai apibrėžia investuotojų sugebėjimą įvykdyti įsipareigojimus naudos gavėjams, taip pat geriau suderinti investicinę veiklą su platesniais visuomenės interesais.

3. Atsakingas investavimas užima svarbią poziciją Lietuvos bankų investicijų valdymo veikloje. Viešajame sektoriuje socialiai atsakingo verslo principai pasireiškia socialiai atsakingų įstatymų leidimo ir taikymo, viešųjų iniciatyvų, pavyzdingo elgesio procesuose. SAV specifika viešajam sektoriui perduodama bendradarbiavimo su verslu, kitais privataus sektoriaus subjektais bei visuomenės atstovais metu. Vienas pirmųjų žingsnių socialinės atsakomybės link – etikos kodekso nustatymas ir jo laikymasis. Tai įmonėse taikoma praktika, kai yra užsibrėžiamos socialiai atsakingos elgesio gairės (Luminor, SEB, Swedbank), o taip pat numatomi socialiai atsakingi veiksmai, tokie kaip atliekų rūšiavimas ar aplinkos tvarkymas. Šiuos principus galima pritaikyti ir viešajame sektoriuje. Svarbu apsibrėžti pagrindinius prioritetus: integralumas/sąžiningumas, skaidrumas, patikimumas.

Literatūra

1. Kuo ypatingas atsakingas investavimas? 2016. (n.d.) SEB. Prieiga per internetą: <https://www.seb.lt/infobankas/taupymas-ir-investavimas/kuo-ypatingas-atsakingas-investavimas?fbclid=IwAR2g9GuPNffYVcFSYDpFpNihqJyPDlz3UL-hBoqgVwO-T8t-pgJS2pmnic>

2. Principles for responsible investment. (n.d.) Unpri. Prieiga per internetą:
<https://www.unpri.org/pri/an-introduction-to-responsible-investment/what-are-the-principles-for-responsible-investment>
3. Socialinės atsakomybės gairės ir ataskaitos (n.d.) Luminor. Prieiga per internetą:
https://www.luminor.lt/lt/socialines-atsakomybes-gaires-ir-ataskaitos?fbclid=IwAR1VddzB04ZLx_vvrBfBxK9sIJYA-NGbH8MePStg5Q30jObokvIHjrWlCEo
4. Socialiai atsakingas investavimas. (n.d.) Swedbank. Prieiga per internetą:
<https://blog.swedbank.lt/zodynelis/socialiai-atsakingas-investavimas-sai>
5. Taupymas ir investavimas. 2016. (n.d.) SEB. Prieiga per internetą:
<https://www.seb.lt/infobankas/taupymas-ir-investavimas/kuo-ypatingas-atsakingas-investavimas>
6. Tvarus verslas. (n.d.) Swedbank. Prieiga per internetą:
<https://www.swedbank.lt/about/swedbank/about/contributionToSociety?language=LIT>

SOCIALLY RESPONSIBLE INVESTMENT

Summary

Social investment decisions are directly accessible to positive change, thus, taking into account other circumstances when investing in the environment, or whether they will be made economically, taking into account environmental and sustainable development. Investment investment in is of wider interest due to the fact that it invests in larger investments and invests in every segment of investors.

The principles of responsible investment are voluntary principles. They work for the long-term interests of the investors who follow them, the financial markets, the economy in which they operate, and ultimately the environment and society as a whole. Six principles of responsible investment are identified.

The principles define the ability of investors to meet their obligations to beneficiaries, as well as to better align investment activities with the wider public interest. The principles of responsible investment are voluntary principles. They work for the long-term interests of the investors who follow them, the financial markets, the economy in which they operate, and ultimately the environment and society as a whole. Six principles of responsible investment are identified, which set out how environmental, social and governance issues should be taken into account in investment decisions in practice. These principles can also be applied in the public sector. It is important to define key priorities: integrity / fairness, transparency, reliability.

SOCIALIAI ATSAKINGAS ŽMOGUS

Skaidrė Adiklytė, Erika Stankutė

Mokslinė vadovė – lektorė Žana Prokopovičienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Šiandieną dažniausiai yra akcentuojamos socialiai atsakingos įmonės, įstaigos ir įvairiausios organizacijos, tačiau daugelis pamiršta patį individą, kuris yra kiekvienos įmonės, visuomenės ar organizacijos dalis. Socialinė atsakomybė dažnai yra apibrėžiama kaip etinė sistema, kuri rodo, kad subjektas, nesvarbu, ar tai organizacija, ar žmogus, turi pareigą veikti visos visuomenės labui. Socialinė atsakomybė yra pareiga, kurią kiekvienas žmogus turi atlikti, kad išlaikytų pusiausvyrą visuomenėje. Žmogaus atsakomybė, tai kaip iš anksto apgalvotas veikimas, kai asmuo, dar tik ieškodamas problemos sprendimo varianto, jau suvokia, jog pats privalo atsakyti už savo veiksmų padarinius.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti socialiai atsakingo žmogaus veiklą visuomenėje.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibrėžti socialiai atsakingo žmogaus sampratą.
2. Apžvelgti socialiai atsakingo žmogaus veiklos sritis.

Tyrimo metodai: mokslinės, teorinės literatūros ir kitos informacijos šaltinių analizė, palyginimas.

1. Socialiai atsakingo žmogaus samprata

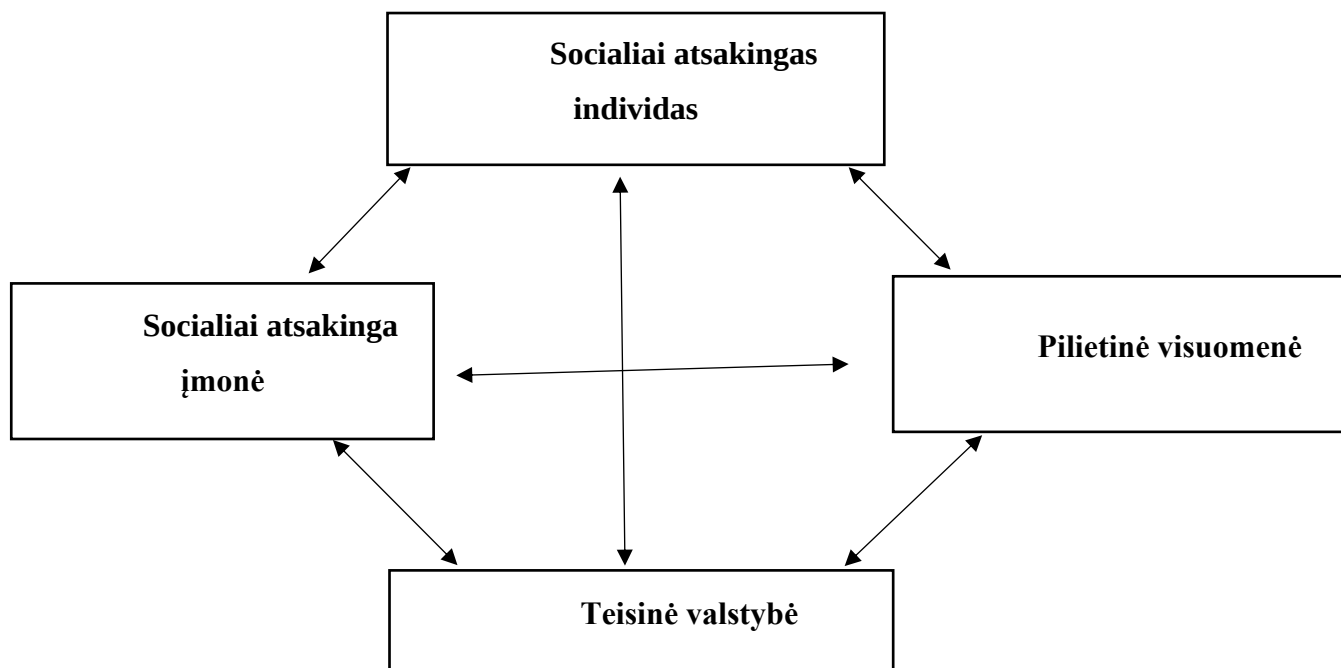
Nuo tada, kai socialinė atsakomybė pirmą kartą buvo paminėta septintajame dešimtmetyje, žmonės pajuto visuomenės spaudimą elgtis socialiai atsakingai. Tačiau dar ir dabar nėra vieno vienintelio apibrėžimo, koks žmogus yra socialiai atsakingas. Socialinė atsakomybė yra žmogaus pareiga nepadaryti jokios žalos visuomenei bei aplinkai. Kitaip tariant, žmogus, vykdydamas savo kasdienę veiklą, turi rūpintis visuomenės gerove. Tai reiškia, kad žmogus turi būti atsakingu už savo veiksmus ir suvokti, kokį poveikį jo veiksmai daro kitiems, bendruomenei bei aplinkai. (Kumar, N. 2018). Žmogus būdamas socialiai atsakingu, sąmoningai elgiasi etiškai ir prisiima papildomus įsipareigojimus visuomenei bei aplinkai, ko daugelis pasigenda šiandieninėje Lietuvoje, kadangi žmonėms labiau rūpi materialūs dalykai ir asmeniniai interesai, o etiškumas, pagarba kitam bei kiti socialiniai klausimai lieka nebe tokie svarbūs.

Socialiai atsakingas žmogus gali būti apibrėžiamas kaip brandi asmenybė, kuriai būdingi šie požymiai:

1. Vykdyti pareigas.
2. Atsakyti už savo pareigas ir įsipareigojimus.

3. Rodyti atsidavimą valstybei.
4. Konstruktyviai kritikuoti politinio ir socialinio gyvenimo blogybes.
5. Gerbti kitų teises bei jas ginti.

Žmogus, ieškodamas problemos sprendimo, suvokia, kad pats turi atsakyti už savo pasirinkimo ir veiklos padarinius, privalo numatyti galimas sprendimo pasekmes ir, atsižvelgdamas į jas, gebėti koreguoti savo veiksmus.

1 pav. Socialiai atsakingo asmens vaidmuo

Šaltinis: Petrėnaitė, D. (2010). Socialiai atsakingo asmens ir teisinės valstybės santykio problema. *Straipsnių rinkinys*, - Vilnius: Vilniaus kolegija.

1 paveiksle pateiktas socialiai atsakingo asmens vaidmuo. Socialiai atsakingas asmuo privalo gerbti kito žmogaus teises, būti suinteresuotu kitais visuomenės nariais bei jų gerove. Socialiai aktyvus asmuo moka prisiimti atsakomybę už savo veiksmus prieš kitus asmenis, visuomenę. Tai yra viena iš svarbiausių socialiai atsakingo asmens bruožų. Dorovinė visuomenės kokybė liudija, kokių mastu visuomenė yra pajėgi gerbti žmogaus teisę. (Vaišvila, A. 2000). Taigi pasitikėjimas kitu žmogumi yra svarbi teisinės valstybės veikimo sąlyga.

Apibendrinant galima teigti, kad socialiai atsakingas žmogus tinkamai suvokia savo, kaip piliečio pareigas, todėl socialinis atsakingumas yra siejamas su asmens pareiga valstybei bei aplinkiniams žmonėms. Asmuo, būdamas socialiai atsakingu, gali formuoti teisingą ir darnią pilietinę visuomenę.

2. Socialiai atsakingo žmogaus veikla visuomenėje

Šiuolaikinėje visuomenėje didelę dalį socialinės atsakomybės apima žmogaus veikla, kuri teigiamai veikia žmones bei juos supančią aplinką. Papildoma savanoriška veikla daro žmones labiau jautresnius kitų problemoms ir taip išsiugdomas tinkamas supratimas apie pagalbą kitiems žmonėms. Socialiai atsakingo žmogaus veikla, kuri turi įtakos jo supančiam pasauliui, pateikta 2 pav.

2 pav. Socialiai atsakingo žmogaus veikla

Šaltinis: Saylor Academy (2012). Social responsibility iš *Human Relations*. Prieiga per internetą https://saylordotorg.github.io/text_human-relations/s09-03-social-responsibility.html

Labdaringa veikla (filantropija – meilė žmonėms, rūpinimasis žmonių gerove nesiekiant materialinės naudos, pinigų aucojimas) padeda sunkiai gyvenančioms šeimoms, kurios visuomenėje nėra labai aukštoje vietoje; padeda žmonėms, turintiems negalią.

Savanorystės (kraujo donorystė, darbas maisto banke bei gyvūnų prieglaudose ir kt.) veikla vykdoma be finansinio atlygio visuomenės labui. Be šios veiklos, skirtos aplinkai, paveldui, taikai saugoti, silpnesniesiems globoti, neįmanoma įsivaizduoti šių laikų pasaulio.

Visuomenę veikiančių problemų sprendimas. Kiekviena visuomenė susiduria su politinėmis bei socialinėmis problemomis. Prisidedant prie šios veiklos žmogus jaučia atsakomybę ir pareigą padėti savo visuomenei sprendžiant problemas tokias kaip vaikų darbo išnaudojimas, nesąžiningas paslaugų arba prekių teikimas ir pardavimas, netinkamas atliekų perdirbimas bei tvarkymas ir kt.

Aplinkos švaros palaikymas bei atliekų rūšiavimas prisideda prie ekologiškesnės ateities kūrimo, o taršos mažinimas yra būtinas užtikrinant sveikas gyvenimo sąlygas. Socialiai atsakingas

žmogus stengiasi daryti kuo mažesnę įtaką aplinkai: kuo mažiau naudojami automobiliai bei prietaisais, kurie prisideda prie taršos didinimo.

Šios veiklos gali padėti išsiugdyti emocinio intelekto įgūdžius pasitelkiant socialinę atsakomybę, tai yra, supratimą, kaip mūsų veiksmai gali paveikti kitus, ir empatiją kitiems (Saylor Academy, 2012). Be to, padėdami kitiems, žmonės sustiprina savo savivertę ir suvokimą apie tinkamai atliekamus veiksmus.

Nors socialiai atsakingi žmonės vykdo veiklas, kurios padeda visuomenei, kartais pasitaiko teisių/taisyklių pažeidimų (Emmett, S., 2017 m. vasario 9 d.). Taip pradeda atsirasti žmonių atsakingumo trūkumai ir dėl jų atsiranda pasekmės:

3 lentelė. Pažeidimai / neatsakingas elgesys ir pasekmės

Pažeidimo / neatsakingo elgesio pvz.	Pasekmės
Automobiliai, stovintys ant geltonų linijų	reikalingas pavojingas aplenkimas; užblokuoti transporto srautai
Dviratininkai, apsirengę juodai, neturintys atšvaitų	silpnas matomumas kitiems; avarijos / kūno sužalojimas
Šiukšlės	kažkas turi ją paimti („visuomenės“ sąskaita)
Greičio viršijimas	pavojinga veikla, lemianti žmonių gyvybes ir nelaimingus atsitikimus (kurie visada atsitinka kitiems)
Nebalsavimas	kultūrinė apatija, išrinkti netinkami atstovai

Šaltinis: Emmett, S. (2017 m. vasario 9 d.). Individual social responsibility. Prieiga per internetą <https://procurementandsupply.com/2017/02/individual-social-responsibility/>

Taip elgiantis nepagalvojama apie tai, kokį poveikį elgesys daro kitiems. Atsakomybės stoka dažniausiai atsiranda dėl visuomenėje formuojamos blogos įtakos ar nepakankamo žinių suteikimo. Dažniausiai naudojama žinutė socialinio atsakingumo stokojančiam žmogui: galvok - apmąstyk - perdaryk - vizualizuok - persvarstyk – peržiūrėk. Ši žinutė padeda žmogui priimti tinkamus sprendimus prieš darant tai skubotai ir netinkamai. Tai ugdo socialinę atsakomybę.

Apibendrinant galima teigti, jog socialiai atsakingas žmogus savo veiklomis prisideda prie visuomenės. Jo atliekami veiksmai daro įtaką žmonėms bei juos supančiai aplinkai, todėl neigiamos įtakos veiklos turi būti šalinamos, nes jos gali pridaryti žalos visuomenei. Socialiai atsakingas žmogus turi elgtis su kitais taip, kaip norėtų, kad pasielgtų su juo. Jis turi jausti atsakomybę už atliktus veiksmus ir tai yra svarbiausia norint būti socialiai atsakingu.

Išvados

1. Pagarba žmogui, aplinkai, pasitikėjimas savimi ir kitais, savo pareigų supratimas – tai tokie požymiai, kurie atskleidžia socialiai atsakingą asmenybę. Toks asmuo gali formuoti darnią pilietinę visuomenę, kurios daugelis pasigenda šiandieninėje Lietuvoje, gali dalyvauti socialiai

aktyviose įmonėse, organizacijose ir kitose visuomenės veiklose. Socialiai atsakingas asmuo yra tas, kuris gerbia ne tik save, bet ir kitus.

2. Socialiai atsakingo žmogaus veikla užtikrina jo pačio įsitraukimą į visuomeniškumą. Labdaringa veikla, savanorystė, visuomenės problemų sprendimas, aplinkos švaros palaikymas, rūšiavimas bei taršos mažinimas didina atsakomybę, kurią turi jausti kiekvienas žmogus. Socialinės atsakomybės stoka galima sumažinti dar labiau įsitraukiant į veiklas visuomenės labui bei pagalvojant apie atliekamus veiksmus.

Literatūra

1. Emmett, S. (2017 m. vasario 9 d.). Individual social responsibility. Prieiga per internetą <https://procurementandsupply.com/2017/02/individual-social-responsibility/>
2. Saylor Academy (2012). Social responsibility iš *Human Relations*. Prieiga per internetą https://saylordotorg.github.io/text_human-relations/s09-03-social-responsibility.html
3. Pachamama Alliance Community (n. d). Social Responsibility and Ethics. Prieiga per internetą <https://www.pachamama.org/social-justice/social-responsibility-and-ethics>
4. Pocevičienė, R. (2019 m. kovo 19 d.). Pilietinės visuomenės sąlyga - atsakingas žmogus. Prieiga per internetą <https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/atsakingaszmoguspilietinesvisuomenessalyga.pdf>
5. Krupavičius, A. (2015 m. rugsėjo 29 d.). Geras pilietis: kas jis yra ir kokios savybės jam reikalingos? Prieiga per internetą https://shmmf.ktu.edu/news/geras-pilietis-kas-jis-yra-ir-kokios-savybes-jam-reikalingos/?fbclid=IwAR0aE5rS9hy2Cujxb540e9SYj377A0sEudrwbVJ_WnL1jFy96qC4irE8QT4
6. Petrėnaitė, D. (2010). *Socialiai atsakingo asmens ir teisinės valstybės santykio problema*. Straipsnių rinkinys, Vilnius: Vilniaus kolegija.
7. Vaišvila, A. (2000). *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo.

A SOCIALLY RESPONSIBLE PERSON

Summary

Today, the emphasis is on socially responsible companies, institutions and organizations. But many forget the individual himself, who is part of every company or organization. Social responsibility is often defined as an ethical framework that indicates that an entity, whether organization or individual, has a duty to act in the public interest. One's daily life must be concerned with the well-being of society and how one's daily actions can affect society as a whole. Everyone contributing to their activities is socially responsible. Although there may sometimes be a lack of responsibility. It always can be reduced by engaging in even greater public benefit activities.

SOCIALIAI ATSAKINGŲ ĮMONIŲ VEIKLA

Aurika Kačukaitė, Greta Mockevičiūtė

Mokslinė vadovė – lektorė Žana Prokopovičienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Šiomis dienomis įmonės vis daugiau vykdo socialiai atsakingą veiklą, kadangi supranta jos naudą net tik sau, bet ir kitiems. Socialiai atsakinga veikla – tai savanoriškas rūpinimasis gamta, gyvūnais, žmonėmis su negalia bei vyresnio amžiaus asmenimis. Kasdien mums tampa aktualu, kaip organizacijos siekia savo tikslų (pvz., kaip naudojami resursai, kaip elgiamasi su darbuotojais ir kt.) ir kaip geba atsiskaityti prieš visuomenę už savo socialinę atsakomybę.

Straipsnio tikslas – išnagrinėti pasirinktų įmonių socialiai atsakingas veiklas.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibūdinti įmonių socialinės atsakomybės sampratą.
2. Įvertinti „Lidl“ ir „Swedbank“ socialiai atsakingus projektus.

Tyrimo metodai: mokslinės teorinės literatūros ir kitų informacijos šaltinių analizė bei palyginimas.

1. Socialiai atsakinga veikla

Šiais laikais daug dėmesio skiriama žmonijai svarbioms ir opioms problemoms (pvz., klimato kaita, tarša, pasikeitęs žmonių gyvenimo būdas). Vis daugiau įmonių įneša savo indėlį, sprendamos problemos, vykdam socialiai atsakingą veiklą. Moksliniuose straipsniuose, įmonių strategijose ir kituose šaltiniuose galima rasti “socialinės atsakomybės” sąvokų įvairovę, nes ši sąvoka yra labai plati. Lentelėje pateikiami keli socialinės atsakomybės apibrėžimų variantai.

1 lentelė. Socialinės atsakomybės apibrėžimai

Šaltinis	Socialinė atsakomybė
Įmonių socialinės atsakomybės 2016–2020 metų veiksmų planas	tai įmonių atsakomybė už jų poveikį aplinkai ir visuomenei (įmonių politika ir praktika, kai jos, laikydamosi įstatymų, tarptautinių susitarimų ir sutartų elgsenos normų, į savo veiklos vidinius procesus ir išorinius santykius savanoriškai integruoja socialinius, aplinkosaugos ir skaidraus verslo principus). Įmonės kartu su visuomeniniais ir valstybinio sektoriaus partneriais ieško novatoriškų sisteminių socialinių, aplinkosaugos ir platesnių ekonominės gerovės problemų sprendimų.
I.R.S konsultantai	tai organizacijos veiklos įgyvendinimo koncepcija, pagal kurią įmonės savanoriškai įtraukia socialinius, aplinkosaugos bei skaidrios veiklos principus į savo vidaus procesus ir į įmonės santykius su suinteresuotosiomis šalimis.

UAB „Kvalitetas“	tai tvaraus ir augančio verslo privalomą sąlygą, kryptingai investuojant į tvarius santykius su darbuotojais bei partneriais, į verslo etiką, socialinį sąmoningumą, aplinkos apsaugą. Investicijų grąža pasireiškia darbuotojų išitraukimu, partnerių patikimumu ir teigiamu įvaizdžiu visuomenėje, ilgalaikėje perspektyvoje peraugančiu į neįkainojamą unikalų konkurencinį pranašumą.
Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija	tai įmonės atsakomybė už jos poreikį aplinkai ir visuomenei. Įmonės kartu su visuomeniniais ir valstybinio sektoriaus partneriais ieško novatoriškų sisteminių socialinių, aplinkosaugos ir platesnių ekonominės gerovės problemų sprendimo.

Šaltiniai: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2016) *Įmonių socialinės atsakomybės 2016–2020 metų veiksmų planas* http://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/10830_a1-82.pdf. I.R.S konsultantai (n.d) *Įmonių socialinė atsakomybė*. Prieiga per internetą <http://www.irs.lt/lt/socialine/atsakomybe>. Kvalitetas (n.d) *Įmonių atsakomybė*. Prieiga per internetą <http://www.kvalitetas.lt/socialine-atsakomybe>. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2020). *Apie įmonių socialinę atsakomybę*. Prieiga per internetą <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/darbo-rinka-uzimtumas/imoniu-socialine-atsakomybe-isa/apie-imoniu-socialine-atsakomybe>.

Socialinė atsakomybė turi daug apibūdinimų ir visi jie yra teisingi, tačiau visur suprantama kaip papildoma savanoriška veikla. Įmonės socialinę atsakomybę skatina verslo galios augimas, informacinė revoliucija, klimato kaita ir globalizacijos procesai. Taip pat, yra vienas veiksnys, kuris padeda vykdyti socialiai atsakingą veiklą, tai moralė. Moralė, tai idealai ar principai, kurie įpareigoja sąmonę priimti kokią nors sprendimą. Socialinė atsakomybė susieja įmonę su kitais rinkos dalyviais: mainais už savanorišką veiklą gaunama geresnė reputacija ir didesnis įvertinimas, darbuotojai ir klientai tampa lojalesni organizacijai.

Skirtingi šaltiniai nurodo skirtingą socialinės atsakomybės sričių skaičių – tai gali būti bendruomenės išitraukimas, aplinka, žmogaus teisės, darbdavystės praktika, sąžiningo verslo praktika, teikimo grandinės valdymas, klientų ir produktų klausimai, lyderystė i valdymas bei skaidrumas ir atskaitomybė. (Kvalitetas ir Daxam Sustainability Services, 2012). Tačiau visur yra išskiriamos pagrindinės veiklos sritys, kur įmonės gali vykdyti socialinę atsakomybę yra aplinkosauga, visuomenė, verslas (rinka), darbuotojai.

Aplinkosaugos srityje įmonės rūšiuoja atliekas arba jas perdirba, naudoja technologijas, kurios mažina taršą. Kalbant apie visuomenę, čia įmonės skatina šviestis, skatina nediskriminuoti žmonių, padeda ypatingai sunkiose situacijose, remia įvairias akcijas bei projektus. Verslo aplinkoje, skatina mažų įmonių plėtimąsi, sąžiningą prekybą, numato nulinę toleranciją antikorupcijai. Darbuotojams suteikia pasitikėjimą, atsižvelgia į jų interesus, skatina, rengia seminarus, atstovauja darbuotojų teises. Taigi, socialiai atsakinga veikla apima daug sričių.

Apibendrinant galima teigti, jog socialiai atsakinga veikla yra vykdoma įmonių iniciatyva, jos stengiasi išspręsti iškilusias problemas visuomenėje, mus supančioje aplinkoje bei vykdomame

versle. Socialinė atsakomybė skirstoma į pagrindines keturias sritis, tai yra aplinkosauga, visuomenė, verslas bei darbuotojai.

2. „Lidl Lietuva“ socialiai atsakinga veikla

Neseniai įsikūręs, bet jau savo vardą turintis vienas iš didžiausių prekybos tinklų Lietuvoje „Lidl“ yra pasižymėjęs savo socialiai atsakinga veikla. „Lidl“ daug dėmesio skiria aplinkai, visuomenei bei savo darbuotojams. Toliau skyriuje pateikta informacija yra apibendrinta, remiantis Lidl oficialių tinklalapiu, prieiga per internetą <https://imone.lidl.lt/socialine-atsakomybe>.

Prekybos tinklas „Lidl“ vykdo ne viena socialiai atsakingą projektą skirta aplinkos tausojimui. Vienas iš projektų yra orientuotas į elektros taupymą, tai yra visuose pastatuose yra suprojektuota pastatų valdymo sistema, kuri leidžia stebėti suvartotą elektros energijos kiekį, keisti įrangos nustatymus bei nustatyti gedimus. Taip pat parduotuvėse veikia technologijos, kurios įjungia arba išjungia apšvietimą, priklausai nuo paros laiko. Be to, „Lidl Lietuva“ siekia naudoti tik atsinaujinančius išteklius, todėl laikui bėgant planuoja ant parduotuvių stogų sumontuoti saulės baterijas, kas jau yra padaryta trijuose „Lidl“ parduotuvėse. Ši organizacija taip pat vykdo plastiko mažinimo strategiją, taip siekdami sumažinti sunaudojimą plastiko kiekį. Prekybos tinklas siekia iki 2025 m. pabaigos sumažinti plastikinių pakuočių kiekį 20 proc. bei užtikrinti, kad visos parduotuvėje siūlomos plastikinės pakuotės būtų 100 proc. perdirbamos. O, viena iš savo tikslų „Banginio dydžio dėkui“ organizacija sėkmingai įvykdė dar 2020 m. pradžioje, išėmė visus vienkartinius plastikinius pirkinių maišelius.

„Lidl Lietuva“ taip pat vykdo socialiai atsakingą veiklą orientuota į visuomenę. Viena iš akcijų yra skirta, kad vaikams, tai yra pirkėjai priduodami tarą gali savo pinigus paaukoti, o pirkėjų paaukota sumą įmonė pasižada padvigubinti ir skirti vaikų dienos centrums, kuriose vaikai iš asocialių šeimų leidžia laiką po pamokų, taip pat „Lidl“ prisideda prie projekto „už saugią Lietuvą“. Iš viso prekybos tinklas per 2019 m. yra paaukojęs daugiau nei 44 tūkst., eurų. Dar viena įmonės socialiai atsakinga veikla yra pagalba „Maisto bankui“ jie net tik dalyvauja maisto rinkimo akcijose, bet ir reguliariai aukoja besibaigiančio galiojimo maisto produktus, be to suteikia higienos ir buitinės chemijos priemonės.

Prekybos tinklas nepamiršta ir apie savo darbuotojus, todėl stengiasi sukurti kuo geresnę darbo aplinką. „Lidl Lietuva“ darbuotojai yra apdrausti sveikatos draudimu, taip pat buvo siūlomi skiepai nuo gripo ne tik darbuotojams, bet ir jų šeimos nariams. Tai yra vienas iš pirmųjų prekybos tinklu, kuris leidžia didžiausias metų šventės, tokias kaip Kalėdos bei Velykos, praleisti su šeima, kadangi nei viena „Lidl“ parduotuvė nedirba. Darbuotojams suteikiama galimybė sportuoti nemokamai. 2020 m. kai darbuotojams tenka dirbti pavojingose sąlygose dėl pandemijos įmonė pasiruošus savo padėka darbuotojams išreikšti didesnei priedais prie algos.

Apibendrinant, galima teigti, jog įmonė daug dėmesio skiria socialiai atsakingai veiklai, kuri yra orientuota į svarbiausias valstybes ar net pasaulio problemas. „Lidl Lietuva“ aktyviai dalyvauja aplinkos saugojime, taip pat stengiasi padėti visuomenės silpniausiems visuomenės sluoksniams, be to vykdo ir socialiai atsakinga veikla nukreipta į darbuotojus, taip yra rūpinasi jų sveikata bei gerovė.

3. „Swedbank“ socialiai atsakinga veikla

Antra įmonė, kuri buvo pasirinkta analizei (analizė daryta remiantis oficialiu „Swedbank“ puslapiu <https://www.swedbank.lt/about/swedbank/about/contributionToSociety?anguage=LIT>) yra akcinė bendrovė „Swedbank“. Šio banko tikslas – skatinti stiprią ir tvarią daugelio gyventojų ir įmonių finansinę padėtį. Bankas yra socialiai atsakinga bendrovė, nuosekliai vykdanči prisiemtus su tvarumu susijusius įsipareigojimus. Tai patikimas ir labai gerai žinomas bankas tiek Lietuvoje, tiek Europoje. Ši įmonė vykdo daug socialiai atsakingų veiklų. 2017 m. „Swedbank“ Lietuvoje laimėjo pagrindinį nacionalinį apdovanojimą – „Socialiai atsakinga bendrovė“, taip pat bankas buvo išrinktas labiausiai į bendruomenę orientuota bendrovė ir gavo specialų nacionalinį apdovanojimą už pasiekimus lyčių lygybės srityje. Socialiai atsakingą veiklą vykdo daugelyje sričių, viena iš jų – tvarus verslas, tai veikla susijusi su darniu verslu. Vykdydami veiklą įmonė vadovaujasi Jungtinių Tautų Pasaulinio susitarimo (angl. UN Global Compact) principų, apimančių žmogaus ir darbuotojų teises, aplinkosaugą ir kovą su korupcija. „Swedbank“ yra vieni iš Lietuvos atsakingo verslo asociacijos steigėjų, priklauso Nacionalinio atsakingo verslo įmonių tinklui. Savo darbe vadovaujasi darbuotojų darbo kodeksu, darbuotojai laikosi nustatytų taisyklių. Taip pat savo veikloje rūpinasi gamtosauga. Kasmet matuoja savo veiklos poveikį klimato kaitai, vertindami pagal CO2 emisijų kiekį. Bankas vykdo veiklą prieš korupciją. Savo veikloje vadovaujasi nacionaliniais teisės aktais, į kuriuos perkeltos ES direktyvos nuostatos kovai su pinigų plovimu ir teroristų finansavimu, korupcija ir kyšininkavimu. „Swedbank“ grupėje yra įdiegtos ir nuolat atnaujinamos vidinės politikos, tvarkos ir taisyklės, reglamentuojančios kovą su korupcija. Bankas siekia, kad visi procesai būtų skaidrūs ir aiškūs.

„Swedbank“ vykdo iniciatyvą „Būsiu“ taip skatindami visuomenę dalytis žiniomis su jaunąja karta. Tai yra profesinės savanorystės iniciatyvą. Joje dalyvauja įvairių sričių specialistai, kurie dalinasi savo patirtimi su moksleiviais ir taip padeda jiems pasirinkti profesiją. Taip pat yra programa „Swedbank“ Finansų institutas – edukacinis „Swedbank“ padalinys, kurio misija – gerinti visuomenės finansinį raštingumą skatinant gyventojus ir verslą rinktis tvarius finansų valdymo įpročius. Institutas vykdo šviečiamąją veiklą ir dalijasi informacija bei patarimais finansų valdymo klausimais. Taip siekdamas didinti finansinį visuomenės ir smulkaus verslo stabilumą. „Swedbank“ Finansų institutas bendradarbiauja su bendrojo lavinimo įstaigomis, akademinėmis bendruomenėmis, visuomeninėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis ir kartu įgyvendina iniciatyvas, kurios padeda

didinti visuomenės supratimą apie tinkamą savo finansų valdymą. Institutas yra įsitraukęs į dialogą su įvairiomis visuomenės socialinėmis grupėmis.

2019 m. rudenį „Swedbank“ viešai pripažino, kad nesusitvarkė su pinigų plovimo prevencijos reikalavimais ir ne viską atliko tinkamai³. „Swedbank“ pažymėjo, kad nuo skandalo pradžios jis tobulino savo sistemas, procesus ir procedūras, skirtas pinigų plovimo prevencijai vykdyti, o taip pat atsisakė dirbti su tais klientais, kurie neatitinka banko politikos šioje srityje. (Verslo žinios, 2019.) Šiuo metu vyksta įvairios teisėsaugos procedūros, bet galima pažymėti, kad atsakomybės prisiėmimas ir tinkamų veiksmų atlikimas, siekiant atstatyti žalą, irgi yra socialinės atsakomybės požymis.

Apibendrinant galima teigti, kad „Swedbank“, nepaisant paskutinio skandalo, yra socialiai atsakinga įmonė, 2017 metais gavusi „Socialiai atsakingo bendrovės“ laimėjimą. Vykdo daug socialiai atsakingų veiklų, tokių kaip tvarus verslas, aplinkosauga, yra prieš korupciją, vykdo socialines iniciatyvas įtraukdamas verslininkus ir moksleivius, padedant jaunimui apsispręsti, kokią profesiją pasirinkti. „Swedbank“ tikslas yra puikiai įgyvendinamas, dėl to ši įmonė yra tokia populiari ir paklausi tiek Lietuvoje, tiek Europoje.

Išvados

1. Socialiai atsakinga veikla turi daug apibūdinimų ir visi jie yra teisingi. Socialinė atsakomybė apima daug sričių susijusių su opiausiomis pasaulio problemomis. Šiomis dienomis įmonės ypatingai stengiasi atlikti tokias veiklas ir atkreipti visuomenės dėmesį. Daugiausia socialinės atsakomybės projektų yra orientuoti į aplinkosaugą, darbuotoją, verslo (rinką) bei visuomenę.

2. „Lidl Lietuva“ yra vienas iš daugiausiai turintis socialiai atsakingų projektų prekybos tinklų. Ši organizacija daug dėmesio skiria vaikams, gamtos saugojimui bei nepamiršta savo darbuotojų, suteikdama jiems daug privilegijų. „Swedbank“ 2017 m. socialiai atsakingos bendrovės apdovanojimą gavęs bankas. Vykdo daug iniciatyvų tokių kaip „Būsiu_“, skatindami visuomenę dalytis žiniomis su jaunąja karta. Šiame projekte verslininkai dalinasi savo mintimis su moksleiviais ir taip padeda jiems pasirinkti būsimąją profesiją.

Literatūra

1. Bagdonienė, D ir Paulavičienė E. (2010). *Socialinės atsakomybės ir organizacijos vadybos sistemos integravimas*. Prieiga per internetą <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367177972389/J.04~2010~1367177972389.pdf>.

2. I.R.S konsultantai (n.d) *Įmonių socialinė atsakomybė*. Prieiga per internetą <http://www.irs.lt/lt/socialine/atsakomybe>

³ 2019 m. pradžioje po žiniasklaidos tyrimų paaiškėjo, kad tarp kito į pinigų plovimo skandalą įsipainiojusio banko „Danske Bank“ Estijos padalinio ir „Swedbank“ klientų Baltijos šalyse sąskaitų galimai „suvaikščiojo“ 5,8 mlrd. USD neskaidrių pinigų, iš kurių 26 mln. USD susiję su Sergejaus Magnitskio Rusijoje aptikta mokesčių vengimo schema. Plačiau: <https://www.vz.lt/rinkos/2019/09/17/swedbank-pripazino-turime-bedusu-pinigu-plovimo-prevencija#ixzz6J0usdNwD>

3. Kvalitetas ir Daxam Sustainability Services (2012). *Pavyzdinis įmonių socialinės atsakomybės taikymo planas ir jo įgyvendinimo gairės valstybės valdomoms įmonėms*. Prieiga per internetą http://www.kv.ef.vu.lt/wp-content/uploads/2010/10/Mokymai-SA-ISA_Gaires_valstybes_imonems_JTVP_Svetainei_2012.pdf
4. Lidl, (n. d.) *Socialinė atsakomybė*. Prieiga per internetą <https://imone.lidl.lt/socialine-atsakomybe>.
5. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2020). *Apie įmonių socialinę atsakomybę*. Prieiga per internetą <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/darbo-rinka-uzimtumas/imoniu-socialine-atsakomybe-isa/apie-imoniu-socialine-atsakomybe>
6. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2016). *Įmonių socialinės atsakomybės 2016–2020 metų veiksmų planas*. Prieiga per internetą http://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/10830_a1-82.pdf.
7. „Swedbank“ (n. d.) „Swedbank“ visuomenėje. Prieiga per internetą <https://www.swedbank.lt/about/swedbank/about/contributionToSociety?language=LIT>
8. Verslo žinios (2019). „Swedbank“ pripažino: turime bėdų su pinigų plovimo prevencija.
Prieigą per internetą [https://www.vz.lt/rinkos/2019/09/17/swedbank-pripazino-turime-bedusu-pinigu-plovimo-prevecija](https://www.vz.lt/rinkos/2019/09/17/swedbank-pripazino-turime-bedu-su-pinigu-plovimo-prevecija)

ACTIVITIES OF SOCIALLY RESPONSIBLE COMPANIES

Summary

Social responsibility has many descriptions and they are all right. It is a voluntary activity. Corporate social responsibility is driven by the growth of business power, the information revolution, climate change and globalization. Also, there is one factor that helps in socially responsible activities, that is morality. Morality is the ideals or principles that oblige the consciousness to make a decision.

It can be said that „Lidl Lietuva“ pays a lot of attention to socially responsible activities, which are focused on the most important countries or even world problems. „Lidl Lietuva“ actively participates in the protection of the environment, as well as strives to help the weakest sections of society, and also carries out socially responsible activities aimed at employees, thus taking care of their health and well-being.

„Swedbank“ is a socially responsible company that consistently fulfills its sustainability commitments. The purpose of this bank is to promote a strong and sustainable financial position of many individuals and businesses. In 2017 „Swedbank“ has won the main national award in Lithuania, the Socially Responsible Company, as well as being selected as the most community-oriented company and receiving a special national award for achievements in the field of gender equality.

STEREOTYPES AMONG YOUNG PEOPLE

Lina Lėlytė

Scientific supervisors – lecturers Ingrida.Galkauskienė , Žana Prokopovičienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Everyone has been confronted with stereotypes at least once in their lives. Today, many stereotypes make a huge difference in our life, many can lead to a negative impact on a young person. Serious problems are very often encountered by these people who, so to speak, "fall short of standards", in other words, they fall for the old-fashioned and not always correct stereotypical opinion. "If you don't look like everyone, think differently, have some unusual hobby, that means something is wrong with you". This is the main problem that young people often face.

The aim of the article – analyze and describe problems caused by stereotypes for young people.

The objectives of the article:

1. Analyze the concept of stereotype.
2. Analyze the stereotypes most often encountered by young people.
3. Define stereotype problems for a young person.

1. The concept of a stereotype

Stereotype – a widely held but fixed and oversimplified image or idea of a particular type of person or thing (English dictionary). Journalist Nadra Kareem Nittle 2010 said: "Stereotypes are characteristics imposed upon groups of people because of their race, nationality, and sexual orientation. These characteristics tend to be oversimplifications of the groups involved, and while some people truly do embody the traits of their stereotype, they are not necessarily representative of all people within that group. Stereotypes are not always accurate and even if positive, can be harmful.". In 1957's W. Edgar Vinacke wrote an article about stereotypes as social concepts that: "during the past 30 years, a considerable body of research has accumulated pertaining to the phenomenon which has come to be called "stereotyping." Walter Lippmann in 1922 pointed out the importance of this process. By now, many textbooks have emphasized stereotyping as an aspect of human social behavior, and research in this area continues to be active. Much of this investigation has sought to identify various kinds of stereotypes and, occasionally, to define certain of their dynamic properties. No really satisfactory theory of stereotyping has yet been advanced, although one or two attempts have appeared." The common tendency is to regard stereotypes as a sort of attitude, related to, or a function of, prejudice. There can clearly be detected the notion that stereotypes

are bad, representing a kind of defect in social interaction, hence characteristic of prejudiced persons. Although cannot be said, consider stereotypes to be good, nevertheless, the prevailing treatment of them is very narrow, disregarding significant aspects of the behavior involved.

Table. Stereotypes in the Middle Ages and same or similar stereotypes nowadays

<i>Stereotypes in the Middle Ages</i>	<i>The same or similar stereotypes nowadays</i>
1. If girl/woman has red hair – she is a witch	1. If someone has bright color of hair it means that something is wrong with him.
2. Woman must do household	2. Woman must do household
3. Non-European-looking people are savages	3. People of other races are at a lower level

However, because of progress, science and etc. during the years stereotypes have changed. In the Middle Ages were the most widespread stereotypes about woman, nowadays are more stereotypes, that is not only gender stereotypes, but some of stereotypes are still the same.

2. Stereotypes most often encountered by young people

There are a lot of stereotypes and a lot of them encountered by young people. Nowadays the most often stereotypes for young people are: from lazy, immature school kids who love to wake up late and threatening gangs of youths dressed in hoodies, to reckless children who need to be protected from their own stupid decisions. None of these descriptions are necessarily false – indeed, there are scientific explanations for some of these behaviors – but they do show how many conflicting ideas exist about teenagers in society (Charlotte 2018). It's complicated, but looking overall, there is a pattern in how young people are described, which can clarify what otherwise seems like a mass of contradictions.

Society has established that: if you look different from everyone, it means that something is wrong with you. For example On Whitsun weekend in 1964, hundreds of teenagers from two opposing lifestyle groups – the Mods and the Rockers – vandalized shops and fought each other and the police in the seaside town of Margate. The media reaction was outrage and the magistrate who sentenced some of those involved described them as “long-haired, mentally unstable, petty little hoodlums”.

One more stereotype, that always encountered by young people is age stereotype. Why can't young people get married, drive and vote until 18? The usual justification for these age limits is that they reflect the growing development of young people's minds. There has been research to show that adolescents' brains continue developing until well into their mid-20s. So this doesn't fully explain why legal age limits are set where they are.

The most popular stereotype all the time was gender stereotypes. Natasha Devon (2018) in the article “You are looking: that's what society tells girls. No wonder they're depressed”:" I'm not

for one second suggesting that, if all things were equal, there isn't a chance there would be a natural discrepancy in the interests and activities that people of different genders are drawn to. But things are not equal, so we can't know definitively either way. Furthermore, constraining stereotypes have a negative impact on girls' mental health, convincing them first that an ever more demanding paradigm of physical "perfection" must be met with apparent effortlessness and then that being "popular" – meek yet sociable – sexy but not "slutty", sporty in a narrow, feminine parameter (not "too muscular") are imperatives. This, combined with the ever-spiraling academic pressure experienced by all young people, understandably causes high levels of anxiety, which, when sustained over time, can lead to feelings of depression." These 3 stereotypes is the most popular nowadays and have the biggest influence to young people.

3. Define stereotype problems for a young person

Nowadays stereotypes make a huge difference in our life, many can lead to a negative impact on a young person. Teenagers very often feel stressed because of stereotypes. Young people get teased about things like wearing glasses and being overweight and they can get depressed about this and not see a way out. Stress leads to physical problems like not getting enough sleep, having headaches or feeling sick when they have to face things they find difficult and all these things make going to school (By Lucy). Moreover, as a species of this process, I examine how gender differences in the perception of mathematical competence influence high school and college students' educational decisions that lead to careers in engineering, math, and the physical sciences. As these professions have been especially impervious to the entrance of women (Hanson 1996), they provide a convenient window from which to examine the process by which cultural beliefs about gender differentially influence early career decisions of men and women. Further, since the "quantitative professions" are among the more rewarding financially (Frehill 1997; Babco 1988; Dossey et al. 1988), gender differences in the movement into them have consequences for the continued gender gap in wages. Certainly, discrimination and other structural constraints continue to limit the occupational opportunities available to women. However, a full understanding of the persistence of sex segregation in the labor force can be gleaned by also examining the seemingly voluntary processes by which men and women make career-relevant choices.

Define stereotype problems for a young person have very big influence and that is not always good, so, how to stop influence of stereotypes? Some companies like "Rimi Lietuva" (<https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2016/08/verslas-uz-ivairove.pdf>) promotes social responsibility what help "fight" with stereotypes. For example "Rimi Lietuva" created jobs for the hearing impaired, specially trained deaf people work in cash desks and trade halls. They wear badges that inform shoppers about the disability. The cash registers are equipped with special buttons that

can be used to call a colleague for help. The company organized sign language courses for hearing workers. The company's goal is not only to employ people with disabilities, but also to change societal stereotypes. All in all stereotypes have very big influence to young people and society should "fight" with stereotypes and promoting social responsibility.

Conclusions

1. Stereotypes image or idea of a particular type of person or thing.
2. The most popular stereotypes nowadays among young people is: age stereotype, gender stereotypes and society having determined that "if you look like everyone, it means, that something is wrong with you."
3. Stereotypes can adversely affect a young person even including the fact that these stereotypes are not always applied correctly.

List of references

1. W. Edgar Vinacke. Stereotyper as social concepts The Journal of Social Psychology, (1957) "https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00224545.1957.9714322?journalCode=vsoc20"
2. Charlotte Kelly. (2012). These are the stereotypes young people face when they come in contact with the law“ <https://www.independent.co.uk/voices/young-people-stereotypes-crime-law-stanley-cohen-james-bulger-a8514381.html>
3. By Lucy. (2018).Traditional gender roles and stereotypes: How they can affect children and young people“ 2018 <https://www.childrenssociety.org.uk/news-and-blogs/our-blog/traditional-gender-roles-and-stereotypes-how-it-can-affect-children?fbclid=IwAR1ZQWWeHKvVejJjBTQCFBSUgtXn4KpfSpVRtsTwY3nxbRFL2UajCNB2TaA>
4. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. Verslas už įvairovę. Geros praktikos pavyzdžiai verslo įmonėse. (2009) <https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2016/08/verslas-uz-ivairove.pdf>

STEREOTYPES AMONG YOUNG PEOPLE

Summary

Stereotypes are characteristics imposed upon groups of people because of their race, nationality, and sexual orientation. The most popular stereotypes among young people is age stereotype, gender stereotypes and society has established that if you look different from everyone, it means that something is wrong with you. Nowadays stereotypes have the greatest impact and can have negative consequences.

STUDIJŲ UŽSIENYJE PATIRTIS

Deimantė Grigoliūtė

Mokslinė vadovė – lektorė Laima Steiblienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Įvadas

Erasmus programa yra atvira visų tipų aukštosioms mokykloms, apima visas studijų kryptis bei studijų lygius (pagrindinės studijos, magistrantūra, doktorantūra). Jaunimas, studijuodamas užsienyje pagal šią programą gauna galimybę tobulinti savo bendravimo, užsienio kalbų ir ryšių su kitomis kultūromis įgūdžius bei įgyti socialinių emocinių įgūdžius, kuriuos labai vertina būsimi darbdaviai. Studijas užsienyje galima derinti su stažuotėmis siekiant įgyti darbo patirties. Jos dar svarbesnės žengiant pirmuosius žingsnius darbo rinkoje.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti studijų užsienyje pagrindinius privalumus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti „Erasmus +“ programos charakteristiką.
2. Įvardinti pagrindines mobilumo programos Kipre, Nikosijos universitete gaires.

1. Apie „Erasmus+“ programą

Erasmus programa (angl. European Region Action Scheme for the Mobility of University Students, lot. Erasmus – Europos humanistas) – ES rėmimo (studijų finansavimo, akademinio mobilumo) programa. Jos pavadinimas siejamas su olandų humanisto, Erazmo Roterdamiečio vardu. Ši programa sukurta 1987 metais, jos tikslas – plėsti užsienio aukštųjų mokyklų ir įmonių bendradarbiavimą, skatinti, studentų ir personalo mobilumą. Studijos užsienyje gali trukti nuo ne mažiau kaip 3 mėnesius (arba 1 akademinio laikotarpį arba semestrą) tačiau, ne daugiau kaip 12 mėnesių. Norint studijuoti užsienyje pagal programą „Erasmus+“, asmuo turi būti registruotas aukštojo mokslo įstaigoje ir įrašytas į studijų kursą. Pirmos pakopos studentai programa gali naudotis nuo antrųjų studijų metų. Studento šalies mokymo įstaiga ir priimančioji įstaiga tarpusavyje turi būti sudariusios tarpinstitucinį susitarimą, kad būtų galima studijuoti kitoje šalyje pagal programą „Erasmus+“. Kelionės ir gyvenimo išlaidoms iš dalies padengti skiriama „Erasmus+“ stipendija. Parama gali skirtis, priklausomai nuo gyvenimo lygio skirtumų studento ir paskirties šalyje, stipendijos prašančių studentų skaičiaus, atstumo tarp šalių ir galimų kitų stipendijų skyrimo sąlygų.

2. Mobilumo programa Kipre, Nikosijos Universitete

2018 metų antrojo pusmečio pradžioje, antro kurso bankininkystės studijų programos studentė – aš, leidausi į savo Erasmus+ mobilumo programos studijas.

Mano Erasmus studijos vyko Nikosijos mieste, Kipro sostinėje. Kipras yra Viduržemio jūros sala, geografiškai šalis priklauso Azijai, tačiau politiniu ir kultūriniu atžvilgiu yra laikoma Europos dalimi. Suprantama, kad keliauti į Kiprą, žinoma, patogiau lėktuvu. Aš skridau iš Vilniaus oro uosto į Larnakos oro uostą tiesioginiu skrydžiu. Taip pat yra galimybė skristi iš Kauno miesto į Pafoso miestą, tačiau jis yra šiek tiek labiau nutolęs nuo Nikosijos, kurioje ir buvo mano universitetas. Atskridus, išeinant iš oro uosto visada galima nusipirkti bilietus autobusu iki Nikosijos ar bet kurio kito Kipro miesto. Visuomenėje įprasta kažkur keliaujant apsidrausti, bet kadangi Kipras priklauso Europos Sąjungai, vietoje draudimo galioja Europos sveikatos draudimo kortelė, kurią reikia pasidaryti prieš išvykstant. Jeigu apsirgtumėte, nuėjus konsultacijai pas gydytojus viešojoje ligoninėje ir parodžius šią kortelę galioja įprastos visiems ligoninės lankytojams taisyklės: einant pas bet kurį gydytoją reikia sumokėti 6 eurus ir po vizito, jeigu reikia vaistų gydymui - ten pat jų galima įsigyti už simbolinę kainą. Be kortelės vizitas ir medikamentai kainuotų daugiau. Svarbiausia yra universitetas, kuriame semtis žinių teko keturis mėnesius. Studijavau privačiame Nikosijos universitete (University of Nicosia), kas yra pakankamai reta, turėti galimybę studijuoti nemokamai ir dar ne valstybei priklausančioje institucijoje. Kai kurie mano kursiojai ir pažįstami teigė mokantys nuo trijų iki dešimties tūkstančių eurų už studijas per metus, priklausomai nuo specialybės. Turėjau 5 mokomuosius dalykus, kurių kiekvieno vertė buvo 6 kreditai. Visos paskaitos, renginiai, pokalbiai su dėstytojais vyko tik anglų kalba. Dėstytojai malonūs, padedantys, visi mano sutikti puikiai kalbėjo angliškai, o kai kurie net atvykę iš Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų dėstyti. Iš dalykų įdomiausi buvo Bankas ir pinigai bei Rinkodara. Paskaitos pasižymėjo įvairove, teko ne vieną kartą dalyvauti paskaitoje, kurioje galėjome pabūti darbdavių kailyje ar netgi su jais susitikti tiesiogiai. Atsiskaitymų tipai: projektai, kursiniai darbai, mid-term exams (analogiška kontroliniams darbams mūsų kolegijoje) ir galutiniai egzaminai. Likau patenkinta studijų kokybe, pačio universiteto modernumu ir tarptautiniu bendradarbiavimu.

Gyvenimo sąlygas svečioje šalyje buvo nelabai patogios. Universitetas siūlė galimybę apgyvendinti bendrabučiuose, bet jie yra brangesni nei kambarys bute su vienu ar daugiau kambarių. Aš savo apgyvendinimo reikalu pradėjau tvarkyti per vėlai. Vietų universiteto bendrabutyje nebebuvo, o norint apsigyventi bute, reikia ilgai ieškoti kipriečio ar kito žmogaus, kuris norėtų pasirašyti nuomos sutartį trumpiau nei metų laikotarpiui. Man pasisekė rasti pastatą, kuriame apgyvendinami Erasmus studentai per Purplebooking įmonę. Tačiau tikrai nepatariu, nes kambarys labai mažas, prastai remontuotas, žiemą vėsus (taip, net Kipre būna šalta), o ir gyventi viename aukšte bendroje patalpoje perskirtoje tik 1 sluoksnio gipsine siena su kitais 10 žmonių aplink nelabai patogiu. Patarimas – reikia pradėti ieškoti kaip galima greičiau. Mano kambarys buvo negeriausias, bet sugundė kaina ir trumpalaikė nuomos sutartis. Kambario nuoma - 275 Eur, įskaitant komunalinius mokesčius. Kitos išlaidos - viešasis transportas studentams kainuoja 20 eurų per mėnesį, įsigijus

mėnesinį bilietą. Maisto kainos Kipre aukštesnės nei Lietuvoje, ypač pieno, kiaušinių ir mėsos. Kelionės ir pramogos taip pat kainuoja, todėl stipendijos neužteko, kitą dalį pinigų buvau susitaupiusi pati. Yra keletas pastebėjimų ir rekomendacijų, kurios pravers gyvenant šioje šalyje: apie maisto produktus - Kipre sunku rasti mums įprastos juodos ar tiesiog duonos, kiprietiškuose prekybos centruose nėra kefyro, varškės, sūrelių, grietinės. Rekomenduoju dalyvauti ESN renginiuose, nes savanoriai labai draugiški ir visada puikiai praleisite laiką. Kipro Šiaurietiškoji – Turkiškoji pusė vilioja puikiais gamtos vaizdais ir turkų kultūros ypatumais, norint į ją patekti, reikia asmens dokumento. Visur galima atsiskaityti banko kortele, tik ne turguose. Man kaip bankininkei buvo aktualu, kad čia nėra bankomatų, į kuriuos galima įnešti grynuosius pinigus.

Išvados

1. „Erasmus+“ studijos mainų programa man suteikė galimybę patobulinti anglų kalbos žinias, apkeliauti ir pažinti Kipro salą, jos kultūrą. Susiradau daugybę draugų tiek iš ten, tiek iš kitų pasaulio šalių, nes tokia patirtis yra neįkainojama.

2. Jei yra galimybė ir noras, galima rinktis „Erasmus+“ studijos mainų programą, nesvarbu kur, tiesiog pasinaudoti šiuo nerealiu šansu, kuris atsiperka su kaupu. Studijose užsienyje yra tobulinamas bendravimas užsienio kalba, įgyjami socialiniai emociniai įgūdžiai.

Literatūra

1. ERASMUS+. Erasmus+, *Opening minds, changing lives* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.erasmusplus.cy/>>;
2. European Commission. *What is Erasmus+?* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en>;
3. University of Nicosia. *Student life* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2020 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.unic.ac.cy/>>.

THE EXPERIENCE OF FOREIGN STUDIES

Summary

Erasmus program (European Region Action Scheme for the Mobility of University Students, Latin: Erasmus - European Humanist) - EU support (study funding, academic mobility) program. This name is associated with the name of the Dutch humanist, Erasmus Rotterdam. This program was established in 1987, which goal is to expand cooperation between foreign universities and companies, to promote the mobility of students and staff.

My Erasmus studies took place in Nicosia, the capital of Cyprus. Cyprus is a Mediterranean island, geographically a country belonging to Asia, but considered politically and culturally part of Europe. Recommendations: it is most convenient to fly to Cyprus by plane from Vilnius to Nicosia, start looking for accommodation earlier, the university offers a dormitory, but it can be already full so you need to look for a local landlord who would agree to sign a lease for less than 1 year. As Cyprus is an EU country, an EU health insurance card is suitable instead of health insurance. About university: I studied in the University of Nicosia, the assessments here are analogous to those in Lithuania. The university is private, all lecturers speak excellent English. I had 5 subjects for 6 credits. I was satisfied with the quality of the studies, the modernity of the university itself and the international cooperation.

The Erasmus + study exchange program gave me the opportunity to improve my English, travel and get to know the island of Cyprus and its culture. I made a lot of friends both from there and from other parts of the world. Believe me, the experience is invaluable.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN A CHANGING BUSINESS ENVIRONMENT

Greta Petrovaitė

Scientific supervisor – lecturer Jūratė Merkienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

Currently, the concept of sustainable development has received growing recognition. Protecting an organization's capital base is a well-accepted business principle. Yet organizations do not generally recognize the possibility of extending this notion to the world's natural and human resources.

The aim of the article – for a business enterprise, sustainable development means adopting business strategies and activities that meet the needs of the enterprise and its stakeholders today while protecting, sustaining and enhancing the human and natural resources that will be needed in the future.

Objectives of the article:

1. To reveal the importance of sustainable development in a changing business environment.
2. To disclose the fact that sustainable development can be achieved only by working together.
3. To show the positive changes taking place in the business environment.

1. The relevance of sustainable development

Nowadays, the concept of sustainable development has received growing recognition, but it is a new idea for many business executives. For most, the concept remains abstract and theoretical. Protecting an organization's capital base is a well-accepted business principle. Yet organizations do not generally recognize the possibility of extending this notion to the world's natural and human resources. If sustainable development is to achieve its potential, it must be integrated into the planning and measurement systems of business enterprises. And for that to happen, the concept must be articulated in terms that are familiar to business leaders.

The following definition is suggested: *“For the business enterprise, sustainable development means adopting business strategies and activities that meet the needs of the enterprise and its stakeholders today while protecting, sustaining and enhancing the human and natural resources that will be needed in the future.”* (International Institute for Sustainable Development, 2004, quoted in Milne et al., 2006)

2. Ongoing positive changes in sustainable development and the endeavor to work in unison

There are a lot of organizations, which want sustainable development in a changing business environment. One of the most popular is The Multi-Stakeholder Platform on the implementation of the Sustainable Development Goals in the European Union. Through strong common values they, as representatives of the public sector, civil society and private sector, worked diligently to make well considered recommendations. Their recommendations aim to inspire and guide the Commission's Reflection paper "Towards a Sustainable Europe by 2030". Their recommendations are in line with modern life. There are seventeen "Sustainable Development Goals":

1. No poverty
2. Zero hunger
3. Good health and well-being
4. Quality education
5. Gender equality
6. Clean water and sanitation
7. Affordable and clean energy
8. Decent work and economic growth
9. Industry, innovation and infrastructure
10. Reduced inequalities
11. Sustainable cities and communities
12. Responsible consumption and production
13. Climate action
14. Life below water
15. Life of land
16. Peace, justice and strong institutions
17. Partnerships for the goals

This statement is intended to help business directors apply the concept of sustainable development to their own organizations. However, it is important to emphasize that sustainable development cannot be achieved by a single enterprise in isolation. Sustainable development is a pervasive philosophy and every participant in the global economy must subscribe, if we are to meet today's needs without compromising the ability of future generations to meet their own.

Implications for business have become a cliché that environmental problems are substantial, and that economic growth contributes to them. The result can be a trade-off between a healthy environment on the one hand and healthy growth on the other. As a consequence, opportunities for business may be constrained. However, there are some forms of development that are both

environmentally and socially sustainable. They lead not to a trade-off but to an improved environment, together with development that does not draw down our environmental capital. This is what sustainable development is all about. A revolutionary change in the way we approach these issues. Businesses and societies can find approaches that will move towards all three goals - environmental protection, social wellbeing and economic development - at the same time. Sustainable development is good business in itself. It creates opportunities for suppliers of 'green consumers', developers of environmentally safer materials and processes, firms that invest in eco-efficiency, and those that engage themselves in social well-being. These enterprises will generally have a competitive advantage. They will earn their local community's goodwill and see their efforts reflected in the bottom line.

Positive signs of change could be discussed intensely, but a few should be pointed out. William Mulligan, manager at Chevron Corporation since the 1980's has been personally involved at the highest levels of his corporation in dealings with environmental policies said, that he reflects the view of many in the business community who believe that the environment is now a major issue - one which presents both challenges and opportunities. An audacious enterprise would regard this tendency as a passing whim or even fail to identify the need to integrate environmental deliberation into every aspect of its business. Sustainable development means using what Mother Earth has to offer as income, not its capital. If and when society feels intimidated by a diminishment in natural and social systems, sustainability drivers will recreate the business arena. Declining natural systems and increasing population and consumption are putting – and will increasingly put – pressure on our economic prosperity, environmental quality, and social equity. The newest challenge is to develop a set of indicators that demonstrate a company's social accountability. While a wide range of codes and guidelines for measuring social accountability are now emerging, there is as yet no common terminology, standards, methodologies, or recognition. Arthur D. Little has reviewed progress in this area, developed a model of best practice, and identified examples from various standard-setting organizations and companies. A company's actions are influenced by its strategy and strengths. When companies apply knowledge and innovation to things they already know how to do, they are improving efficiency and productivity. When they apply knowledge and innovation to things that are new and different, they are capitalizing on opportunities.

Conclusions

1. Bringing elements of a sustainable development mindset into company thinking and culture can offer attractive benefits.
2. New avenues are open to innovation in products, processes, and stakeholder relationships.
3. Economic activity must not irreparably degrade or destroy natural and human resources.

List of References

1. Hedstrom, G., Poltorzycki, S., Stroh, P. *Sustainable Development: The Next Generation of Business Opportunity*. Retrieved from <https://www.greenbiz.com/sites/default/files/document/O16F4954.pdf>.
2. Karliner Joshua. (1997). *The Corporate Planet*. San Francisco: A sierra club book.
3. Kong, N., Salzmann, O., Steger, U., Jonescu-Somers, A. (2002). *Moving Business/Industry Towards Sustainable Consumption*. Retrieved from <https://www.yumpu.com/en/document/view/38764145/moving-business-industry-towards-sustainable-consumption-latec>.
4. *Multi-Stakeholder Platform*. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/sdg_multistakeholder_platform_input_to_reflection_paper_sustainable_europe2030.pdf.
5. Unerman, J., Bebbington, J., & O'Dwyer, B. (2007). *Sustainability Accounting and Accountability*. London and New York: Routledge.
6. Epstein, M.J. & Buhovac, A.R. (2014). *Making sustainability work*. San Francisco, Green Leaf Publishing.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN A CHANGING BUSINESS ENVIRONMENT

Summary

This article is about sustainable development in a changing business environment. Nowadays, the concept of sustainable development has received growing recognition, but it is a new idea for many business executives. To a greater extent, the concept remains abstract and theoretical. For the business enterprise, sustainable development means adopting business strategies and activities that meet the needs of the enterprise and its stakeholders today while protecting, sustaining and enhancing the human and natural resources that will be needed in the future.

ŠIAULIŲ MIESTO SAVIVALDYBĖS BIUDŽETO FINANSINIAI IŠTEKLIAI

Aušra Žemaitytė

Mokslinė vadovė – lektorė Romualda Urniežienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Savivaldybės turi Lietuvos Respublikos Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, kuri leidžia savo nuožiūra bei savo lėšomis nagrinėti ir spręsti vietinius savivaldybių klausimus, dalyvaujant demokratiškai išrinktai savivaldybei atstovaujančiai institucijai. Straipsnyje nagrinėjami Šiaulių miesto savivaldybės biudžeto finansiniai ištekliai bei jų kitimas.

Straipsnio tikslas – apibūdinti Šiaulių miesto savivaldybės biudžeto finansinius išteklius.

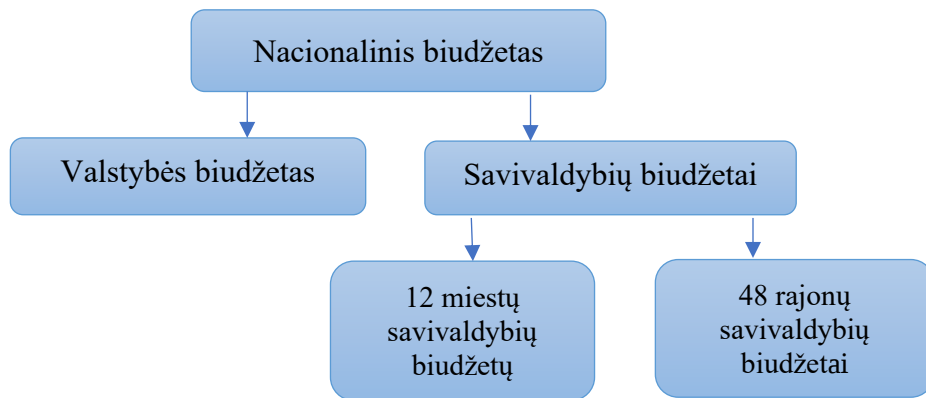
Straipsnio uždaviniai:

1. Pristatyti Lietuvos biudžetinę sistemą.
2. Išanalizuoti Šiaulių miesto savivaldybės biudžeto pajamas.

1. Lietuvos biudžetinė sistema

Šalies biudžetinę sistemą lemia valstybės konstitucinė sandara ir administracinis teritorinis suskirstymas. Teisinėje sistemoje egzistuoja dvi pagrindinės valstybės sandaros – unitarinės valstybės (tarp jų ir Lietuva) ir federacinės valstybės. Lietuvos biudžetinę sistemą apibrėžia Lietuvos Respublikos Konstitucija. Pagal 127 straipsnį „Lietuvos biudžetinę sistemą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas, taip pat savarankiški vietos savivaldybių biudžetai“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Biudžeto sandaros įstatymas apibrėžia valstybės biudžetą, kaip „Lietuvos Respublikos Seimo tvirtinamą valstybės biudžeto pajamų ir asignavimų planą biudžetiniams metams“, atitinkamai savivaldybės biudžetą, kaip „savivaldybės tarybos tvirtinamą savivaldybės biudžeto pajamų ir asignavimų planą biudžetiniams metams“ (Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas, 1990). Skačkauskienė (2012) teigia, kad „biudžetas – tai apibrėžto laikotarpio numatomų pajamų ir išlaidų informacija, atspindinti priimtų įsipareigojimų finansavimo mastą“ (p. 8). Valstybės biudžetas sudaromas balanso forma – tai formalus valstybės pajamų ir išlaidų sąrašas. Biudžetas gali būti perteklinis, kai valstybės pajamos viršija asignavimus, deficitinis – kai asignavimai viršija pajamas, arba subalansuotas, kai asignavimai ir pajamos lygūs.

Lietuvos Respublikos teritorija suskirstyta į teritorinius administracinius vienetus: apskritys ir savivaldybės. Šiuo metu Lietuvos Respublikos teritorijoje yra 10 apskričių ir 60 savivaldybių: 12 miestų savivaldybių ir 48 rajonų savivaldybės. Valstybės biudžetas kartu su 60 savivaldybių biudžetu sudaro nacionalinį šalies biudžetą (žr. 1-ą paveikslą)

1 pav. Nacionalinio biudžeto sandara

Biudžetas sudaromas ir vykdomas remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Biudžeto sandaros įstatymu, Fiskalinės drausmės įstatymu, Seimo statutu, Savivaldybių biudžetų pajamų nustatymo metodikos įstatymu, atitinkamų metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymu, Vyriausybės patvirtintomis biudžetų sudarymo ir vykdymo taisyklėmis, savivaldybių priimtais sprendimais dėl atitinkamų biudžetinių metų savivaldybių biudžetų patvirtinimo. Toliau atliksiu vienos iš didžiųjų miestų, t. y. Šiaulių miesto savivaldybės finansinių išteklių analizę.

2. Šiaulių miesto savivaldybės biudžeto pajamų analizė

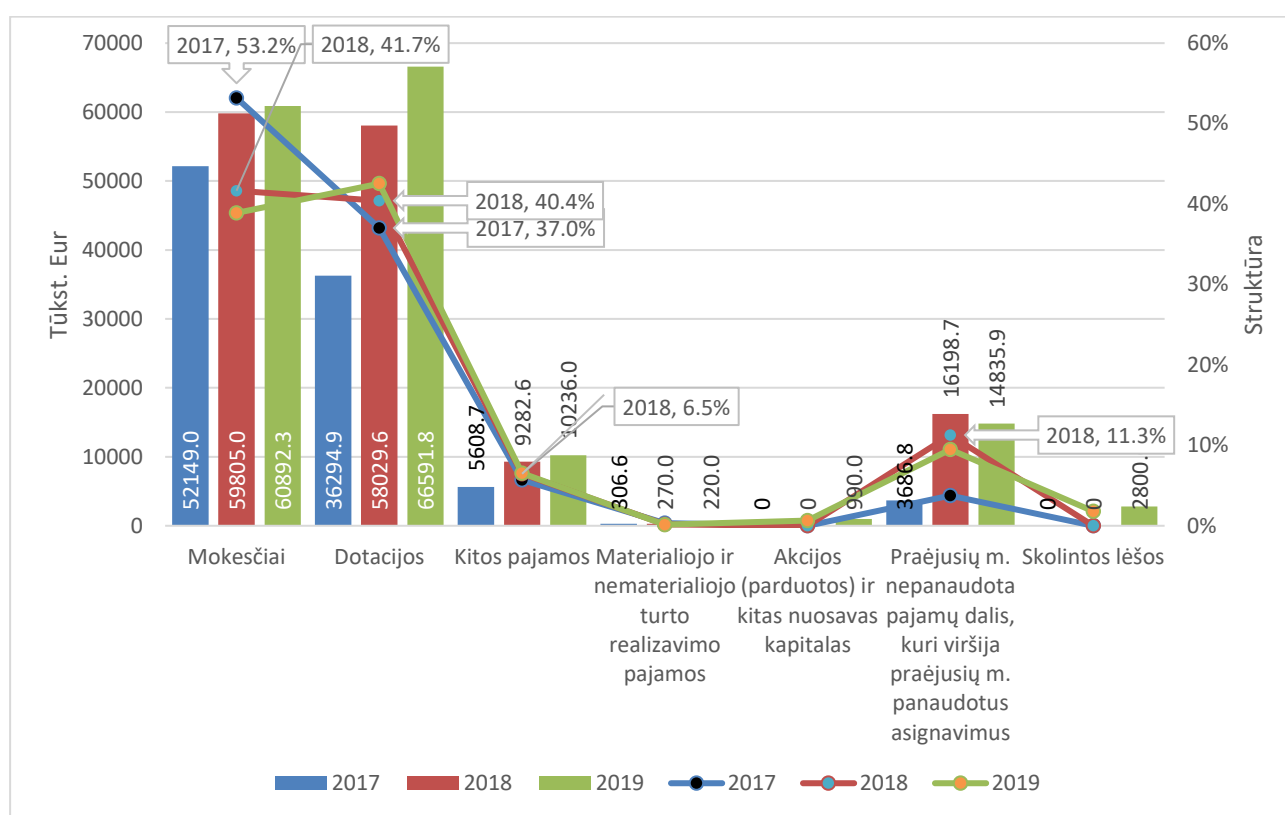
Vietos savivaldos įstatymo 50 str. nurodo savivaldybių finansinius išteklius (žr. 2-ą paveikslą).

2 pav. Savivaldybės biudžeto finansiniai ištekliai

Kaip matyti iš 2 paveikslo, savivaldybių finansinius išteklius sudaro pagal įstatymus ir kitus teisės aktus iš mokesčių gaunamos savivaldybių biudžetų pajamos, pajamos iš savivaldybių turto ar nuosavybės, įstatymų nustatyta tvarka gautos baudos, įstatymų nustatytos vietinės rinkliavos, biudžetinių įstaigų pajamos už teikiamas paslaugas, pajamos, gautos už išnuomotą valstybinę žemę ir valstybinio vidaus vandenų fondo vandens telkinius, ir Vyriausybės nustatyta tvarka paskirsčius lėšas už parduotus ne žemės ūkio paskirčiai valstybinės žemės sklypus, valstybės biudžeto dotacijos, negrąžintina finansinė parama (piniginės lėšos) bei paskolos.

Analizuojant Šiaulių miesto savivaldybės biudžeto pajamų struktūrą 2017-2019 metų laikotarpiu nustatyta, kad daugiausiai pajamų savivaldybė gavo iš mokesčių bei dotacijų (žr. 3-ią paveikslą).

3 pav. Šiaulių miesto savivaldybės pajamų struktūra

2017-2018 metais daugiausia pajamų gauta iš mokesčių (atitinkamai 52149,0 tūkst. eurų arba 53,2 proc. visų pajamų ir 59805,0 tūkst. eurų arba 41,7 proc.), o 2019 metais - iš dotacijų. Jos sudarė 60892,3 tūkst. eurų arba 38,9 proc. pajamų. 2018-2019 metais 11,3 proc. ir atitinkamai 9,5 proc. visų pajamų sudarė praėjusių metų nepanaudota pajamų dalis, kuri viršija praėjusių metų panaudotus asignavimus. Kitos pajamos analizuojamu laikotarpiu sudarė apie 6 proc. visų pajamų, o mažiausiai pajamų gauta iš materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo. 2019 metais Šiaulių miesto savivaldybė gavo papildomų pajamų iš parduotų akcijų ir kito nuosavo kapitalo bei skolintų lėšų. Atlikus Šiaulių miesto savivaldybės biudžeto pajamų kitimo dinamikos analizę nustatyta, kad

savivaldybės pajamos kasmet augo. 2017 metais jos sudarė 98046,0 tūkst. eurų, 2018 metais padidėjo 45539,9 tūkst. eurų arba 46,5 proc. palyginus su praėjusiais metais ir sudarė 143585,9 tūkst. eurų. 2019 metais biudžetas padidėjo 12980,1 tūkst. eurų palyginus su 2018 metais ir sudarė 156566,0 tūkst. eurų. Analizuojamuoju laikotarpiu augo pajamos iš mokesčių, dotacijų bei kitos pajamos. 2017-2019 metais mažėjo pajamų dalis iš materialiojo ir nematerialiojo turto realizavimo. 2018 metais net 339,37 procentais išaugo nepanaudota pajamų dalis, kuri viršija praėjusių metų panaudotus asignavimus. 2019 metais ši dalis sumažėjo 8,4 proc., lyginant su 2018 metais.

Išvados

1. Lietuvos biudžetinė sistema sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas ir savarankiški vietos savivaldybių biudžetai: 12 miestų savivaldybių biudžetų ir 48 rajonų savivaldybių biudžetai. Valstybės biudžetas ir savarankiški savivaldybių biudžetai sudaro nacionalinį biudžetą.

2. Apibendrinant galima teigti, kad Šiaulių miesto savivaldybės biudžetą daugiausiai sudarė pajamos iš mokesčių ir dotacijų. Analizuojamu laikotarpiu savivaldybės biudžeto pajamos kasmet augo. 2017 metais biudžetą sudarė 98 046,0 tūkst. eurų, 2018 metais – 143 585,9 tūkst. eurų, o 2019 metais – 156 566,0 tūkst. eurų. Nuo 2017 metų savivaldybės biudžeto pajamos išaugo net 59,7 proc.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas 1990 m. liepos 30 d. Nr. I-430. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.712BBBFA3D41/asr>
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992 spalio 25 d. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr>
3. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas 1994 m. liepos 7 d. Nr. I-533. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D0CD0966D67F/as>
4. Skačkauskienė, I. (2012). *Valstybės ir savivaldybių biudžetų pajamos*. Vilnius: Technika
5. Šiaulių miesto savivaldybės tarybos 2017 m. vasario 2 d. sprendimas dėl „Šiaulių miesto savivaldybės 2017 metų biudžeto patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5b315dc0e95611e6bf03a1097d29892a>
6. Šiaulių miesto savivaldybės tarybos 2018 m. vasario 1 d. sprendimas dėl „Šiaulių miesto savivaldybės 2018 metų biudžeto patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/6c8c8ab0075311e8a5fc9d9b3a58917b>
7. Šiaulių miesto savivaldybės tarybos 2019 m. vasario 7 d. sprendimas dėl „Šiaulių miesto savivaldybės 2019 metų biudžeto patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/252ac0e02aef11e9b66f85227a03f7a3>

THE FINANCIAL RESOURCES OF THE ŠIAULIAI CITY MUNICIPALITY BUDGET

Summary

Municipalities of Lithuania are allowed to have a right of self-government guaranteed by the Constitution of the Republic of Lithuania. With the participation of a democratically elected institution representing the municipality, this right allows municipalities to examine and resolve local issues at their own discretion and at their own expense. The financial resources of the Municipality of Šiauliai City budget and their changes are examined in this article.

TAX REGULATION AND STIMULATION OF THE VALUATION SPHERE OF UKRAINE

Myron Hodovanskiy

Scientific supervisor - PhD assoc. professor Ruslana Shurpenkova

Lviv educational-scientific institute, Lviv, Ukraine

Introduction

Today, in a harsh environment where the world has come to understand that all countries are interconnected and interdependent, new challenges are rapidly becoming universal in nature and posing real threats to both national and international security and stability. Our state is keenly concerned about the availability of sufficient funds in the budget to implement the necessary and planned measures that directly affect the development and functioning of the state in the future.

One of the ways to replenish the state budget is through taxation. They make up the largest part of the country's budget revenues, at the same time, without their rational accumulation, and subsequently, redistribution cannot achieve the planned goals. Tax is a legal form alienation of property of legal entities and individuals to the budget of the appropriate level (in the amounts and within the terms stipulated by the law) on the principles of mandatory, irrevocable, individual free of charge [1, p. 381].

Tax regulation in Ukraine

Tax policy of Ukraine, as the main direction of realization of its financial activity, is a key factor of state formation. If you consider the world tax practice, there is a whole set of principles of organization of the tax incentive system.

The main among them are:

- The application of tax breaks should not be electoral in nature, depending on the form of ownership, type of activity, subjective assessment of their importance by lobbying groups in parliament;
- tax exemptions are not characterized by uneconomic coercion and mandatory application; • tax privileges by their internal nature are not peculiar to the purely administrative and command nature of the application;
- Investment tax credits are granted exclusively to payer groups that ensure the implementation of nationwide investment programs;
- the application of tax benefits should not have the effect of reducing the profits of either the budget or corporations and personal economic interests;

- the procedure for granting privileges is determined at the national level, approved by law by the central government;

- at the local level, benefits are exercised within the framework of higher legislation.

It should be noted that the diversity and extent of the application of tax regulation by different countries is determined by the specific national conditions of socio-economic development, the priorities of economic policy, and the level of influence of globalization processes.

Modern socio-economic relations in Ukraine are accompanied by changes in the social orientations of the economy. The sharp exacerbation of budgetary and financial problems in the country's economy, as well as the internal "pressure" in the social sphere, confirmed the futility of attempts to solve social problems solely by further increase of financing - without deep structural changes in the sphere of social policy of Ukraine [2, p. 38].

Recognizing the need to improve the quality and standard of living of Ukrainian citizens, the Government set itself one of the urgent tasks: not to passively adapt social policy to the country's scarce financial and material resources, but to identify key priorities and actively implement reforms that make it possible to implement the principles of social justice. and to ensure a constant increase in the welfare of the population.

Analysing Article 1 of the Law of Ukraine "On State Social Standards and State Social Guarantees", we outline the basic concepts:

- Social standards are "social norms and norms or their complex, on the basis of which the levels of basic state social guarantees are determined";

- State social guarantees (DRGs) - "statutory minimum wages, income, retirement benefits, social assistance, other social benefits, statutory and other legal acts that provide a standard of living not less than the subsistence level" [3].

Building social policy based on DRGs is a common worldwide practice. The diversity of social processes regulated by the state causes a wide range of DRGs.

One of the taxes that directly affect the social life of people is the personal income tax (PIT), which belongs to the national taxes. The taxation procedure is governed by Section IV of the Tax Code of Ukraine.

From the point of view of ensuring the social function of the PITF, in our opinion it is worth assessing the effectiveness of the existing mechanism of granting the tax social privilege (hereinafter - PSP). Thus, according to the current GCC (Article 169), each payer is entitled to reduce the amount of the total monthly taxable income received from one employer in the form of wages by the amount of the GSP.

According to Article 169 of the CCU, there are four types of tax social privilege in Ukraine:

1. "Normal" - at the rate of 50% of the subsistence minimum (UAH 4251 thousand) .

2. "Social tax benefit for children" (hereinafter referred to as "PSP for children") in the amount of 100% of PSP "ordinary" for every child under 1 year

3. "Increased CPA" - at the rate of 150% of CPA "ordinary"

4. "Maximum SPE" - in the amount of 200% SPE "ordinary" (UAH 4173)

According to the data of the State Fiscal Service of Ukraine, the number of individuals who received the SPP in 2011-2018 has been steadily decreasing (in 6 years it decreased by more than 40 pp). At the same time, the majority of citizens enjoyed the right to receive a "regular" SPE (about 90% of all SPP recipients in the analysed years) [4].

Thus, in 2015-2018, about 4 million citizens declared wages at less than UAH 1710-1930. accordingly (Table 1), without being classified as "special" social categories), which is about 30% of the working population aged 15-70 years and almost 60% of the average number of full-time employees in 2011-2016. It is quite clear that the main reason for such an impressive number of PSP benefits can be considered the non-declaration of wages actually paid and the wages in the envelopes to be paid massively in order to reduce the burden on the payroll.

Table 1. Marginal Wage Amounts for PSP in 2011-2019

Years	ILC on January 1st	PM on January 1st	Marginal amount of income to earn a PSP		Average monthly salary of full-time employees
			All types of PSAs except for children	PSP for children	
2011	941	941	1320	2640	2639
2012	1073	1073	1500	3000	3032
2013	1147	1147	1610	3220	3274
2014	1218	1218	1710	3420	3470
2015	1218	1218	1710	3420	4207
2016	1378	1378	1930	3860	5187
2017	3200	1600	2240	4480	7105
2018	3723	1762	2470	4940	7770
2019	4173	1921	2690	5380	10583

Source: calculated by the authors according to the State Statistics Committee

Thus, on the one hand, the state reduced the losses of the PIT tax budget from the PSP. However, this savings is not significant but, in some places, socially just. In trying to limit the number of fraud cases upon receipt of the SPP, the right to a small privilege was also lost to those who really needed it. The social impact of the existing PSP in Ukraine is scanty - with PSP of 689 UAH. Savings on personal income tax in 2016 amounted to 124 UAH. per month (at a salary lower than 1930 UAH). It is real the tax rate for such citizens is about 11.5% (with an average effective PIT rate on wages - 18%.

However, budget losses from incomplete declarations of income and real wages by citizens and informal employment are much greater. According to the International Labor Organization, the shadow employment rate in Ukraine is about 9%; The level of struggle against illegal employment is scanty, last year the State Tax Service of Ukraine found more than 80 thousand employees who worked without concluding employment agreements with employers, which is only about 2% of shadow employment [5].

Conclusions

1. The state of social sphere of Ukrainian society shows that the major social threats - poverty, property and financial differentiation of the population, narrowing of access to medicine, education and culture - have reached dangerous levels, which pose a real threat to the economic and even national security of the state. Despite the positive changes that have taken place in recent years, there are very serious socio-economic problems that hinder the country's stable development.

2. The tools of tax regulation of social relations in our country are:

improving the conditions for granting the right to a tax rebate to taxpayers on personal income tax related to the cost of mortgage lending, with the aim of increasing the attractiveness of mortgage housing lending to the population, which is one of the main conditions for stable functioning of the mortgage housing lending system;

the creation of special conditions that will help attract additional funds for the implementation of projects in the fields of education, science and health and the environment;

increased interest in providing enterprises with their own employees with social infrastructure;

creation of a classifier of social infrastructure objects at the national level with appropriate harmonization of it with tax legislation;

introduction of a mechanism for using the income of large taxpayers as a direct investment in the development of territorial social infrastructure;

introduction of a fee for the improvement and development of social infrastructure;

Improvement of the mechanism for ensuring effective implementation of tax policy in the regional aspect by changing the norms of fixing basic budget-forming taxes at local budgets.

3. Thus, regulation of the social sphere by means of tax policy is one of the most important directions of state regulation, especially in the conditions of development of the Ukrainian economy. There is a noticeable tendency to reduce the influence of the state on economic processes, while maintaining the need for state intervention in the social sphere, which is exacerbated by external threats.

List of References

1. Slovnyk finansovo-pravovykh terminiv [Dictionary of financial and legal terms]. / [zazah. red. d.i.u.n., prof. L.K.Voronovoi]. – 2-he vyd., pererobl. i dopovn. – K.: Alerta, 2011. – 558 s.[inUkrainian].
2. Podatkove rehuliuvannia sotsialnoho rozvytku: svitovy idosvidtatendentsii v Ukraini [Tax regulation of social development: world experience and trends in Ukraine] : monohrafiia / Yu. B. Ivanov, O. M. Tyshchenko, O. V. Hrachovtain.; zazah. red. Yu. B. Ivanova. – Kh. : FOP Aleksandrova K. M.; VD "INZhEK", 2012. – 496 s.[inUkrainian].
3. Suchasny imekhanizm podatkovoho rehuliu vanniaso tsialnoho rozvytku suspilstva [Modern mechanism of tax regulation of social development of society]. / A. O. Nikitishyn // Ekonomichnyi visnyk universytetu. - 2017. - Vyp. 35(1). - S.251-260.
4. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmindo Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiaky khzakonodavchy khaktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhetykh nadkhodzen u 2016 rotsi» № 909-VIII vid 24.12.2015 [Law of Ukraine "On Amendment to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on Balancing Budget Revenues in 2016" No. 909-VIII of 24.12.2015]. – [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19\[inUkrainian\]](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-19[inUkrainian]).
5. Podatky i zbory suchas nitendentsii i tapers pektyvy [Taxes and fees are current trends and prospects]. – https://feao.org.ua/wpcontent/uploads/2019/05/wfd_podatky_final.pdf

THE COMPARISON OF MACROECONOMIC INDICATORS OF SPAIN AND LITHUANIA

Carmen Fernández Smith

Pablo de Olavide University, Seville, Spain

Scientific supervisor – lecturer Romantė Bučienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

The objectives of this project are to describe the macroeconomics data, extracted from the official webpages of the countries, since we have been learning in class how to calculate the different macroeconomics indicator, now is time to analyze real data. Also, to analyze the impact of this indicators in the different countries and compare them.

The aim of the article - to analyze and compare the macroeconomic indicators of Spain and Lithuania.

Objectives of the article:

1. Find the main macroeconomic indicators of Spain and Lithuania.
2. Compare and analyze the indicators data from the two countries Spain and Lithuania.

1. Population, education, culture, health care, labour, industry, agriculture

Spain. Nowadays, Spain has a population of 46,739,292 in 505,992 square kilometres. Spain population has increased significantly as a result of migration from Latin America, East Europe, North Africa and sub-Saharan Africa. In Spain there is one birth every 1 minutes, one death every 1 minutes, one net migrant every 13 minutes and net gain of one person every 85 minutes.

In Spain, elementary school and middle school are considered basic (obligatory) education. These are *Primaria* (6-12 years old), which is the Spanish equivalent of elementary/primary school, and *Secundaria* (12-16 years old), which would be a mixture of middle school and the first two years of High School in the United States/secondary school in England and many other countries.

Schools in Spain can be divided into 3 categories: State schools, privately run schools funded by the State and purely private schools. The culture of Spain is based on a variety of historical influences, primarily based on pre-Roman Celtic and Iberian culture. Around 75 percent of Spanish language is derived from Latin. An important Spanish holiday is *Semana Santa* (Holy Week), celebrated the week before Easter with large parades and other religious events.

Also hold celebrations to honor their local saints in churches, cities, towns and villages. The people decorate the streets, build bonfires, set off fireworks and hold large parades, bullfights, and beauty contests. One of the best-known Spanish celebrations is the festival of San Fermín which is

celebrated every year in July in Pamplona. Bulls are released into the streets, while people run ahead of the animals to the bullring. Spain has both public and private healthcare systems. The public system provides free basic healthcare to those who contribute to the Spanish social security system and their families. The public system also provides free healthcare for retirees, including those from other EU countries. The Labour Force Survey (LFS) indicated a slowdown in employment growth in the third quarter of 2018 with year-on-year growth of 2.5%, while the number of unemployed continued to decline swiftly with an unemployment rate of 14.6 percent, nearly two percentage points down from last year and below the 15 percent threshold for the first time since the beginning of the crisis. Nevertheless, Spain has the second highest unemployment rate in the European Union. The major industries that drive the economy of Spain are the tourism, manufacturing, agriculture, and energy industries. Barley and wheat, the major crops in Spain, predominate on the plains of Castile-León, Castile-La Mancha, and Andalusia, while rice is grown in coastal Valencia and southern Catalonia. Corn (maize), grown in the north, is a major fodder product.

Lithuania. Lithuania has an estimated population of 2.8 million people as of 2019, and its capital and largest city is Vilnius. Other major cities are Kaunas and Klaipėda.

Lithuania ranks number 142 in the list of countries by population. The population density in Lithuania is 44 per Km² (114 people per mi²). The total land area is 62,674 Km² and 70.4 percent is urban. The median age in Lithuania is 43.1 years. Education is organized in 4 main cycles: Pre-school education (until age 5 or 6), Pre-primary education (between age 5-7), primary education (between age 6-11), basic education (between age 10-17, ends on a "basic education certificate").

Tertiary education can be divided into university and college. Universities offer an academic education leading to international Bachelor-Master-Phd degrees (Lithuania has implemented the Bologna process in 2006). Colleges offer vocational Education. Since 2006, they can award professional bachelor's degrees. The school year in Lithuania usually starts on the first of September, including in tertiary education. All employers must register employees to the scheme, and their family members will then automatically be covered. Disadvantaged groups, such as the elderly and the long term sick, do not have to contribute but are still covered by the scheme. Healthcare, including emergency treatment, is free at the point of delivery, with the standard system of GP referrals for non-urgent cases. European citizens carrying the EHIC card can get free access to healthcare in Lithuania on production of their card and their passport. The culture of Lithuania combines an indigenous heritage, represented by the unique Lithuanian language, with Nordic cultural aspects and Christian traditions resulting from historical ties with Poland. 79 percent of Lithuanians are Roman Catholic. Approximately 4.9 percent of the population are Eastern Orthodox, mainly the Russian minority. Lithuanian cuisine features the products suited to its cool and moist northern climate: barley, potatoes, rye, beets, berries and mushrooms. The largest industries in Lithuania are oil refinement with 36,2

percent of total 2011 exports and fertilizer manufacturing with 8,9 percent of exports. Processed and unprocessed food amount for 16,9 percent of exports. Agriculture is one of the oldest businesses in Lithuania. The main food products were grain and meat. The most important grain crop was rye, but wheat, oats, barley, millet and buckwheat were also cultivated. The most popular vegetables were turnips and legumes, such as peas, beans and lentils.

2. Gross Domestic Product

Lithuania. The Gross Domestic Product (GDP) in Lithuania was worth 53.25 billion US dollars in 2018. The GDP value of Lithuania represents 0.09 percent of the world economy. GDP in Lithuania averaged 26.10 USD Billion from 1990 until 2018, reaching an all time high of 53.25 USD Billion in 2018 and a record low of 7 USD Billion in 1994.

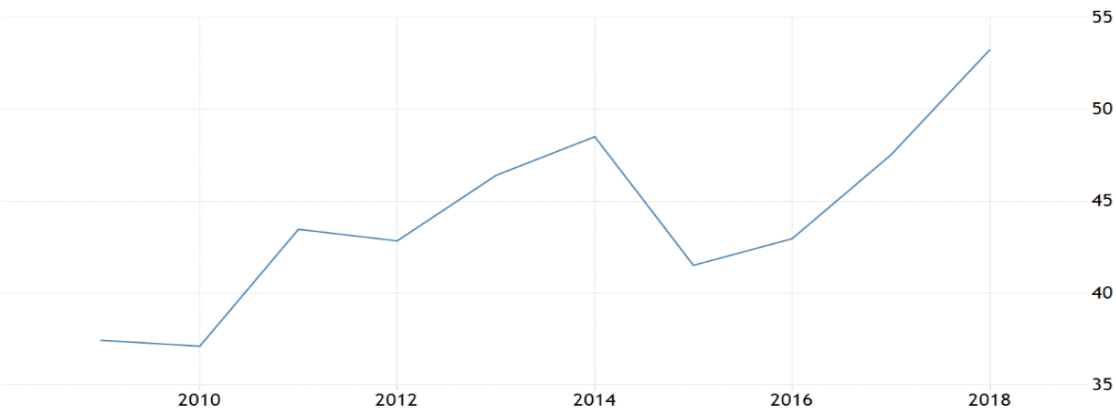

Figure 1. GrossDomestic Product in Lithuania

Spain. The GDP in Spain expanded 2 percent the third quarter of 2019 over the same quarter of the previous year. GDP Annual Growth Rate in Spain averaged 2,18 percent from 1996 until 2019, reaching an all time high of 5,40% in the first quarter of 2000 and a record low -4,30 percent in the second quarter of 2009.

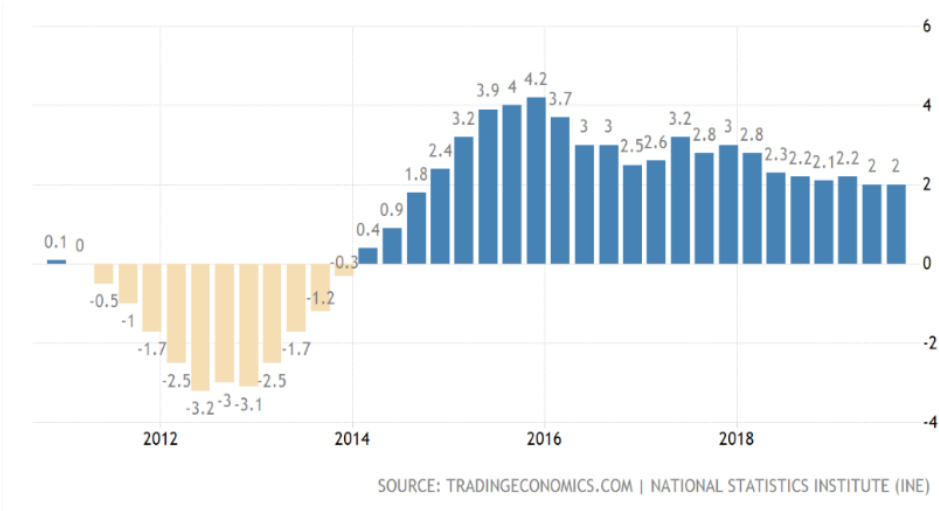

Figure 2. GDP in Spain

Evolution: Annual GDP Spain			Evolution: GDP per capita Spain		
Date	Annual GDP	GDP Growth (%)	Date	GDP per capita	GDP P.C. Annual Growth
2018	1,427,533M.\$	2.4%	2018	30,733\$	8.3%
2017	1,317,104M.\$	2.9%	2017	28,381\$	6.4%
2016	1,237,998M.\$	3.0%	2016	26,682\$	3.2%
2015	1,199,688M.\$	3.8%	2015	25,850\$	-12.9%
2014	1,379,100M.\$	1.4%	2014	29,687\$	1.5%
2013	1,362,261M.\$	-1.4%	2013	29,237\$	2.3%
2012	1,336,789M.\$	-3.0%	2012	28,584\$	-10.3%
2011	1,489,755M.\$	-0.8%	2011	31,876\$	3.5%
2010	1,434,184M.\$	0.2%	2010	30,801\$	-5.0%

Figure 3. Annual GDP Spain

3. Price Indexes

Spain. In Spain, the most important categories in the consumer price index are food and non-alcoholic beverages (20 of the total weight), transport (15 percent), housing and utilities (1 percent) and hotels, cafés and restaurants (12 percent). Furnishings, household equipment and routine maintenance of the house; health; communications; alcoholic beverages and tobacco; and education account for the remaining 18 percent of total weight. The shopping basket of the Base 2011 CPI includes new articles such as notebooks, tablets, portable hard drives, laser hair removal and speech therapist. Similarly, others disappear whose consumption is no longer significant, such as recordable CD or movie rentals. The shopping basket of the Base 2016 CPI includes new articles such as online video and music services, games of chance or single-serve coffee. Similarly, others disappear such as brandy, camcorder or recordable DVD.

Consumer Price Index CPI in Spain increased to 105.13 Index Points in October from 104.12 Index Points in September of 2019. Consumer Price Index CPI in Spain averaged 44.58 Index Points from 1954 until 2019, reaching an all time high of 105.13 Index Points in October of 2019 and a record low of 1.83 Index Points in August of 1954.

Lithuania. Consumer Price Index CPI in Lithuania increased to 110.67 Index Points in October from 110.59 Index Points in September of 2019. Consumer Price Index CPI in Lithuania averaged 73.21 Index Points from 1990 until 2019, reaching an all time high of 110.67 Index Points in October of 2019 and a record low of 0.20 Index Points in January of 1991.

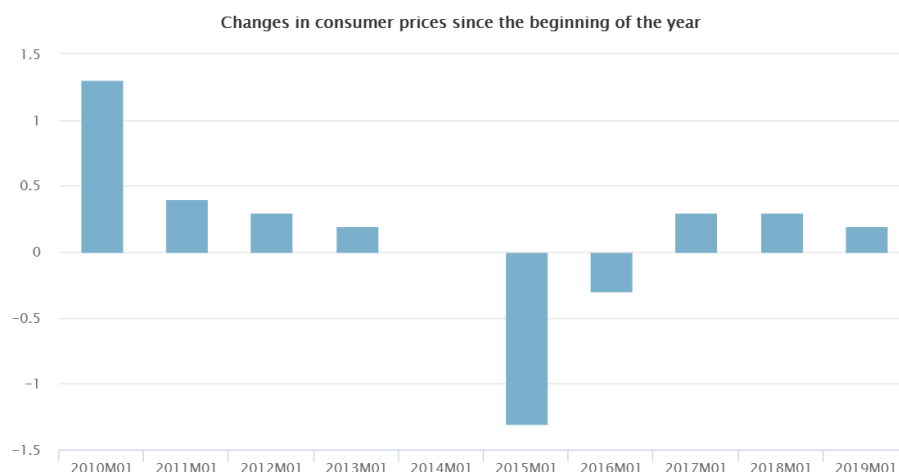

Figure 4. Changes in consumer prices

4. Inflation

Spain. The annual inflation rate in Spain was steady at 0.1 percent in October of 2019, the same as in the previous month and in line with preliminary figures. It remained the lowest rate since August of 2016. The biggest downward pressure on the CPI came from prices of transport (-0.8 percent compared to a flat reading in September), namely fuels and lubricants and air transport of passengers; and recreation and culture (-0.2 percent compared to 0.1 percent), namely tourist packages. On the other hand, the highest upward pressure came from cost of housing (-3.9 percent compared to -4.8 percent), due to a rise in electricity cost; and food (1.2 percent compared to 0.9 percent), mainly fruits. Inflation Rate in Spain averaged 6.62 percent from 1955 until 2019, reaching an all time high of 28.43 percent in August of 1977 and a record low of -1.37 percent in July of 2009

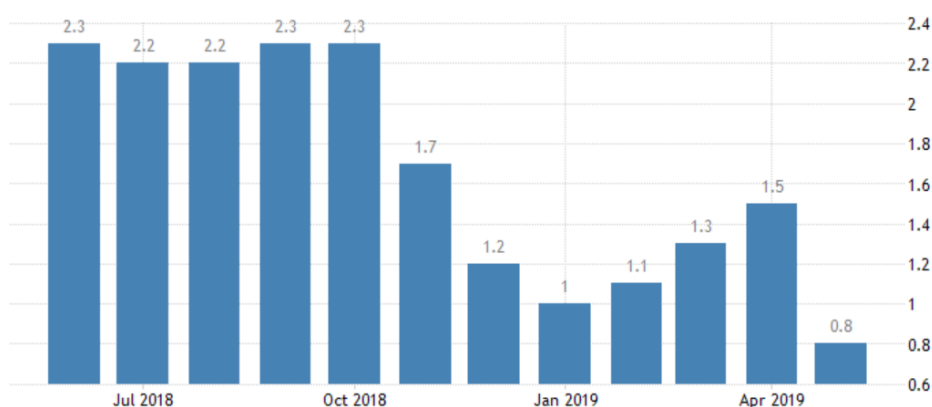

Figure 5. Inflation rate in Spain

Lithuania. Annual inflation rate in Lithuania fell to 1.6 percent in October 2019, the lowest since November 2016, from 2.2 percent in the previous month. Food & non-alcoholic beverages inflation edged down to 3.6 percent the lowest in four months, from 3.7 percent in September. Also, prices advanced at a slower rate for alcoholic beverages & tobacco (3 percent vs 3.3 percent in

September); furnishing & household equipment (1.4 percent vs 2.5 percent); hotels, cafes, restaurant (6.4 percent vs 6.5 percent); and miscellaneous goods & services (2.5 percent vs 2.6 percent). In addition, cost fell further for housing & utilities (-2.2 percent vs -0.9 percent), transport (-3.2 percent vs -0.6 percent), and communication (-1 percent vs -1.9 percent). Conversely, prices of recreation & culture went up faster (2.8 percent vs 2.7 percent), while those of clothing & footwear rebounded (0.2 percent vs flat reading). On a monthly basis, consumer prices rose 0.1 percent in October, after a 0.9 percent in September. Inflation Rate in Lithuania averaged 17.01 percent from 1993 until 2019, reaching an all time high of 707.40 percent in June of 1993 and a record low of -2 percent in January of 2003.

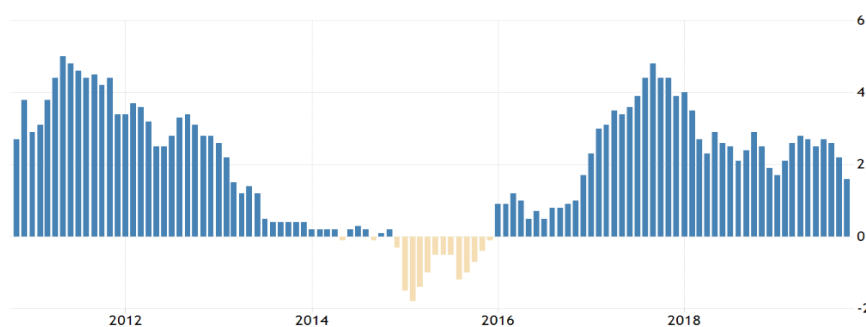

Figure 6. Inflation rate in Lithuania

5. Labour market. Employment and Unemployment

Spain. Unemployment rate in Spain fell 13.92 percent in the third quarter of 2019 from 14.02 percent in the previous three-month period but above market forecast of 13.8 percent. It was the lowest jobless rate since the last quarter of 2008.

Unemployment Rate in Spain averaged 16.49 percent from 1976 until 2019, reaching an all time high of 26.94 percent in the first quarter of 2013 and a record low of 4.41 percent in the third quarter of 1976.

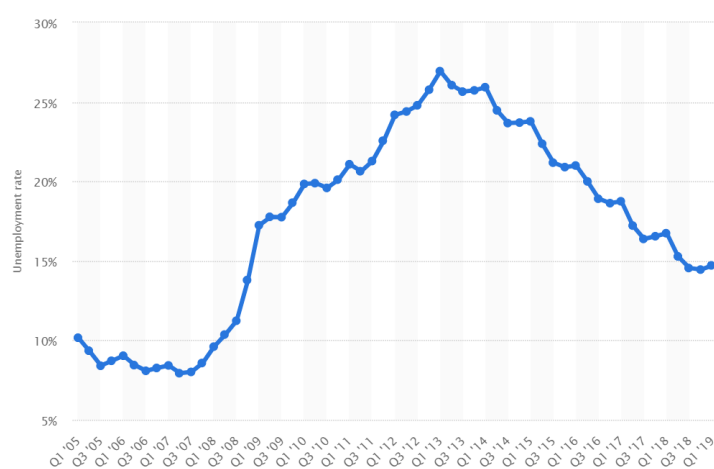

Figure 7. Unemployment Rate in Spain

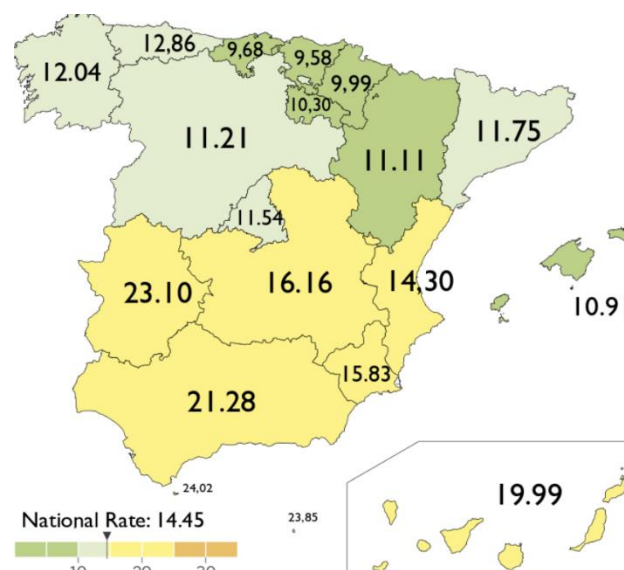

Figure 8. Unemployment Rate

Lithuania. Unemployment Rate in Lithuania decreased to 7.90 percent in October from 8 percent in September of 2019. Unemployment Rate in Lithuania averaged 8.46 percent from 1995 until 2019, reaching an all time high of 15.30 percent in July of 2010 and a record low of 2.70 percent in June of 2007

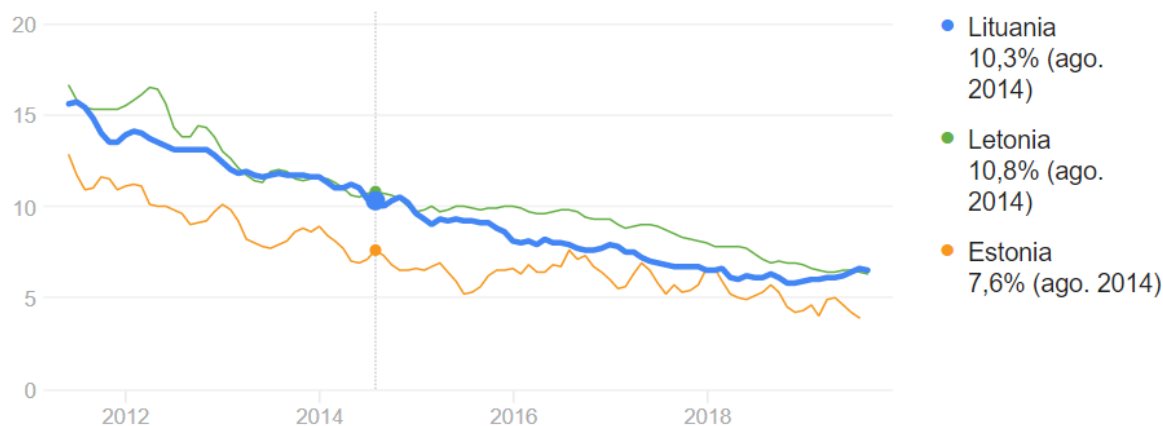

Figure 9. Unemployment Rate in Lithuania

The youth unemployment rate in Spain has a much higher youth unemployment rate (32.2 percent) than Lithuania (12,3 percent).

6. Government budget revenue and cost dynamics

Spain. Spain recorded a Government Budget deficit equal to 2.50 percent of the country's Gross Domestic Product in 2018. Government Budget in Spain averaged -3.77 percent of GDP from 1995 until 2018, reaching an all time high of 2.20 percent of GDP in 2006 and a record low of -11 percent of GDP in 2009.

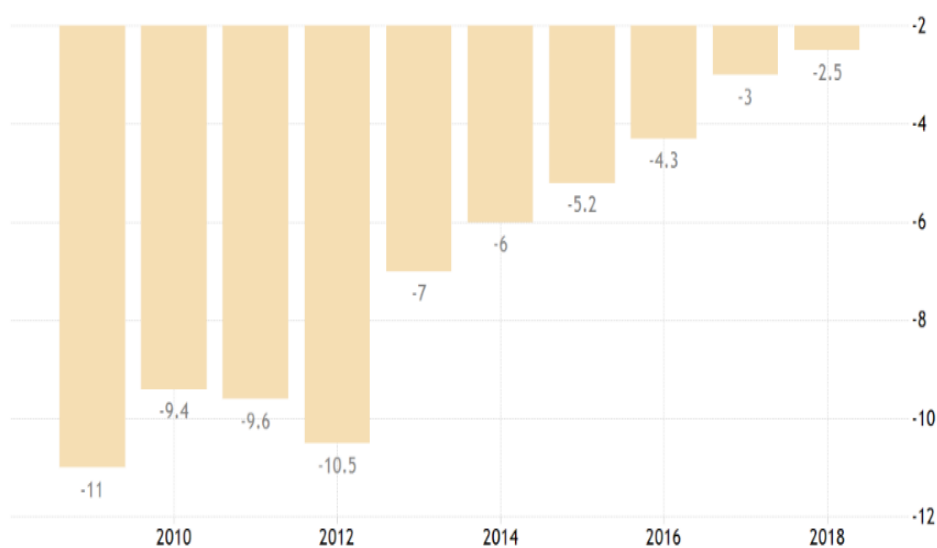

Figure 10. Government Budget Deficit

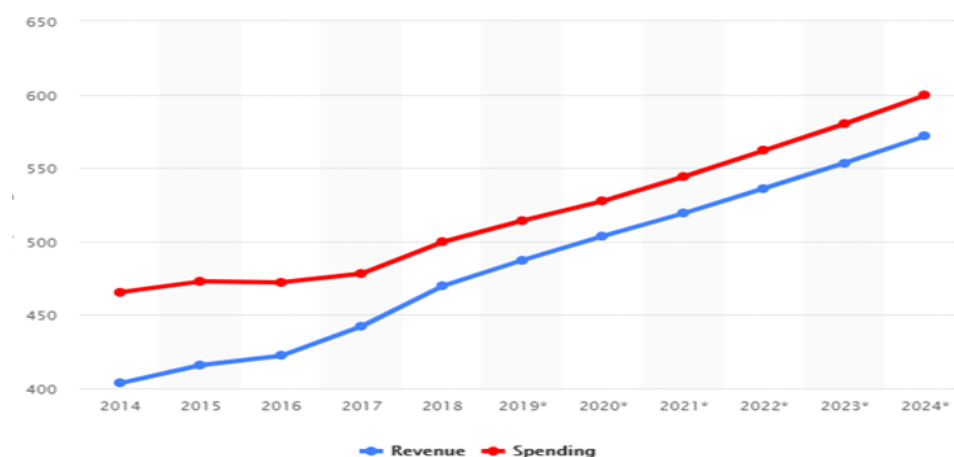

Figure 11. Revenue and Spending

Lithuania. Government Revenues in Lithuania increased to 4570.90 EUR Million in the second quarter of 2019 from 3511.80 EUR Million in the first quarter of 2019. Government Revenues in Lithuania averaged 2403.07 EUR Million from 1999 until 2019, reaching an all time high of 4570.90 EUR Million in the second quarter of 2019 and a record low of 1106.50 EUR Million in the first quarter of 1999.

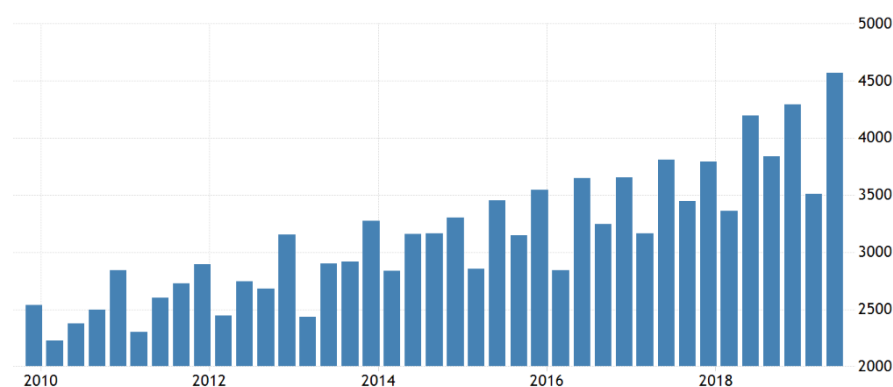

Figure 12. Government Revenues in Lithuania

Lithuania recorded a Government Budget surplus equal to 0.70 percent of the country's Gross Domestic Product in 2018. Government Budget in Lithuania averaged -2.84 percent of GDP from 1995 until 2018, reaching an all time high of 0.70 percent of GDP in 2018 and a record low of -11.80 percent of GDP in 1997.

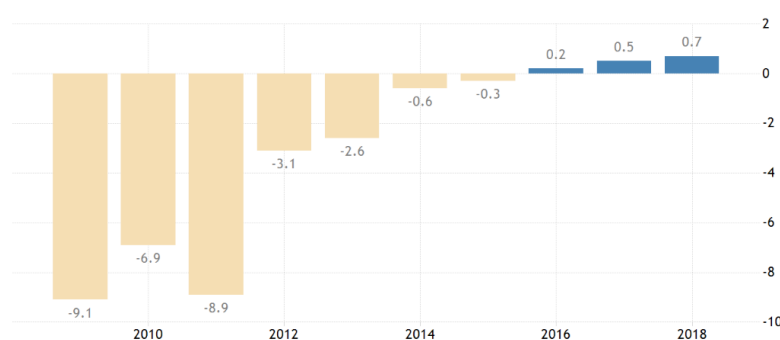

Figure 13. Government Budget Deficit and Surplus

Conclusions

1. In Lithuania, the average life expectancy is 75 years while in Spain is 82 years. Lithuania has a GDP per capita of 32.300, while in Spain, the GDP per capita is 38.300. Make 18,6 percent more money. In Spain 17,1 percent of adults are unemployed. In Lithuania, that number is 7 percent. In Spain you can be 2.4 times more likely to be unemployed.

2. Lithuania has a top tax rate of 15 percent, while in Spain the top tax rate is 45 percent. In Spain you spend 3 times more on taxes. Lithuania spends 6.6 percent of its total GDP on healthcare. In Spain, that number is 9 percent, so you spend 36.4 percent more on healthcare.

List of References

1. <https://www.ine.es/en/welcome.shtml>
2. <http://osp.stat.gov.lt/>
3. <http://mipas.lt/en/2018/11/19/statistical-yearbook-of-lithuania-2018/>
4. <https://tradingeconomics.com/>
5. <https://www.statista.com/>

THE COMPARISON OF MACROECONOMIC INDICATORS OF SPAIN AND LITHUANIA

Summary

Spain and Lithuania are very different countries, as we can see in this project. Starting from the population, where Spain is a lot more extend than Lithuania and concluding with the unemployment where Lithuania has a very low unemployment rate compare to Spain.

As we said before, another big difference is the tax rate. The tax rate is an important indicator in how the country works and in what economic situation it is. Lithuania has a top rate of 15 percent, while in Spain the top tax rate is 45 percent. A big part of the salaries of the people goes to taxes. Finally, we can say that the cost of life in Lithuania is 23 percent cheaper than Spain.

THE COMPARISON OF MACROECONOMIC INDICATORS OF SPAIN AND SLOVAK REPUBLIC

Alba López Mañas

University of Almería, Almeria, Spain

Scientific supervisor – lecturer Romantė Bučienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

The macroeconomic indicators are the perfect tool to compare the wellbeing of the countries; by analyzing all four indicators we can conclude how developed that country is. There are four macroeconomic indicators: Gross Domestic Product and dynamics, Unemployment and Inflation, Government budget, Government's economic policy.

The aim of the article - to analyze all macroeconomic indicators and withdraw conclusions about the country wellbeing and evolution of that country.

The objectives of the article:

1. Compare the two countries macroeconomic indicators.
2. Define relations between Slovakia and Spain Economies.

1. Population and Education

As of 2019, the Spain has an estimated population of 46.74 million, ranking it 30th in the world. The population of Spain was previously recorded in 2012 as 46.6 million people.

Slovakia, or the Slovak Republic, is a landlocked country in Central Europe bordered by Austria, Poland, the Czech Republic, Ukraine, and Hungary. In 2019, Slovakia has an estimated population of 5.46 million, which ranks 117th in the world. The education system in Spain is oversees and regulated by the Ministry of Education, a branch of the government currently headed by the minister of Education and Sport Jose Ignacio Wert. The current system is known as LOE, named after the Ley Organiza de Educacion or Fundamental Law of Education, and is supported by the government in each region. Under this system, education is free and compulsory for a total of 10 years, from age 6 and 16 age. Education in Slovakia is currently ranked as having one of the best the world up to the secondary level. Currently, Slovakia's secondary education system is ranked as Number 30 in the world, next to the United States. 99 percent of the citizens of Slovakia aged 15 and above read and write. Literacy rate among Slovaks is among the highest in the world because the government imposes to all citizens to attend school for at least nine years. Elementary education is only 4 years while secondary education is 8 years. Compulsory education is only to the secondary level and after that, the youth can choose a job or higher studies.

2. Culture and Health Care

The culture in Spain is very unique, the Spanish are very welcoming and the country is known for its exotic beaches and lots of sunshine. Spain is also called the land of bullfighting because bullfighting is a very popular sport in Spain. One of the fast becoming famous tourist destinations in Europe now is Slovakia. Typically, one would think that Slovakia is a laid back country and that people are still lining up on food queues to get their rations. However, thanks to political and economic reforms instituted, a country that was under communism 2 decades back is now a capitalistic advanced economy.

Like many of today's developed countries (Canada, UK, etc.), Spain has in place a national healthcare system that offers a variety of free healthcare services to all Spanish residents. Moreover, because the Spanish system is based on the notion of "universal" healthcare, tourists, non-residents, and even people living in the country illegally are never denied treatment. In some cases, non-resident individuals will be required to pay upfront for the health services they receive, either through direct payment or via their national social security system, but these charges seldom apply when the services rendered are deemed "basic" in nature.

Slovakia provides quality health care. They have several big and specialized hospitals located in major cities like Bratislava, Kosice, Martin and Banska. They also have one hospital and several health centers in each city. All in all, Slovakia has a total of 78, polyclinics, 84 hospitals, and 23 specialized institutes. The nurse per population ratio is also higher as compared to other European country. They have emergency numbers that are available for medical situation that needs urgent care. There are several pharmacies in each town and cities and is generally open from 7:30 am until 4:00 in the afternoon

3. Economies of Spain and Slovak Republik

Like the economies of other well-developed countries, the economy of Spain has been greatly affected by the global economic downturn. Prior to 2008, the country's Gross Domestic Product (GDP) had experienced high growth rates for more than a decade; growth that was fueled by a strong construction sector and the availability of a cheap workforce. However, when the housing bubble burst in 2007-2008 it sent the country into a prolonged economic tailspin that continues to linger today. Slovakian economy revolves around services, automotive manufacturing and electrical engineering. Car makers such as Volkswagen, Peugeot Citroen and Kia Motors main manufacturing plants are in Slovakia and have contributed a total output of 571,071 cars in 2007 alone. Sony's LCD TVs, Samsung's computer monitors and Television sets which are sold all over the world are also being produced in Slovakia.

3.1. Gross Domestic Product, Price Indexes

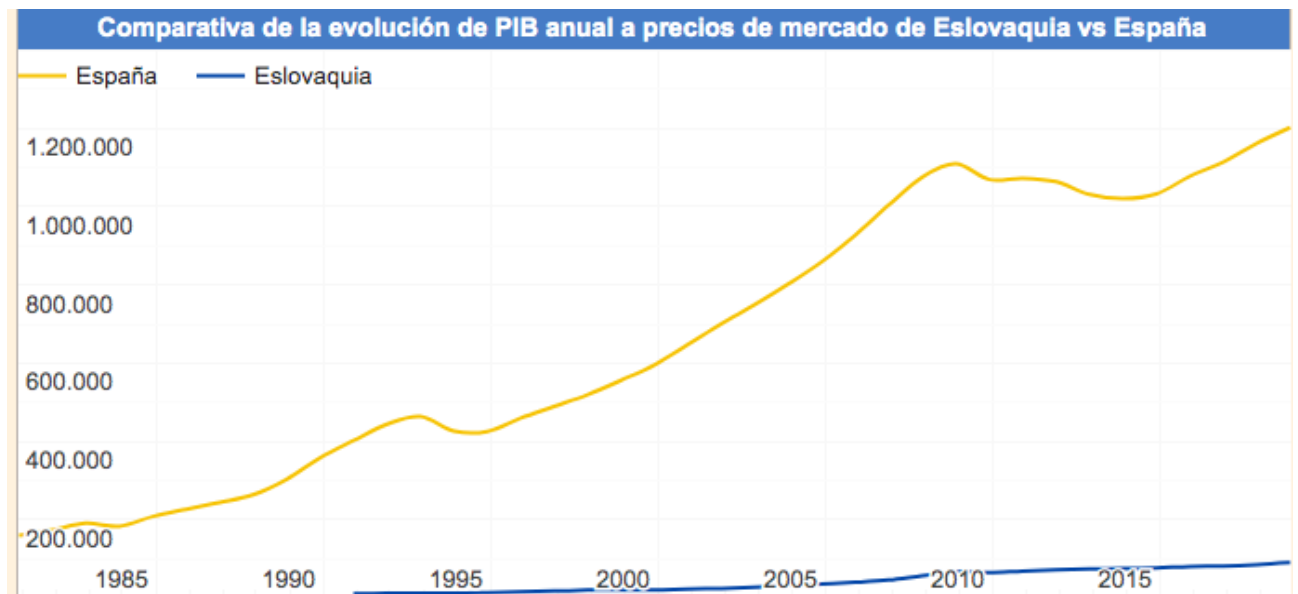

Figure 1. Gross Domestic Product

The Gross Domestic Product (GDP) in Spain was worth 1426.19 billion US dollars in 2018. The GDP value of Spain represents 2.30 percent of the world economy. GDP in Spain averaged 555.94 USD Billion from 1960 until 2018, reaching an all time high of 1635.02 USD Billion in 2008 and a record low of 12.07 USD Billion in 1960

PIB trimestral a precios de mercado 2019			
Fecha	PIB trimestral	Quat. El crecimiento del PIB (%)	Quat. Crecimiento anual del PIB (%)
2019T3	347,487M. \$	0.4%	2,0%
2019T2	349,627M. \$	0.5%	2,3%
2019T1	349,174M. \$	0.7%	2,4%
<PIB España 2018			

Figure 2. Gross Domestic Product in Slovak Republic

The Gross Domestic Product (GDP) in Slovakia was worth 106.47 billion US dollars in 2018. The GDP value of Slovakia represents 0.17 percent of the world economy. GDP in Slovakia averaged 47.28 USD Billion from 1982 until 2018, reaching an all time high of 106.47 USD Billion in 2018 and a record low of 5.80 USD Billion in 1984

Consumer Price Index CPI in Spain increased to 105.34 Index Points in November from 105.13 Index Points in October of 2019. Consumer Price Index CPI in Spain averaged 44.65 Index Points from 1954 until 2019, reaching an all time high of 105.34 Index Points in November of 2019 and a record low of 1.83 Index Points in August of 1954.

Consumer Price Index CPI in Slovakia decreased to 174.30 Index Points in October from 174.40 Index Points in September of 2019. Consumer Price Index CPI in Slovakia averaged 124.88 Index Points from 1993 until 2019, reaching an all time high of 174.40 Index Points in September of 2019 and a record low of 49.70 Index Points in January of 1993.

3.2. Inflation Indicator

The inflation rate in Spain is expected to pick up to 0.4 percent in November of 2019 from 0.1 percent in October, beating market expectations of 0.2 percent. It is the highest inflation rate in four months amid a stability in prices of fuel and food and non-alcoholic beverages, compared to falls in 2018, preliminary figures showed. Inflation Rate in Spain averaged 6.61 percent from 1955 until 2019, reaching an all time high of 28.43 percent in August of 1977 and a record low of -1.37 percent in July of 2009. Annual inflation rate in Slovakia decreased to 2.7 percent in October of 2019 from 2.9 percent in the previous month and below market expectations of a 2.8 percent gain. It was the lowest inflation rate since June, as cost slowed for food & non-alcoholic beverages (2.7 percent vs 2.8 percent); furniture & household equipment (1.6 percent vs 1.8 percent) and alcoholic beverages & tobacco (2.7 percent vs 2.8 percent) while transport cost fell (-1.2 percent vs 0.4 percent). On the other hand, inflation was steady for housing & utilities (at 3.8 percent) while prices advanced faster for recreation & culture (1.8 percent vs 1.6 percent); miscellaneous goods & services (4.0 percent vs 3.8 percent) and restaurants & hotels (1.6 percent vs 1.3 percent). On a monthly basis, consumer prices went down 0.1 percent, following a 0.1 gain in September and in line with market expectations. Inflation Rate in Slovakia averaged 2.84 percent from 2002 until 2019, reaching an all time high of 9.80 percent in November of 2003 and a record low of -0.90 percent in July of 2016

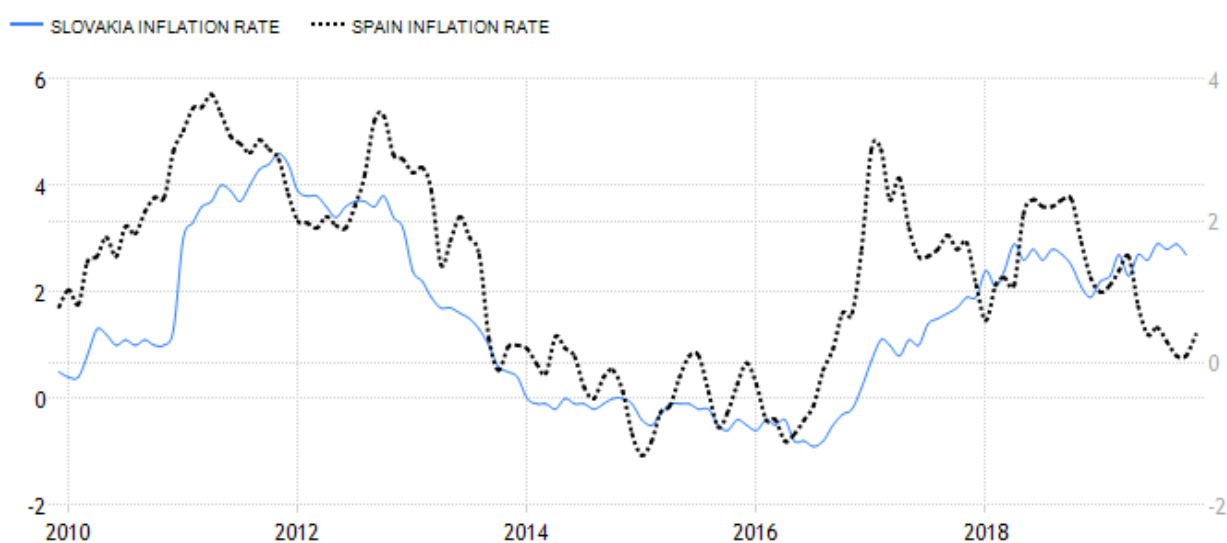

Figure 3. Inflation rate

4. Labour Market (Employment and Unemployment)

Employment Rate in Spain increased to 64.54 percent in the third quarter of 2019 from 64.49 percent in the second quarter of 2019. Employment Rate in Spain averaged 61.24 percent from 2002 until 2019, reaching an all time high of 67.18 percent in the third quarter of 2007 and a record low of 54.91 percent in the first quarter of 2013. The unemployment rate in Spain fell 13.92 percent in the third quarter of 2019 from 14.02 percent in the previous three-month period but above market forecast of 13.85 percent. It was the lowest jobless rate since the last quarter of 2008. Among regions, the lowest rates were recorded in Illes Balears (8.18 percent), Comunidad Foral de Navarra (8.19 percent), Cantabria (8.73 percent) and La Rioja (8.99 percent) while the highest in Melilla (28.99 percent), Ceuta (28.76 percent) and Andalucía (21.83 percent). In Catalonia, jobless rate was 10.87 percent and in Madrid 10.26 percent. Unemployment Rate in Spain averaged 16.49 percent from 1976 until 2019, reaching an all time high of 26.94 percent in the first quarter of 2013 and a record low of 4.41 percent in the third quarter of 1976. Employment Rate in Slovakia decreased to 68.10 percent in the second quarter of 2019 from 68.60 percent in the first quarter of 2019. Employment Rate in Slovakia averaged 60.38 percent from 1998 until 2019, reaching an all time high of 68.60 percent in the first quarter of 2019 and a record low of 56.10 percent in the first quarter of 2004. The unemployment rate in Slovakia decreased to 4.94 percent in October 2019 from 5.23 percent in the same month last year and slightly above market expectations of 4.93 percent. It was the lowest jobless rate since May, as the number of unemployed fell by 7,147 from a year earlier to 136.2 thousand. A month ago, the jobless rate was higher at 5.0 percent. Unemployment Rate in Slovakia averaged 12.30 percent from 1994 until 2019, reaching an all time high of 19.79 percent in January of 2001 and a record low of 4.88 percent in May of 2019

5. Government Budget Revenue and Spending dynamics

Spain recorded a Government Budget deficit equal to 2.50 percent of the country's Gross Domestic Product in 2018. Government Budget in Spain averaged -3.77 percent of GDP from 1995 until 2018, reaching an all time high of 2.20 percent of GDP in 2006 and a record low of -11 percent of GDP in 2009. Government Spending in Spain increased to 58969 EUR Million in the third quarter of 2019 from 58422 EUR Million in the second quarter of 2019. Government Spending in Spain averaged 41664.37 EUR Million from 1995 until 2019, reaching an all time high of 58969 EUR Million in the third quarter of 2019 and a record low of 19902 EUR Million in the first quarter of 1995.

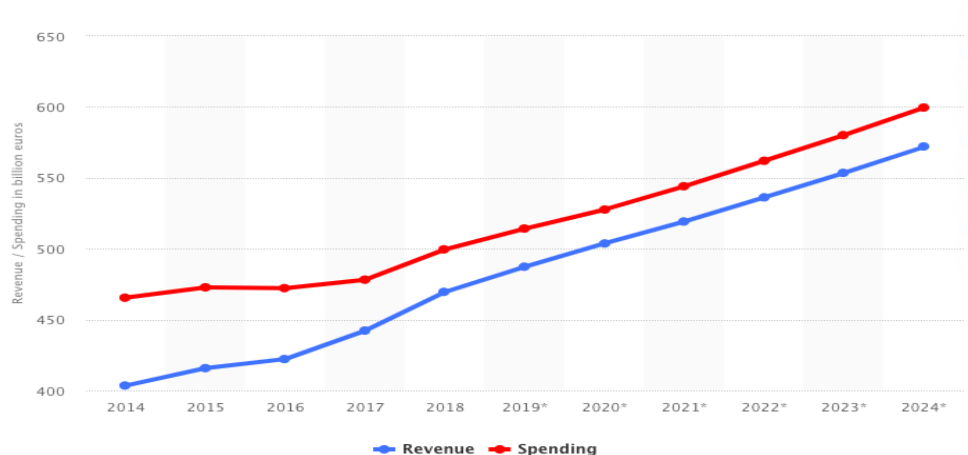

Figure 4. Government Revenue and Spending

Government Spending in Slovakia increased to 3.81 EUR Billion in the second quarter of 2019 from 3.47 EUR Billion in the first quarter of 2019. Government Spending in Slovakia averaged 2.93 EUR Billion from 1997 until 2019, reaching an all time high of 4.45 EUR Billion in the fourth quarter of 2018 and a record low of 1.76 EUR Billion in the first quarter of 2000. Government Revenues in Slovakia increased to 12125.60 EUR Million in October from 10455.50 EUR Million in September of 2019. Government Revenues in Slovakia averaged 5428.98 EUR Million from 1999 until 2019, reaching an all time high of 16162.02 EUR Million in December of 2015 and a record low of 483.69 EUR Million in January of 1999.

Conclusions

1. According to the data received, could concluded that Spain in a much larger country in terms of land and population, but in terms of economy and political stability Slovakia surpasses Spain
2. There are four macroeconomic indicators: Gross Domestic Product and dynamics, Unemployment and Inflation, Government budget, Government's economic policy. Although more or less they both countries are balanced in quality of life.

List of References

1. <https://www.spainexchange.com/studies/>
2. <https://tradingeconomics.com/spain/government-spending>
3. <http://worldpopulationreview.com/countries/slovakia-population/>
4. <https://slovak.statistics.sk>

COMPARISON OF MACROECONOMIC INDICATORS OF SPAIN AND SLOVAK REPUBLIC

Summary

After collecting this information, we can say that Spain and Slovakia are great countries, however the Spanish economy has a bad structure, despite being one of the richest countries in some resource such as climate that increases the tourism. On the other Slovakia is a well organized country and where education is its strong point.

THE IMPACT OF FINANCIAL STATEMENT ON THE MANAGERIAL DECISION MAKING

Roman Demko

Scientific supervisor – assoc. prof., PhD Ruslana Shurpenkova

Lviv Institute of the University of Banking, Lviv, Ukraine

Introduction

Financial statements are reports prepared by a company's management to present the financial performance and position at a point in time. A general-purpose set of financial statements usually includes a balance sheet, income statements, statement of owner's equity, and statement of cash flows. These statements are prepared to give users outside of the company, like investors and creditors, more information about the company's financial positions. Publicly traded companies are also required to present these statements along with others to regulator agencies in a timely manner.

Financial statements are the main source of financial information for most decision makers. That is why financial accounting and reporting places such a high emphasis on the accuracy, reliability, and relevance of the information on these financial statements.

1. The role of Financial Statements in Managerial Decision Making

In today's sometimes volatile economy, business managers are frequently asked to make process decisions that help the company's capital work harder or to decrease overhead costs. Good managers have many tools at their disposal to accomplish these goals, provided they have a good understanding of the company's financial position. Familiarity with the basic types of financial statements and the ability to interpret the numbers behind them are essential to sound business decision-making.

Financial statements are a collection of summary-level reports about an organization's financial results, financial position, and cash flows. They are useful for the following reasons:

- To determine the ability of a business to generate cash, and the sources and uses of that cash.
- To determine whether a business has the capability to pay back its debts.
- To track financial results on a trend line to spot any looming profitability issues.
- To derive financial ratios from the statements that can indicate the condition of the business.
- To investigate the details of certain business transactions, as outlined in the disclosures that accompany the statements.

While there are some differences between nonprofit and for-profit entities, all businesses typically prepare these most common financial statements — the balance sheet, the income statement, the cash-flow statement and statement of changes in equity. These documents are prepared according to generally accepted accounting principles and presented in a standardized format (table 1)⁴.

Table 1. Components of financial statements

Components of financial statements	Characteristics
The balance sheet	The information in the <u>balance sheet</u> drives many business decisions. Simply by changing credit policies within the company and focusing on streamlining collections so that most receivables are resolved within 30 days, a million dollars can become available for operating capital without increasing sales or leveraging a line of credit. A good business manager can see possibilities for growth and efficiencies behind the numbers in the balance sheet.
The income statement	The cash-flow statement is one of the most important documents for making management decisions. While the company can look profitable based on standard accounting methods, the <u>cash-flow statement</u> tells managers whether the company has the cash to pay its bills over the short-term. Net income and earnings can be manipulated to paint a healthy financial picture, but the cash-flow statement presents the reality of the company's ability to maintain operations. A drop in the company's operating cash-flow ratio should trigger a red flag, indicating business managers need to reassess pricing, inventory, overhead, debt, and other short-term decisions to improve the company's cash position.
The cash-flow statement	The income statement differs from the cash-flow statement in significant ways: It includes intangibles such as depreciation, but it does not show when revenue is actually received and payables are actually paid. It shows projected profitability over a period. It is also a useful tool for comparing a company's performance to others of similar size in similar industries. The data in the <u>income statement</u> helps inform decisions that control operating expenses and cost of goods sold to keep profit margins intact. Business professionals with the skills to analyze financial statements to inform decisions affecting
The Statement of Changes in Equity	Statement of Changes in Equity, also known as the <i>Statement of Retained Earnings</i> , details the movement in owners' equity over a period. The movement in owners' equity is derived from the following components: ▪ Net Profit or loss during the period as reported in the income statement ▪ Share capital issued or repaid during the period ▪ Dividend payments ▪ Gains or losses recognized directly in equity (e.g. revaluation surpluses) ▪ Effects of a change in accounting policy or correction of accounting error⁵
Supplementary notes	Includes explanations of various activities, additional detail on some accounts, and other items as mandated by the applicable <u>accounting framework</u> , such as <u>GAAP</u> or <u>IFRS</u> ⁶ .

⁴ <https://onlinemasters.ohio.edu/blog/the-role-of-financial-statements-in-managerial-decision-making/>

⁵ <https://accounting-simplified.com/financial/statements/types.html>

⁶ <https://www.accountingtools.com/articles/2017/5/10/financial-statements>

The balance sheet is the fundamental financial statement that represents company's financial position and is the basis for estimating the security of business. Basic elements of balance sheet are assets, liabilities and owners equity. The structure of assets, liabilities and equity is especially important, together with the correlation and interdependence of assets, liabilities and capital.

In the context of business quality, besides security, efficiency of business is also very important. We usually define efficiency of business as an ability of achieving specific goals. Business goals can be different and that means that efficiency of business depends on a set of principles and defined goals. Business profitability is the most often stated goal. If we understand efficiency in this way it is measured by profit and loss account.

While balance sheet represents the financial position in a particular moment, income statement (or profit and loss account) represents company's performance for a particular time period. Basic elements of this statement are: revenues, expenses and their difference which can be profit or loss. It is not unusual that the company according to the profit and loss account has successful business, business with the profit, but at the same time has problems in meeting current liabilities. It is possible because revenues and expenses are accounting categories and many times they can be distinguished from cash receipts and cash expenditure.

According to that, while measuring business performance, besides balance sheet and profit and loss account, we need to use cash flow statement and statement of changes in owner's equity as well. The cash flow statement contains the information about cash receipts and cash expenditure as well as about their difference, that is, the cash flow. Statement of changes in owner's equity shows all transaction which refers to profit or loss for a particular time period⁷.

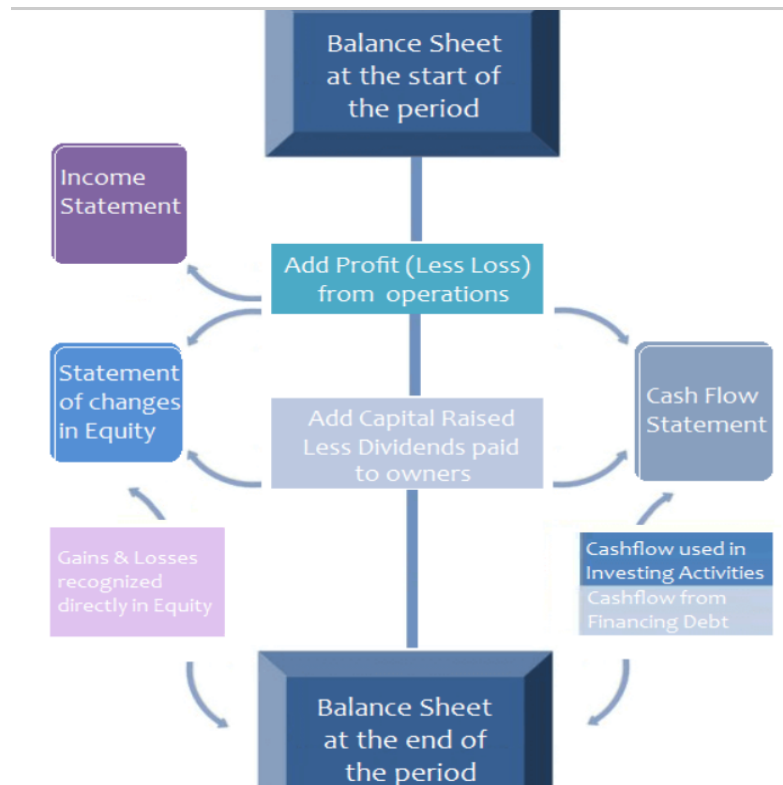
If a business plans to issue financial statements to outside users (such as investors or lenders), the financial statements should be formatted in accordance with one of the major accounting frameworks. These frameworks allow for some leeway in how financial statements can be structured, so statements issued by different firms even in the same industry are likely to have somewhat different appearances. Financial statements that are being issued to outside parties may be audited to verify their accuracy and fairness of presentation.

If financial statements are issued strictly for internal use, there are no guidelines, other than common usage, for how the statements are to be presented.

At the most minimal level, a business is expected to issue an income statement and balance sheet to document its monthly results and ending financial condition. The full set of financial statements is expected when a business is reporting the results for a full fiscal year, or when a publicly-held business is reporting the results of its fiscal quarters.

⁷https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/1746/im_en_2006_03_Zager.pdf

The following diagram summarizes the link between financial statements.

Conclusions

1. Accounting information system prepares the whole range of different information for different users. We can measure and examine the business quality of the entire company on the basis of accounting and financial information. In that context we examine true and fair presentation of financial position, business efficiency and cash flow. Successful business is the business operation that results for quite a long period in corresponding level of security and efficiency of business. Security of business is examined, first of all, on the basis of a balance sheet and efficiency on the basis of the profit and loss account. However, for a more complete picture about business quality we need to consider data from other statements, for example, cash flow statement.

2. Financial statements are neutral; they present an accurate picture of the activities of the business over a defined period. The business manager then evaluates the data to make operating decisions, such as whether the business is positioned to free up existing cash for operating expenses or needs to obtain additional credit.

List of References

1. <https://onlinemasters.ohio.edu/blog/the-role-of-financial-statements-in-managerial-decision-making/>
2. <https://accounting-simplified.com/financial/statements/types.html>
3. <https://www.accountingtools.com/articles/2017/5/10/financial-statements>
4. https://businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/1746/im_en_2006_03_Zager.pdf

THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKS ON SOCIETY

Yelyzaveta Lyzova

Scientific supervisor – assoc. prof. Inna Khovrak

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University,

Kremenchuk, Ukraine

Introduction

Social networks have been relevant in the modern world in recent years. Therefore, in the present world, the problem of the impact of social networks on society is relevant. It is through social networks that it is easier for us to always stay connected, find the right things and spread our thoughts in society. Many people use social networks to study, work and shop, entertain and spend time. In 2018, the number of active Internet users reached 4 billion, and the number of social network users exceeds 3 billion. Information provided through various channels of communication can influence the mind and decision-making processes [2; 4; 6; 7].

The purpose of the study is to examine the impact of social networks on the lives of respondents. To achieve this, a survey was conducted in the Google Forms environment.

The object of the study is the behavior of the respondents on social networks.

Results of the survey

Seventy respondents attended the survey; including 19 men (27% of the total number of respondents) and 51 women (73%) aged 13-64+ (Fig. 1).

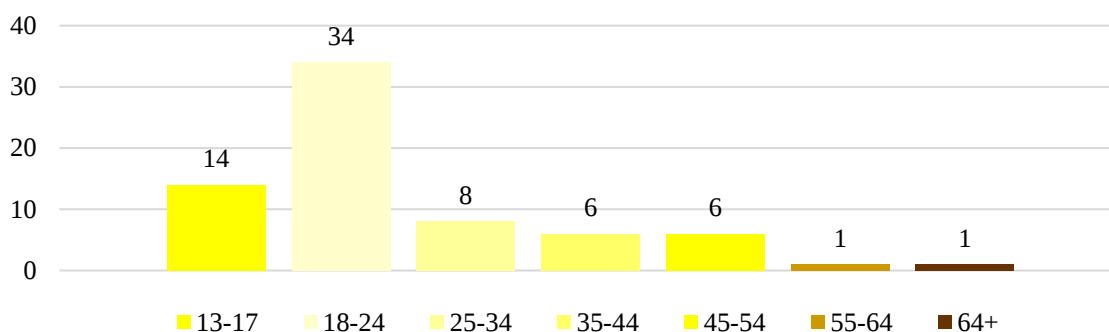

Figure 1. Age category of respondents, perc.

Social networking is an online community of users, united by any single site. Each user has their own account, which sets it apart from other members of the merger. To use each of the networks, you must create separate accounts. According to the poll, on average, modern people have 2-3 accounts in social networks, which indicates their significant importance in the lives of respondents (Figure 2).

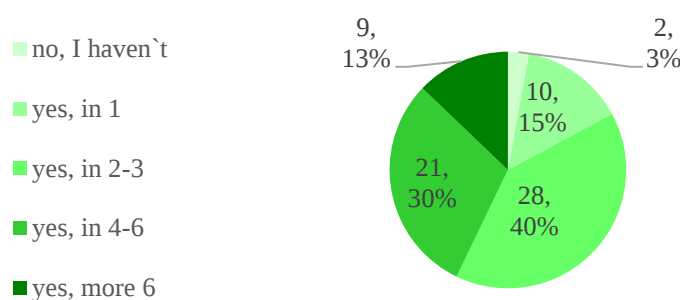

Figure 2. Distribution of respondents by number of accounts in social networks, perc.

Scientists note that thanks to modern technologies, real social relations have been transform into virtual ones, which in turn has led to the emergence of network societies [3]. Social networks can now be used both for the benefit of (learning, working, shopping) and for the less useful purpose of entertainment and waste of time (Figure 3).

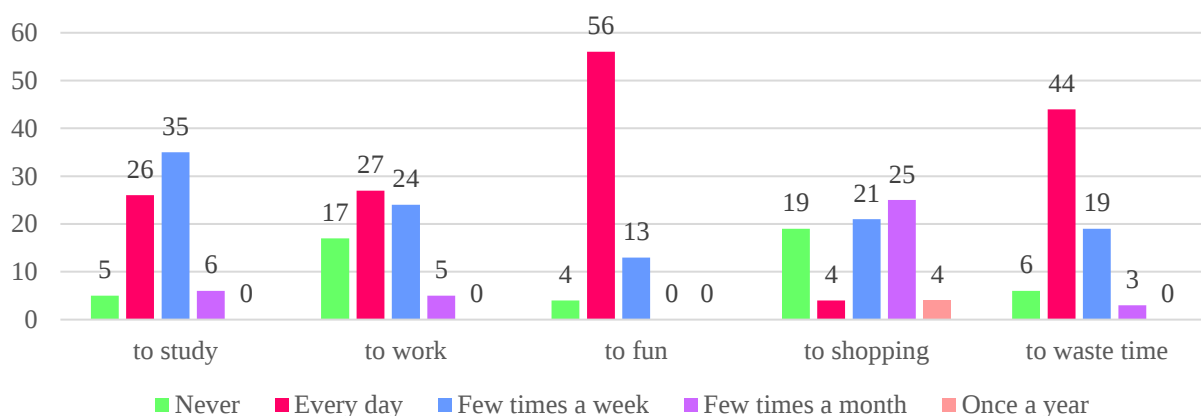

Figure 3. Distribution of respondents by frequency of use of social networks, perc.

Scientists highlight such an indicator of Internet addiction as a feeling of mental and physical discomfort while limiting the time of using the Internet [1]. The survey focused on the impact of social networks on life and found that the majority of respondents had a significant influence on social networks (Figure 4).

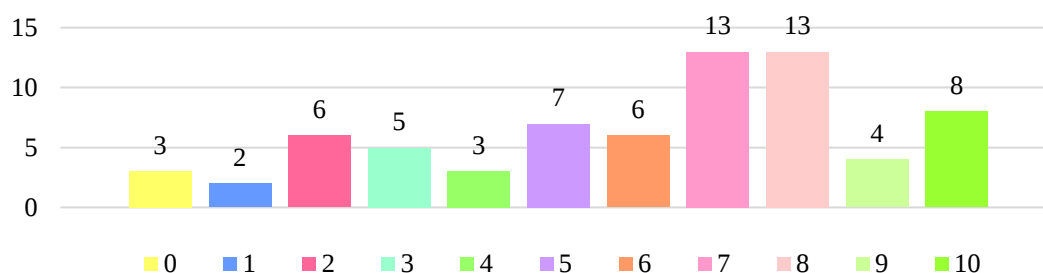

Figure 4. Distribution of respondents by the degree of influence of social networks on their lives, pers. (0 - no impact, 10 - maximum impact)

There are indicators of internet addiction related to mood swings, such as: being able to rest, feel safe, and positive emotions only using the Internet; anticipation of the next offline session while offline, well-being, positive emotions and moments of euphoria while using the Internet [1]. The results of the survey indicate that social networks do not strongly influence the respondents (Fig. 5).

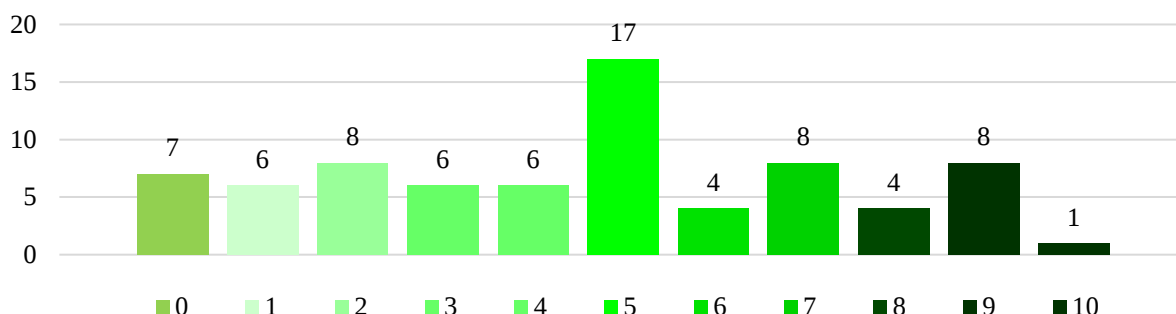

Figure 5. Distribution of respondents by the degree of influence of social networks on their mood, pers. (0 - no impact, 10 - maximum impact)

The proof of Internet addiction in the 21st century is that people constantly check their mobile phones, social networks, so as not to miss something important, to be, as they say, always in trend [5]. The survey results indicate that the respondents spend a lot of time on social networks, which in turn may indicate dependence, but it should be note that 27 respondents use social networks for work (Figure 6). Most respondents say that social networks do not adversely affect their communication in life (52 respondents, 74% of the total).

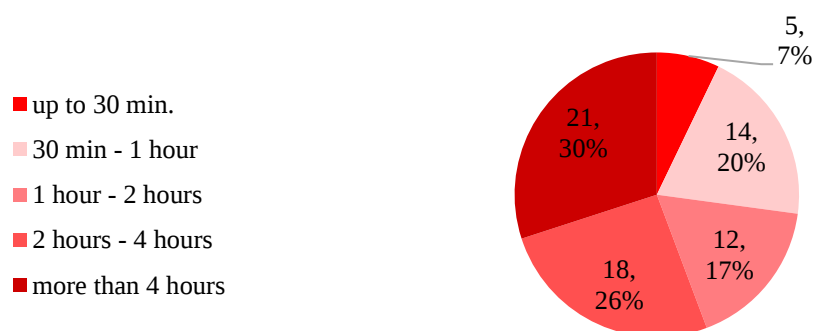

Figure 6. Distribution of respondents by the time they spend per day on social networks, perc.

Conclusions

1. The study found that the average respondent is from 18 to 24 years old and is a female, has 2-3 accounts on social networks, uses social networks: for studying few times a month; for work used few times a month; for fun every day; for shopping few times a month; to spend time every day, his/her life and mood are affected by social networks on 6 out of 10, spends more than 4 hours on social networks, his/her communications in life are not adversely affected by social networks.

2. Survey results show that people spend a lot of time on social networks, spending their free time on unnecessary information. However, thanks to social networks, many people work remotely, interact with relatives and loved ones, and use important information for health and life.

List of References

1. Bohonkova Yu. A., Khunov Yu. A., Serbin Yu. Socio-psychological features of the influence of social networks on personal development in the student's age. Theoretical and applied problems of psychology. 2018. P.53-59.

2. Buzko I., Vartanova O., Trunina I., Khovrak I. Theoretical aspects of regional sustainable development in the EU and Ukraine, Innovative Economic Symposium 2018, SHS Web of Conferences 61, pp. 01001.

3. Castells M. Information Age: Economy, Society and Culture / M. Castells; trans. with English. under sci. ed. O. Scaratana. - Moscow: The Higher School, 2000. - 608 p.

4. Khovrak I. Social Entrepreneurship and Its Role in Sustainable Development: Regulation, Funding and Trust Building. Studia i Materiały Wydziału Zarządzania UW. 1/2018, 23-33.

5. Polishchuk O.S The influence of social internet networks on the formation of "I". Topical problems of philosophy and sociology. 2017, pp. 93-96.

6. Trynchuk V. Symbols of Sacred Art in the Corporate Identity of Insurance Companies. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 2017, № 9 (969), p. 81-95.

7. Ховрак І. Роль комунікаційного інструментарію стратегії корпоративної соціальної відповідальності для розбудови ефективного діалогу зі стейкхолдерами. Український соціум, 2019, Випуск 3 (70), С. 92-106.

THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKS ON SOCIETY

Summary

The purpose of the study is to examine the impact of social networks on society. The study found that the average respondent is from 18 to 24 years old and is a female, has 2-3 accounts on social networks, uses social networks: for studying few times a month; for work used few times a month; for fun every day; for shopping few times a month; to spend time every day, his/her life and mood are affected by social networks on 6 out of 10, spends more than 4 hours on social networks, his/her communications in life are not adversely affected by social networks. Survey results show that people spend a lot of time on social networks, spending their free time on unnecessary information.

Key words: society, social networks, communication, survey

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN PERSONALITY DEVELOPMENT

Oleksandra Vodolazska

Scientific supervisor – assoc. prof. Inna Khovrak

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Kremenchuk, Ukraine

Introduction

Today's world requires the training of professionals who are not only highly skilled in the field, but also have the capacity to learn life-long, socially responsible, and have high communication skills [1-4]. Achieving these requirements is only possible through access to a variety of sources of information in different languages. People worry about learning foreign languages for successful work in various fields and directions. So a social survey was conducted among residents of Kremenchuk on the topic of "Foreign languages" (147 people). These are people of different ages (49 people - male; 98 people – female; 62 persons belong to the category of 14-18 years old; 41 people - 19-30 years old; 30 people - 31-50 years old; 14 people - 50+ years old). The purpose of survey was to find out at what level people know English, whether they consider it necessary to learn it, what languages they would like to learn more. The answers were very different, but mostly the respondents thought that foreign languages should be learned. In particular, young people think that they need to learn foreign languages for their future life: study and work.

Results of the survey

In my poll I raised the following questions:

1. Do people find it necessary to know foreign languages? As a result, I received the following options: 119 people think it is absolutely necessary; 24 people believe that knowledge of English depends only on the profession; 4 people think that there is no need to learn English. Thus, 81% of those polled believe that they need to learn a foreign language. And only 2.7% - no. In my opinion, everyone needs to know English. Nowadays, knowledge of foreign languages is not only an indicator of human education but also a necessity. If we want to keep up with the times, it is just mandatory for us to know several foreign languages. There are reasons that make people learn foreign languages, let's find out 5 main reasons.

Professional requirement. This is the main reason why people learn foreign languages. Many professions require knowledge of one or more foreign languages. This requirement depends on what you do. Knowledge of international languages is most often required. These are: English, French, German, as well as specific languages such as Japanese and Chinese.

Social advantage. Indeed, knowing a foreign language is often a social advantage. Of course, who has the greatest advantage, people who know several languages or those who do not know any. If you have to meet foreigners, whether at work or on vacation, knowing a foreign language will be a great advantage and they will be surprised by your knowledge of their language. There may be a situation where you will meet a foreigner at a business meeting, then if you are very impressed by the language skills, you are almost guaranteed successful business cooperation.

Communication in the family. It happens that the husband and wife of different nationalities both communicate and understand each other in the same language. But they may also want to learn each other's language.

Personal pleasure. We all set goals for ourselves, and learning a foreign language may well be one of your goals. Learning a language is a difficult task because you have to study grammar, pronunciation, learn to read and write. The main thing is to be persistent and persistently to achieve your goal, as a result, it will greatly appreciate you.

Training of mental abilities. Language learning contributes to the development of mental abilities, which has already been proven. Therefore, it will be easier for you to learn other disciplines, including the exact ones. When learning a foreign language, you need to memorize thousands of new words, for your brain this is a very good workout. When you learn a foreign language, it will be much easier for you to prepare for the exams in other subjects, it will be easy to remember the information received and a good memory will remain in your old age. And there are many opportunities. One of the main ones is to study at foreign universities, because their knowledge of foreign languages is really necessary.

2. There were several options for answering the question of how to learn a foreign language better. As a result, she received the following answers: 13 people think that it is better to learn the language yourself; 33 people - while studying at school or university; 51 people - on courses; 50 people - with the help of a tutor. We all understand that everyone starts learning foreign languages at school. But for some reason, the school language skills of most students remain at elementary level. It seems to me that this is because learning a language seems to be boring and impossible for children, because the words they have learned are forgotten after a while. Thus, for many people language learning was like a test, and at the same time a reluctance to learn it. Let's start with the method of learning a language that has been and is currently in Ukraine. In high school, we are taught a lot of theories and, unfortunately, not everyone understands them. We take exams and tests, remembering the rules and texts by heart, because it is usually not the knowledge but the technical result that is needed. We are not taught to talk, though we remember some rules for a very long time.

For me, it's better to learn English communicating with its native speakers. That is, either with English teachers, or in courses where you can speak English in a group. Speaking a language with a

tutor is one of the most common methods nowadays because it provides the right techniques for learning a language and we are able to test our knowledge. Therefore, the result of the survey shows that 34% of the respondents study the language with the tutor and 34.7% in the courses.

3. The following question is how often people study foreign languages: 13 people learn languages every day; 72 people - several times a week; 19 people - once a week; 14 people - once a month; 29 people - once a year. It is clear that the largest number of respondents, 49%, said they study the language several times a week. And this is because they are students in schools, colleges, universities. And this is the kind of audience that needs English to work and communicate. They often attend foreign language courses and tutors. And the people who study foreign languages once a year, which is 9.5%, are most likely those people who travel abroad.

4. The next question the interviewees received was their level of English. As a result, we have the following answers: Elementary - 56 people; Pre-Intermediate - 28 people; Intermediate - 41 people; Upper-Intermediate - 15 people; Advanced - 7 people. Unfortunately, a large percentage are people whose language skills allow them to communicate mostly at the household level, or who do not understand English at all. As I mentioned earlier, the majority of respondents know a foreign language at elementary level, which is 38.1%. And this is basically the level of school education. And those people who know English at an above average level of 10.2% and perfect, at 4.8%, are those who have a degree in philology, translators, students who have purposefully studied the language for entry.

5. The next question is about how many foreign languages people speak. The survey showed the following results: 63 people in one language; 52 people - in two languages; 28 people - in three languages; 2 people - in five languages; 1 person - does not speak any language; 1 person - cannot be called proficient. It is clear that the largest percentage of respondents, 42.9%, are people who know only one language. This is usually the language they learned at school. Although a considerable number of respondents, 35.4%, speak two languages. This means independently, because they find it interesting. And so we move on to the next question in my poll.

6. Responses were very different to question what language would they begin to study: 64 people want to start learning German; 74 people - French; 46 people - Polish; 29 people - Spanish; 36 people - Italian; 15 people - Chinese; 13 people - English; 3 people - Japanese; 1 person - Korean; 1 person - Turkish; 1 person - Dutch; 6 people - none. The largest number of respondents, 50.3%, would like to study French. In my opinion, it is because it is beautiful. A considerable number of respondents, which is 43.5%, want to learn German. I'm also learning German now with a tutor because I think the more languages you know, the better. And maybe I'll need it in the future. 31.3% of respondents want to learn Polish. I think this is because so many people go to study and work to Poland. The situation is similar to the Italian language, which 24.5% of the respondents want to learn.

But what is much more interesting: 10.2% of the respondents want to learn Chinese. This means that Chinese is in trend. Although it is very difficult to find a tutor in Chinese in our city.

Conclusion

As a result of survey, I realized that people are not indifferent to foreign languages. They want and try to learn languages. Because knowing a foreign language is a need of the modern world. And as I said before, in our time knowledge of foreign languages is not only an indicator of human education, but also a necessity. If we want to keep up with the times, it is just mandatory for us to know several foreign languages. I believe that everyone has the opportunity to learn a language, it is important to find motivation for themselves, and the most important thing is your desire!

List of References

1. Trynchuk V., Khovrak I., Dankiewicz R., Ostrowska-Dankiewicz A., Chushak-Holoborodko A. The role of universities in disseminating the social responsibility practices of insurance companies. *Problems and Perspectives in Management* 2019, 17(2):449-461.
2. Khovrak I. The Impact of Universities on Sustainable Regional Development: Ukrainian Context. *The Ideology and Politics Journal*, 2019, 2, 147-166.
3. Rotova, T. A., Trynchuk, V. Insurance culture. *Insurance bizness*, 2004, No. 4, pp. 28-30.
4. Polinkevych O., Kamiński R. Corporate image in behavioral of business entities. *Innovative Marketing*. 2018. V.14, Issue 1. Retrieved from: [http://dx.doi.org/10.21511/im.14\(1\).2018.04](http://dx.doi.org/10.21511/im.14(1).2018.04).

THE ROLE OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN PERSONALITY DEVELOPMENT

Summary

People worry about learning foreign languages for successful work in various fields and directions. So a social survey was conducted among residents of Kremenchuk. These are people of different ages (62 persons belong to the category of 14-18 years old; 41 people - 19-30 years old; 30 people - 31-50 years old; 14 people - 50+ years old). The answers were very different, but mostly the respondents thought that foreign languages should be learned. In particular, young people think that they need to learn foreign languages for their future life: study and work.

Key words: personality development, foreign languages, education, survey.

THE TAX SYSTEM OF THE SLOVAK REPUBLIC

Alexandra Áčová

Alexander Dubček University in Trenčín, Trenčín, Slovakia

Scientific supervisor – lecturer Romantė Bučienė

Vilniaus kolegija/University of Applied Sciences, Faculty of Economics

Introduction

At the beginning of the 1990s, politicians, legislators, officials, experts, entrepreneurs and ordinary citizens of Slovakia found themselves in a difficult economic and social situation. Lack of experience and experts in the design and management of a market economy. We flipped the whole system out of a centrally managed economy. The tax system of the Slovak Republic has undergone a complex process in 25 years, as evidenced by the development of the relevant tax laws. Income tax was gradually adjusted during this period by three laws, which were amended 124 times in total, representing 5 amendments per year on average. Value added tax was also regulated by three laws and was amended 58 times in total, which represents an average of 2.3 times a year. The establishment of the Slovak Chamber of Tax Advisers in 1992 was definitely beneficial in this situation, although not always, especially at the beginning, both the state authorities and the public perceived it. In 1993, barely a hundred tax advisors scattered throughout Slovakia began to perform irreplaceable field work. They taught entrepreneurs and the general public on the basis of tax literacy and assisted them in tax and accounting processes. At present, the Slovak Chamber of Tax Advisers and its members are an important part of taxation in Slovakia.

The aim of the article - to analyse the tax system of the Slovak Republic and describe taxes individuals and companies.

Objectives of the article:

1. Analyse the tax system of the Slovak Republic.
2. Divide and describe taxes for both individuals and companies.

1. Personal Income Tax

Slovak tax residents are subject to personal income tax on their worldwide income, taking into account relief under Slovak law or an applicable double tax treaty. Slovak tax non-residents are subject to personal income tax on their Slovak source income. The taxable period is the calendar year. Personal income tax rates depend on the individual's income. A tax base of up to 176.8 times the subsistence level (i.e. EUR 36,256.38) is subject to a 19 per cent tax rate. Amounts in excess of this are subject to a 25 percent tax rate. Taxable income from dependent activities of selected

constitutional officers is subject to a special tax rate of 5 percent. The tax rate applicable on certain income from (holding) capital, assets is unified at 19 per cent. Individuals are considered Slovak tax residents if they: Have permanent residence in the Slovak Republic. are physically present in Slovakia for 183 days or more, in a calendar year, either continuously or in total, have a residence in Slovakia it is evident that the individual intends to remain in Slovakia permanently. Slovak tax non-residents are subject to personal income tax on their Slovak source income such as: Income from employment carried out in Slovakia, income from self-employed activities, or from provision of services, income from interest, licence fees, sale or rental of property located in Slovakia, or from lottery winnings, income from dividends. An individual's tax base is calculated by adding income from different sources (from employment, entrepreneurial activities, other self-employment activities, rent, and other income). Since 2018, the income from the sale of virtual currency is considered tax-able income. In May 2018, a tax-benefit for 13th and 14th salaries was introduced (subject to certain conditions) in an amount of up to EUR 500. The amount of such income must be at least equal to the average monthly earnings of the employee. Individuals must register with the Slovak tax office for income tax if they have a business permit in Slovakia, have started performing other self-employment activities in Slovakia, or have rented real estate in Slovakia. They must register by the end of the month following the month in which they started such an activity. High penalties may be imposed for failing to file a tax return or pay taxes, or for doing so late, and for failing to declare significant amounts or income sources in a tax return. Penalties for individuals are calculated in the same way as penalties for companies.

2. Health & Social Insurance

Health insurance contributions are compulsory for individuals who have permanent residence in Slovakia. If they don't have one, and neither are not insured in another EU or EEA member state, but have an employment contract with a Slovak employer, or with a foreign employer who has a Slovak permanent establishment, or are carrying out/have a licence to carry out business activities in Slovakia, then they are still obligated to pay for Slovak health insurance. Regular monthly contributions to the health insurance scheme are considered advances on the annual liability and are subject to an annual reconciliation performed by the relevant health insurance company, if required, by 30 September of the year following the year for which the contributions were made. Health insurance contributions are 4 percent for the employee and 10 percent for the employer from the total gross earnings of the employee. The rate for health insurance contributions for individuals who receive dividends subject to health insurance contributions is 14 percent of the assessment base. The Slovak social insurance system covers state old-age pensions, and insurance for sickness, permanent disability, unemployment, injury and employer insolvency, and contributions to the guarantee

insurance and reserve fund. Any employment income and income from entrepreneurial or other self-employment activities is subject to social insurance contributions, however, only up to the amount of the maximum assessment base.

3. Corporate Income Tax

In Slovakia, the Corporate Income tax rate is a tax collected from companies. Its amount is based on the net income companies obtain while exercising their business activity, normally during one business year. The corporate tax rate for 2019 is 21 percent.

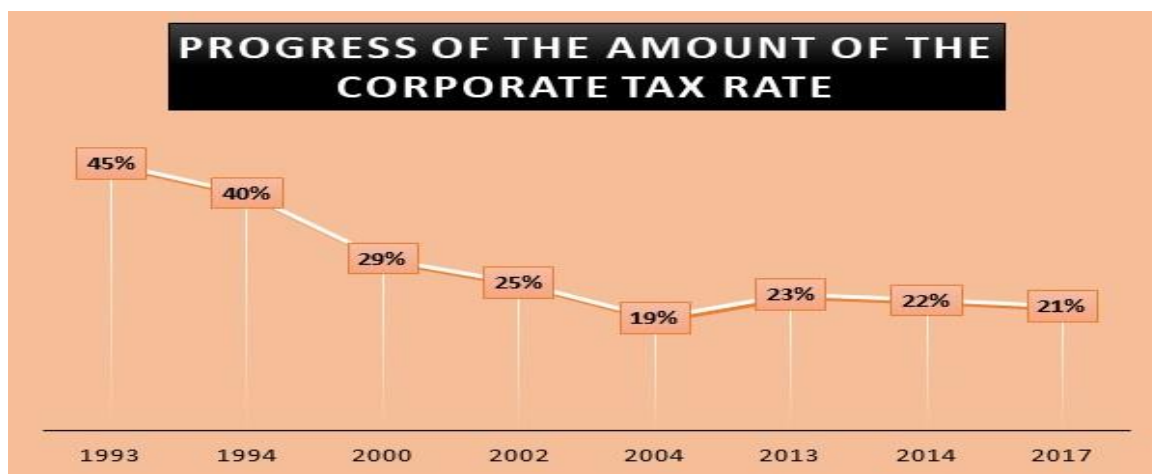

Figure. Changes of The Corporate Tax Rate

Any legal entity with its seat or management in Slovakia is considered a Slovak taxpayer with unlimited tax liability (tax resident) and the taxpayer's worldwide income is subject to Slovak tax. To avoid double taxation, tax treaties with relevant countries apply. Taxpayers with limited tax liability (tax non-residents) are only taxed on income from Slovak sources. Group taxation is not allowed. As a rule, the tax base is the profit/ (loss) as determined under the Slovak Accounting Act, adjusted for tax purposes. For tax non-residents who are not obliged to keep accounting records and do not do so, the tax liability is calculated by looking at the difference between income and expenses. An alternative method can be used to calculate the tax liability if the tax office gives its consent. A taxpayer may donate 1 percent (or 2 percent, if certain conditions are met) of their tax liability to a qualifying entity of their choice.

4. Indirect Taxes

The standard VAT rate of 20 percent applies to most goods and services. A reduced rate of 10 percent applies to certain basic foodstuffs (e.g. meat, milk, and bread), pharmaceutical products, certain medical aids, depending on the commodity code, certain books, and similar products. The VAT tax is meant to tax consumption of good within Slovakia, not goods exported to a foreign country. The Value-added tax (VAT) is administered by the Ministry of Finance in Bratislava and applies to most purchases of goods within Slovakia. A VAT refund may be available to visitors who

qualify for VAT-free purchases in Slovakia. There are various goods and services that are deducted from turnover tax: postal services, cultural services, export, fund raising and social assistance services, sport-related services, financial and insurance services, healthcare, public television services. Slovak excise duty is payable on the import of the following goods into Slovakia from outside the EU, or when these goods are released from a duty suspension regime for tax-free circulation in Slovakia: mineral oil, alcoholic beverages, tobacco products, electricity, coal, and natural gas. An excise duty liability for electricity, coal, and natural gas arises at the moment the product is delivered for final consumption. The rate of excise duty depends on the specific type of product. Companies must register as a licensed recipient before obtaining excisable products from another EU member state under the duty suspension regime. The company must be authorised to use excisable products exempt from excise duty. Entities wishing to produce, store, receive, or send products subject to excise duty under the suspension arrangement must register with the customs office and lodge the required tax guarantee before authorisation can be granted. The taxable period is usually a calendar month. Monthly excise duty returns must be filed within 25 days of the end of the taxable period, and excise duty liabilities must also be paid by this deadline. The excise duty administrator is the Customs Authority. Communication with the Customs Authority must be in electronic form if the company is a VAT payer registered in Slovakia, or if it is represented by a tax adviser or attorney. Communication with taxpayers regarding excise duties is undertaken by e-mail.

The person responsible for paying the customs debt is the declarant. The declarant is the person submitting the customs declaration in his own name, or the person in whose name the customs declaration is submitted. A customs declaration must be submitted in the prescribed form and manner (electronically, in writing, or otherwise). The customs authorities require declarants to provide a guarantee to cover a customs debt if a customs debt has arisen or may arise in future. A customs guarantee may be made in cash or provided by a guarantor. For communication with the customs offices, each person must be identified by an EORI number (Economic Operator Registration and Identification Number) allocated by the customs authorities on request.

Real estate tax is governed by the Act on Local Taxes, and is divided into: land tax, building tax, apartment tax. The taxable period is the calendar year. The tax liability arises on 1 January following the year in which the taxpayer obtained an interest in the property subject to tax. Taxpayers must file a tax return by 31 January of the taxable period in which the tax liability arises, relating to their tax liability on 1 January of this period. If a change occurs in the next taxable period, such as the acquisition of new property, a change of the type or area of declared property, the taxpayer must file a partial tax return by the same deadline. If the taxpayer discovers that the data in a filed tax return based on which the tax liability is calculated is incorrect, they are obliged to file an amended tax return no later than four years after the end of the year in which the obligation to file a tax return or a

partial tax return arose. As a rule, a tax liability is payable within 15 days of a tax assessment becoming valid. Since 2012, banks and branches of foreign banks must pay a special levy payable by certain financial institutions (bank levy). The bank levy for 2017–2020 is 0.2 percent p.a. of the base set by law. A bank is obliged to pay the levy in four quarterly payments by the 25th day of the respective calendar quarter. The tax office is the bank levy administrator. The land's registered owner pays the land tax. In certain cases, it is paid by the land manager or the lessee. The basic tax rate is 0.25 per cent of the land value set by law. The municipality usually modifies this rate, and different rates apply to different land types. The building's registered owner pays the building tax. The basic tax rate is EUR 0.033 per m² of land occupied by the building. The municipality usually modifies this rate (within the set limits) in a generally binding regulation. Car parks, including underground car parks, are also subject to building tax. The apartment's registered owner pays the apartment tax. The basic annual tax rate is EUR 0.033 per m² of the apartment's floor area.

Conclusions

1. The tax system of the Slovak Republic has undergone a complex process in 25 years, as evidenced by the development of the relevant tax laws. Income tax was gradually adjusted during this period by three laws, which were amended 124 times in total, representing 5 amendments per year on average.

2. Personal income tax rates depend on the individual's income. A tax base of up to 176.8 times the subsistence level is subject to a 19 per cent tax rate. Amounts in excess of this are subject to a 25 percent tax rate. The standard VAT rate of 20 percent applies to most goods and services. A reduced rate of 10 percent applies to certain basic foodstuffs (e.g. meat, milk, and bread), pharmaceutical products, certain medical aids, depending on the commodity code, certain books, and similar products. The corporate tax rate for 2019 is 21 percent.

List of References

1. https://www.pwc.com/sk/en/publikacie/assets/dane_do_vrecka_2019_digital_en.pdf
2. <https://tradingeconomics.com/slovakia/corporate-tax-rate>
3. <https://www.companyformationslovakia.com/vat-in-slovakia>
4. <http://world.salestaxhandbook.com/sk-slovak-republic/vat-refund>
5. <https://accace.com/tax-guideline-for-slovakia/>

THE TAX SYSTEM OF THE SLOVAK REPUBLIC

Summary

The government's measures to improve tax collection have proven to be very effective and correct, but improved tax collection should mainly result in a reduction and fairer distribution of tax and levy burdens, or a real improvement in the business environment and overall improvement in people's life. The tax system of the Slovak Republic has undergone a complex process in 25 years, as evidenced by the development of the relevant tax laws.

TVARUS INVESTAVIMAS: TEORINIAI ASPEKTAI

Agnė Klusavičiūtė

Mokslinė vadovė – doc. dr. Dainora Gedvilaitė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Išvadas

Šiuolaikiniame pasaulyje vis daugiau žmonių kreipia dėmesį į ekologiją, socialinę atsakomybę ir visuomenės gerovę. Įmonės, norėdamos užtikrinti vartotojų poreikius ir kuo geriau patenkinti jų lūkesčius, taip pat prisideda prie ekologijos, tampa socialiai atsakingomis. Investicijų valdymo bendrovės siekdamos prisitaikyti prie rinkos tendencijų savo veikloje pradėjo vadovautis darnaus vystymosi principais. Šios bendrovės ieško įmonių, kurios savo veiklą vykdo atsižvelgdamos į aplinkosauginius ir socialinius kriterijus, todėl tvarus investavimas tampa vis aktualesnis ir sparčiai populiarėja visame pasaulyje.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti tvaraus investavimo teorinius aspektus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apibūdinti darnaus vystymosi koncepciją.
2. Aptarti tvaraus investavimo sampratą.

1. Darnaus vystymosi koncepcija

2003 m. Valstybinė lietuvių kalbos komisija patvirtino sąvoką „*darnus vystymasis*“ kaip oficialų lietuvišką sąvokos „*sustainable development*“ atitikmenį. ES institucijų dokumentuose angliškas terminas „*sustainable development*“ dažnai verčiamas keletu lietuviškų atitikmenų, t. y. darni ar tvari plėtra, darnus ar tvarus vystymasis ir jie naudojami kaip sinonimai, kaip lygiavertės sąvokos.

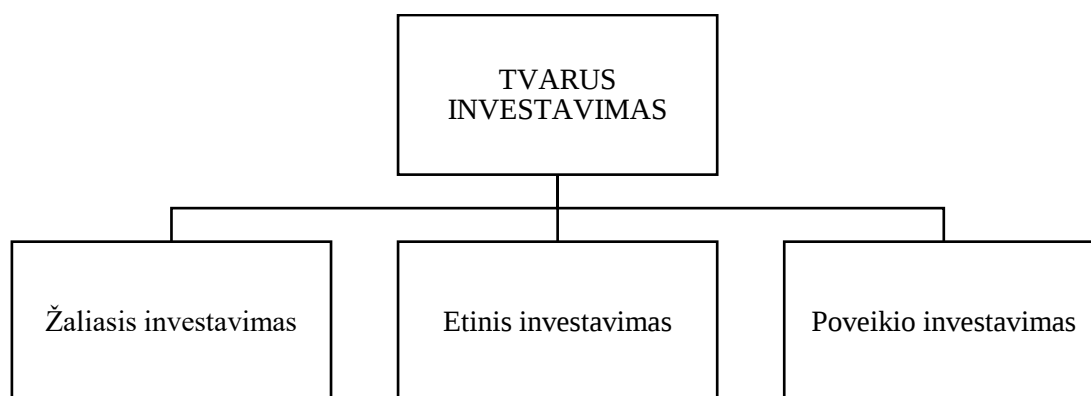
Taigi, prieš pradedant analizuoti tvarių investicijų sampratą, pirmiausia reikėtų aptarti darnaus vystymosi ypatumus. Pirmą kartą darnaus vystymosi koncepcija paminėta 1987 m., taip vadinamame Brutland pranešime, kuriame teigiama, kad darnus vystymasis, yra toks vystymasis, kuris tenkina dabartinius visuomenės poreikius, nemažindamas ateinančių kartų galimybių tenkinti savuosius (WECD 1987). Šios koncepcijos atsiradimą paskatino supratimas, kad nuolatinis ekonominis augimas atves prie ekologinės krizės, kad ekonomikos branduolys turi būti ekonomikos ir aplinkosaugos sintezė, o taip pat ir mintys apie naują plėtros modelį, kuriame būtų atsižvelgta į ekonominį augimą ir teisingą išteklių paskirstymą. Daugumoje mokslinių darbų darnus vystymasis yra apibūdinamas trimis pagrindiniais komponentais - ekonomine, socialine ir aplinkosaugine plėtra ir yra nagrinėjama, kaip šios trys sritys vystosi suderintai (Jokubauskaitė ir Kvietauskienė, 2017; Mally, 2018; Sala, Ciuffo ir Nijkamp, 2015).

Pastaruoju metu aplinkosaugos ir darnaus vystymosi klausimai tampa vis dažnesni ir svarbesni daugelyje sričių. Šie klausimai yra įtraukti ne tik į kiekvienos šalies, bet ir daugelio organizacijų strategijas (Nilashi ir kt. 2019). Darnaus vystymosi darbotvarkėje 2030 (Darnaus vystymosi darbotvarkė 2030) yra išskirta 17 tikslų, kurių įgyvendinimui numatyti konkretūs veiksmai besivystančioms ir išsivysčiusioms šalims, o veiksmų spektras apima visus tris darnaus vystymosi komponentus – ekonominį, socialinį ir aplinkosauginį. Juos numatyta įgyvendinti iki 2030 m.

2. Tvaraus investavimo samprata

Investicijos yra vienas svarbiausių veiksnių, turinčių įtakos įmonių finansinei būklei, veiklos tęstinumui, plėtrai ir konkurencingumui. Šis aspektas yra svarbus ne tik įmonėms, bet liečia ir fizinius investuotojus. Vis modernėjančiame pasaulyje ir ryškėjant socialinei atsakomybei yra pastebima, kad dauguma žmonių nenori investuoti į kompanijas, kurių vykdomai veiklai nepitaria (tabako, alkoholinių gėrimų, ginklų gamyba, produktai, kurie teršia aplinką ir kt.). Todėl dauguma žmonių norėdami investuoti renkasi įmones, kurios yra socialiai atsakingos, galvoja apie ateities kartas, rūpinasi aplinka.

Angliškas terminas „*sustainable investment*“ į lietuvių kalbą verčiamas įvairiai: tvarus investavimas, darnus investavimas (arba tvarios investicijos), darnios investicijos, žaliasis investavimas ir kt. Mokslinėje literatūroje (Inderst, Kaminker ir Stewart 2012; Vargas, Vicente ir Munoz 2014) dažniausiai vartojami ir tapatinami terminai yra socialiai atsakingas arba tvarus investavimas. Jis apima tokias investicines formas, kaip žaliasis, poveikio ir etinis investavimas (1 pav.).

1 pav. Tvaraus investavimo samprata

Šaltinis: Leckė 2018

Tvarios investicijos apjungia žaliasias, etines ir poveikio investicijas. Žalios investicijos vertina finansinius ir aplinkosaugos kriterijus, etinės - socialinius ir finansinius kriterijus, poveikio – socialinius, aplinkosaugos, finansinius.

Jokubauskaitė ir Kvietkauskienė (2017) teigia, kad tvarus investavimas apima investicijas į tvarią veiklą plėtojančias įmones, kurios įtraukia ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius faktorius į savo vykdomą veiklą. Kitaip sakant, tvarus investavimas - tai siekis, kapitalą suteikti tokioms įmonėms, kurios atitinka tam tikrus visuomenės kriterijus. Pagrindinis tvarių investicijų skiriamasis bruožas – jos orientuotos ne tik į kuo greitesnę investuotojo laukiamą grąžą, t. y. ne tik į ekonominius, bet ir į socialinius bei aplinkosaugos rezultatus.

Be egzistuojančio požiūrio, kai tvarus investavimas tapatinamas su investavimu į socialiai atsakingų įmonių finansines priemones, moksliniuose darbuose galima atrasti ir kitą nuomonę. Šios nuomonės formuotojai teigia, kad tvarus investavimas apima žaliąsias investicijas, kurios pasižymi draugiškumu gamtai ir nėra jai kenksmingos (Leckė 2018; Mielke ir Steudle 2018). Pastarosioms priskiriamos investicijos į alternatyvius energijos šaltinius bei technologijas, mažinančias anglies dvideginio išmetimą į atmosferą, atsinaujinančius gamtinius išteklius ir kt.

Vis gilėjant aplinkosauginėms problemoms, daugelis pradėjo galvoti apie atsakingą investavimą, kuris pasižymi tvarios finansinės vertės siekimu. Pastaruoju metu vis daugiau pasaulio investicijų valdymo bendrovių savo veikloje pradėjo taikyti atsakingo investavimo strategijas. Pasirinkusios šią strategiją, investicijų valdymo bendrovės ieško įmonių, kurios vykdydamos savo verslą didelį dėmesį skiria socialinei, aplinkos apsaugos ir valdymo politikai. Investuotojai, kurie renkasi atsakingas investicijas, siekia ne tik uždirbti investicinę grąžą, bet ir tiki, kad tokiomis investicijomis prisideda prie socialinės, aplinkos apsaugos ir valdymo praktinės pažangos.

Išvados

1. Darnaus vystymosi apibrėžtyje akcentuojama ilgalaikė šalies plėtra, siekiant racionaliai suderinti visuomenės ekonominius, socialinius ir aplinkosauginius interesus ir taip užtikrinti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neviršijant leistinų poveikio aplinkai ribų. Jos pagrindą sudaro trys pagrindiniai komponentai, kurie turi derintis tarpusavyje: aplinkosauga, ekonominis vystymasis ir socialinis vystymasis.

2. Šiuolaikiniam pasaulyje žmonės tampa vis sąmoningesni, todėl nenori investuoti į bendroves, kurių veiklai nepitaria, todėl dauguma investuotojų pradėjo gilintis į įmonės veiklą ir renkasi tas įmones, kurios yra darnios, rūpinasi ateities kartomis. Išanalizavus mokslinę literatūrą tvaraus investavimo aspektu, išryškėjo du požiūriai: pirma, tvarus investavimas tapatinamas su socialiai atsakingu investavimu, kuris apsiriboja investicijomis į socialiai atsakingų įmonių finansines priemones ir antra, tvarus investavimas tapatinamas su investavimu į žaliąsias investicijas, kurios nežalingos aplinkai. Pagrindinis tvarių investicijų skiriamasis bruožas yra tas, kad jos orientuotos ne tik į kuo greitesnę grąžą, bet ir į socialinius bei aplinkosauginius rezultatus.

Literatūra

1. Darnaus vystymosi darbotvarkė 2030. (2015). Prieiga per internetą: https://orangeprojects.lt/uploads/structure/docs/616_f0344be4d69247a960d9f29e16311d16.pdf.
2. Inderst, G., Kaminker, C. ir Stewart, F. (2012). Defining and Measuring Green Investments: Implications for Institutional Investors' Asset Allocations. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, 11(24), 54. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9312twnn44-en>.
3. Jokubauskaitė, S. ir Kvietkauskienė, A. (2017). Tvarios gražos puoselėjimas akcijų rinkose. *Mokslas – Lietuvos ateitis / Science – Future of Lithuania*, 1-9. <https://doi.org/10.3846/vvf.2017.016>.
4. Leckė, G. (2018). Tvarių investicinių fondų sampratos ir pagrindinių charakteristikų problematika. *Lietuvos aukštųjų mokyklų vadybos ir ekonomikos jaunųjų mokslininkų konferencijų darbai*, 2018 / 21, 35-43.
5. Mally, K. M. (2018). Regional differences in Slovenia from the viewpoint of achieving Europe's sustainable development. *Acta geographica Slovenica*, 58(2), 2-46. <https://doi.org/10.3986/AGS.3309>.
6. Mielke, J. ir Steudle, P. A. (2018). Green Investment and Coordination Failure: An Investors' Perspective. *Ecological Economics*, 150, 88-95. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.03.018>.
7. Nilashi, M.; Rupani, P. F.; Rupani, M. M.; Kamyab, H.; Shao, W.; Ahmadi, H.; Rashid, T. A.; Aljojo, N. (2019). Measuring sustainability through ecological sustainability and human sustainability: A machine learning approach. *Journal of Cleaner Production*, 240 (2019), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118162>.
8. Sala, S., Ciuffo, B. ir Nijkamp, P. 2015. A systemic framework for sustainability assessment, *Ecological Economics*, 119, 314-325. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2015.09.015>.
9. Vargas, M., Vicente, R. ir Muñoz, F. (2014). Searching for the most profitable and sustainable investment strategy: evidence from sovereign bond funds. *Journal of Business Economics and Management*, 15(5), 1034-1053. <https://doi.org/10.3846/16111699.2012.745818>.
10. World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). Our common future. Prieiga per internetą: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.

SUSTAINABLE INVESTMENT: THEORETICAL ASPECTS

Summary

Sustainable investment is gaining an increasing interest among investors. Over the last decade it becomes a relevant phenomenon, as an investor can not only meet his financial goals but also helps to reduce ecological, social and economic problems. Due to the growing popularity of sustainable investment, the number of sustainable mutual fund is increasing. However scientific and professional literature lacks to present clear and unified definition of sustainable mutual fund.

VEIKLOS SĄNAUDŲ TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

Jurga Kapitanovaitė

Mokslinis vadovė – lektorė Birutė Jukonienė

Vilniaus kolegija, Ekonomikos fakultetas

Ivadas

Kiekvieno verslo tikslas - pelno siekimas – ne tik kuo didesnis pajamų uždirbimas, bet ir sąnaudų patyrimas uždirbant tas pajamas. Įmonių buhalteriai turi vesti kuo tikslesnę šių abiejų verslo dalių apskaitą. Sąnaudų apskaita yra pakankamai sudėtinga, nes veiklos sąnaudos sudaro didelę visų patiriamų sąnaudų dalį, todėl yra tiriami jų sudėties ir struktūros pokyčiai per tam tikrą laikotarpį. Pati veiklos sąnaudų kategorija yra reikšminga visoms įmonėms ir svarbu nepamiršti, kad jos siejamos su tipine įmonės veikla. Įmonei aktualu, kad jos veiklos sąnaudos būtų teisingai apskaitytos ir parodytų tikrą ir neiškraipytą situaciją, nes jų stabilumas ir efektyvumas priklauso nuo to, kaip ta veikla vyksta. Ataskaitinio laikotarpio veiklos sąnaudos, patirtos uždirbant pajamas, turi būti registruojamos apskaitoje pagal buhalterinės apskaitos principus, taip pat turi būti parengtos ir patvirtintos papildomos tvarkos, detalizuojančios atitinkamus apskaitos objektus. Pavyzdžiui finansinės apskaitos politikoje turėtų būti aptarti sąnaudų apskaitos metodiniai klausimai: turėtų būti apspręsta kas priskiriama įmonės finansinei, investicinei bei kitai veiklai priskiriamų sąnaudų apibūdinimui; kokia yra įmonės sąnaudų pripažinimo metodika; kokia naudojama parduotų prekių ir produkcijos, suteiktų paslaugų savikainos apskaičiavimo tvarka; veiklos sąnaudų bei bendrųjų ir administracinių sąnaudų apibūdinimas. Visa tai teisingai įmonėms sudėlioti ir apskaityti padeda sąnaudų teisinis reglamentavimas tarptautiniu ir nacionaliniu lygiu.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti veiklos sąnaudų teisinį reglamentavimą.

Straipsnio uždaviniai:

1. Analizuoti veiklos sąnaudų teisinį reglamentavimą;
2. Apibūdinti veiklos sąnaudų teisinį reglamentavimą Lietuvoje.

1. Veiklos sąnaudų teisinis reglamentavimas

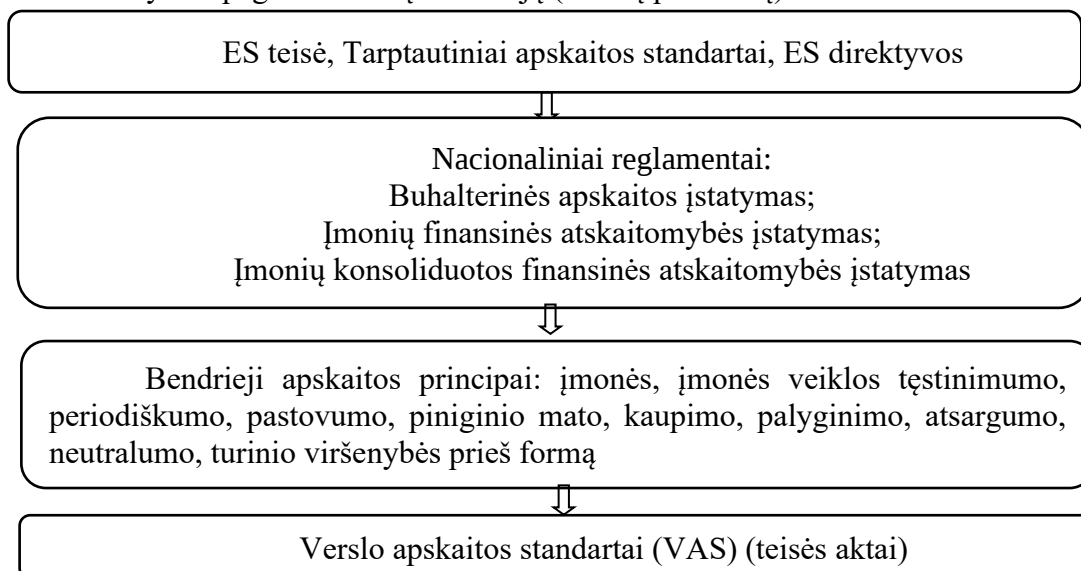
Veiklos sąnaudų sąvoka finansinėje apskaitoje yra pažodinis anglų – amerikiečių vartojamo termino „operating expenses“ arba kitaip „operating costs“ vertinys ir nesuteikia reikiamo aiškumo. Čia klaidina pažymėjimas žodis „veiklos“. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne veikla apibūdinta kaip *veikimas, darbas* [5]. LR pelno mokesčio įstatyme pateikta tokia šios sąvokos samprata: *veikla – bet kokio pobūdžio komercinė arba gamybinė veikla, kuria siekiama gauti ir (arba) uždirbti pajamų ar kokios kitos ekonominės naudos* [9]. Tai iš esmės teisinga samprata.

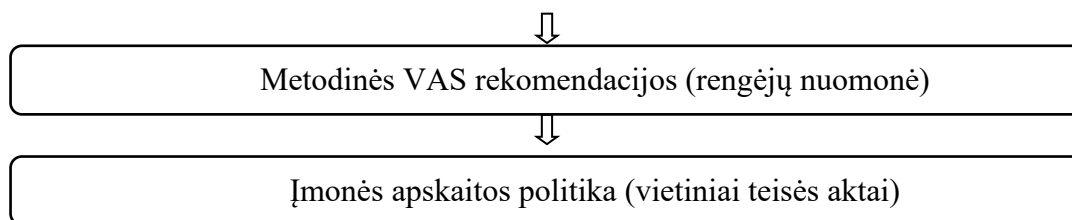
Reglamentavimas - tai valstybės arba savivaldybės institucijos ir privataus subjekto įstatymų nustatyti bendradarbiavimo būdai, kuriais valstybės arba savivaldybės institucija perduoda jos funkcijoms priskirtą veiklą privačiam subjektui, o privatus subjektas investuoja į šią veiklą ir jai vykdyti reikalingą turtą, už tai gaudamas įstatymų nustatytą atlyginimą [7].

Sąnaudoms taikomas ir teisinis reglamentavimas – tai tokia socialinio reguliavimo rūšis ar forma, kai teisinis poveikis žmonių elgesiui yra daromas teisinėmis priemonėmis. Tai galima teigti yra teisės veikimo dalis, apibūdinanti teisės poveikį subjektų elgesiui ir veiklai. Žmonių elgesį galima veikti: leidimais (subjektinėmis teisėmis) arba draudimais, įpareigojimais (pareigomis).

Kadangi įvairūs reglamentai liečia neribotą asmenų ir subjektų skaičių ir taikomi įvairiais atvejais, tai dėl tokio konkretaus pobūdžio jie dažnai vadinami „Europos įstatymais“. Šie teisiniai aktai savo apimtimi yra įpareigojantys ir galioja kiekvienai valstybės narei, tačiau jie negali būti transformuoti į valstybių narių teisinės sistemas. Reglamentus, kaip tam tikros grupės įstatymus, išleidžia Europos Sąjungos Ministrų Taryba.

Dauguma valstybių skatina užsienio investicijas, todėl įvairių šalių vyriausybės suinteresuotos, kad skirtingų valstybių apskaitos ir ypač atskaitomybės sistemos būtų palyginamos tarpusavyje, o tam privalu laikytis nustatytų reglamentų ir taisyklių, ne tik šalių viduje, bet ir tarpvalstybiniu lygiu. Europos mastu tai taikoma būtent apskaitai skirtingomis Europos Sąjungos direktyvomis, o pasauliniu lygmeniu reglamentuojama tarptautiniais apskaitos standartais (TAS). Kiekvienoje šalyje yra skiriami du pagrindiniai finansinės apskaitos reglamentavimo lygiai – tarptautinis ir nacionalinis. Pagal Lietuvos Respublikos Būhalterinės apskaitos įstatymo 3 straipsnį ūkio subjektai apskaitą turi tvarkyti taip, kad užtikrintų finansinių ataskaitų sudarymą pagal šiuos bendruosius apskaitos tvarkymo reikalavimus, kurie apibrėžiami: *Europos Sąjungos reglamentais, apskaitos direktyvomis, Tarptautiniai verslo apskaitos standartais, Lietuvos Respublikos įstatymais, Verslo apskaitos standartais ir kitais teisės aktais* [6]. Pagal pateiktą paveikslą, galima sakyti, kad reglamentavimas vyksta pagal tam tikrą hierarhiją (žr. 1-ą paveikslą).

6 pav. Reglamentavimo seka

Šaltinis : IVANAUSKIENĖ, Aldona. Buhalterinė apskaita. Vilnius, 2016. P. 444

Įstojus į Europos Sąjungą, Lietuvai yra privalu vadovautis Europos Sąjungos norminiais aktais. Didžiausią svarbą Lietuvos Respublikos finansinės apskaitos reglamentavimui turi Europos Sąjungos norminiai aktai - Europos Sąjungos direktyvos (jos nuolat papildomos, atnaujinamos ir peržiūrimos) ir reglamentai. *Direktyva – tai teisės aktas, kuriuo nustatomas tikslas, kurį visos ES šalys privalo pasiekti (3,43).* Svarbiausios direktyvos, kuriose aptariami visoms ES valstybėms ir įmonėms aktualūs klausimai, yra įmonių metinių finansinių ataskaitų ir konsoliduotųjų finansinių ataskaitų rinkinio parengimas ir paskelbimas. ES apskaitos direktyvų tikslas yra sumažinti ES šalių apskaitos skirtumus, parengti lyginamąsias finansines ataskaitas ES mastu ir kiekvienoje šalyje sukurti vienodas rinkos sąlygas.

Reglamentai ir direktyvos yra privalomos visoms šalių narėms (3,443). Jie taikomi tiesiogiai – jiems įsigaliooti nereikia kurti papildomų nacionalinių teisės aktų. Tarptautinių apskaitos standartų, teisiniu požiūriu, taikyti neįpareigota nė viena valstybė. Jie yra rekomendacinio pobūdžio. Ir vis dėl to, visų šalių buhalteriai dirbdami vadovaujasi šiais standartais, nes tai yra naudinga siekiant vėlgi to paties apskaitos vienodumo ir suprantamumo.

Po tarptautinio reglamentavimo eina nacionalinis reglamentavimas, kuris naudojamas apskaitai reglamentuoti konkrečios šalies mastu. Nacionalinis reglamentavimas Lietuvoje apima tris pagrindinius įstatymus, kuriuos priėmė Lietuvos Respublikos Seimas 2001 metais: Buhalterinės apskaitos įstatymas, Įmonių finansinės atskaitomybės įstatymas ir Įmonių konsoliduotos finansinės atskaitomybės įstatymas. Po įstatymų, reglamentų hierarchijoje, eina Bendrieji apskaitos principai. Šie principai yra konceptualių teiginių, sudarančių finansinės apskaitos pagrindą, visuma. Jie laikomi bendraisiais dėl dviejų priežasčių. Pirma – jie yra visų bendrai pripažinti ir dėl to turi beveik įstatyminę galią, nors gali būti ir nepatvirtinti jokiais vyriausybiniiais potvarkiais. Bendrieji apskaitos principai turi būti tiek teisingi, kad niekam nesuteiktų abejonių ir neprieštarautų nei verslininkų, nei valstybiniais interesams. Ir antra priežastis, kad jais vadovaujasi, vesdami apskaitą ir rengdami finansines ataskaitas, visose ūkio srityse dirbantys darbuotojai. Kiekvienos šalies buhalteriai patys formuoja Bendruosius apskaitos principus. Po principų seka Verslo apskaitos standartai (VAS), kurie labiau reglamentuoja apskaitą ir finansinių ataskaitų turinį. Atskirus apskaitos organizavimo aspektus reglamentuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės priimti teisės aktai - nutarimai. Toliau po VAS eina metodinės rekomendacijos. Rekomendacijose yra pateikiama rengėjų nuomonė, konkretizuojamos

VAS nuostatos, pateikiami praktiniai taikymo paaiškinimai taip pat nurodomos sąskaitų korespondencijos. Kiekvienos įmonės vadovas privalo patvirtinti savo įmonės apskaitos politiką. Apskaitos politikoje nurodomi apskaitos principai, būdai ir taisyklės, kuriais turi vadovautis konkrečios įmonės buhalteriai, tvarkydami jos apskaitą ir rengdami bei pateikdami finansinių ataskaitų rinkinį.

2. Veiklos sąnaudų teisinis reglamentavimas Lietuvoje

Bet koks pajamų uždirbimas yra susijęs su tam tikrų išteklių naudojimu. Tam kad pajamos būtų uždirbtos, dirba darbininkai, naudojamos įvairios medžiagos, ilgalaikis turtas ir kiti ištekliai – tai yra - patiriamos veiklos sąnaudos. Tačiau ne visos patirtos sąnaudos gali būti pripažintomis veiklos sąnaudomis, ir ne kiekvienas įmonės darbuotojas gali savo nuožiūra bandyti jas patirti. Patiriamos veiklos sąnaudos taipogi yra reglamentuojamos. Sąnaudų reglamentavimas parodo, kad yra nustatytos taisyklės, kuriomis vadovaujantis tvarkoma ir organizuojama sąnaudų apskaita. Sąnaudos, kaip jau minėjome, yra reglamentuojamos tarptautiniu ir nacionaliniu lygiu (žr. 1-ą lentelę).

4 lentelė. Sąnaudų reglamentavimas

Reglamentavimo lygis	Pavadinimas
Tarptautinis	1-asis Apskaitos Standartas „Finansinių ataskaitų pateikimas“
Nacionalinis	Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas
Nacionalinis	Lietuvos Respublikos įmonių finansinės atskaitomybės įstatymas
Nacionalinis	Lietuvos Respublikos pelno mokesčių įstatymas
Nacionalinis	11-asis verslo apskaitos standartas „Sąnaudos“

Šaltinis: sudaryta darbo autorės pagal Lietuvos auditorių rūmus. *Audito atlikimo reglamentai*, <https://lar.lt/www/new/page.php?215>

Pirmiausia teisingą sąnaudų apskaitą reglamentuoja Tarptautiniai apskaitos standartai. 1-asis TAS „Finansinių ataskaitų pateikimas“ pažymi, kad įmonės finansinės ataskaitos parodo vadovybei patikėtų išteklių tvarkymo rezultatus, o tam finansinėse ataskaitose turi būti be visos kitos informacijos, pateikta ir informacija apie ūkio subjekto *pajamas ir sąnaudas, įskaitant pelną ir nuostolius* [2].

Toliau reglamentavimui yra taikomas LR Buhalterinės apskaitos įstatymas, kuris nurodo, kad tam kad teisingai pateikti informaciją finansinėse ataskaitose yra privalu naudotis *kaupimo ir grupavimo būdais ūkio subjekto turtui, nuosavam kapitalui, finansavimo sumoms, įsipareigojimams, pajamoms ir sąnaudoms nustatyti per atskaitinį laikotarpį* [6].

Įmonės sudarydamos finansines ataskaitas turi vadovautis LR Įmonių finansinės atskaitomybės įstatymu, kuriame nurodoma, kad visos įmonės, *tvarkydamos apskaitą ir sudarydamos finansines ataskaitas turi laikytis bendrųjų apskaitos principų* [8]. Pagal tai žinome, kad į apskaitą turime įtraukti tik savo įmonės veiklos sąnaudas (įmonės principas), išreikštas pinigine išraiška

(piniginio mato principas), registruoti jas apskaitoje, kai jos patiriamos (kaupimo principas), jų vertė negali būti nepagrįstai padidinta arba nepagrįstai sumažinta (atsargumo principas), o pajamos, uždirbtos per ataskaitinį laikotarpį, turi būti siejamos su sąnaudomis, patirtomis uždirbant tas pajamas (palyginimo principas) ir kita.

LR Pelno mokesčio įstatymas nurodo ką įmonės uždirbdamos pajamas ir skaičiuodamos pelno mokestį gali laikyti sąnaudomis, kurios bus leidžiami atskaitymai - *visos faktiškai patirtos įprastinės tokiai veiklai vieneto sąnaudos, būtinos vieneto pajamoms uždirbti ar vieneto ekonominei naudai gauti* [9], kurios sąnaudos bus ribojamų dydžių, o kurios bus neleidžiami atskaitymai.

Dar plačiau sąnaudos yra detalizuotos Verslo apskaitos standartuose. Pačios sąnaudos čia apibrėžiamos, kaip *ekonominės naudos sumažėjimas dėl turto sunaudojimo, pardavimo, netekimo, vertės sumažėjimo ir prisiimtų įsipareigojimų per ataskaitinį laikotarpį, kai dėl to sumažėja nuosavas kapitalas, išskyrus tiesioginį jo mažinimą* [1]. Pagal šį standartą, sąnaudos turi būti patikimai įvertintos, o tai reiškia, kad įvertinimas turi būti pagrįstas išsamia, teisinga, tikslia ir objektyvia informacija. Tam kiekviena įmonė turi individualiame sąskaitų plane nusistatyti sąnaudų sąskaitų nomenklatūrą. Išsamus detalizavimas įvairiais informaciniais pjūviais priklauso nuo kiekvienos įmonės dydžio ir veiklos specifikos. Dar tikslesnis sąnaudų skirstymas yra apibrėžiamas kiekvienos įmonės apskaitos politikoje.

Išvados

1. Informacijos apie sąnaudas rinkimą, grupavimą ir pateikimą lemia ne tik įmonių darbuotojų pastangos, bet ir vartotojų poreikiai ir galimybės. Žinoma, kad visų duomenų rinkimas, kaupimas ir apdorojimas yra didelė verslo problema. O duomenų perteklius vadyboje yra labai žalingas. Todėl buhalterinės apskaitos informacija turi būti suteikiama tik tam, kam reikia, jos turi būti tik tiek kiek reikia, ir tada, kada reikia. Taip pat reikia įvertinti ir tai, kad jos gavimo kaštai nebūtų didesni už tos informacijos teikiamą naudą. Dažnai ataskaitos rengiamos negalvojant apie tai, kad jos kam nors reikalingos ir tik dėl to, kad to reikalauja įstatymai.

2. Tačiau ataskaitose turi būti atspindima fundamentinė apskaitos lygybė, apimanti visą turtą bei nuosavybę ir įsipareigojimus. Kadangi buhalterinė apskaita vedama konkrečiose įmonėse, apskaitos darbuotojai turi gerai išmanyti įvairias gamybos technologijas, darbų organizavimą, planavimą, verslo teisę, bei mokesčius. Todėl įmonėms labai svarbu parengti kokybišką finansinės apskaitos politiką – parinkti tokius apskaitos būdus ir metodus, kuriuos taikant parengtos finansinės ataskaitos tikrai ir teisingai perteiktų įmonės finansinę būklę ir veiklos rezultatus. Turi būti aiškiai apibrėžta, kada atitinkamos rūšies turto ar įsipareigojimų objektas pripažįstamas apskaitoje, kaip įvertinamas ir grupuojamas, kokiose buhalterinės apskaitos sąskaitose bus apskaitomas, kokia informacija bus atskleidžiama finansinėse ataskaitose. Ir tvarkant buhalterinę apskaitą ir sudarant

finansinių ataskaitų rinkinius svarbu nepamiršti vadovautis visais įmanomais sąnaudų reglamentavimo būdais.

Literatūra

1. Audito ir apskaitos tarnyba (2015 m. birželio 16 d.). 11 – as verslo apskaitos standartas „Sąnaudos“. Prieiga per internetą <http://www.bankrotodep.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Priimti-standartai/11-VAS-5-redakcija.pdf>
2. Europos Parlamentas ir Taryba. (n. d.) Europos Sąjungos oficialusis leidinys. Tarptautiniai apskaitos standartai. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008R1126&qid=1397629289404&from=EN>
3. Ivanauskienė, A. (2016). *Buhalterinė apskaita*. Vilnius: Tyto alba.
4. Lietuvos Auditorių Rūmai. (n. d.) Audito atlikimo reglamentai. Prieiga per internetą <https://lar.lt/www/new/page.php?215>
5. Lietuvių kalbos institutas. (n. d.) Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą <http://lkiis.lki.lt/>
6. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas 2001 m. lapkričio 6 d. Nr. IX-577. Prieiga 2020-03-19 per internetą <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.43178AA9832E/asr>
7. Lietuvos Respublikos finansų ministerija. (n. d.) Teisinis reglamentavimas Lietuvoje. Prieiga per internetą <https://finmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/viesojo-ir-privataus-sektoriu-partneryste/teisinis-reglamentavimas-lietuvoje>
8. Lietuvos Respublikos įmonių finansinės atskaitomybės įstatymas 2001 m. lapkričio 6 d. Nr. IX-575. Prieiga 2020-03-18 per internetą <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.132D0D75309C/asr>
9. Lietuvos Respublikos pelno mokesčio įstatymas 2001 m. gruodžio 20 d. Nr. IX-675. Prieiga 2020-03-19 per internetą <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.A5ACBDA529A9/asr>

LEGAL REGULATION OF OPERATING EXPENSES

Summary

Calculation, clustering and reporting of costs are determined not only by the efforts of corporate employees, but also by the needs and capabilities of consumers. Operating expenses incurred in earning revenues during the reporting period must be accounted for in accordance with the accounting principles so as to give a true and fair view of the undertaking as well as the market. Therefore, the accounting systems in different countries must be comparable with one another and must comply with the established regulations and rules both at a national level and internationally.

All this is determined by the regulation of operating expenses, which is the statutory forms of cooperation between a public or municipal authority and a private entity, whereby the public or private entity delegates its activities to a private entity, which invests in those activities and the assets needed accordingly with a respective financial reward. Costs are also subject to legal regulation, a form of social regulation, where the legal effect on people's behaviour is made by employing legal instruments, which are often referred to as "European law". These acts are binding in their entirety on each Member State, but they cannot be incorporated into the legal systems of the Member States. There are two main levels of regulation of financial accounting in each country - international and national. First of all, fair cost accounting is governed by International Accounting Standards. TAS 1 Presentation of Financial Statements states that an enterprise's financial statements reflect how effectively the resources of the company are managed and therefore the financial statements must include, among other information, the entity's revenues and expenses, including profit and loss. Furthermore, the Law on Accounting of the Republic of Lithuania is applied, which stipulates that in order to accurately present information in financial statements the use of accrual and grouping methods is required to determine the entity's assets, equity, financing sums, liabilities, revenues and expenses during the reporting period. Costs are more thoroughly defined in the Business Accounting Standards. According to this standard, costs must be estimated reliably, which means that the estimation must be based on complete, correct, accurate and objective information. Even more accurate cost separation must be defined in the accounting policies of each company by choosing such accounting methods that will produce financial statements presenting a true and fair view of the financial position and performance of the company.